Proza devedesetih

stranice 21-28

zarez

razgovor

Proza devedesetih

Svetislav Basara

HRIŠĆANIN PROTIV PAPAGAJA

ISSN 1331-7970

dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja • zagreb, 2. travnja 1999, godište I, broj 4 • cijena 8,00 kn

Proza devedesetih

Pišu:
Rikki Ducornet, Marinko Košćec, Gioia-Ana Ulrich, Igor Štiks, Dalibor Šimpraga, Svetislav Basara, Jurica Pavičić, Tatjana Peruško

stranice 21-28

Nove porezne strahote

NAMET NA PAMET

stranice 10-11

Crkva u Hrvata

Tri savjeta don Branka Sbutege

stranica 16-19

Razgovor: Josip Kregar

Funkcionira jedino korupcija

stranice 13-14

Razgovor: Patrice Canivez

Odgojiti građanina

stranice 12-13

U spomen: Karmen Bašić (1943-1999)

Etika uspravnoga hoda

stranice 6-7

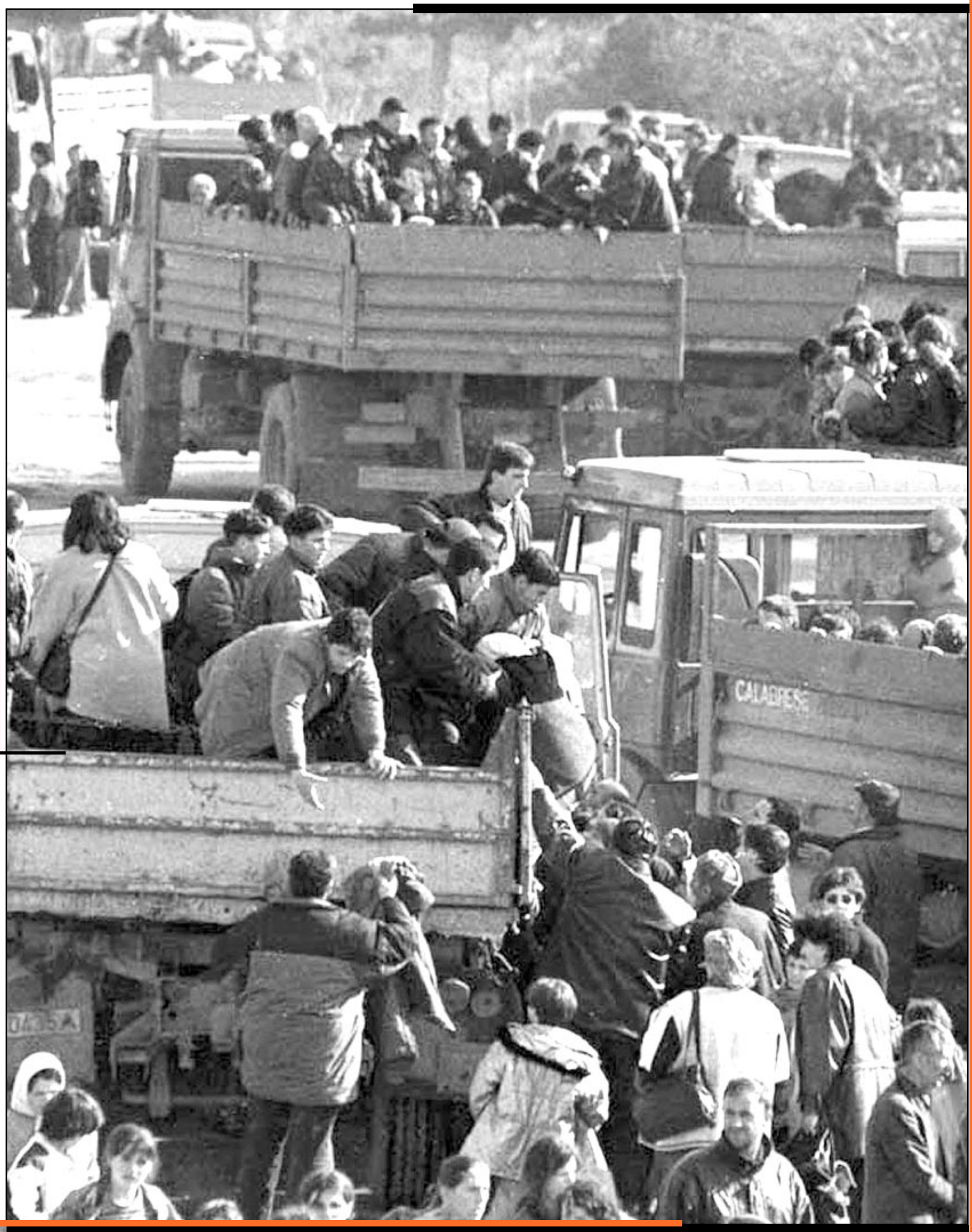

Podupiremo pravednu borbu kosovskih Albanaca za slobodno i demokratsko Kosovo, u kojemu će biti zajamčena sva ljudska, građanska i politička prava. Za Kosovo 21. a ne 14. stoljeća! Suradnici i urednici Zareza

zarez

gdje je što

U žarištu: kosovska kriza

Razorni mazohizam slavenskih naroda • *Boris Maruna* **3**
Pogodak poslije promašaja • *Pavle Kalinić* **3**

Zarezi

Info: ožujak 1999. • *Agata Juniku, Sabina Sabolović, Iva Šrot, Olga Majcen* **4&5**
Čestitamo, profesore. • *Giga Gračan* **5**

U spomen: Karmen Bašić (1943-1999)

Voljeli smo raditi s njom • *Slavica Singer* **6**
Vjerovala je u Hrvatsku • *Aryeh Neier* **6**
Etika uspravnog hoda • *Vjeran Zuppa* **7**
Njezin osmijeh • *Nadežda Čačinovič* **7**
Zahvala u ime mnogih • *Andrea Zlatar* **7**

Politika & pravo

Pošteni izbori za Hrvatsku • *Jakša Kušan* **8**
Nečastivi na Pravnom fakultetu • *Vjekoslav Miličić* **8**
Pisci koji su prepoznali Miloševića • *Mirko Galić* **9**
O mladima, generaciji i koječemu drugom • *Katarina Luketić* **9**

Razgovori

Patrice Canivez: Odgojiti građanina • *David Šporer* **12**
Josip Kregar:Funkcionira jedino korupcija • *Grozdana Cvitan* **13**

Teme

Namet na pamet • *Davorka Vukov Colić* **10**
Uzbuna na Hvaru • *Ivo Kasandrić* **11**
Filozofski fakultet: Split ili Zadar • *Mirko Petrić* **14**
Mrki, bahati i neprijazni • *Ivan Kuvačić* **29**

Crkva i država

Govori don Branko Sbutega • *Grozdana Cvitan* **16**
Vjerska sloboda i demokracija • *Božo Rudež* **18**

Likovnost

Izložba Željka Kipkea • *Olga Majcen* **19**
Brza kultura • *Igor Marković* **20**
Izložba Slavena Tolja • *Željko Maračić* **20**
Idemo na selo • *Rade Jarak* **35**

Glazba

Proljetni Jazz festival • *Davor Hrvoj* **30**
Slučaj Rahbari • *Branimira Lazarin* **31**

Film

Novi Oskari • *Nikica Gilić, Igor Tomljanović* **31**
Još manje filmova • *Marcela Jelić* **32**
Protagonisti Jadran filma • *Ivan Žaknić* **32**
Organiziranje filma • *Jurica Pavičić* **33**
Meditacija o ratu • *Josip Visković* **34**
Strogo kontrolirane projekcije • *Damir Radić* **34**

Kazalište

Lako, prelako, promašeno • *Jasen Boko* **35**
Omaška vizije • *Marin Blažević* **36**
Pobjeda glumca • *Nataša Govedić* **37**
ASSITEJ u Opatiji **37**

Književnost, kritika

Mrkonjićevo proljeće • *Dušanka Profeta* **38**
O Orijentalnim pričama Marguerite Yourcenar • *Srđan Rahelić* **39**
O Piscu i njegovu uredniku (Ivan Aralica & Zlatko Crnković) • *Dušanka Profeta* **39**
O *Litterarum studia* Radoslava Katičića • *Nenad Ivić* **40**
O *O užitku* P. R. Abramsona i S. D. Pinkertona • *Iva Pleše* **41**
O poeziji Miroslava Mićanovića • *Rade Jarak* **41**

Priča • *Boris Beck* **45**

Domjenak

Oblizati prste od snova • *Branimir Donat* **44**
Stvar koncepta • *Rene Bakalović* **45**

Zarezi

Reagiranja • *Ante Armanini, Krešimir Dolenčić* **42**
In memoriam Željku Bujasu • *Mirko Petrić* **43**
Najave: travanj 1999 • *Agata Juniku, Sabina Sabolović, Dina Puhovski* **44**
Info: časopisi • *Nikola Gledić, Nikica Gilić, Dragan Koruga* **46**
Eurozarezi • *Srđan Rahelić, Sabina Sabolović, Gioia-Ana Ulrich* **47**

Slike vremena

Predstavljamo fotografe: Boris Cvjetanović • **48**

TEMA BROJA: PROZA DEVEDESETIH

Priča: Egzorcist • *Rikki Ducornet (priredio Zoran Roško)* **21**
Francuska proza • *Marinko Košćec* **22**
Prvaci njemačkog pripovijedanja • *Gioia-Ana Ulrich* **23**
Čvorišta hrvatske proze devedesetih • *Igor Štiks* **24**
Teško do zajedničkog nazivnika • *Dalibor Šimpraga* **25**
Ragovor sa Svetislavom Basarom • *Rade Dragojević* **26**
O novoj prozi Roberta Perišića • *Jurica Pavičić* **27**
Talijanski pripovjedači • *Tatjana Peruško* **28**

Fotografija na naslovnici: Kosovski Albanci pri ukrcaju u kamione, Kukeš, 29. ožujka 1999. (foto: Hector Pustina/AP)

impressum

zarez

dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja

adresa uredništva:
Hebrangova 21, Zagreb
telefon:
4855 578, 4856 401 (kućni 159)
fax:
4856 459
e-mail:
zarez@soros.hr
nakladnik:
Druga strana d.o.o.
za nakladnika:
Boris Maruna
glavna i odgovorna urednica:
Andrea Zlatar
zamjenik glavne urednice:
Dean Duda
redakcijski kolegij:
Boris Beck, Grozdana Cvitan, Nikica Gilić, Nataša Govedić, Giga Gračan, Agata Juniku, Pavle Kalinić, Višeslav Kirinić, Tanja Kovačević, Branimira Lazarin, Katarina Luketić, Branko Matan, Jurica Pavičić, Iva Pleše, Dušanka Profeta, Dina Puhovski, Srđan Rahelić, Sabina Sabolović, Ana Schmidtbauer, David Šporer, Igor Štiks, Davorka Vukov Colić
grafički urednik:
Željko Zorica
lektura:
Marko Plavić
priprema:
Kolumna d.o.o., Zagreb
tisak:
Novi list, Rijeka, Zvonimirova 20a
Tiskanje ovog broja omogućio je
Institut Otvoreno društvo Hrvatska

zarez

Cijene oglasnog prostora

	redovna cijena	u prvih 5 brojeva *zareza*
1/1 stranica	6600 kn	4400 kn
1/2 stranice	3700 kn	2500 kn
1/4 stranice	2100 kn	1300 kn
1/8 stranice	1200 kn	700 kn

PRETPLATNI LISTIĆ

izrezati i poslati na adresu:

zarez

dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja
10000 Zagreb, Hebrangova 21

Želim se pretplatiti na *zarez*:
• 6 mjeseci 96,00 kn **s popustom 80,00 kn**
• 12 mjeseci 192,00 kn **s popustom 160,00 kn**
Kulturne, znanstvene i obrazovne ustanove te studenti i učenici mogu koristiti popust:
• 6 mjeseci **70,00 kn**
• 12 mjeseci **140,00 kn**
Za Europu godišnja pretplata 100.- DEM, za ostale kontinente 100,00 USD.

PODACI O NARUČITELJU

ime i prezime: _____

adresa: _____

telefon/fax: _____

vlastoručni potpis: _____

Uplate na žiro-račun kod Zagrebačke banke: 30101-601-741985. Kopiju uplatnice priložiti listiću.

Mjera za vjeru

Razorni mazohizam slavenskih naroda

U samoubilačkom srbijanskom svijetu o bilo kakvoj racionalnosti ne može biti govora. Sve je zapravo zadano još u dalekoj narodnoj pjesmi

Boris Maruna

Ne želim biti nepravedan. U mjeri u kojoj poznam svijet, znam da čovječanstvu ništa ljudsko nije strano. Ali sumnjam da u svijetu postoji nešto što bi se moglo mjeriti s golemom, nadljudskom, količinom razorna mazohizma kojim raspolaže većina slavenskih naroda. Taj je neizmjeran, najčešće zagonetno fatalistički usmjeren i uvijek nepredvidiv: kao u Dostojevskoga, nikad točno ne znaš na koju će stranu. Ono što je za ostatak ljudskog roda racionalno, za većinu slavenskih naroda obična je hazardna igra, kocka i samoubojstvo kao vrhunac pameti i svršetak svih igara. Las Vegas kao stil i smisao života. Mistika carskog dvora i fatalizam kao izlaz iz svih dilema.

Naravno, nikada nije jasno gdje je u svemu tome uloga drugih? Koliko ti drugi pridonose tom iracionalnom ponašanju slavenskih naroda? Ali u tom slučaju bi se ti slavenski narodi trebali zapitati zašto dopuštaju te utjecaje, zašto ih se ne klone i pokušaju vlastitim promišljanjima doći do nekakvih racionalnih spoznaja koje bi određivale njihova ponašanja. Umjesto toga, na kraju je uvijek kriv netko *drugi*. Netko izvan nas. Nikada mi. I na taj se način, ne neki drukčiji, uvijek ponovno oblikuju slike i distorcije podmukla, himbena i izdajničkog svijeta. Svijeta kao velike prevare. Čini mi se razumljivim i logično opravdanim da unutar takvih paradigmi izabrani *nebeski narodi* često završavaju u nebu. Ili, kao u našem hrvatskom slučaju, u *raju na zemlji*, unatoč i usprkos svim objektivnim pokazateljima. Jer, na mističnim putovima Božje volje ni nema nekoga drugoga počinka ili konačišta.

Kad je polovicom osamdesetih postalo jasno da je Pasternakova komunistička lokomotiva revolucije ostala bez goriva i da će se čitava kompozicija naglo zaustaviti uz oštro cvilenje željeza i golemu škripu drvenih vagona (za marvu!), činilo mi se razboritim da razmišljam o načinu da što manje ljudi nastavi inertno kretanje i odleti u ništa. Nisam također nikada zaboravljao na ono što mi je u nekom restoranu u Buenos Airesu sredinom 1964. rekao davno pokojni Ivo Bogdan: borba za hrvatsku samostalnost mora biti dovršena prije kraja stoljeća; u protivnom, ako ne vjeruješ u tu mogućnost, zaboravi na nju i posveti se isključivo vlastitu životu. Istodobno, hvatala me panika od onoga što su predlagali ili pisali ljudi poput Dobrice Ćosića ili Vuka Draškovića. Bilo je, naime, sve očiglednije da srpska inteligencija u velikom urušavanju *drugoga* svijeta vidi svoju *veliku* šansu: od famoznog *Memoranduma* dalje radilo se ustrajno na tome da se u srpsko narodno biće ugrade i da se u njemu oblikuju i uspostave sve varijable nužne za udžbeničko vođenje rata. Moja panika nije proizlazila iz straha da bismo mogli izgubiti, nego iz činjenice da će nas međusobno uništavanje ponovno zaustaviti u bilo kakvu hodu. Odrastao sam instinktivno i organski mrzeći *junake* i *narodne heroje*, da bih poslije u svijetu uistinu spoznao da naše vrijeme može biti koješta, ali sigurno nije epsko doba. Ne može biti.

U tom i takvu kontekstu pisao sam u prosincu 1986, odgovarajući Vuku Draškoviću na njegovo pismo Srbima u svijetu: »Vidite, ne niječem Vam Vaše srpstvo, niti me ono zanima; mislim da postoji poetska pravda u tome da Vi, Bulatovići i vama slični sole pamet Srbiji i Srbijancima, ali u svemu tome postoji i jedan problem koji nije isključivo srpski. Naime, premda nema tog Hrvata kojem se Beograd nije popeo na glavu, nema također nijednoga odgovornog Hrvata koji bi želio vidjeti Srbiju bilo u Pašaluku bilo na koljenima. Bez obzira kako to Vama izgledalo, Hrvati ne gaje takve 'pobožne' želje, jer to ne služi i na dugi rok ne bi služilo hrvatskim narodnim probitcima. Ali, povrh toga, među Hrvatima nema nikoga kome bi bilo stalo do toga da netko naš, pa makar slučajno i 'uzvratno', izgubi glavu. Štoviše, nije nam nimalo stalo ni do toga da Vi izgubite svoju, premda se mi, morate nam priznati, ne bismo trebali previše zabrinjavati za Vašu sudbinu.«

Nekoliko paragrafa niže smatrao sam potrebnim dodati: »zanemarimo li kakvu apokalipsu biblijskih razmjera, koja bi pogodila isključivo albansko stanovništvo, te uzmemo u obzir natalitet Srba i Albanaca na Kosovu, nikome normalnom nije jasno kako Vi i Vama slični mozgovi mislite osigurati srpski perpetuum mobile na Kosovu. Ako to mislite postići apartheidom, otvorenom diskriminacijom, dodjeljivanjem stanova, radnih mjesta i, uopće, povlastica isključivo Srbima na Kosovu, skrećem Vam pažnju na činjenicu da upravo ta politika nije dala nikakve 'pozitivne' demografske rezultate u prvih dvadeset poratnih godina. U budućnosti ta politika može biti samo najkraći put da se iskorijeni preostale Srbe. Ako pak mislite da bi se Kosovo moglo osigurati s kakvim 'uzvratnim, retkim, slučajevima odmazde', dopustite mi da Vas podsjetim da bi u suvremenoj Europi i daleko veći i jači od Srba naišli na stanovite nepremostive poteškoće, kad bi, sustavno ili nesustavno, pokušali eliminirati dva milijuna ljudi. Povijesno pravo ima smisla samo tako dugo dok na određenoj zemlji postoji netko tko je želi i, što nije manje važno, može braniti svojom prisutnošću. Ako nema te prisutnosti, povijesno pravo degenerira u Cianovo 'talijansko kamenje' po Hrvatskoj. Svi znamo kako takva prava prolaze i završavaju u povijesti.«

Ispričavajući se čitateljima na dužini tih citata, i bez ikakve potrebe da naknadno projektiram vlastitu domišljatost o nečemu što je u ono vrijeme trebalo biti jasno svakoj hrvatskoj i srpskoj budali, čini mi se, kao što mi se uvijek činilo, da predviđanje nesreće, barem u slučaju slavenskih naroda, nije nikakva posebna vrlina. Mazohizam s kojim sam započeo ovaj članak opravdava svako porazno predviđanje. Ali Srbiji, čini se, još nije dosta: ne prestaje sa svrstavanjem iza ljudi koji su do sada u niz navrata dokazali svoju posvemašnju nesposobnost da učine bilo što pozitivno i produktivno bilo za narod bilo za zemlju. U samoubilačkom srbijanskom svijetu o bilo kakvoj racionalnosti ne može biti govora. Sve je zapravo zadano još u dalekoj narodnoj pjesmi. Za sve su nam krivi Turci, Kolumbo, Vatikan ili *ustaše*, kako je hrvatske novinare ispratila iz Beograda neka pronicljiva i dovitljiva gospođa. I ona je, na svoj način, nesumnjivo u pravu. Fatalistički. Ali to njezino pravo trebalo bi također povlačiti i dosljedne posljedice: ne želim nikome zlo, ali duboko vjerujem da je krajnje vrijeme da gospodin Slobodan Milošević, zajedno sa svojom kohortom i bez obzira što o tome mislio kakav Vuk Drašković, napokon ode putem svojih roditelja. Tamo kamo je, patološki govoreći, uvijek želio otići. U protivnom, iznevjerit će čak i tu mogućnost hitlerovske dosljednosti.

U svakom slučaju, ne vidim drugog izlaza i druge istinske mogućnosti da Srbija doista bude. A to je ono što joj danas treba poželjeti, usprkos mome ili bilo čijem ustaštvu. Z

Apel javnosti

Krvnici ne smiju ostati gospodari smrti

Sarajevo, Zagreb, Split, Rovinj, Ljubljana, 30.3.1999.

Sleđeni od jeze, izgovaramo draga i poznata imena, moleći se za mogućnost da su vijesti lažne: Fehmi Agani, Veton Suroi, Din Mehmeti, Latif Berisha, Baton Hadžiu, profesori, pjesnici, urednici, intelektualci — ubijeni su na Kosovu, u svojoj domovini, u svojim kućama, na svojim ulicama.

Za Bajrama Keljmendija, briljantnoga odvjetnika i njegovu dvojicu sinova mogućnost lažne vijesti ne postoji, oni su ubijeni i sahranjeni.

O koliko njih na Kosovu još ne znamo ništa, a bojimo se saznati? O učiteljima i nastavnicima, koje ubijaju pred njihovim đacima, o stotinama muškaraca odvedenih u nepoznato, nakon što su odvojeni od obitelji, koje su potjerane u izbjeglištvo bez ikakve nade...?

Prvo Vukovar i Dubrovnik, pa Sarajevo, Srebrenica, Bihać, sada Đakovica, Peć, Priština — cijelo desetljeće gledamo istovjetan prizor. Masovno ubojstvo, konclogor, etničko čišćenje, neizmjerna ljudska patnja.

Desetljeće Slobodana Miloševića.

Ispisali smo od 1991. godine tisuću apela, uputili tisuću prosvjeda, kucali na tisuću vrata, a ništa od toga nije pomoglo. Događa se ono što smo odavno previdjeli: Kosovo.

Svjesni da je sve već kasno, molimo i tražimo: imena pobijenih ne smiju se zaboraviti, njihovi krvnici ne smiju ostati *gospodari* njihove smrti, njihova čast i nevinost mora biti spašena.

Ivo Banac, Zagreb, *Nadežda Čačinovič*, Zagreb, *Ivan Zvonimir Čičak*, Zagreb, *Vera Čičin Šain*, Zagreb, *Aleš Debeljak*, Ljubljana, *Boris Dežulović*, Split, *Heni Erceg*, Split, *Vlado Gotovac*, Zagreb, *Viktor Ivančić*, Split, *Miljenko Jergović*, Sarajevo-Zagreb, *Dževad Karahasan*, Sarajevo-Graz, *Mirko Kovač*, Rovinj, *Ivan Lovrenović*, Sarajevo, *Predrag Lucić*, Split, *Rastko Močnik*, Ljubljana, *Slobodan Šnajder*, Zagreb, *Senad Pečanin*, Sarajevo, *Boris A. Novak*, Ljubljana, *Slobodan Prosperov Novak*, Zagreb, *Nenad Popović*, Zagreb, *Zoja Skušek*, Ljubljana, *Mile Stojić*, Sarajevo, *Tanja Rener*, Ljubljana, *Irena Vrkljan*, Zagreb

Kratko i jasno

Europeizacija Srbije

Jugoslavija se mora raspasti do kraja

Pavle Kalinić

Europeiziranje Srbije početak je kraja rata na jugoistoku Europe. Naravno, to je samo prva stepenica jer je cijeli set zemalja oko Srbije također zaražen balkanskom zadrtošću i isključivošću. Ne tolikim intenzitetom niti toliko autistična kao većinsko stanovništvo Srbije, te, nešto niže primjese, inkompatibilne su Europi kraja dvadesetog stoljeća. Pripreme za rat na području bivše Jugoslavije započele su još davne 1987. godine na već legendarnoj Osmoj sjednici CK SK Srbije na kojoj je kao pobjednik isplivao Slobodan Milošević, do nogu poraživši Ivana Stambolića. Ostali protagonisti već su odavno pali u zaborav, a Milošević upravo prima porciju koju je trebao primiti daleko ranije. Na Gazimestanu Milošević je bio iskren kao malo koji političar stasao u duhovnom ozračju Balkana. Otvoreno je prozborio i o *oružanim bitkama ako bude potrebno*. Nitko ga nije shvatio za ozbiljno. Zgazio je autonomiju Kosova i Vojvodine zajamčenu Ustavom iz 1974. godine. Podredio je crnogorsko rukovodstvo svojoj koncepciji pretvaranja decentralizirane federalne Jugoslavije u centraliziranu državu u kojoj bi glavnu riječ vodio samo i isključivo Beograd. U borbi za cijelu Jugoslaviju pao je na glasu Bosne i Hercegovine. Predstavnik u Predsjedništvu SFRJ, Bogić Bogićević, nije mu dao podršku za uvođenje izvanrednog stanja čime je otupio potencijalni udarac Miloševića i JNA. Nisu imali pokriće za pokretanje sveobuhvatne vojne akcije kojom bi pacificirali *pobunjene republike*. A vrijeme nije radilo ni za JNA ni za centraliziranu Jugoslaviju. Naime, unatoč desecima tisuća sovjetskih tenkova i bratskih mu armija, Berlinski zid je pao.

Veliki sustavi poput Europske zajednice i SAD-a nisu se snašli baš najbolje te su balkanski gospodari rata u toj zbunjujućoj i bipolarnošću nepodijeljenoj Europi pokušali napraviti sitne korekcije granica, brojnosti pojedinih naroda i redoslijed stoljeća. Slovenija se istrgnula lipnja 1990. godine. Hrvatska je čekala svoj red. Dubrovnik je gorio 1991, a Amerikanci nisu ni trepnuli dok su putem CNN pratili davljenje grada pod zaštitom UNESCO-a. Na sjeveru je nestajao Vukovar, a Amerikanci su i dalje bili *nezainteresirani*. Smatrali su to unutrašnjim europskim problemom. Ni njihova podrška Anti Markoviću nije bila iskrena jer bi opstao on, a ne Milošević. Nakon slovenske i hrvatske vojne ekskurzije, Milošević je krenuo u čerečenje Bosne i Hercegovine. Amerikanci su i dalje promatrali klanje nezainteresirano se naslađujući nesposobnošću Europe da riješi problem u vlastitom dvorištu. Nisu niti pokušavali osmisliti kako bi se problem zvan Balkan mogao dugotrajno riješiti. I kad je izgledalo da će se rat u Bosni i Hercegovini nastaviti do potpunog istrebljenja, poglavito muslimana, SAD se ipak umiješala. Samo trajanje rata produbilo je stare europske animozitete između Francuske, Velike Britanije i Rusije s jedne strane i Njemačke s druge. Na razrješavanju balkanskog čvora Njemačka kao gospodarski div odbila je i dalje u srcu Europe glumiti političkog patuljka. Upravo podrška Njemačke i Austrije omogućila je međunarodno priznanje Hrvatske.

Podrška Miloševiću dovela je, dvanaest godina poslije, do neizbježnog bombardiranja onog istog Miloševića kojeg je stvorila Amerika. Naravno, to i nije jedini američki vanjskopolitički promašaj. Ima njih više: od Sadama Huseina kojeg bi Iranci bili pregazili da mu Zapad nije dao podršku (vrlo konkretnu), preko Talibana koji su prije američkog uplitanja bili beznačajna frakcija koja je ratovala protiv Crvene armije u Afganistanu, do Landena kojeg su vojno obrazovali te im se pulen otrgnuo s uzice. Financije mu samim rođenjem nisu predstavljale problem. Urušavanjem Berlinskog zida Zapad ima povijesnu priliku jednom za uvijek razriješiti balkansku bačvu baruta. Sve države sljednice bivše Jugoslavije kao i one koje su više od četrdeset godina bile pod sovjetskim skutima moraju se dodatno demokratizirati i ugledati na svoje zapadne uzore. Tu se poglavito ne misli na punoću i jeftinoću u samoposlugama, već prvenstveno na uspostavu vladavine prava te poštivanja ljudskih, građanskih i ekoloških prava živih i onih još nerođenih. Kao i koncipiranje socijalne države nasuprot pljačkaškom naletu koji je više ili manje na djelu od Gdanjska do Dubrovnika. To je dugotrajni proces koji je upravo na jugoistoku Europe najteže razriješiti.

Kako su na Balkanu nacionalne države kasno formirane za razliku od ostatka Europe tako je proces k Europi regija prilično usporen ako ne i retrogradan. Za ići naprijed treba u svakom slučaju kantonizirati BiH i eliminirati bilo kakve republike unutar te države. Jugoslavija se mora raspasti do kraja. Crna Gora svojim putem, kao i Kosovo koje nakon određenog vremena može krenuti u integraciju s Albanijom iako smatram da u Europi regija to neće biti potrebno. Srbija će se morati odreći svoje svevlasti i na Vojvodini. Ukoliko to odbiju, kao što su odbijali za Kosovo, ostat će vrlo brzo i bez Vojvodine. Kako je Srbija autistična prema Europi dvadesetog stoljeća, zaražena mitom starim šestodeset godina, i unatoč bombama koje upravo po njoj pljušte nije u stanju shvatiti zašto pljušte, jedino rješenje je barem desetogodišnja međunarodna uprava — protektorat. Žalosno, ali u Srbiji nema snaga koje su značajnije te bi mogle preokrenuti srpski put iz mitološke povijesti u budućnost. Z

ožujak 1'''

Agata Juniku/Sabina Sabolović/Iva Šrot/Olga Majcen

Naranča u oblacima

Prije otprilike dva tjedna Ministarstvo kulture objavilo je imena dobitnika Marina Držića, naše najznačajnije nagrade za za dramski tekst, o kojoj su ove godine odlučivali Borna Baletić, Darko Lukić i Sanja Nikčević: Treću nagradu dijele Pavo Marinković za dramu Snažni ljudi malog grada i Ivan Vidić za dramu Bakino srce. Drugu nagradu dobio je Denis Peričić za dramu Pekel na Zemlji. Najboljim dramskim tekstom ocijenjena je Naranča u oblacima Ivane Sajko, studentice četvrte godine dramaturgije na ADU.

— Naranča u oblacima je drama o mrtvim ljudima koji prekasno odluče učiniti neke bitne stvari za vlastitu sreću. To je drama u kojoj se i ljudi i anđeli prepoznaju u jednakoj situaciji — mirenju da osim nekog mogućeg, vrlo dalekog bljeska u mraku, drugog svjetla nema. Sasvim sam svjesna činjenice da se ovaj tekst može tumačiti kao tipičan primjer eskapističkog stava domaćih pisaca, što je pak fenomen koji se istovremeno koristi kao izlika da se hrvatski autori većinom postavljaju po repertoarnim rupama. Stoga se nova hrvatska dramatika i prezentira površnim, jednostranim, da ne kažem jednostranačkim, dramskim pobačajima koji onda etiketiraju sve hrvatske pisce. Stoga i nije čudno da ne postoji veći interes za nove tekstove. No, kvalitetni tekstovi postoje. Oni se, međutim, poturaju po ladicama, mogu se vidjeti većinom u brzinski sklopljenim inscenacijama ili se pak pojavljuju u tako koncipiranom repertoaru da ispadaju iz svakog konteksta te vrlo teško mogu privući pažnju redatelja ili pronaći adekvatno mjesto u recepciji publike. Još uvijek ne postoji sistem koji bi sustavno prezentirao novo hrvatsko dramsko pismo. Dovoljno je vidjeti inscenacije Krležinih Glembajevih pa dobiti dojam da hrvatska dramska književnost tone, čak i retrogradno. Nagrada poput Marina Držića meni osobno znači vrlo mnogo, ali činjenica jest da ona mijenja jedino moju intimnu situaciju. Iskreno sumnjam da je ona imala, to jest da će još neko vrijeme imati, bitniji značaj među nezainteresiranim kazališnim strukturama koje ili igraju na sigurno (što god ili tko god tu sigurnost donosio) ili pak funkcioniraju inercijom malih prohtjeva pa proizvode lijenu publiku i polovne predstave koje su ne samo izolirane od šireg kazališnog izričaja, već i od potencijala vlastite stvarnosti. Zato mlađa generacija autora, ona zasićena lijevima i desnima, ne posjeduje nikakav estetski referentan okvir u kojemu bi mogla kreirati. Potrebni kriteriji vrlo se teško grade i za njih nije dovoljan samo Marin Držić jer kazalište treba mnogo više, budući se pisci ne predstavljaju nagradama, već putem kompletne strukture. No, vjerujem da se ipak nalazimo negdje na dobro sročenoj prvoj rečenici, u nekoj perspektivi prema budućoj umjetnosti. I njezinu dignitetu.

Njemačka poezija u Gavelli

Uvidjevši kao jedan od najvećih problema našeg teatra činjenicu da su naši glumci »potpuno neoslobođeni i zakočeni, što se boje govoriti, glumiti i pokazati«, magistrica fonetike Dubravka Obad počela je 1996. godine opisanu situaciju sanirati angažmanom u Radionici za scenski govor pri DK Gavella. Nakon tri godine izvrsne suradnje, dogovorila je s ravnateljem Krešimirom Dolenčićem da od »radnog materijala« napravi — predstavu. I tako je 26. ožujka na sceni Mamut premijerno izveden *Razgovor sa stablima* što su ga »vodili« Robert Bošković, Đorđe Kukuljica i Tanja Tušek. Riječ je zapravo o kompilaciji sastavljenoj od odabranih primjera iz novije njemačke poezije u koju su uvršteni primjerice Brecht, Enzesberger, Sachs, Krollov i Eich. Rad se temeljio na improvizaciji, pri čemu su glumci »odabirali mogućnosti među mogućnostima koje im je gospođa Obad zadala«, držeći se pritom metode njezine verbo-tonalne teorije. Neke pjesme (naročito one refleksivne), ostale su tako netaknute, odnosno naprosto su izgovorene, dok su neke druge transponirane u mizanscen.

— To je poezija, govorenje poezije, glumljenje poezije, poezija sa stavom... neprepoznatljivi smo koliko i prepoznatljivi. Svima smo bliski, ali opet nekako na svoj način. Možda to podsjeća na neko davno vrijeme kada je Rade Šerbedžija radio predstavu *Kažu da je Sova bila pekareva kći* — pokušala je žanrovski definirati *Razgovor o stablima* Dubravka Obad.

100 puta Dekadencija

28. ožujka, dogodila se 100. i, dakako, svečana izvedba *Dekadencije*. Riječ je — svi se toga valjda još sjećaju — o prvoj predstavi Teatra Exit koju je prema tekstu Britanca Stevena Berkoffa režirao Matko Raguž. *Dekadencija* je pokrenula *novi val* to jest označila početak nezavisne kazališne produkcije, što je pak tada, početkom 90-ih, predstavljalo gotovo jedino svjetlo u mraku teatraliziranog nacionalnog i nacionalističkog kiča koji se, rame uz rame s općim dilentatizmom, uvlačio u sve pore kulture. Osim toga, *Dekadencija* kao iznimno uspio glumački projekt Vilija Matule, Nataše Lušetić i Matka Raguža, ohrabrila je nekolicinu glumaca da napuste zahrđale kazališne institucije i da počnu režirati vlastitim glavama i glumiti prema osobnim afinitetima. *Hamper* Renea Medvešeka i *Barun Minhauzen* Vilija Matule, primjerice, najbolje potvrđuju da je njihova odluka bila ispravna. O značenju *Dekadencije* za daljnji razvoj Teatra Exit da se i ne govori.

Nova knjižara

U povodu izlaska njihovih knjiga, Robert Perišić i Zoran Ferić su prije dvadesetak dana u knjižari Ljevak priredili performans. Da dijeljenje autograma ne bi ostalo na razini konvencionalnog čina, a i da bi se prolaznici i namjernici zabavili, odijenuli su liječničke uniforme i naoružali se kirurškim maskama i skalpelima. Osnovna ideja je, kažu, bila »spriječavanje književnih pobačaja u Hrvata«. Ovako nešto, kao i sve ono što ne ulazi u okvir prodaje kristalnih vaza, igračaka, cipela a u najboljem slučaju i knjiga, u takozvanim »državnim« knjižarama je za sada daleko od mogućeg. Nekim čudom i s nekim neobičnim entuzijazmom, takozvane »privatne« knjižare se još drže, a neke čak i šire. Posljednji takav primjer je antikvarijat-knjižara Jesenski i Turk, do sada smještena samo u zgradi hotela Dubrovnik. Odnedavno pak ta ista knjižara smjestila se na još jednoj lokaciji — u Vukotinovićevoj 4, to jest u zgradi Hrvatskog novinarskog doma. S obzirom na dvije a u perspektivi možda čak i tri etaže, za pretpostaviti je da će uskoro vlasnici knjižare osmisliti i neke dodatne sadržaje kojima će privući one koji puno čitaju a sve manje kupuju. Iako će se svečano otvorenje nove lokacije knjižare Jesenski i Turk dogoditi tek 9. travnja, vrata su vam već sada otvorena.

Iznova Reich

Osim što se teritorijalno proširila, Naklada Jesenski i Turk izdala je nedavno, u suradnji s Hrvatskim sociološkim društvom, prijevod *Masovne psihologije fašizma* Wilhelm Reicha iz 1933. godine, što ga potpisuju Žarko Puhovski i Nadežda Čačinović. U povodu promocije, Hrvatska udruga društveno humanističkih znanosti organizirala je i okrugli stol na temu *Masovna psihologija jučer i danas*, na kojemu su osim prevoditelja Puhovskog, sudjelovali Ivan Šiber i Gvozden Flego. Kako bi to »Goebbels danas plivao kao riba u vodi«, zašto je masovna psihologija istovremeno arhaični relikt i bitno postmodernistički fenomen, po čemu je ova knjiga loša ali značajna — neka su od pitanja na koja će Zarez, objavljujući najzanimljivije dijelove promocije i diskusije, odgovoriti u sljedećem broju.

Week Report

Nešto što nema veze s kulturom užem smislu riječi, a s fašizmom će tu i tamo zasigurno imati, dogodilo se u subotu 27. ožujka na *www.weekreport.purger.com*.

Zinka Bardić, Nataša Magdalenić-Bantić i Silvija Šeparović, naime, ponovno rade *Week Report*. Nakon prekida s Radijom 101 i višemjesečne pauze, autorice su svoje mjesto pronašle na internetu, što će Zagrepčanima ujedno biti i jedina prilika da emisiju čuju. Ostatak zemlje prošao je bolje jer *Week Report* će *nedjeljom* emitirati sljedeće radio

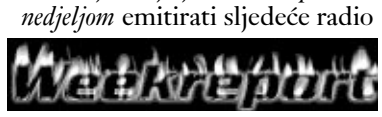

stanice: Gradski radio u Osijeku, Radio Hazard u Novoj Gradiški, Radio Maestral u Puli, Donat FM u Zadru, Gradski radio Ritam u Šibeniku i Radio KL Eurodom u Splitu. BIH-slušatelji moći će *Week Report* »hvatati« na valovima Radio Neum Adriatik.

Život ili kazalište?

Iza naslova izložbe u Muzeju suvremene umjetnosti naslovljene *Život ili kazalište?* krije se potresna serija gvaševa koju je u kratkom razdoblju od 18 mjeseci naslikala njemačka umjetnica Charlotte Salamon (1917-1943). Njezino židovsko podrijetlo označilo je i njezin kratak život. Nakon što je s roditeljima bila prisiljena napustiti Njemačku, živi dvije godine na jugu Francuske i tamo stvara svoj jedini projekt. Radi se o seriji od 1325 gvaševa na kojima je Charlotte Salamon kroz izmišljena lica ispričala svoj život, uspomene i utiske o vremenu u kojem je živjela. Kroz te je gvaševe i tekstove koji prate svaki od njih, ostvarila svojevrsni scenarij imaginarne kazališno-glazbene predstave s podnaslovom *Igra s pjevanjem*. U njima vidimo utjecaje filma te slikarstva Muncha i Chagalla, a posebna veza teksta i slike danas nas pomalo podsjeća i na strip. Život junakinje Charlotte Kann prati se kroz tekstove-upute oblikovane u činove i scene, s kulisama, paralelnim montažama, flash backovima i uputama za scensku glazbu — od djetinjstva do okupacije Francuske u koju se povukla. Slikarici je ta okupacija donijela smrt: trudna je 1943. odvedena u Auschwitz. Tijekom izložbe, koja se sastoji od 63 faksimila gvaševa, prikazuju se i dva video filma o životu Charlotte Salamon.
Organizaciju potpisuju Muzej suvremene umjetnosti i Goethe institut.

Melankolija grada

U galeriji Miroslav Kraljević predstavljene su fotografije i slike češke umjetnice Zdene Kolečkove. Do sada smo njezin rad imali priliku vidjeti samo u dubrovačkom *Otoku*, na skupnoj izložbi *Black and blue*. Kao okvirni koncept, plavo je simboliziralo Dubrovnik, a crno — češki industrijski gradić Usti nad Labem, u kojem su se organizatori izložbe sastajali. To je ujedno i rodni grad Zdene Kolečkove koja je tada izlagala fotografije imena njemačkih vila iz svog grada, uklopljena u neke kutke Dubrovnika. Njezin rodni grad ostaje temom i ove izložbe koja kao naslov uzima stih pjesnikinje Emily Dickinson *Safe in their alabaster chambers.* Polazeći iz nekih svojih unutrašnjih prostora, Zdena Kolečkova promatra detalje grada, vadi iz njihovih konteksta i postavlja ih kao intimne slike iz i za sjećanje.

— Ti svakodnevni detalji lišeni su atrakcije na prvi pogled, nema cjelovite priče. Isticanje fragmenata premješta pogled prema realnosti sitnih događaja. Zaustavljeni prizor smiraja dana na praznoj ulici može u potpunosti

Charlotte Salomon: Život? Ili kazalište?, 1940-1942., gvaš

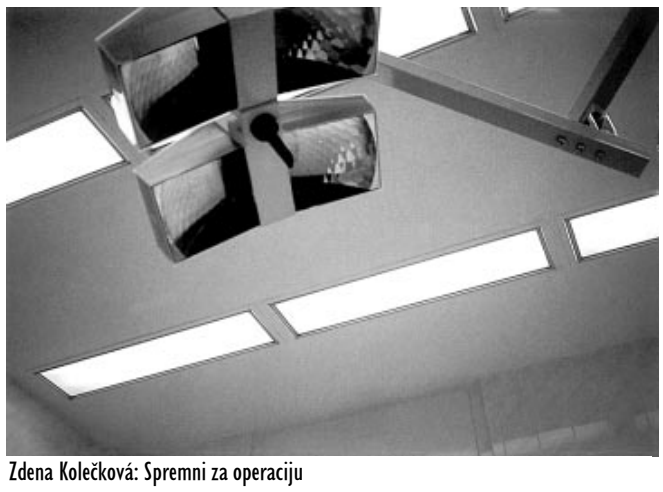

Zdena Kolečková: Spremni za operaciju

izmijeniti svakodnevnu predodžbu tog mjesta, intenzivirati melankoliju. Praznina, napuštenost, hladnoća: svi ovi elementi vode pogled prema životu sačinjenom od slučajnosti, neograničenih detalja, prema sitnim usamljenostima. Svi ti detalji, slučajnosti i usamljenosti tvore novi poredak u hijerarhiji životnih emocija — kaže kustos izložbe Darko Šimičić.

Samoća i video

U sklopu filmske tribine četvrtkom u Otvorenom društvu, koju Centar za dramsku umjetnost organizira u suradnji s Hrvatskim filmskim savezom, gostovala je 25. ožujka naša umjetnica koja živi i radi u Londonu — Breda Beban. Ta se akademska slikarica od 1985. posvetila videoradovima i filmu te pripada u prve redove naših videoumjetnika kao što su Dalibor Martinis i Sanja Iveković. Prikazano je pet njenih filmskih i videoradova, od početaka njenog stvaralaštva u tim medijima do recentnijih djela koja su nastala nakon smrti njezina stalnog suradnika Hrvoja Horvatića. Videoradovi nastali u suradnji s njim su *Taking on a name* (1987), *Geography* (1989) i *Absence* (1994). Ta su djela minimalistička u pristupu, a u njima autori eksperimentiraju nevelikim sredstvima. *Taking on a name*, rad već kultnog statusa, sniman je na Ohridu, a financirala ga je TV Skoplje (u sklopu videoradionice). Budući da su na raspolaganju imali samo jednu kameru i sredstva za izrazito niskobudžetni projekt, rezultat je neobično meditativni rad, koji se bazira upravo na svjetlosti. Njezini zahtjevni radovi za gledanje nagrađuju gledatelja svojom ljepotom, jednostavnošću i čitkošću te prije svega osjećajnošću. Iduća dva filma uvelike se razlikuju rukopisom. Sama umjetnica rekla je da se nakon Hrvojeve smrti odlučila promijeniti pristup, jer je on diktirao taj *middleeuropean gloom*, misleći na introspektivni karakter djela baziranih na raspoloženjima koja su dobro ambijentalno i muzički usidrena. *Flicker* karakterizira još uvijek ista emotivna natopljenost, sličan ritam kao i u prethodnih radova te i dominacija glazbene jazz podloge. *May '98*, djelo je sasvim drukčijeg ishodišta. Ritam je puno brži i dinamičniji, boje su čiste i izrazite, i odjednom važne, glumci (naturščici) razgovaraju međusobno (što do sada nije bio slučaj) dok je dio filma mjuzikl. *May '98* će dva mjeseca biti izloženo u muzeju u Karlsruheu, što nakon brojnih izložbi, priznanja i stipendija još jednom svjedoči o cijenjenosti umjetnice u svijetu.

Breda Beban danas predaje dva filmska kolegija na Akademiji za film: jedan vezan uz teoriju eksperimentalnog filma, a drugi uz filmsku režiju. Filmske kamere i ostala sredstva stoga su joj dostupnija pa možemo očekivati daljnji razvoj u tom pravcu. Trenutačno čeka sredstva za dva veća filmska projekta, tj. dva cjelovečernja niskobudžetna filma. Paraleno s videom bavi se i slikanjem. Slikarstvo, kako sama kaže, nastaje u samoći, stvaranje filmova je djelatnost koja joj omogućuje komunikaciju s ljudima, suradnju. Tako se njeno stvaralaštvo iscrpljuje u komplementarnoj ravnoteži.

Mjera dobrog ukusa

Nije mala stvar kada vam u posjet dolazi profesor dizajna svjetskog glasa kakav je Nigel Whiteley, pa makar mu to i ne bio prvi posjet Hrvatskoj. O upitnosti našeg dobrog ukusa, nažalost, govori i sama činjenica da je uvaženi gost nakon napornog vucaranja po aerodromima morao provesti još pola sata u neizvjesnosti zbog loše organizacije — a stopedeset nesretnih studenata svoje ispitne papire bilo je prisiljeno iz velike dvorane Arhitektonskog fakulteta preseliti na četvrti kat. No sve se to brzo zaboravilo nakon što je Whiteley otvorio svoje vikend gostovanje uvodnim predavanjem održanim u petak, u 19:30.

Predavanje je pokušalo objasniti međusobni utjecaj potrošačkog društva i oblikovanja, što je i inače jedna od preokupacija Nigela Whiteleya, a o čemu govori i utjecajna knjiga *Oblikovanje za društvo* (1993). Potrošač je taj koji neprestano zahtijeva, a stručnjaci oblikovanja moraju biti spremni reagirati na potrošačevu žudnju, potrebu za novim i zanimljivim. Taj je odnos krajnje intrigantan, i poput kokoši i jajeta ponekad je teško razlučiti sam početak tog zamršenog kruga ljudske potrebe. Međusobna ovisnost za sobom povlači manipulativnost, i tako, u potrazi za novim i u želji da se zadovolji neurotično derište — u što se potrošači neprestano zasipani novotarijama tržišta nerijetko pretvaraju — proizvođači izbacuju na tržište apsurdne proizvode poput električnog rezača dlačica u nosu, ili pak držača toalet papira sa ugrađenim radio aparatom.

Potpuno se okrenuvši postulatima dizajna kao što su novost i psihološki faktor kao važan prodavatelj proizvoda, proizvođači potpuno zanemaruju postulat funkcionalnosti. Problem u oblikovanju jest taj da njegovi elementi — funkcionalnost, maštovitost, novost, poželjnost — stoje u odnosu apsolutne ravnopravnosti i svako inzistiranje na nekom određenom elementu dovodi do rušenja ravnoteže te pojave apsurda ili neukusa. Do onog drugog najčešće dovodi inzistiranje na maštovitosti koje uglavnom završava kičastim primjercima kao što je masa građevina u Las Vegasu, a za jednu od kojih se Whiteley iz tko zna kojeg razloga našalio da je djelo nekog nepoznatog hrvatskog arhitekta. Kako je mašta slobodno inspirirano stanje, nemoguće je i bezuspješno podrediti je zahtjevima tržišta i usmjeriti je na prodaju nekog određenog proizvoda.

Dobar dizajn i dobra arhitektura spoj su funkcionalnog ali i kreativno maštovitog, stručno pripravljena doza ozbiljnosti i razigranosti.

Sve to bio je tek uvod u radionicu koja je uslijedila u subotu i nedjelju u prostorijama Muzeja arhitekture a kojoj su imali mogućnost prisustvovati i studenti arhitekture i dizajna. Tema je bila oblikovanje svakodnevnih upotrebnih predmeta kao što su četkice za zube, mobiteli, a težnja je bila preispitati nove mogućnosti kao što su miris, dodir, mašta i zabava u dizajnu.

Svjestan potrošačkog društva u kojem živimo, Whiteley svojim idejama i teorijama, osim dobrom ukusu, mlade dizajnere pokušava naučiti i moralnosti posla, jer upravo dizajneri imaju veliku ulogu usmjeravanja želja potrošača k pravim stvarima. Kako još uvijek kaskamo za svijetom u svojem otkrivanju čarobnog svijeta potrošača, osvješćivanje odnosa oblikovanje-društvo i otkrivanje odgovornosti dizajnera u tom začaranom krugu vrlo su važni. A o dobrom ukusu da i ne govorimo!

Nigel Whiteley 29, 30. i 31. ožujka gostovat će u Osijeku, Vukovaru i Splitu, a 1. travnja posjetit će i Dubrovnik. Z

Glazbena 3bina HSLS-a

Politika se ne bi smjela miješati u glazbu, ali kad se već miješa...

Dina Puhovski

Odaziv tribini nije bio velik, no nazočni predstavnici glazbenog života grada pokušali su odgovoriti — uglavnom pojedinačnim primjerima. To je kasnije ponukalo Bosiljku Perić-Kempf, kritičarku i *free lance* publicistkinju da primijeti kako se nadala da će rasprava biti više načelna jer se nizanjem pojedinačnih primjera neće daleko doći, a neke probleme treba načelno rješavati. Primjeri se pak nisu odnosili samo na glazbeni život Zagreba, kako su možda htjeli domaćini, već na probleme prisutne u cijeloj zemlji. Među problemima koje su navodili istaknuto je bilo pitanje postavljanja ljudi bez stručnih kvalifikacija na ključna mjesta, o čemu su govorili Perić-Kempf i Igor Kuljerić, koji je upozorio da nije dobro što *kreativci* nemaju uvida u repertoarnu politiku. Perić-Kempf također smatra da situacija neće biti bolja dok se bolje ne riješi odnos politike i kulture jer »kultura u Hrvatskoj danas nema poziciju«, nije autonomna grana, već samo ukras. Problem je također u ljudima, kulturnim radnicima, koji uglavnom idu linijom manjeg otpora, postaju tek pasivnim pratiocima promjena koje nameće politika, primjerice biranjem ravnatelja s obzirom na političke kvalifikacije. Kulturne vrijednosti propadaju, nižu se skandali oko dvorane *Lisinski*, a zagrebačka je Opera imala mnogo svjetlijih dana, upozorila je također Perić-Kempf. O svojoj matičnoj opernoj kući govorila je i Blaženka Milić, rekavši da se izgleda nema tko pozabaviti potencijalima koji u nas postoje, da je poziva u inozemstvo malo, dok su prije petnaestak godina stalno stizali. Kad se ipak ide u inozemstvo, treba to vještije izvesti, rekla je, misleći na nedavnu turneju HNK Zagreb po Njemačkoj koja se trebala sastojati od više izvedbi cijelih opernih predstava, a ne od serije izvadaka, jer bi to bilo isplativije, a ujedno i bolje predstavljanje hrvatskih glazbenika.

Glazbeno školstvo bilo je iduće problematično područje kojim su se pozabavili sudionici tribine. Razgovor o njemu počeo je navođenjem upitne uspješnosti naših glazbenika na međunarodnim natjecanjima, pritužbama na uvjete koje pruža domaće školstvo te naravno o njegovu financiranju, pri čemu je Fred Došek iznio brojke o izdvajanjima za školstvo u drugim zemljama i naglasio da je Hrvatska pri dnu ljestvice sastavljene s obzirom na postotak budžeta koji se troši na obrazovanje. Pijanist Ante Milić upozorio je da nema dovoljno stipendija za mlade glazbenike te da nije dovoljno dobro riješen problem usklađivanja redovne, opće, nastave i one u glazbenim školama, zbog čega su djeca često preopterećena. Razgovor o glazbenom školstvu naveo je na pitanje stvaranja publike za ozbiljnu glazbu, koja je malobrojna — i sve starija. Predstavnice Hrvatske glazbene mladeži, Ljiljana Lerman i Senka Janjanin, govorile su stoga o programima svoje organizacije koja nastoji obrazovati buduću publiku još od predškolskog uzrasta, organizirajući za njih posebne koncerte. Pri tome često nailaze na probleme, jer mnogi profesori i ravnatelji nisu spremni sudjelovati u njihovim projektima, a ni suradnja s glazbenim institucijama ne teče kako bi trebala, pa je tako ove godine u zagrebačkom HNK propala izvedba *Ere s onoga svijeta* za Hrvatsku glazbenu mladež jer navodno nije tko imao pjevati.

Iz teme o školstvu proizašao je razgovor o zagrebačkoj Akademiji, ponajviše o vječnom krugu u kojem profesori s Akademije nisu zadovoljni znanjem koje novopečeni studenti donose iz škole, a profesori iz škola žale se da na Akademiji uništavaju njihove, do tada uspješne učenike. Problem je, upozorila je Bosiljka Perić-Kempf, i u kadrovima na Akademiji — nedavno je, naime, došlo do nepoštivanja pravila i uvjeta oko izbora i reizbora profesora u čak dva slučaja koje nije poimence navela, ali zbog kojih, kaže, radna mjesta dobivaju ljudi koji za to nemaju uvjete, dok renomirani profesori, koji udovoljavaju zahtjevima, odjednom ostaju bez posla.

Veliki problem za glazbeni život jest i predstavljanje glazbe putem elektronskih medija, poglavito HRT-a, koji tzv. ozbiljnoj glazbi daje sve manje prostora, čulo se na tribini. Upravo je Hrvatski radio, rekla je Bosiljka Perić-Kempf, primjer ustanove koju vodi nekvalificirana osoba. Mladen Mazur, predstavnik *jazz*-struke na tribini, naveo je problem favoriziranja zabavne glazbe pri čemu se troše ogromni novci na priredbe poput *Dore*, dok uvijek ima problema s prikupljanjem sredstava za važne glazbene *proizvode*, kako je nazvao priredbe poput Zagrebačkog međunarodnog jazz-festivala ili Zagrebačkog biennala.

Politika se, inače, ne bi smjela miješati u glazbu, ali kad se već umiješala barem je čula njezine probleme. Z

Čestitamo, profesore!

Viktor Žmegač drugi put dobitnik Goetheove zlatne medalje

Giga Gračan

Srijedu, 17. ožujka, Goethe-Institut u Zagrebu zasigurno će pamtiti kao datum jedne od svojih priredaba na koju se odazvala količina publike za kakvu bi dvorana trebala biti barem 50% veća — publike, štoviše, koja je bila dostatno motivirana i *odstajati* tih 90-ak minuta, i to prilično na gusto, gotovo poput poslovičnih sardina u konzervi. Priredba je bila prva u tzv. Goetheovoj godini, u kojoj je i Goetheov Weimar — očito nimalo slučajno — kulturna prijestolnica Europe. Obilježavanju 250. obljetnice rođenja velikog weimarskog klasičara organizator je priključio i obilježanje 70. rođendana velikog hrvatskog germanista Viktora Žmegača, po drugi put dobitnika zlatne Goetheove medalje — koja se pridružuje visokim odlikovanjima kojima je Njemačka dosad honorirala njegov doprinos germanistici. U svojoj je laudaciji prof. dr. Dieter Borchmeier sa Sveučilišta u Heidelbergu, inače vodeći njemački autoritet za weimarsku klasiku, podsjetio lokalni auditorij na rejting prof. Žmegača kao »najvažnijeg učenog imena u istočenoeuropskom prostoru«, a s obzirom na njegov književnoznanstveni rad naglasio — i u smislu njemačke i u smislu francuske definicije — klasicističku jasnoću, *clarité*, njegova pisma i predočenih tema, koje proizlazi iz rijetke »radosti formuliranja«. Utoliko, rekao je laudator, nije pretjerano nazivati Viktora Žmegača »maestrom pisane riječi«. Laudacija se odvijala i u registru onkraj formalnog evociranja slavljenikova književnoznanstvenog doprinosa (unutar kojeg se npr. podsjetilo i da Žmegačeva »socijalno orijentirana« *Povijest njemačke književnosti od 18. stoljeća* doživljuje u Njemačkoj neprestance nova izdanja): »budući da se poznajemo već 23 godine, često nas zovu Dioskuri; a slijedom Žmegačeva suda o ovoj ili onoj rečenici koja »sliči loše zapakiranom kovčegu«, i sam sam naučio bolje pakirati vlastite rečenice«, rečeno je.

Nakon laudacije, D. Borchmeier održao je — a dosad je već 6 puta gostovao u Zagrebu — predavanje o *Faustu* kao komediji. Teorijski impozantno ekipiran predavač uputio je, u tom smjeru zasigurno manje ekipiranu većinu auditorija, u impostaciju *Fausta*, u modus komedije definirane kao što je definirana Danteova *Božanska* — dakle, gdje se turbulentan početak razvija, ma koliko i dalje turbulentno, u smjeru dobrog, pozitivno razrješivog svršetka. Ne propustivši višekratno naglasiti stilsku izmiješanost prispodobivu sa Shakespeareovim zrelim djelima i uputiti na Ericha Auerbacha kao poetološkog autoriteta u toj temi, predavač je nadasve ekonomično »protrčao« kroz djelo, oprimjerujući svoje teze odgovarajućim mjestima, i obratno. Nije tu nedostajalo ni spona s mitskim likovima iz antičke, odnosno nordijske mitologije, Hermesom i Lokijem, ni upozorenja na kršćansku metafiziku koja se otvara kad se shvati da kao stvarni redatelj u kulisama stoji Bog. Bog se ne smije, jer smijeh je kratak trijumf ljudskoga nad duhovnim. Učeni je predavač dolično naveo sve svoje izvore — tako naravno Mihaila Bahtina i, među ostalima, Petera Bergera te njegovo koncizno: »Komično nadilazi zbilju kojom upravljaju boštva.«

Za našu navodno silno *kulturnu* sredinu nije baš pohvalno to da do dana današnjega ona nema interesa priskrbiti makar dostupan, a nekmoli po strogim kriterijima kakvima se također volimo dičiti, *pouzdan* prijevod Goetheova *Fausta*. Prijevod Tita Strozzija, koji su redigirali Dobriša Cesarić i Tone Smerdel, posljednje je — uostalom, davno već rasprodano — izdanje imao 1970. godine. I *Božanska komedija* je danas prijevodno dostupna tek u fragmentima — doduše redigiranima nešto kasnije od *Fausta* — a o pretečama (Grcima i Rimljanima) da se i ne govori. U tom kontekstu, izvanserijsko predavanje Dietera Borchmeiera, koje je sasvim sigurno potaknulo barem 20-oro nazočnika na prvo ili novo čitanje ili listanje *Fausta*, upozorava po X-ti put na *horror vacui* u aktualnom prostoru hrvatske prijevodne književnosti. Prijevodna struka ima vrlo jasne ideje o putovima i načinima popune te praznine, no kanda manjkaju sugovornici... Z

u spomen

Karmen Bašić (1943-1999)

Vjerovala je u Hrvatsku

Karmen nije pokazivala ni najmanji strah

Aryeh Neier

Došao sam u ime Georga Sorosa i u ime mnogih ljudi iz naše mreže zaklada koji su poznavali Karmen Bašić, radili s njom, poštovali je i voljeli. Ovdje sam i zbog sebe, jer je Karmen bila moj prijatelj. Nastojat ću biti kratak, jer znam da nitko od nas nije ovdje došao kako bi slušao duge govore, već kako bismo izrazili svoju tugu, podijelili uspomene i možda se u mislima osvrnuli i na svoje vlastite živote. Sve ovo nije lako postići u prepunoj koncertnoj dvorani.

Karmen Bašić je bila patriot. Ovo je riječ koja se vrlo često zloupotrebljava i shvaća kao negativna, kako u ovim prostorima, tako i drugdje. Tako su oni koji odbijaju prigrliti nacionalizam ili neku drugu partijsku politiku često optuženi za nedostatak domoljublja od onih koji tu politiku određuju. Karmen je bila domoljub jer je imala viziju onog što bi Hrvatska mogla i trebala biti i davala je sve od sebe trudeći se da ta vizija postane stvarnost. Vjerovala je u Hrvatsku koja je tolerantna, u Hrvatsku koja je multietnička, u zemlju koja ima dovoljno povjerenja da svojim građanima dopusti osobnu slobodu u eksperimentiranju novim načinima djelovanja i novim načinima rješavanja problema. Vjerovala je u zemlju koja se zalaže za zaštitu ljudskih prava ne zato što je to neizbježan zahtjev tzv. *nove Europe*, već zato jer je tako treba stvarati.

Želim reći nekoliko riječi o našoj mreži zaklada i o ulozi koju je u toj mreži imala Karmen. Naša je mreža, vjerujem, jedinstvena. Koliko je meni poznato, niti jedna druga međunarodna donatorska organizacija ne polaže odgovornost za izdavanje financijskih sredstava u ruke građana zemlje u kojoj ta organizacija djeluje. Spremnost Sorosove fondacije da na ovakav način djeluje zasniva se na tri činioca:

Prvo, da građani u svojoj zemlji bolje znaju što treba činiti, nego što to možemo znati mi u New Yorku; drugo, da preuzimajući odgovornost u donošenju odluka o izdavanju sredstava, građani u zemlji mogu osigurati bolje vršenje poslova; i treće i najvažnije — naše povjerenje u predanost, posvećenost i rasuđivanje Upravnog odbora i izvršnog direktora. Neophodno je da baš povjerenje u izvršnog direktora bude veliko. Također je važno da to povjerenje bude obostrano. Karmen je kao naša kolegica svakodnevno donosila važne odluke i mi smo u nju imali puno povjerenja. To je povjerenje Karmen zaslužila, a tijekom godina rada, preuzimajući na sebe mnoge rizike, stvorila je u nama svijest koliko je važno da i mi zaslužimo njeno povjerenje.

Karmen je vodila hrvatsku Zakladu u vrijeme nekih od najtežih trenutaka krize u zemlji, kao i tijekom ozbiljne krize u samoj Zakladi. Veoma mi je drago što mogu izjaviti da su ove krize ugasnule. Zaklada i dalje postoji i djeluje. Pred njom je puno posla, a ja iskreno vjerujem da je sposobna te poslove uspješno obavljati. Siguran sam da se Karmen ne bi ljutila kad bih joj za ovakvo stanje stvari odao priznanje, ali sam također siguran da se ne bi složila da je to sve njena zasluga.

George Soros je u svojoj nedavnoj poruci spomenuo Karmeninu hrabrost u situaciji kad joj je prijetio zatvor. Dok sam čitao izvještaje o njenom svjedočenju tijekom procesa koji se vodio protiv nje, mogao sam je točno zamisliti kako s optuženičke klupe poučava suca, opširno mu razlažući kako i zašto je tužitelj u krivu. Karmen nije pokazivala ni najmanji strah pred mogućim ishodom, jer je istinski vjerovala u ono za što se borila. Neki od nas su brinuli zbog te očevidne nehajnosti i mislili kako bi bilo bolje da je pokazala malo više sklonosti da sebe zaštiti. No upravo je ta njena samosvijest pomogla Zakladi da se održi.

Moja najveća žalost u ovom trenutku što ne sumnjam da je Karmenina predanost njezinoj zemlji, Zakladi i vrijednostima Otvorenog društva toliko preuranjeno otela Karmen od njene obitelji i prijatelja. To ukradeno vrijeme nikad nećemo moći nadoknaditi. Stoga bih htio zaključiti ovaj govor zahvaljujući se Mladenu, Goranu i svima onima koji su s Karmen bili bliski, što su nam pružili priliku da je upoznamo. Z

Voljeli smo raditi s njom

Karmen je voljela to što je radila, a mi smo voljeli raditi s njom

Slavica Singer

Rođena 25. lipnja 1943. u Zagrebu, Karmen Bašić je 1961. završila Klasičnu gimnaziju, 1966. diplomirala germanistiku i anglistiku, a 1969. indologiju na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Još za studija 1966. počela je raditi kao prevoditeljica te je objavila više studija i prijevoda s područja književnosti, sociologije, filozofije. Godine 1969. pridružila se projektu istraživanja interkulturalnih veza Indije i srednjovjekovnih političkih zajednica na južnoslavenskom području. U sklopu tog projekta objavila je zapažen rad *Putnici u Indiju iz naših krajeva*. U razdoblju od 1971. do 1974. boravila je, u sklopu programa kulturne razmjene u Indiji gdje je kao lektorica predavala hrvatski jezik na Odsjeku za suvremene evropske jezike Sveučilišta u New Delhiju. U to vrijeme bila je na više studijskih putovanja Indijom te u susjednim Nepalu, Šri Lanki i Pakistanu. Živjela je kraće vrijeme u Benaresu, Madrasu, Bombayu, Manali, Dharamshali, Katmanduu i Kolombu. Po povratku u Zagreb 1974. godine predavala je kao asistent-volonter predmet Indijska poetika i književnost kavye na Katedri za indologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Godine 1976. ponovno je otišla u Indiju završiti doktorske disertacije, ali 1978. prekida boravak i zbog obiteljskih razloga vraća se u Zagreb. Povratak u Zagreb znači i prekid njenih nastojanja da ostane u struci, da dovrši disertaciju i da se preda istraživačkom radu. Preuzela je posao u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici, a 1980. počela je raditi u Republičkom zavodu za međunarodnu tehničku suradnju u svojstvu savjetnice. Usporedo s tim, između 1982. i 1984. vodila je Sekciju za orijentalistiku pri Hrvatskom filološkom društvu. 1987. provodi neko vrijeme u Berlinu, proučavajući indijsko minijaturno slikarstvo (Muzej za indijsku umjetnost, Berlin-Dahlem). Pred raspuštanje Republičkog zavoda za međunarodnu tehničku suradnju 1992. godine preuzima funkciju koordinatorice programa, odnosno izvršne direktorice u Zakladi Otvoreno društvo Hrvatska (danas Institut Otvoreno društvo — Hrvatska), živo se angažirajući na procesima demokratizacije zemlje. Na toj dužnosti zatekla ju je prerana smrt, 22. ožujka 1999. u Alma Ati, glavnom gradu Kazahstana, gdje je sudjelovala u radu redovnog godišnjeg sastanka izvršnih direktora zaklada, odnosno Instituta Otvoreno društvo.

Karmen Bašić bila je germanist, anglist i orijentalist. Prevodila je s njemačkog i engleskog te sanskrta. Željela se baviti indijskom književnošću i poviješću umjetnosti, prevođenjem — akademskim radom i znanstvenim istraživanjima. Ali postala je borac za ljudska prava, jedan od najznačajnijih u izgradnji civilnog društva Hrvatske, osoba uz čije je ime vezano niz najznačajnih institucija koje krče put demokratizaciji Hrvatske: Hrvatski helsinški odbor, Hrvatski pravni centar, nezavisni mediji, brojne nevladine institucije i institucije kulture kao što je Centar za dramske umjetnosti, Institut za suvremenu umjetnost. Karmen je ostavila dio svog života na mnogim stranama svijeta, a u svoj je život unijela različitosti svijeta koje su je učinile slobodnim čovjekom. Bila je osoba za koju nije bilo nerješivih situacija, za koju nikada nije postojalo samo jedno rješenje. Bila je oslobođena dogmatiziranja realnosti, kanoniziranja, principijelnosti kao osiguranja od rizika, straha od greške. Ponekad i previše, kao ovaj posljednji put kada je odlukom da ode u Alma Atu izložila sebe kao i toliko puta do sada.

Radile smo zajedno posljednjih sedam godina. Njezina sloboda oslobađala je druge — i činila ih drukčijim, ne samo njezinu obitelj nego i nas u Institutu Otvoreno društvo Hrvatska. Bila je čovjek velikih poteza, strateg, ali je inzistirala na kombinaciji detalja važnih za svakodnevni život i u tome je uspijevala hvatanjem, prenošenjem i umrežavanjem u letu kreativnosti svojih suradnika. Karmen je voljela to što je radila, a mi smo voljeli raditi s njom. Z

Njezin osmijeh

Odvažnost u mišljenju i djelovanju

Nadežda Čačinovič

O Karmen mogu pisati samo osobno. Ne zbog načina na koji smo se poznavale. Još manje zbog načelnih razloga vezanih uz krilaticu da je osobno političko, iako su razmišljanja te vrste dio naše zajedničke prošlosti. Pisat ću tako zbog toga što je za sve nas Karmen Bašić bila upravo osoba. Ne čini mi se smisleno na neutralan način izlagati što je to sve radila. Ona je to radila: na svoj nepovnljivi način.

Karmen vjerojatno nikada nije imala sreću da radi ono što je zaista htjela i što ju je zaista zanimalo, naime, da se na miru posveti svojim indologijskim studijama i srodnim područjima teorije kulture. Nije se mogla ograničiti ni na promicanje kulturnoga života, nije mogla ni pročitati ni vidjeti čak ni djelić onoga što ju je zanimalo. Ipak, našavši se na mjestu izvršne direktorice Instituta Otvoreno društvo koncentrirala se na taj posao s nizom elemenata poslovne i političke prirode, nametnuvši im na kraju pečat svoje osobnosti. Njezin rad prošlih godina doista je javna činjenica, javna po namjeri i javna po transparentnosti. Suradnicima na poslu zauvijek će ostati u uspomeni kako se radilo. Karmen je smatrala da bi i rutinski sastanak o budžetskim odlukama trebao biti zanimljiv i nemalo je zbunjivala nas članove Upravnog odbora očekivanjem da budemo, ni više ni manje, nego renesansne ličnosti. Zahvaljujući osebujnoj energiji, Karmen, koja je toliko zazirala od procedura i formalizacije, uspjela je razvijati i kontrolirati veoma složenu instituciju čiju ulogu u hrvatskom životu nije moguće precijeniti.

Karmen je uvijek bila prisutnija, življa, odvažnija pa i tvrdoglavija no što se činilo mogućim. Pamtimo što je govorila, pamtimo njezin stil, uključujući neobičan nakit i zbirku ukrašenih tenisica, pamtimo njezinu velikodušnost i spremnost da se unatoč svemu veseli životu. Pamtimo, naravno, prije svega njezin osmijeh.

Karmen Bašić je opći program Otvorenog društva doista provodila kao da alternativu naprosto nije moguće prihvatiti, kao da je posve jasno tko smo mi i tko su oni. *Mi* smo u pravu, a osim toga smo i pametniji, zanimljiviji i ljepši, usred podmetanja, laži i svake vrste zapreka. Takav stav omogućio joj je da posve uspravno prođe kroz razne vrste napada, uključujući i sudski proces. Umor i tjeskoba, pa i bolest, nisu bili za javnost. Čak i prijatelji samo su u posve iznimnim situacijama mogli naslutiti cijenu što ju je plaćala.

Karmen je uvijek bila prisutna u onome što smo nekada nazivali proširivanjem prostora slobode. U prvim alternativnim ženskim grupama, u prvom neautoriziranom političkom pokretu. Svuda gdje se događalo nešto novo. Nemogućom osobom nisu je nazivali samo neprijatelji nego i prijatelji. *Nemoguća osoba*: bit će da je to naprosto sažeta oznaka za odvažnost u mišljenju i djelovanju. Z

Karmen Bašić govori na tribini »Kakav nam Vijenac treba?«, HND, 7. listopada 1998.

Etika uspravnoga hoda

Pustinji naših života nudi sebe, svoja značajna bogatstva u zamjenu

Vjeran Zuppa

Na kraju ostaje tuga koju podijele mnogi. Ostanu i ona sjećanja i slike koje imaju samo bliski i bližnji. Najzad, postoji mogućnost da nas posjeti san. O njegovu se sadržaju ne može nagađati. Ali taj će san sigurno oblikovati — čvrsto zagrljeni — definitivna odsutnost i krajnja prisutnost žene koja nas je vodila, jedne duše koja je napeto i vječito očekivala događaj. Valèry bi rekao: duše tigra.

Karmen Bašić doista je imala život i biografiju duše koja je napeto i koja je vječito očekivala događaj. Svaka biografija nudi neku *intimnost razumijevanja*. Biografija Karmen Bašić kaže da je bila indolog, premda i germanist i anglist. Kaže da je bila putnik, premda i suputnik. Da je bila nomad, premda i predvodnik. Indija, Nepal, Sri Lanka, Pakistan, premda i Amerika. New Dehli, Benares, Madras, Katmandu, premda i Zagreb. Stepe i vrtovi, pustinje i oaze: kartografija Istoka, premda i arboretumi, polja, velika središta: kultura Zapada.

Biografija Karmen Bašić kaže da je njezin život imao vlastitu mapu. O volji da i ne govorimo. Otići što dalje, doći što bliže. Biti što dublje, ali ukorijeniti se iznad tla. U vjetru, u biljci, u životinji. Dakle: biti ponesena, biti potrebna, biti u razgovoru. U razgovoru se Karmen Bašić otimala Općem načelu i Ustaljenom načinu. Na djelu i u djelovanju skretala je s uobičajenog puta i grozila se učinaka, pogotovo pomoći, bilo kojeg Centralnog automata: mita, predrasude, korijena, ideologijskog mandata, državnog aparata... Nikad je nije zanimala Budućnost, nego sve vrste budućnosti.

Jedan je veliki europski pjesnik s početka stoljeća rekao nešto od izuzetne važnosti: »Upravo zbog pomanjkanja mašte — množine duhovnih života — većina ljudi pripada *jednoj* strani, *jednoj* vjeroispovijesti, pa čak i *jednoj* naciji.« Karmen Bašić je nedvojbeno bila osoba s množinom duhovnih života. Karmen Bašić je bila žena snažne mašte i jednostavne etike. Njezina etika bila je jednostavna, njezina pravednost neupitna, jer je Karmen Bašić, svim svojim bićem, pripadala tkanju jedne jednostavne predaje i krajnje neobične priče.

Govori se da je najprije Ramakrishna, pa zatim Swami Muktanande, zatim Sri Aurobindo, pa zatim da su i mnogi drugi pripovijedali o nekim božanskim pticama koje letom nadvisuju Himalaje. Slobodne od zemlje, one legu svoja jaja u visoku zraku, i dok ova, s najviših visina, padaju prema zemlji, sunce ih svojom toplinom liježe. Ptići će se izleći u zraku. Osjetit će vjetar u perju i raširiti krila. No, ima ih koji nisu te sreće. Tresnu li o zemlju iz razbijene ljuske izaći će mladučad koja nikada neće naučiti letjeti. Međutim, nauče hodati. Priča još kaže da se ti koji su prohodali nikada neće riješiti nejasne slutnje o nekim mogućnostima koje su im ostale uskraćene. Priča još kaže da neke od tih božanskih ptica, koje nisu poletjele, u svom kasnijem životu, podučavaju one druge o tome koliko je za sve njih važan uspravan hod. Karmen Bašić bila je *vedri učitelj etike uspravnog hoda*. Ali, vjerojatno, zbog slutnje o tim uskraćenim mogućnostima, u svakoj njezinoj poduci i moralnoj odluci bilo je nešto sjenovitosti i neke tuge.

Kažu da postoji neka »prenosiva samoća«. Jer se straši općenitosti i to je samoća koja odvaja od drugih, ali tvrde da je sasvim izuzetna, jer pustinji, pustinji naših života nudi sebe, svoja značajna bogatstva u zamjenu.

Na ovom mjestu svećenici običavaju reći: sestro. Zbog množine njezinih duhovnih života, ali prije svega, zbog onog što je prenijela, ja ću reći: Karmen, sestro u samoći, počivaj u našoj ljubavi. Z

Zahvala u ime mnogih

Hrvatska bi stvarnost bez njezina uloga izgledala drugačije, još zatvorenije

Andrea Zlatar

»Ako je *Vijenac* počeo pokazivati takvu vrstu samostalnosti, da ga se Matica želi odreći, onda je i na *Vijencu* da spozna kako mu je vrijeme da se osamostali. Priča o tome da će njima biti teško naći prostor, novac, telefonske linije i slično, besmislena je. U posljednjih smo pet godina svi svjedoci izlaženja novih časopisa, novih listova, u malim sredinama i gradovima izvan Zagreba, da o tome nije potrebno govoriti. Stoga bih pledirala za samostalni *Vijenac*, *Novi Vijenac* ili kakvo drugo ime, ali da dobijemo nezavisni kulturni list koji će odražavati ono što se u ovoj zemlji događa. Odnosno, možda pokušati nametnuti neku viziju koja se ne bi opterećivala realnom politikom, ili svakodnevnom politikom (...) nego biti svijest o kulturi njom samom.«

Tako je govorila Karmen Bašić na skupu *Kakav nam Vijenac treba* 7. listopada 1998, u dvorani HND-a. Govorila je u svoje vlastito ime, a ne »ispred« Instituta Otvoreno društvo, pa ipak, njezin je nastup bio osobna potvrda načela otvorenosti institucije kojoj je bila na čelu. Da nije tada tako govorila, da nas u kasnijim razgovorima nije podržavala i, dapače, poticala da se osamostalimo, da nam nije pružila mogućnot da u prostorima Instituta započnemo rad na novim novinama za kulturu, *Zareza* danas ne bi bilo. Ali sada nije to važno, nije važno što mi postojimo i zaključujemo četvrti broj toga željenog *nezavisnog lista za kulturu* u trenutku kada traje njezin posljednji ispraćaj, važno je i strašno to što Karmen Bašić više nije s nama i da posao, koji smo zajednički započeli, moramo nastaviti sami. Zato ove retke ispisujem u ime svih onih kojima je Karmen pomogla i pomagala, u ime mnogih koji su posljednjih godina svoje ideje i svoje projekte realizirali uz njezinu pomoć i pomoć Otvorenog društva. Hrvatska bi stvarnost bez njezina uloga izgledala drugačije, još zatvorenije, bez procijepa mogućnosti koje je otvarala — za druge Karmen Bašić nas je učila da su moguće stvari koje želimo, i to ne zato *ako ih budemo jako htjeli*, kako se obično kaže u dječjim pričama, već ako budemo dovoljno radili.

Ne mogu i ne želim vjerovati u sudbinu i volju višnjih, koja se morala izvršiti. Za Karmen Bašić budućnost je uskraćena. »Budućnost je ono što sam imala« — rekao bi, točno, za Karmen, jedan stari Dragojevićev stih. Za sve što je napravila možemo samo reći, muklo, hvala.

Na fotografiji koju objavljujemo s njezine lijeve strane sjede Mladen Škreblin i Vjeran Zuppa, s desne grupa mladih ljudi, mahom suradnika *Vijenca/Zareza*. Simbolični raspored onih u čijim će životima najviše nedostajati i kojima predstoji nastavljati njezine poslove i snagu pronalaziti sami u sebi. Velika i jaka Karmen, nenadoknadiva i sada — bestjelesna. Z

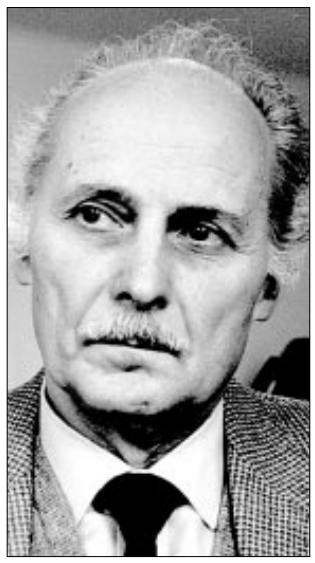

Političko pamćenje

Pošteno prijeći Rubikon

Za *Dan demokracije* nemamo više na raspolaganju deset godina

Jakša Kušan

Danas kad kukamo zbog premalog broja pravih prijatelja u svijetu, sjetih se jednog razgovora koji smo objavili u 12. broju londonske *Nove Hrvatske* još davne godine 1975. Australski senator iz Sydneya, Douglas Darby, veliki prijatelj Hrvata, govorio nam je tada sa zanosom o hrvatskom *Danu slobode* za koji se treba djelotvorno pripremati »najmanje deset godina«. On je za taj dan i sam imao cijeli niz prijedloga.

Tvrdio je na primjer, vrlo ozbiljno, da je komunistička Jugoslavija kao *država* kud i kamo bogatija od svih država na Zapadu. »Znate li što posjeduje australska vlada? Nekoliko zgrada u Canberri, poštansku službu u zemlji, nekoliko tisuća milja željezničkog kolosijeka, koji ionako nije profitabilan, hidroelektrični sistem na Snowy Mountainsu, nekoliko brodova, od kojih je većina potpuno zastarjela. To je sve što australska vlada posjeduje.« Nasuprot tome, dokazivao je kako Jugoslavija ima »poljoprivredna dobra, sve javne zgrade, sve šume, sve električne centrale, sve rudnike, cijelu zemlju«. Tu je došao do svoje glavne preporuke: »I na Dan slobode vlada koja bude preuzela kontrolu nad Hrvatskom preuzet će i sva ta dobra. Oduzmite to onda državi! Tako da svaki čovjek dobije dokument o vlasništvu svoje kuće, imanja na kojem je radio, da dobije dionice u tvornici koja je podignuta njegovim znojem, u elektranama i željezarama...«

Propuštena prilika

Senator Darby nije bio jedini. Tako se među strancima sklonim Hrvatskoj i među Hrvatima u svijetu razmišljalo prije četvrt stoljeća. Danas i naši najveći prijatelji stranci dižu ruke od Hrvata. Ne ide im u glavu kako smo mogli upropastiti i materijalni i ljudski kapital koji smo imali na početku. Ne mogu vjerovati da je to onaj isti narod idealista koji su do jučer bili spremni dati sve od sebe za vlastitu slobodu. U čemu se pogriješilo? Tu počinje tragična hrvatska priča koja sada traži izlaz iz začaranog kruga.

Pod demagoškom parolom ujedinjenja svih Hrvata — sinova ustaša i partizana, domovinske i iseljene Hrvatske — mi smo na Dan slobode, u onom slavlju grbova i zastava, propustili obračunati se sa sustavom koji je do tada vladao. Naravno, nemoguće je to bilo učiniti preko noći i nekim čudom stvoriti sasvim novi poredak. No, ako se ijedna bivša komunistička zemlja mogla približiti tom idealu, to je sa svojim golemim prednostima bila Hrvatska. Prednost je bila u neizmjerljivom kapitalu: u stranim vezama i u stotinama tisuća naših radnika i obrazovanih ljudi koji su u inozemstvu naučili živjeti i misliti na demokratski način.

Taj kapital je odbačen, a na njegovo mjesto došla je laž o svehrvatskom pomirenju. Laž zato jer već odavno nije trebalo miriti sinove ustaša i partizana kao što je i idiotska floskula o potrebi mirenja domovine i iseljeništva. Kad je to hrvatska emigracija, ekonomska i politička bila u ratu s domovinom? Obračuna nije bilo ni s hrvatskim Savezom komunista kao strankom. Mi smo s hrvatskim komunistima uvijek računali, na njih ne jednom apelirali i upozoravali da se totalitaran duh te stranke ne razlikuje od duha u ustaškim i ekstremnim organizacijama hrvatske emigracije. Koliko smo bili u pravu najbolje su potvrdile kasnije činjenice. Uz vrlo rijetke iznimke, upravo su iz tih *sličnih* organizacija u svijetu došli regruti za novu vlast.

Obračun se tražio i očekivao jedino s onima koji su zločinački gazili ljudske egzistencije i prava, i koji su trebali odgovarati po normama svakoga civiliziranog društva. Ali nikome od njih, kao ni dobro poznatim lopovima iz prošlog sistema, nije vlas s glave pala. Mnogi od njih možda čak većina, našla se ponovno na režimskim jaslama, tek s novom nacionalnom retorikom i pod promijenjenim simbolima.

Prešućena istina

Rezultat te najmanje očekivane pojave imamo u nastavku istog ili vrlo sličnoga državnog i gospodarskog sustava, koji se oslanja na što jaču i što više centraliziranu državu. Ratne opasnosti nisu bile dovoljno velike za prekid odnosa s Beogradom, ali jesu za obnovu stare totalitarne filozofije: što jači državni aparat — to slabiji i ovisniji građani; što veća centralizacija sredstava i moći — to lakša kontrola nad gospodarskom i političkom sudbinom svih pokrajina u cijeloj zemlji.

Ima li sada takvu stanju lijeka? Treba pošteno priznati da nakon tako temeljitog uništenja i sebične pljačke nema ni brzog ni lakog rješenja. Obnova Hrvatske ovisi o mnogim čimbenicima, ali prvenstveno o ljudima. Narod koji je na prvim slobodnim predsjedničkim izborima najviše glasova dao čovjeku za kojeg se znalo da je upravo u to vrijeme naglo povećao svoju imovinu, takav narod treba nešto dužu političku školu. I umjesto da taj narod prosvjećuju i dižu, hrvatski mu političari još uvijek podilaze i prešućuju punu istinu. Njima, čak i u opoziciji i u ovim najtežim prilikama, osnovni kriterij leži u interesu vlastite stranke i u budućim izgledima kod diobe vlasti.

Hvatska već više od pola stoljeća nema uvjete za političare formata jednog Starčevića, Radića pa ni Trumbića. U tome, zapravo, i nije tragedija. Ni velike narode danas ne vode ličnosti poput Churchilla, Adenauera, De Gaullea ili Johna Kennedya. Nesreća je ako imamo cijeli niz malih Napoleona koji se iz straha za svoju političku karijeru ne usuđuju prijeći Rubikon i započeti s velikim promjenama. Upravo su takve promjene životna potreba sadašnje Hrvatske. Ne oportunističke korekcije, samo da se pridobiju nečiji glasovi, ne taktiziranje zbog opasnosti od lomova, od policijskih i vojnih udara, već otvorena najava bitnih promjena Ustava, temeljnih promjena u organizaciji vlasti i u društvenom položaju vojske i policije. Promjene u organizaciji elektronskih medija, o kojima se danas najviše govori, doći će tada prirodno same od sebe, kao što će doći i do mnogih drugih promjena o kojima se zbog inercije i apatije još uvijek ne raspravlja.

Pošten timski rad

Jedino zajednički program radikalnog, političkog preokreta, s uvjerljivim dokazom idealizma i poštenja, može, možda, izazvati atmosferu i kemiju bar donekle sličnu onoj na početku stvaranja hrvatske države. Ako se to ne dogodi, ako se na birališta ne privuku nezadovoljne, ali bezvoljne mase i sva mladež koja je stekla pravo glasa, onda je propuštena zadnja prilika i budućnost je Hrvatske vrlo neizvjesna. U tom slučaju ne samo da će proces oporavka trajati desetljećima, nego će u mukotrpnom rastu sasvim sigurno nestati i zadnji trag strankama koje danas imamo.

Umjesto stranaka stvorenih oko pojedinih ličnosti, s ideološkim predznakom ili bez njega, buduće će hrvatske stranke morati odgovarati potrebama 21. stoljeća. Gradit će ih ljudi koji su se najprije potvrdili u svojim sredinama, lokalnim, radnim, sindikalnim, znanstvenim, organizacijskim i sl. Politika tada neće više biti profitabilna kao danas. Bit će jedno od društvenih zanimanja za koje je sposobnost timskog rada prva, a pretjerane osobne ambicije i koristoljublje zadnja kvalifikacija.

Većina je naivno vjerovala da će takav biti i početak političkog života u samostalnoj Hrvatskoj. I zato je danas razočaranje tako neizmjerno, a samo se u najcrnjem pesimizmu može zamisliti kakvo će tek biti ako iznevjeri i sadašnja opozicija. Za *Dan demokracije* nemamo više na raspolaganju novih deset godina. Z

---

reagiranja

Nečasna i kažnjiva djela na Pravnom fakultetu

Vjekoslav Miličić

Poštovano Uredništvo, Navodim *slučajeve u tijeku* na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu o čemu na Fakultetu postoje odgovarajuća višestruka i razna službena *pismena posvjedočenja*. Molim provjerite kod mjerodavnih tijela i odgovornih osoba Fakulteta, te odlučite o Vašim daljnjim postupcima prema svojoj profesionalnoj savjesti i odgovornosti.

U prvom slučaju određeni je profesor, grubo zloupotrijebivši svoje nastavničke ovlasti i dužnosti, *ograničio* preko tisuću studenata na prvoj godini pravnog studija *u polaganju ispita* u najmanje tri ispitna roka (krajem siječnja, u veljači i početkom ožujka 1999) u vremenu najmanje mjesec i pol dana, uvjetujući ispit izlaženjem, u travnju 1999. i nabavom četvrtoga izdanja svoje knjige. Time je, kao odgovorna osoba, zanijekao bitna prava (samo pristupanje ispitu nakon završetka nastave, korištenje povlastice prijevremenoga polaganja drugih ispita, mogućnost pravodobnog stjecanja uvjeta daljnjega upisa) velikom broju studenata što čini obilježja kaznenoga djela iz Čl. 337 KZ RH (Zloupotreba položaja i ovlasti) i istodobno grubu povredu obveze iz radnoga odnosa.

Nečasna bezobzirnost

Neshvatljivo je da se ova nečasna i nedopustiva bezobzirnost u grupom ograničenju prava studenata, čime im je *neupitno učinjena velika i nepopravljiva šteta, nastavlja* i nakon 12. ožujka 1999. do neodređenoga vremena u travnju 1999. (ili i dalje?!), dakle ukupno ograničenje studenata u ispitima u vremenu otprilike tri mjeseca, jednakim ponašanjem istoga profesora i, što je neshvatljivije, jednakim nedopustivim ne postupanjem Uprave Fakulteta.

Pri tom riječ je i *o daljnjim bitnim činjenicama/okolnostima*: što je veći dio od tih preko tisuću studenata samo platio zamjetnu godišnju školarinu; što je profesorov postupak motiviran materijalnom korišću da isti naraštaj najprije nabavi i koristi treće pa potom četvrto izdanje knjige; što knjiga o kojoj je riječ nema veze s predmetom ispita — ona čak ni kao natuknica ni svojim sadržajem ni u navodima obvezujuće literature u obvezujućemu nastavnome programu predmeta na Fakultetu ne postoji; što je isti profesor isto napravio, povodom drugoga izdanja istoimene knjige, s polovicom naraštaja studenata na Policijskoj akademiji 1994/95. (u veljači/ožujku 1995), što je u isto vrijeme isto napravio sa studentima seminaristima na upravnome studiju Pravnoga fakulteta, što je slično učinio, povodom trećega izdanja knjige, s kolokvijima na pravnome studiju 1996/97. (pred ljeto 1997); što isti profesor, usprkos pismenih upozorenja tadašnjih Uprava, nije održao jednosemestralnu obveznu nastavu seminara na upravnome studiju škol. god. 1992/93, pa 1993/94, pa 1994/95, dakle ponovljeni modus operandi; i kao bitna otegotna okolnost da je upravo riječ o *profesoru Pravnoga fakulteta* (tradicije 223 godine) s 35-godišnjim stažem samo na Fakultetu.

Pritisci, prijetnje

Nadalje, u drugome je slučaju isti profesor, tijekom '98. i dijela '99. godine, grubo zloupotrijebivši svoje nastavničke ovlasti kao odgovorna osoba krivotvorio vjerodostojnost službenih isprava, *obavivši ispite neovlašteno* s najmanje dvanaest studenata na upravnom studiju Pravnoga fakulteta iz određenoga predmeta pod nepropisnim nazivom, u nepropisnim ispitnim rokovima, upisao ih u nepropisni ispitni zapisnik i ovjerio svojim potpisom, prema nepropisnoj ispitnoj literaturi i programu, upisao ih u studentske indekse s nepropisnim ispitnim žigom i ovjerio svojim potpisom, što čini obilježja kaznenih djela iz Čl. 337 KZ RH (Zloupotreba položaja i ovlasti) i Čl. 312 KZ RH (Krivotvorenje službene isprave), dakle stjecaj kaznenih djela, te istodobno grubu povredu ovlaštenja i obveza iz radnoga odnosa.

U ponavljanim, usmenim i pismenim, zahtjevima tražio sam od Uprave Fakulteta da, prirodom stvari stanja i zanijekanih vrijednosti, *najažurnije odvoji i riješi pitanja studenata, no nisam ni u čemu uspio*.

Obeshrabrujuće su, a nedostojne činjenice: da su upravo pojedini predstavnici Studentskoga zbora u Vijeću Fakulteta svojim nepostupanjem i krajnje neprimjerenim postupanjem bitno pridonijeli i dalje pridonose prethodnom slučaju i stanju ograničenja bitnih prava velikoga broja svojih kolega studenata na Fakultetu čime su zanijekali svoje izvorno ćudoredno opravdanje (a pravno ni nemaju, u što sam se trostruko i osobno osvjedočio); da Uprava Fakulteta u prvom slučaju i u drugom slučaju, pored službene pismene predstavke studenata od 15. II. 99. itd. (!) i pored mojih osnovanih i brojnih usmenih i pismenih zahtjeva i uvjerljivih posvjedočenja (br. 01-189/1 od 19. II. 99, br. 01-189/2 od 26. II. 99, br. 01-189/3 od 1. III. 99, br. 01-189/5 od 11. III. 99. itd. sve u službenoj pismohrani Fakulteta) i upozorenja (od 22. I. 99. pa nadalje!), još uvijek nije primjereno postupila u neporecivoj skrbi za bitna prava studenata i ugled Fakulteta, čime se niječe smisao (opstojnosti) *Pravnoga fakulteta*; različiti pritisci, prijetnje i podmetanja upućeni meni, na Fakultetu i izvan njega (načelo »zaustavite Miličića«); da profesor, o kojem je riječ, ima razvidno via facti prešutnu, ali i izričitu podršku!

(Usput i kao zanimljivost, profesoru o kojem je riječ, njegovim namjernim skrivljenim propustom i neispunjenjem uvjeta, prestao je radni odnos po sili zakona 3. studenoga 98).

U Zagrebu,
12. ožujka 1999. Z

Zavičajni klub

Prepoznavanje vožda

Piscima ostaje sitna utjeha da su u Miloševićevoj pacifističkoj retorici prepoznali ratne trube

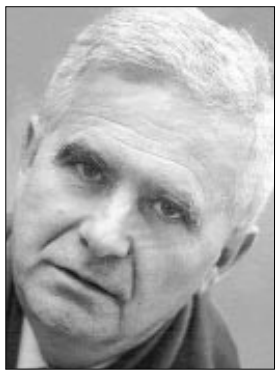

Mirko Galić

Demokracija još jednom kasni za nasiljem, i to barem nekoliko godina. Veliko je pitanje može li demokratski Zapad nadoknaditi u Srbiji veliko zakašnjenje, uprkos svim teškim rekvizitima — bombama, raketama i zrakoplovima — koje koristi protiv režima u Beogradu, borbenoj retorici koju upotrebljava za »jakog čovjeka« Srbije i naknadnoj pameti s kojom pokušava uvjeriti da je o Slobodanu Miloševiću uvijek mislio to što sada o njemu govori — da je diktator, ili još i gore, da je moderno izdanje fašističkog Mefista. S izuzetkom bolesnog i nevažnog (otpisanog) Borisa Jeljcina, sva svjetska državnička krema sudjeluje u svojevrsnom natjecanju: tko će naći jaču, težu riječ za dojučerašnjg partnera u diplomatskoj igri oko kosovskoga rata i mira. Treba opravdati slanje raketa tamo gdje su do jučer išli specijalni emisari; osim po vojnim ciljevima, Bill Clinton, Tony Blair i društvo, udaraju jednako i po licu srbijanskog vođe: političar s kojim su do jučer pregovarali o miru, sveden je preko noći na svoju pravu mjeru opasnoga tipa kojemu treba uništiti vojnu moć, da on ne bi uništavao druge. Umjesto da mu šalju Richarda Holbrookea, zapadni državnici komuniciraju s Beogradom isključivo »zračnom poštom, koja u glavnom srbijanskom gradu izaziva uzbunu, a u ostatku svijeta zabunu: što se to prelomilo u strategiji — možda i u glavama — ljudi koji vode današnju svjetsku politiku? Je li na Kosovu humanitarna drama teža nego u Hrvatskoj i u BiH? Je li »etničko čišćenje« nad Albancima gore nego što je bilo nad Hrvatima i Bošnjacima? Ako je sve to *dèja vu*, zašto Zapad tek sada demonstrira odlučnost, a nije u vrijeme rušenja Vukovara, bombardiranja Dubrovnika, opsade Sarajeva ili masakra u Srebrenici?

Isprika tipa »Nismo znali« ne vrijedi, kao što nikad nije mogla opravdati politička oklijevanja pred Rubiconom. Političari su znali, samo su taktizirali, ne bi li izvukli velike političke profite bez vojnoga ulaganja; toliki su nepolitičari, i pisci (i to istaknuti) među njima, upozoravali na uzroke, na sami diktatorski režim, a ne samo na njegove tragične posljedice; tamo gdje je »međunarodna zajednica« stavljala diplomatske obloge, oni su tražili oštre vojne lijekove; Milošević nije doživljen kao prolazna pojava, od koje je dostatan kišobran, nego kao elementarna nepogoda, koja se spriječava protugradnim djelovanjem. Pisci su to shvatili prije političara, ili su barem mogli slobodnije tražiti da se na Beograd pošalju divizije, možda i zato što s njima nisu sami raspolagali. Odgovornost pisaca nije izravno politička, ona je prije svega moralna, i utoliko politička, što se dobra politike ne da odvojiti od morala, kao svoje podloge, ili čak supstance. Dok su državnici koji danas bacaju anatemu na jugoslavenskog predsjednika šutjeli, ili tražili s njime — oni sami ili njihovi prethodnici — dogovor o miru, pisci su znali dići glas koji i danas odzvanja, barem u memoriji, kao glas savjesti. U jesen 1992, Pascal Bruckner mi je na pitanje: je li vojna intervencija protiv »balkanskoga krvnika« neizbježiva, odgovorio ono što 1999. govori i čini Bill Clinton. »Ne vidim što se drugo može učiniti. Miloševićeva se vlast drži zahvaljujući ratu, ona je pijana od osvajačkih planova. Ako je vlast pijana od krvi i luda od nasilja, nema druge nego vojna intervencija. Što se više čeka, više će biti žrtava«.

U vihorima povijesti

Cezaru barem treba dati Cezarovo. Pisce se malo čita, a ne uzima ih se ozbiljno u politici; oni su samo predstavnici srca, i zbog toga nesigurni saveznici, nepouzdani vodiči i nepreporučljivi savjetnici. U velikim političkim potresima i ideološkim previranjima, znali su umjetnici (i pisci) pogriješiti stranu, zanijeti se silom, ponijeti za obećanjima, oduševiti retorikom. Kod nastupa fašizma u Njemačkoj, nisu svi znali prepoznati zlo i pobjeći od njega, kao Thomas Mann, ili obući Hitlera u odijelo Nadšumara, kako je to učinio kontroverzni Ernst Junger. Koliko su se zanijeli snagom, kao Arno Breker, sa svojom »mišićavom umjetnošću«, ili francuski pisci Charles Maurras (koji je umro u zatvoru), Robert Brasillach (kojeg od smrtne kazne nije spasio ni autoritet jednog Mauriaca), Pierre Drieu La Rochelle (koji se sam ubio) ili Ferdinand Cèline (koji je 1945. bježao u Dansku)... U vihorima povijesti, pisci znadu biti ranjivi, povode li se za politikom i političarima: nije li i jedan Jean-Paul Sartre imao velikih teškoća u identifikaciji komunističkog totalitarizma, baš zbog jakih ideoloških uvjerenja i političkih simpatija, ili Louis Aragon, koji je proveo čitav život u ideološkom zarobljeništvu.

I u ratu u bivšoj Jugoslaviji, pisci su dali nove dokaze o tome kuda i kamo može odvesti srce kad se previše osamostali od glave. Slučaj Eduarda Limonova spada više u patologiju negoli u politiku: pjevati na ruševinama Vukovara i govoriti kako je grad ljepši otkad su ga razorili Srbi, ili okidati osobno iz srpskih topova po opsjednutom Sarajevu, više je iskaz ludosti tog egzaltiranog ruskog pisca negoli dokaz o njegovim političkim simpatijama za Srbe. Još jedan Rus, emigrant u Parizu, Vladimir Volkov, bez ikakvih je obzira i kriterija, branio »srpsku stvar«; svim sredstvima koje može imati jedan pisac — knjigama, konferencijama, čak i putovanjima u Beograd, u Francusku 7, ili u Zvornik, u goste Radovanu Karadžiću, on je dokazivao da se Srbi samo brane, pa i kad masovno protjeruju ili ubijaju nesrpsko pučanstvo. Kod jednog i kod drugog radi se, možda, o pravoslavnom refkleksu ili o refleksu sveslavenske solidarnosti. Ali, što reći za Patricka Bessona, Francuza po književnom porijeklu i po državnoj pripadnosti, i za njegovu bezuvjetnu, nekritičku advokaturu beogradskog režima? Kao da je iz njega govorio Dobrica Ćosić, ili Slobodan Milošević osobno, toliko je taj francuski pisac bio vatren u obrani srpskih interesa. Komunističko ga je porijeklo moglo voditi prema radikalnom svrstavanju na stranu politike koja je također vukla porijeklo iz komunizma. Njegov je slučaj utoliko manje tipičan što je po rođenju napola Hrvat: po majci Miri Horvat iz Zagreba morao bi barem bolje razumjeti Hrvate, a Besson je imao prema njima toliku averziju da ni kravatu nije htio nositi, jer ona potječe od Hrvata! Doda li se tome društvu kontroverznih književnih tipova i jedan Peter Handke, eto već jedne male međunarodne brigade koja bi Miloševića mogla braniti od »zapadne agresine«.

Suočavanje s beznađem

Kad brani moral i vrijednosti slobode, pisac će lakše prepoznati tko je tko, pa i u najsloženijim sukobima, kakvi su, od samog početka, bili sukobi na tlu bivše jugoslavenske federacije. Dok su »jakom čovjeku iz Beograda« prostirali tepihe po europskim metropolama, pregovarali s njime po luksuznim hotelima i raskošnim konferencijskim dvoranama, Alain Finkielkraut je opominjao da postoji samo jedan put koji vodi do mira — vojni poraz srbijanskog režima. »Milošević neće otići bez vojnog poraza. Ne treba zato srušiti Srbiju, dovoljno je iz zraka i s mora srušiti njegove strateške objekte«. Zašto su pisci mogli reći više od političara i prije njih? Zato što nemaju političkih obveza, što nose samo moralnu odgovornost? Andre Glucksmann izgleda kao da ni mrava ne bi zgazio, a poslije Vukovara tražio je od Zapada vojnu intervenciju. »-Nije dovoljno bombardirati srpsku artiljeriju da se riješi problem. To je bilo dovoljno u vrijeme bombardiranja Vukovara, Osijeka ili Dubrovnika. Sada treba šire i globalnije rješenje, više ljudi i više oružja«. Vojnu intervenciju Zapada zagovarao je u to vrijeme i pisac Jean d'Ormesson, razočaran što se mogao dogoditi Vukovar, bez reakcije zapadnih demokratskih zemalja. »Velika je greška što nije poduzeta vojna intervencija. Kad je vidio da ga svijet neće napasti, Milošević je napadao druge«.

Sadašnja vojna akcija zapadnih saveznika protiv Srbije opisana je i opravdana prije sedam-osam godina, dok je Slobodan Milošević provodio prvu i drugu fazu »etničkog čišćenja«; nitko pisce nije slušao, iako su oni — iz svog moralnog ugla — bolje osjetili pravu prirodu »jakog čovjeka« iz Beograda nego što su to osjećali, ili barem pokazivali, svjetski političari i državnici. »Taj čovjek ne može obuzdati ono što je sam proizveo«, opominjao je u nadahnutom eseju u pariškom »Liberationu« Mirko Kovač, i to prije početka agresije na BiH. »Milošević je uvjerio svoj narod — dokazivao je taj srpski pisac-izbjeglica — da je okružen monstrumima, razvio mu je osjećaj ugroženosti i pokrenuo sve zalihe straha. Taj smiješni diktator blebeće o svjetskom fašizmu, iako je sam zaglibio u nacionalizam i osvajački rat: on pripaja teritorije, ucjenjuje druge narode, ponižava manjine, a to više nije samo 'minimum fašizma' nego njegov prvi stadij«.

Tako su, na vrijeme, govorili neki istaknuti pisci o Slobodanu Miloševiću i njegovoj opasnoj politici; nitko ih nije slušao, pa se sada, na kraju »stoljeća na takvi pokreti vojske i oružja da je politika ozbiljnije shvatila da« suočavaju s beznađem koje su i sami proizveli. Bi li danas trebali pisce. Ostaje li piscima, ipak, sitna utjeha da su u pacifističkoj retorici srbijanskog predsjednika prepoznali ratne trube, i da su i popu i bobu rekli što im treba reći, dok su veliki svjetski državnici s vragom iz Beograda godinama zajedno tikve sadili. Z

Uzaludna razmatranja

O mladima, generaciji i koječemu drugom

Centar koji nastanjuju nalik je na zagušljivi geto, krug u koji su se upisali strahovito je malen

Katarina Luketić

Nakon predstavljanja prvog broja *Zareza* u Hrvatskom novinarskom domu jedan me znanac napao: »Hvalite se da ste mlada redakcija! Zašto vam onda novine predstavljaju starci?! Zar ne bi bilo logično da javno govore upravo mladi ljudi, a ne da uvijek gledamo iste face. Zašto vi, mlađi od trideset, ne iznesete neki program, ne afirmirate drukčiji govor o kulturi!« Ne sjećam se točno što je još rekao, ali bilo je u sličnom stilu. Spominjao je Krležin *Obračun s njima*, *techno* glazbu i medijske spektakle. Nakon te bujice riječi preplavila me nelagoda. Uostalom kao i više puta do tada kada netko u prolazu nabaci koju o mladima u *Zarezu*, uopće o generaciji, polarizaciji hrvatske kulture, programima, pripadnosti. S jedne strane, moj je znanac bio u pravu. Zašto se u skupini koja redovito nastanjuje oficijelan hrvatski kulturni prostor ne bi pojavilo novo *Lice*, pa makar ono zamuckivalo, lomilo prste ispod stola ili se nerazumno i samodopadno *obračunavalo* sa svima. Zar je hrvatski intelektualni snobizam toliki da ne želi čuti taj drugi, treći, stoti glas? S druge strane, ne znam tko bi od *mlađe postave* pristao javno govoriti i što bi rekao. Kako bi odredio taj *zajednički program*? Kako bi afirmirao *drukčiji govor o kulturi*, a da ne izrekne gomilu fraza o toleranciji, dijalogu i otvorenosti? Koji to program bezrezervno zastupa *naša generacija?* Po čemu se ta generacija razlikuje od one prije i poslije nje?

Zagušljivi geto

Mladi, generacija, program — sve čudne riječi, riječi koje podrazumijevaju određivanje i svrstavanje, riječi koje se često troše kako bi olakšale razumijevanje vremena u kojem živimo. Izgovoriti ih vrlo je lagodno i bezopasno. One su prilagodljive — barem smo ih takvim učinili — raznim kontekstima. One dokidaju razlike, pojednostavljuju stvari i savršeno odgovaraju mentalnoj lijenosti naših prostora, lijenosti koja se najbolje očituje upravo u percipiranju zbilje isključivo kroz krajnosti. Time se izbjegava uslojavanje te priče i omogućuje da se ona ispripovijeda na puno jednostavniji način, recimo kao priča o starima i mladima, konzervativizmu i modernosti, vlasti i opoziciji, na kraju, ako hoćete, kao priča o dvije Hrvatske od kojih jedna grcajući u bolesti i izoliranosti radije podržava totalitaran oblik vlasti, dok druga čista srca hrli Europi i modernom demokratskom društvu. No, tu smo već na tragu nečega za čije je razotkrivanje potrebno veće umijeće od onoga koje se u ovom tekstu nudi.

Vratimo se stoga komentaru s početka teksta, odnosno zbunjujućim predodžbama koje je moj znanac uzgred spomenuo, a koje možemo čuti gotovo na svakom koraku. Na što se te predodžbe u stvarnosti odnose? Što one zaista znače? Čini mi se da stvari otprilike stoje ovako: Danas vas uvrštavaju u kategoriju mladih ne po godinama starosti, određenom ne/iskustvu, ne/znanju, ne/sposobnostima. Mladi ste sve dok ne uspijete institucionalizirati svoje djelovanje, dok se ne uklopite u neki gotovi okvir, bilo da stvarno uđete u okrilje neke ustanove, bilo da počnete oponašati neki od provjerenih glasova u javnosti. Mladost navodno smanjuje odgovornost, olakšava greške, štoviše, ona ukazuje na to da ćete redovito biti u krivu. Ako želite ući u zrelu dob, morate biti podatniji tuđim željama te svakako tiši i umilniji. Ne usvojite li ponuđeni etičko-komunikacijski kodeks, smještaju vas na prostor margine, prostor koji, bez iluzije, oblikuje svako društvo, ali koji je u našem slučaju, čini se, širi, napučeniji, ali i bogatiji nego drugdje. Pri tome uopće ne razaznaju da je centar koji nastanjuju nalik na zagušljivi geto, da je krug u koji su se upisali strahovito malen.

Kruške, jabuke i nedosljednost

Bez obzira jeste li još u mladosti ili ste se približili odraslijoj dobi, trpaju vas u jednu generaciju, generaciju (krušaka i jabuka) koja bi trebala donijeti zajedničku odluku što želi, izjasniti se kako misli. Činilo mi se da je jedna od najtočnijih definicija naše generacije ona koju je iznio Miljenko Jergović upravo na stranicama Zareza i koja glasi da je generacija rođena između 1960. i 1973. »jedina na ovim prostorima od 1945. godine koja se formirala paralelno sa svojom generacijom iz bilo kojeg dijela Evrope... na jednakim vrijednostima, istim filmovima, knjigama i istim životnim idealima«. Ipak, i unutar te zapadno orijentirane generacije postoje bitne razlike. Naime, samo jedan dio te generacije priznat će da njihovo odrastanje, ako hoćete, njihov identitet, uz američke filmove, britanski pop i naše kultne, klupske prostore koji danas izumiru, čine još neke stvari, kao primjerice to da je Štafeta mladosti svake godine kretala iz drugoga grada i da se najbolja ploča Idola zvala *Odbrana i poslednji dani*. Ta generacija morala bi imati konkretan program, jasno definirati kamo želi ići i kamo dospjeti. Konkretnije, generacija Zareza trebala bi se, vjerojatno, izjasniti kakva je kultura zanima, za kakav se javni prostor nastoji izboriti. Retorika zvuči poznato. Kolektivne ideje, čvrsto pozicioniranje. Mi i oni. Slova, Vijenci, Zarezi. Vi ste oporbeni, oni su državotvorni. Potiho simpatizirate SDP, a oni HDZ. U vašim novinama, priča se po faksu, mogu pisati komparatisti, a u njihovim kroatisti. Oni profinjeniji koje ne zanima takva politikantska i kulturnjačka klackalica kažu: Uređivačka koncepcija vam je nejasna, dajte jednom precizirajte što hoćete. Iz Zareza se uopće ne vidi kakvu kulturu podržavate! Uopće to ime, Zarez. Pa, to je jedan nevažan interpunkcijski znak. Valjda bi htjeli dodati, sićušan znak za veliku kulturu kakva je hrvatska. Pri tome se uopće ne uzima u obzir mogućnost da ta generacija (Z) možda ne razumije kategorije koje joj se nude, da se njoj fućka za taj jasno omeđeni kulturni prostor. Možda se njoj čini nezahvalnim ucrtavati granice i zatvoriti se na sigurno. Možda ona i nema što ponuditi osim vlastite promjenjivosti, nedosljednosti i različitosti. Z

razgovori

Novi doprinosi

Namet na pamet

Dohodak od intelektualnog stvaralaštva u Hrvatskoj trenutno je opterećen dva do tri puta višim porezima nego isti dohodak u Europskoj uniji, Japanu ili SAD-u

Davorka Vukov Colić
Surađivali Srđan Rahelić i Branimira Lazarin

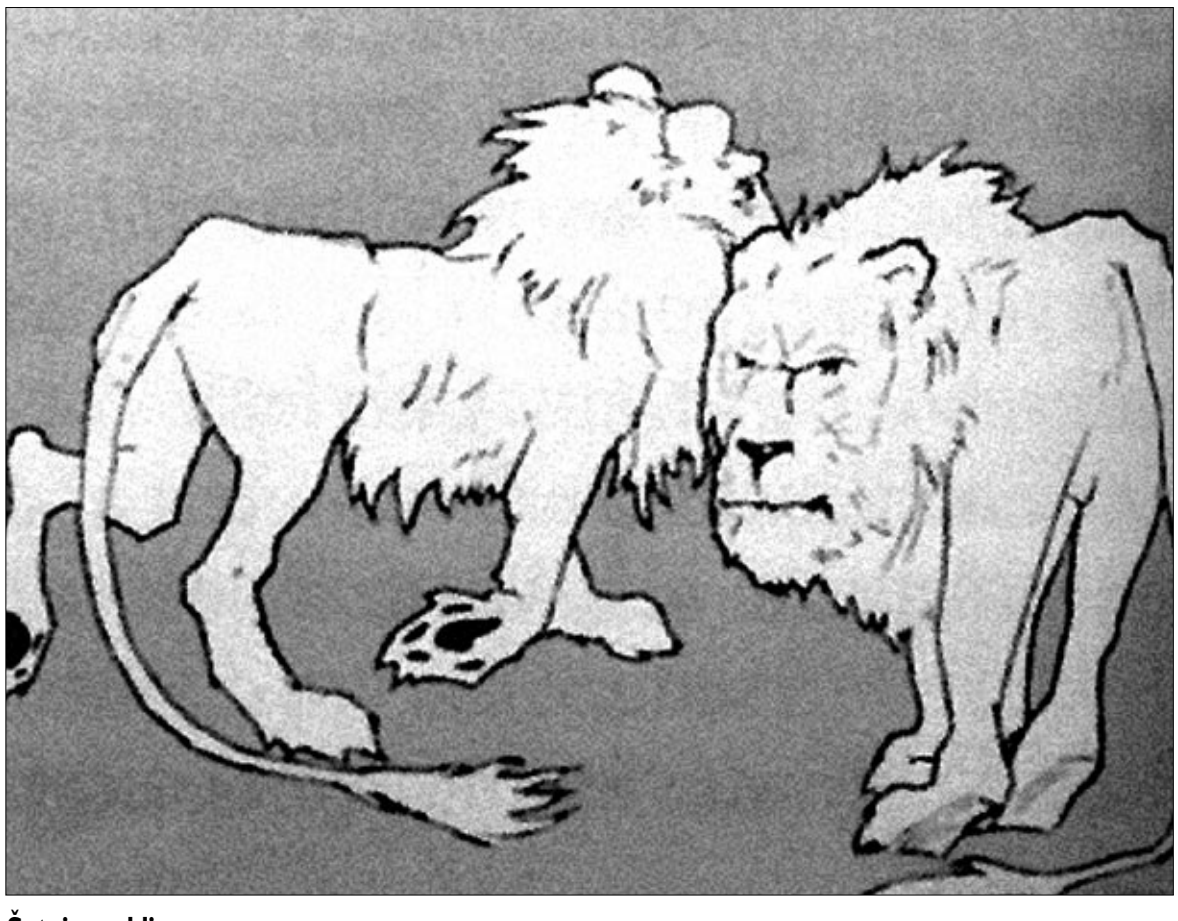

Na bruto iznos autorskog honorara europski će intelektualac i umjetnik platiti petnaestak posto poreza, a hrvatskog će njegova država oderati s trideset pet posto nameta. Doda li tome osamnaest posto prireza, te još dvadeset dva posto poreza na dodanu vrijednost, neće mu ostati puno, ali ni naručitelj posla neće proći bolje. Naročito ako je naručitelj kulturna ustanova na državnim jaslama, zbog čega ne ulazi u sustav PDV-a, pa tih dvadesetdva posto ne može odbiti kao predporez, nego to za nju predstavlja konačan trošak. Ukratko, dohodak od intelektualnog stvaralaštva u Hrvatskoj trenutno je opterećen dva do tri puta višim porezima nego isti dohodak u Europskoj uniji, Japanu ili SAD-u.

Previše nameta na pamet? Ma kakvi! Kost još nije toliko oglodana, rekao bi slikovito ministar financija Borislav Škegro, da na njoj ne bi ostao još poneki zalogaj za njega. Treba samo osnovati vladino Povjerenstvo za bolju naplatu doprinosa na honorarni rad, pa će ono već izmisliti dodatnih dvadeset posto novoga nameta.

To je ukratko ono što je hrvatska Vlada (za sada, srećom, bezuspješno) pokušala nametnuti u najnovijem jurišu na već ionako ispražnjene džepove kulturnih i znanstvenih djelatnika, novinara i studenata, predlažući nove doprinose na autorske honorare, a dr. Slaven Letica opisao kao *definitivni smrtni udarac svakom duhovnom stvaralaštvu u Hrvatskoj*.

Šutnja groblja

»Usvoji li Sabor Vladin prijedlog, Hrvatskom će zavladati totalna duhovna šutnja«, upozorio je Slaven Letica, »bit će to šutnja groblja!« »Pokušaj nametanja novih nameta zadnji je udarac onom zadnjem ostatku intelektualnog što je ostalo u Hrvatskoj«, izjavio je Gojko Marinković, predsjednik Udruge samostalnih novinara. »Vladin prijedlog novih nameta i poreznih opterećenja na autorske honorare i studentski rad jedinstveni je udar na četiri vitalna područja javnog života, a predložena uredba u izričitoj je suprotnosti s međunarodnim konvencijama o oporezivanju autorskih honorara, te je očito protuzakonita« — prosvjedovale su udruge i organizacije koje predstavljaju hrvatsku kulturu, znanost, medije i studente, na posebno sazvanoj presici u Hrvatskom narodnom kazalištu, koja se pretvorila u žučljivu tribinu o pogaženom dostojanstvu hrvatskog duhovnika, okupivši ne samo istaknute umjetnike i intelektualce, nego i predstavnike same vlasti, od ministra kulture Bože Biškupića do zagrebačkog pročelnika za kulturu Mladena Čuture i zamjenice ministra rada i socijalne skrbi, Vere Babić. »Osim daljnjeg urušavanja ionako lošeg životnog standarda umjetnika, znastvenika, novinara i akademske populacije, ova će mjera izazvati kolaps kulturne proizvodnje i drastično kresati ionako kompromitantno mala sredstva za znanost. Bit će to presudan udar na medije s teškim političkim implikacijama, a akademskoj će zajednici i studentima oduzeti jednu od posljednjih povlastica koju je ova, s razlogom nezadovoljna, društvena skupina do sada uživala« — poručili su sudionici skupa.

Bilo kako bilo, *Odbor za strateške odluke Predsjedničkog vijeća* na svojoj se sjednici za sada odreklo toga oblika harača na hrvatsku pamet na račun novih poreza na cigarete i uvoznih automobila, a radosnu vijest objavio je sam predsjednik Republike, obraćajući se naciji putem HTV-a. No, prviji od prvijih, hadezeovski intelektualci — okupljeni na osnivanju akademske zajednice *Ante Starčević* — imali su iznimnu čast to čuti već dva dana ranije od potpredsjednika Županijskog doma Sabora Ivana Aralice. Tom prigodom stranačke je intelektualce utješila i potpredsjednica Vlade Ljerka Mintas-Hodak obećanjem kako Vlada od njih neće tražiti dodatni doprinos, pozivajući ih stihovima Tina Ujevića da zauzvrat pomognu Hrvatskoj »dohvatiti zvijezde«. Doduše, neki članovi novoosnovane akademske zajednice već jesu prošle godine dohvatili neke svoje zvijezde, kada su plaće tzv. visokih dužnosnika povećane za dvjesto do četiristo posto, pa im egzistencija nije previše ugrožena zbog nekih novih nameta.

Mjera očajničke prirode

Neposredna opasnost je prošla, ali ostaju razlozi i način zbog kojih i na koji će Vlada možda već sutra pokušati nešto slično. U mračnoj gospodarskoj zbilji u kojoj trenutačno na svakog zaposlenog dolazi jedan umirovljenk (sredinom osamdesetih odnos je bio tri naprama jedan), a na zdravlje svakog Hrvata godišnje utroši jedva četiristo bijednih DEM (u Njemačkoj na svakog osiguranika dolazi deset tisuća), Vlada Zlatka Mateše nije se dosjetila ničega pametnijeg nego predložiti Saboru ozakonjenje obveznog uplaćivanja doprinosa za zdravstveno i mirovinsko osiguranje na sve isplaćene autorske honorare i druge isplate po osnovi ugovora o djelu, uključujući rad studenata putem student-servisa. Objasnila je to tvrdnjom kako time samo želi natjerati poslodavce na uplaćivanje doprinosa za obvezno mirovinsko i zdravstveno osiguranje te spriječiti masovno isplaćivanje dijela plaća u obliku autorskih i studentskih honorara, budući da oni time izbjegavaju plaćanje doprinosa *na* i *za* plaće.

Povjerenstvo je, dakle, predložilo da se isplatitelj honorara obveže na to da na svaki honorar uplati dvadeset posto doprinosa kao što sada plaćaju porez na dohodak, ali za uzvrat nije ponudilo nikakvo pravo građanima koji honorarno rade. Ovako predloženo, to samo znači da je ova vlast željela ubrati novac, a račun ispostaviti nekoj budućoj vlasti, koja bi morala isplaćivati mirovine, dok korisnici takvih »doprinosa« ne bi imali prava iz radnog odnosa (bolovanje, godišnji odmor, porodiljski dopust itd.), iako bi plaćali jednak iznos kao zaposleni. Plaćati doprinos, a nemati ništa od toga je protuzakonito, te Vlada od prijedloga Povjerenstva očito nije odustala iz obzira prema duhovnom stvaralaštvu, nego ju je na to naprosto natjerao zakon. Pritom je zanimljivo napomenuti da je predlagač pripremajući prijedlog zaobišao Ministarstvo rada i socijalne skrbi.

Ivo Josipović,
pravnik i skladatelj, profesor na Pravnom fakultetu i predsjednik Hrvatskog društva skladatelja

Kobna greška

Glavni problem kulturnih institucija nije toliko ni nominalni iznos poreza, ni porez na dodanu vrijednost, koliko pomanjkanje stimuliranja stvaralaštva. Kobna pogreška za kulturu načinjena je u trenutku kada javne institucije u kulturi nisu postale obveznici PDV-a. To je najstrašnije što im se moglo dogoditi, jer im svi naplaćuju PDV, a oni nemaju pravo na povrat predporeza. Zbog toga mislim da bi jedna od prvih važnih poreznih mjera trebala biti proglašavanje kazališta, orkestara, muzeja i sličnih institucija obveznicima PDV-a, pri čemu bi stopa morala biti znatno niža, po mogućnosti nulta. Državu bi to, dakako, nešto koštalo, ali nije riječ o iznosima koje ne bi mogla podnijeti.

Gojko Marinković,
novinar, predsjednik Udruge samostalnih novinara

Govor olinjalih odijela

Nametanje novih nameta zadnji je udarac ostatku intelektualnog što je ostalo u Hrvatskoj. Ako mislite da govorim prepolitično, moram reći u ime kolega novinara, da je to prije govor praznog želuca, poderanih cipela i olinjalih odijela. Ova je vlast doslovno bacila na ulicu više od petsto novinara. Nakon toga, osim odabranih miljenika vlasti, novinari sve više siromaše, padaju im plaće, padaju im honorari, izdavači su prisiljeni varati državu na način da potpisuju tzv. dvostruke ugovore itd. Hrvatska je potpisnica međunarodnih konvencija o izbjegavanju dvostrukog oporezivanja te one koja kaže da autorski honorari ne bi smjeli biti oporezivani s više od petnaest posto, ali do sada je država sebi uzimala 45 posto, a po novome bi se to trebalo povisiti na sedamdeset šest posto. Međutim, to ne vrijedi za Karla-Gustava Stroehma, jer će on plaćati deset posto poreza u Njemačkoj, bez obzira koliko zagrabio u naš budžet.

Nadalje, svugdje u svijetu dnevnica je trošak, kod slobodnih novinara ona je dobit i također se oporezuje sa sedamdeset šest posto. Slobodni novinari u Hrvatskoj, slobodni su kao rudari u Wallesu prije dvjesto godina. Molio bih da ova vlast prestane promatrati novinare samo kao sigurnosni problem. Bilo bi bolje da novac koji troši na prisluškivanje uplaćuje u fondove mirovinskog i invalidskog osiguranja ili da se barem dijelom odrekne svojih europskih plaća, dok nas tjeraju u Albance.

Željka Čorak,
književnica, potpredsjednica PEN-a

Sonet za 42 kune

U posljednjih nekoliko tjedana dogodile su se stvari koje su naši mediji prešutjeli, a riječ je o najbjednijim, najtužnijim i najsiromašnijim slojevima stanovništa lišenih gotovo polovice dosadašnjih socijalnih prava. Ti su ljudi cijeli radni vijek ulagali visoke postotke svojih prihoda u stambene, zdravstvene i druge fondove, da bi u starosti, i ako ostanu nepomični, dobili kućnu njegu, pomoć terenske sestre ili fizioterapeuta. Imali su to pravo koje im je katkada značilo jedino zvono na vratima, jedini kruh i mlijeko, jedini susret sa živim svijetom tih pet puta tjedno puta četrdeset pet minuta. Sada je to prepolovljeno na triput tjedno po četrdeset pet minuta, a ukoliko netko želi zadržati pomoć, mora platiti mjesečno četiristo kuna.

Osobno poznajem vrhunskoga hrvatskog umjetnika, književnika i intelektualca s četrdeset jednom godinom radnoga staža na poslu od najvišeg nacionalnoga značaja koji je upravo otišao u mirovinu visine 2000 kuna. Da bi namirio mjesečni račun za plin, mora prevesti golemi broj soneta, složenih i teških. A ustanova od nacionalnog značaja, HRT, prijevod jednog takvog soneta plaća četrdeset dvije kune neto.

Molim vas, recite mi koliko vremena, koliko života, koliko noći, koliko soneta mora prevesti taj čovjek da bi preživio i za svojega bližnjega nadoknadio četiristo kuna oduzetoga. To su problemi elementarnoga, duhovnoga i uopće kulturnoga dostojanstva u našoj Hrvatskoj koju smo s toliko želje i s toliko uloga uspjeli ostvariti.

»Prijedlog Vlade o uvođenju doprinosa za autorske honorare mjera je očajničke prirode. Po prirodi stvari, doprinosi ne mogu ići uz autorske naknade, jer je to druga vrsta prihoda«, kaže Ivo Josipović, profesor na Pravnom fakultetu. »Doprinosi su u pravilu vezani uz radni odnos, dok je autorski rad nešto sasvim drugo. Takvom stavu, odnosno potrebi uvođenja doprinosa vjerojatno je pomogla praksa brojnih neodgovornih direktora, koji u autorske honorare pakiraju nešto što se takvim ne može zvati. Država se time može osjećati zakinutom i prevarenom, ali se to ne može riješiti kažnjavanjem poštenih. Zadatak je financijske policije i porezne uprave da otkriva takve malverzacije.«

Struganje žlicom po dnu

Na isti način Vlada je već prije nekoliko godina kaznila poštene, odbijajući odobriti porezne olakšice na donatorske priloge u kulturi (uobičajene u svim civiliziranim zemljama), jer su one, kako reče tadašnji premijer Nikica Valentić, »plodno tlo za malverzacije i poreznu evaziju!« A da je mjera očajničke prirode, i da Škegro struže žlicom po samom dnu, jasno je svakome tko prati dramatičnu gospodarsku situaciju u kojoj je sve više nezaposlenih i gladnih, a država sve skuplja. U samo dvije godine društveni bruto proizvod se povećao za stidljivih šest posto, a državni proračun za gotovo pedeset posto. Nezaposleno je 320.000 ljudi, a 132.000 radi i ne prima plaću, pa nije čudo što se krešu socijalna prava i izmišljaju novi nameti.

»Kako režim ne osigurava uvjete za novo zapošljavanje, teret isplate mirovina osiromašenim hrvatskim seniorima, kojima su Tuđman i razni *kutle* uništili životnu investiciju, kakvu-takvu nacionalnu privredu, morali bi sada snositi svi, pa i oni koji uopće ne očekuju da im država osigurava sigurnu starost«, piše jedan komentator, osvrćući se na napušteni prijedlog Vlade. »Čak je i potkraj komunizma bilo moguće živjeti ekonomski slobodno, ne sudjelujući u regularnome državnom *tržištu rada*, prodajući svoje usluge i naplaćujući ih kao autorske honorare.«

Izgubljeni novinari

Međutim, u cijeloj priči o pobačenom prijedlogu do sada još nitko, pa ni novinari sami, nisu reagirali na činjenicu da je Odbor za strateške odluke Predsjedničkog vijeća u svojoj odluci o opozivu novih nameta na honorare, slučajno ili ne, od svih koji bi bili pogođeni ovakvom mjerom, zaobišao jedino novinare. Uostalom, iako su se novinari solidarizirali sa zahtjevima drugih na spomenutom prosvjedu u Hrvatskom narodnom kazalištu, njih nitko nije pozvao sutradan u Ministarstvo kulture, na dogovor o zajedničkom traženju rješenja, koje je predložio Božo Biškupić.

Tek usput, Aralica je pripomenuo kako se dodatno ne bi oporezivali honorari koji se ostvaruju izvan matične kuće u kojoj je djelatnik zaposlen, ali ako je u svojoj kući prijavljen na minimalnu plaću, a poslodavac mu ostatak zarade isplaćuje putem honorara, honorar bi u tom slučaju podlijegao prijedlogu za dodatno oporezivanje. U vezi s tim, u toku su konzultacije u ministarstvima i Vladi, rekao je Aralica, pa se time očito želi stati na kraj izdavačima koji već godinama na taj način štede na zaposlenima.

Dakako, u uređenoj pravnoj državi takvi su problemi malo vjerojatni, a vjerojatno bi ih i sada bilo manje da za tisuću kuna plaće svome djelatniku, poslodavac ne mora izdvojiti još tisuću dvjesto kuna poreza, prireza i doprinosa. Da je poduzeće za distribuciju novina *Tisak* bilo privatizirano na pravi način, vjerojatno se ni izdavači ne bi (ili barem ne u tolikom broju) dovijali takvim rješenjima, jer ne bi u nedogled, a sada i bez nade, čekali na naplatu potraživanja. Ni danas, kao ni prije tri mjeseca, kada je premijer Mateša najavio rješenje krize s *Tiskom*, nije se krenulo dalje od početka. Jamstvo Vlade, čini se, nikoga ne obvezuje.

A prvi učinci ovakvih najava novinari, naročito *free lanceri* ili slobodnjaci (eufemizam za nezaposlene, kako kaže predsjednik Sindikata novinara, Dragutin Lučić), kojih je oko tisuću, već počinju osjećati na svojim grbačama. U panici zbog novih davanja, poslodavci smanjuju honorare do besmislenih crkavica, a onima u radnom odnosu tovari se za istu plaću sve više posla. Za razliku od tzv. slobodnih umjetnika kojima država uplaćuje doprinose, slobodni novinari to moraju sami: ako je to putem *ugovornog osiguranja*, iznos je tisuću osamsto kuna mjesečno, ako je riječ o *produženom osiguranju* (uvjet je da su prijavljeni na Zavodu za zapošljavanje), iznos je dvostruko niži, ali je buduća mirovina zastrašujuće minimalna. Ovakve oblike osiguranja trenutno uplaćuje tek desetak posto slobodnjaka, što znači da ostali od (neizvjesnih i neredovitih) honorara mogu brinuti samo za dnevno preživljavanje, pa »teško Vladi koja će tada biti na vlasti, jer će ti ljudi biti gladni«, kažu u Sindikatu novinara. No, nađe li se među onih deset posto novinara netko tko želi u Mirovinski fond uplaćivati više od onoga što propisuje produženo ili ugovorno osiguranje i time si povisiti mirovinu, to ne može učiniti, jer mu to ne dopušta zakon!

U novinskim kućama na Zapadu tek je trideset posto članova redakcije stalno zaposlenih, dok su ostalih sedamdeset posto slobodni novinari, koji na drukčiji način plaćaju doprinose, ali za njih to ne znači manje prava u odnosu na zaposlene. Budući da će i u nas biti sve više slobodnih profesija, o čemu je na skupu u HNK jedina dala naslutiti dominstrica Vera Babić, neki iz Sindikata novinara traže u propalom prijedlogu o novim doprinosima klicu mogućeg rješenja za slobodnjake. Naravno, daleko od konkretnog prijedloga kojim se samo uzima, a ne daju nikakva prava i na način da se doprinosi na honorare povećavaju na račun dosadašnjih astronomskih poreza i prireza.

Ali, u vremenima kada Škegro grebe žlicom po dnu, naivno je očekivati da će saslušati probleme drugih. Uostalom, »stjecište i zborište odgovornih intelektualaca«, kako je Akademsku zajednicu Ante Starčević ponosno opisao Vladimir Šeks prilikom njezina osnivanja, ionako je negdje drugdje. Z

Izvaci iz pisma mjerodavnim institucijama grad Hvara

Nebulozne apsurdne demagogije

Niste riješili niti jedan infrastrukturni probem, a htjeli biste ih sve zajedno razriješiti na primjeru sela Svete Nedjelje

Ivo Kasandrić

»Ovdje sam ne zbog svoje potrebe za vama nego vaše potrebe za mnom. Ovdje sam kako bismo ustoličili neke opće, a sve češće zaboravljene civilizacijske norme. Jedna od najvažnijih je svakako uvažavanje objektivnih vrijednosti koje su dio univerzalnih vrijednosti, pri čemu nas ne smije zanimati samo površno i pojedinačno određivanje činjenica. Da budem jasniji: Ne prihvaćam gradnju ceste Sveta Nedjelja — Dubovica iz više razloga, a navodim ih slijedom:

Legalist sam i demokrat i to ne samo na riječima nego činima i životnim opredjeljenjima, te najviše od svega načinom života. Način na koji se u javnosti i ispod žita, a bespravno inagurira gradnja ceste ne uklapa se u te kriterije, čak što više ne samo da se ne uklapa u njih već ih iz temelja krši. Ta nova bespravna cesta naslijedila je projekt iz bivšeg sustava što apsolutno ne prihvaćam. Zakamuflirani način na koji je želite progurati logičan je slijed bespravnosti i nezakonitosti. Grad Hvar je ogrezao u bespravnoj gradnji svih vrsta, a ta cesta je vrhunac nove devastacije okoliša. Bez svih mogućih dozvola i odobrenja, sumnjive financijske stabilnosti za realizaciju njezine gradnje, ponašajući se kao da je s tom cestom sve u redu vi kršite najtemeljnije pravo, a to je pravo na privatno vlasništvo koje je Ustavom zagarantirano. Time dokazujete da ste servis centralne HDZ-ovske vlasti čije nezakonitosti svesrdno prihvaćate jer se suštinski uopće ne razlikujete. Vaše deklarativno neslaganje i takozvano razlikovanje od te ničim utemeljene zamisli toliko je providno da postaje degutantno. Zar vam nije dosta gledati kako nam zemlja tone pod užasnim spodobama tajkunizacije, a vi te iste vrijednosti s pozicija vlasti još i promovirate na našem otoku. Ili ste se možda polakomili za mrvama koje će vam baciti novoustoličeni otočni tajkun.

U gradnji ove ceste ne vidim razvojni interes ni grada Hvara, a ni cijelog otoka, jer je ta politika koju vode plemenske poglavice nesposobne za razvoj, pri čemu im nedostaje moralnosti i kompetencija, a interesi takvih, zaogrnuti u takozvane opće interese, promoviraju samo pohlepnu grabežljivost i otimačinu. Umjesto da prelijepa i još donekle nedotaknuta priroda i dalje ostane posljednja oaza ljepote i sklada u kojoj će se razvijati elitni turizam, vi divljačko unakazivanje prirode nazivate progresom i razvojem. Što se moglo i očekivati od vas kad je pojam elitnog turizma za vas nepoznanica.

Zbog svega toga vi betonirate Paklene otoke, gradite na njima heliodrome, mijenjate izvornu prirodu uz pomoć plastične zemlje iz Australije, a sve kako biste ustoličili novi pojam elitizma koji je izgradila novokomponirana klasa, obogaćena iz sumnjivih i nadasve kriminalnih izvora. Vi dajete prednost toj besmislenoj cesti koja nema opravdanja ni u ekonomskom ni u estetskom ni u ekološkom, a ni u etičkom smislu.

Govorite još i o izradi šezdesetmetarskog betonskoga i nakaznog lukobrana, najavljujete rekonstrukciju vodoopskrbne mreže za selo Sveta Nedjelja, a istovremeno sela Brusje i Velo Grabje nemaju ni kapi vode tijekom svih tih godina u kojima su i Hvar i selo Sveta Nedjelja imali vodu. Uostalom vi o svemu tomu govorite dok sâm grad Hvar godinama boluje od neriješenih problema školstva i zdravstva, parkirališta u sezoni, a da ne govorimo o neriješenom pitanju obale, ulazu u grad kako s mora, a tako i novom cestom. Niste riješili niti jedan infrastrukturni problem, a htjeli biste ih sve zajedno razriješiti na primjeru sela Svete Nedjelje.

Duboko sam uvjeren da su oni koji zastupaju ovakvu razvojnu politiku osobe koje žive daleko od stvarnosti, da se zanose nebulozama i vjeruju u jedan oblik apsurdne demagogije. Ne samo da vjeruju nego je i šire iako za to nemaju nikakvih ciljeva osim svojih osobnih političko-materijalnih ambicija. Žalosno je da su se u okvirima gradskog parlamenta tako delikatni problemi samo periferno spominjali, dok se vrijeme namijenjeno vijećničkim pitanjima tričavo koristi za apsurdna konfliktna stranačka prepucavanja i malograđanska samodokazivanja. Protiv vas koji vodite ovaj grad i ovu zemlju, od vas koji ste više od svega predstavnici prve generacije opismenjenih, moj otpor je, s obzirom na vašu brojnost, jednak borbi s vjetrenjačama. U civiliziranom svijetu to je borba razuma, sukob argumenata i težnja k istini. U nas to je sukob navodno jakih s navodno slabima. Ali mi imamo riječi i imamo istinu na svojoj strani. Jednog dana kada ova zemlja dostigne kvalitetu civiliziranog svijeta za kojim težimo, vi ćete snositi moralne i materijalne posljedice nanesene štete i za njih ćete odgovarati, jer zaborav ima granica. Zato zapamtite, danas više nego ikada spreman sam se svim raspoloživim sredstvima boriti za doprinos demokraciji na ovim prostorima. U tom smislu angažirao sam najmjerodavnije institucije za zaštitu ljudskih prava i prava na neotuđivost privatne imovine, ali ne samo to, već i za zaštitu prava da ne tonemo dalje u provincijalni glib općeg obezakonjenja, te da konačno ostvarimo jednu pravednu i poštenu državu, a sve njene anomalne protagoniste izvedemo pred lice pravde. Može li se novac za razvoj našeg otoka razbacivati i to u ovako teškim gospodarstvenim prilikama na gradnju nekih novih Potemkinovih sela, a ne razmatranjem i prihvaćanjem najoptimalnijih i konsenzusom dogovorenih rješenja.« Z

Hvar, uvala Dubovica

razgovori

Govori: Patrice Canivez

Demokratske institucije i autokratska praksa

Svaki političar, u bilo kojoj zemlji, mora znati da politika o kojoj se nije dovoljno pregovaralo vodi do rizika da potakne društvene pokrete i da dovede do vrlo jakih društvenih kriza

Razgovarali: Srđan Rahelić i David Šporer

Patrice Canivez, profesor filozofije politike i morala, rođen je 1957. Studirao je na Sveučilištu u Lilleu na kojem danas predaje. Autor je većeg broja stručnih članaka (o klasičnim autorima kao što su Rousseau ili Aristotel, i o suvremenim autorima kao što je Hannah Arendt) i knjiga (između ostalog *Éduquer le citoyen?*, 1990; *La politique et sa logique dans l'oeuvre d'Eric Weil*, 1993; *Eric Weil ou la question du sens*, 1998). Napisao je i desetak članaka o vanjskoj politici Francuske i njenom odnosu prema ratu u bivšoj Jugoslaviji.

Prije no što je počeo predavati na Fakultetu bavio se obrazovanjem učitelja, i otud je, kako sam kaže, proizišao njegov interes za odgoj građanina. Njegova knjiga *Odgojiti građanina?*, nedavno je objavljena u hrvatskom prijevodu u nakladničkoj kući Durieux. Tim je povodom Patrice Canivez sredinom ožujka boravio u Zagrebu, sudjelujući na promociji svoje knjige i održavši predavanje na Filozofskom fakultetu.

***Zašto je, kao što u uvodu svoje knjige kažete, zamisao odgajanja građana* sumnjiva?**

— Prvo izdanje ove knjige objavljeno je 1990. U to sam doba bio u potpunosti uvjeren — i još sam uvijek — da je moguća etička i politička regresija u bilo kojoj zemlji, čak i u onima gdje se smatra da je demokracija vrlo razvijena. U Francuskoj također postoji krajnja desnica, ksenofobična itd.

Ideja odgoja građanina u Francuskoj se mogla činiti sumnjivom u mjeri u kojoj se odgoj može razumjeti kao indoktrinacija, kao način da se oblikuju, ukalupljuju duhovi u funkciji određene ideološke norme. Pitanje je, dakle, može li se odgajati građanina poštujući ipak njegovu slobodu?

***Kako današnji intelektualac može pomiriti* kulturni relativizam *— o kojemu u knjizi govorite — s univerzalnošću nekih načela, primjerice ljudskih prava. Kako danas misliti bez alibija* kulturnog relativizma?**

— To je prilično kompleksno filozofsko pitanje. Trebalo bi ponoviti čitavu teoriju univerzalnosti ljudskih prava da bih na njega odgovorio. Ipak, možda jednostavno možemo poći od konstatacije da je *Opća deklaracija o ljudskim pravima* bila izglasana u prosincu 1948. Niti jedna zemlja nije glasala protiv, osam se zemalja suzdržalo od glasanja, od kojih je jedan dio bio iz sovjetskog bloka. To znači da unatoč kulturnom relativizmu postoji minimum principa o kojima su različite države i civilizacije sposobne naći zajednički jezik.

Pitanje je samo da li principe ljudskih prava svi shvaćamo na isti način? Pomiriti različitost kultura s univerzalnošću ljudskih prava znači podržati tezu da ljudska prava definiraju principe oko kojih se sve kulture mogu složiti, čak i ako ih sve ne shvaćaju na isti način. Konkretno, ima mjesta dijalogu, raspravi, reinterpretaciji koja se uvijek mora ponovno započinjati. Upravo se to događa na međunarodnom planu. Kad treba intervenirati, na Kosovu na primjer, kad se treba angažirati na međunarodnoj razini, različite države su pozvane da se slože o određenoj interpretaciji suvereniteta, poštivanja osobe, prava itd. Taj dijalog o sadržaju koji treba dati ljudskim pravima jedan je od aspekta međunarodnog političkog života.

Osamostaljenje Kosova

Spomenuli ste Kosovo. Mislite li da će vojna intervencija Zapada imati učinka? I mislite li da se balkanska agonija koja još uvijek traje, mogla spriječiti ranijom vojnom intervencijom Zapada?

— Vojna intervencija je u tijeku mada su američki i europski predstavnici sve činili da do nje ne dođe. No Srbi su odbili svaku ozbiljnu raspravu o političkom rješenju za Kosovo i time je vojna intervencija postala neizbježna. Posrijedi je uvijek ista logika: opredjeljujući se za nasilje, Srbi pospješuju slom vlastite zemlje — Jugoslavije. Kao što je JNA izabravši nasilje učinila neizbježnim međunarodno priznanje Slovenije, Hrvatske, Bosne i Hercegovine, tako će masovna ubijanja i pljačke neizbježno dovesti do otcjepljenja Kosova i njegova osamostaljenja. Zapad ne želi ponoviti greške koje su dovele do tragedije u Bosni i Hercegovini. Ne može se dopustiti da Beograd ubija albansko stanovništvo na Kosovu, da ih protjeruje iz njihovih sela. Obratno, predstavnici zemalja europske zajednice moraju pokazati da su sposobni rješavati probleme u Europi. Zato toliko naglašavaju svoju odlučnost i jedinstvenost, za razliku od međusobne podijeljenosti u bližoj ili daljnjoj prošlosti.

S obzirom da niste stajali po strani dok je trajao rat na ovim prostorima, osjećate li razočaranje kada danas gledate Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu?

— Na analizu ovoga rata potaknuo me problem nasilja. S jedne strane, politika Slobodana Miloševića i nasilje vezano uz djelovanje JNA doveli su do razbijanja Jugoslavije. S druge strane, neke europske vlade — francuska i britanska, na primjer — odbijale su na početku rata osuditi srpsku agresiju. Odbijale su razlikovati napadnute i napadače. Za žrtve toga rata, takva procjena značila je još jedno nasilje. Zato sam se, kao građanin svoje zemlje, osobno angažirao kritizirajući politiku svoje vlade i primjenjujući u javnom životu ideju koju kao autor zastupam u knjizi. Što se tiče sadašnje situacije u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, mislim da valja razlikovati te dvije zemlje. Bosna i Hercegovina je podijeljena na dva ili tri dijela i riječ je o tome da se tri entiteta u njoj pomire, da izgrade međusobne veze, ako je to uopće moguće nakon toliko nasilja koje je stanovništvo te zemlje podnijelo. Imam osjećaj da treba mnogo godina proći prije no što bi se mogao zapaziti neki osjetni napredak. U Hrvatskoj je situacija drugačija. To je zemlja koja ima uvjete za razvoj moderne ekonomije i demokracije i može dostići razinu svojih europskih susjeda. Tom se putu za sada ona ne priklanja (to je eufemizam). Mogu samo reći da sadašnja zbilja nije na razini potencijala zemlje.

Hrvatska-Francuska

Ovdje je uvriježeno mišljenje da Francuska nije naročito naklonjena Hrvatskoj. Kako vi gledate na to, osobito u vremenskom presjeku proteklog desetljeća (od izbijanja rata do danas)?

— Mislim da je Hrvatska u Francuskoj trpjela zbog velikog neznanja ljudi, ne samo javnosti, već i političara i intelektualaca koji nisu poznavali hrvatsku stvarnost. Neki su političari gledali na Hrvatsku i druge republike bivše Jugoslavije samo posredstvom Beograda. To objašnjava velik broj nesporazuma i grešaka koje je u početku učinila francuska diplomacija.

Ali u Francuskoj ima učenih ljudi, slavista, povjesničara, a i nekih političara koji su upoznati s Hrvatskom. Mislim, na primjer na Paula Gardea koji je vrlo rano, 1992. napisao knjigu *Život i smrt Jugoslavije* koja svjedoči o vrlo dobrom poznavanju regije i posebno Hrvatske. Ali ima i drugih francuskih intelektualaca čiji se glas čuo, koji su puno objavljivali i pridonijeli poznavanju Hrvatske. To znači da su malo-pomalo stvari došle u ravnotežu i čini mi se da su se promijenile i na političkom planu.

Osim toga, mislim da postoji i politički faktor koji je u igri — od raspada Jugoslavije Hrvatska je postala regionalna sila s kojom je neophodno diskutirati i imati redovite diplomatske odnose, i mislim da su političari različitih europskih zemalja to shvatili ili upravo shvaćaju.

Kako biste svojim studentima, na nekom predavanju, opisali današnju Republiku Hrvatsku, u stručnim terminima (relativna demokracija, autokracija...)?

— Nisam sociolog, ni povjesničar. Bavim se političkom filozofijom. Ja studentima ne opisujem institucije u pojedinim zemljama. Moj posao je u razvijanju njihove osjetljivosti, na konceptualnoj razini, za probleme s kojima se suočavaju sve moderne države, države tzv. razvijene demokracije. To su problemi koji su vezani uz osnovne koncepte demokracije i pravne države, a tiču se odnosa između društvene pravde i ekonomskog razvoja i gospodarske uspješnosti, između suvereniteta i međunarodnog legaliteta, itd. Međutim, vi znate kao i ja da država može imati demokratske institucije i svejedno biti autokratska u praksi. Na vama i vašoj generaciji je da u svojoj zemlji razvijete pravdu i demokraciju.

U Hrvatskoj postoje podijeljena mišljenja o Haškom sudu. Smatrate li da je on politički instrumentaliziran?

— Vrlo sam osjetljiv na činjenicu da neki intelektualci dolaze iz inozemstva dijeliti lekcije hrvatskim građanima. To sigurno nije način na koji ja zamišljam svoj rad, ali jednostavno mogu reći da je Sud apsolutno neophodan. U početku rada takve institucije može biti problema u funkcioniranju ili nekih stvari koje možemo kritizirati. Zadaća je pravnika da prouče funkcioniranje Suda i da kritiziraju ono što im se ne čini sukladno pravu.

Sud je neophodan iz više razloga: s jedne strane da bi pronašao i osudio ratne zločince (što se tiče Bosne to još uvijek nije dovoljno jer dok se ljudi poput Mladića i Karadžića slobodno šeću ne možemo biti zadovoljni). S druge je strane Sud neophodan jer će se, u budućnosti, vojni i politički šefovi koji bi mogli pokušati ugnjetavati vlastite građane i podvrgavati ih masakrima, izložiti riziku da budu osuđeni i zatvoreni. Vrlo je važno da postoji takva mogućnost kako bi se izbjegla ostala nasilja i smanjenja sloboda.

Medicinske sestre, poštari i učitelji

Kakva je današnja studentska populacija u Francuskoj? Jesu li vaši studenti apatični i pasivni promatrači ili su aktivan dio javnog mnijenja?

— U Francuskoj su jake političke mobilizacije studenata, i ne samo studenata, već i medicinskih sestara, poštara, učitelja itd. Civilno društvo se općenito mobilizira zbog redovitih akcija koje se događaju ne prolazeći kroz uobičajeni kanal sindikata ili stranaka. To je jedan od najznačajnijih fenomena posljednjih godina. Ta mogućnost spontane političke mobilizacije poprima oblik koji mi u Francuskoj nazivamo *koordinacijom*. To znači da se studenti, profesori okupljaju, koordiniraju putem Interneta, telefaksa itd. i redovito organiziraju akcije.

Točno je da općenito može postojati osjećaj apatije jer nema mnogo ljudi u sindikatima, nema puno mladih koji bi se upisivali u pojedine stranke, ali taj osjećaj apatije vara zato što su mladi, kao i ostali dijelovi društva, sposobni mobilizirati se u odnosu na probleme koji ih se tiču. Vidjeli smo to posebno kad se radilo o Bosni: oko 300 udruženja osnovano je u Francuskoj kako bi se organizirala humanitarna pomoć. Ponekad su to bila vrlo mala udruženja, ali smo tada vrlo dobro vidjeli spontani pokret u civilnom društvu koji je, osim toga, bio vrlo kontrastan jer je reakcija civilnog društva bila različita od djelovanja i reakcija nekih političara.

Što mislite čekaju li Hrvatsku prizori poput ovog na koricama hrvatskog izdanja vaše knjige?

— Što se tiče hrvatskog izdanja, osobito sam zadovoljan suradnjom s izdavačkom kućom Durieux i s Nenadom Popovićem. Čini mi se da je to bila doista primjerna suradnja i vrlo sam im zahvalan što su mi dali mogućnost da dođem i do čitatelja u Hrvatskoj.

Što se tiče prosvjeda, ovdje ću odgovoriti općenito. Mislim da prosvjeda ovakvog tipa može biti apsolutno svuda. U Europi smo suočeni s društvenom i političkom krizom koja uvijek može dati povoda uličnim prosvjedima. Mislim da svaki političar, u bilo kojoj zemlji, mora znati da politika o kojoj se nije dovoljno pregovaralo vodi do rizika da potakne društvene pokrete koji ponekad mogu biti vrlo važni, kao i da dovede do vrlo jakih društvenih kriza. Vidjeli smo to i u Francuskoj ovih posljednjih godina. Z

razgovor

Govori: Josip Kregar

Ne funkcionira ništa osim korupcije

Mi ćemo ili nestati kao kultura i tradicija ili se prilagoditi zakonima modernog društva

Grozdana Cvitan

Josip Kregar napravio je analizu ganskog sustava i uzbudio Hrvate? Zašto, odgovara ovih dana, a po izlasku iz tiska njegove knjige *Nastanak predatorskog kapitalizma i korupcija* u izdanju naklade RIFIN iz Zagreba.

Temom korupcije Kregar se počeo baviti prije desetak godina, a to znači u sustavu, državi i vremenu različitima od ovih u kojima danas živimo.

Što je i koliko bilo različito?

— Baviti se u to vrijeme korupcijom meni je bilo vrlo jednostavno jer sam tada bio na jednoj stipendiji u Parizu i igrom slučaja na tamošnjoj Upravnoj školi upoznao sam nekoliko ljudi koji su došli iz različitih zemalja. Ipak, shvatili smo u uzajamnim razgovorima da su mnoge razlike, koje smo primjećivali među zemljama iz kojih smo dolazili, bile mnogo manje od sličnosti problema koje imaju uprave tih zemalja. Glavni problem koji se svugdje isticao bio je problem korupcije. Primjerice, kolege iz Nigerije i Gane, koje spominjem u knjizi, govorili su da u njihovim zemljama ne funkcionira ništa osim korupcije i da je korupcija sustav koji dominira cijelim nerazvijenim svijetom. Ustav i pravo su samo institucije i fasade prilagođene tome da ih vide stranci. Za domaću upotrebu to nitko ozbiljno ne shvaća. To mi je zvučalo poznato.

U to vrijeme radio sam na doktoratu koji je govorio o tome kako organizacijski principi koji su vezani za Zapadnu Europu (a to znači birokratska vlast, hijerarhija, odgovornost, predanost radu, disciplina, prethodno obrazovanje) ne vrijede u zemljama u razvoju. Slijedeći takve razgovore u literaturi pronašao sam da postoje cijele škole u Americi i Francuskoj koje su se bavile tim problemom *prizmatskog društva*, kako ga naziva Fred Riggs. Svi oni ističu je da u zemljama u razvoju vlada korupcija kao sustav koji treba zamijeniti neefikasnost formalnih struktura, a korupcija nije pitanje osobnog stava i ne/podmitljivosti, već sistemski efekt koji proizlazi iz toga da tradicija, vrijednosti, ekonomske mogućnosti, politički sistem ne mogu stvoriti normalnu birokratsku uredbu vlasti kakva postoji u zapadnim demokracijama.

Jeste li to tada primijenili na Jugoslaviju? Što to znači za nas danas?

— Pisao sam to dijelom i s obzirom na ondašnje vrijeme. Smatrao sam da postoje dvije glavne prepreke modernizaciji: voluntarizam potpomognut ideološkim mišljenjem i korupcija koja je usidrena u sistem predmoderne političke kulture. Vrijednosne orijentacije ne mijenjaju se iz dana u dan pa ni kroz deset godina, nego se sporo mijenjaju kroz generacije. U tom smislu tradicija predstavlja kristalizaciju iskustva koje su imale ranije generacije. U Hrvatskoj to znači da prevladava paternalistički tip političke kulture, a u odnosu na upravu i državu država se doživljava kao nešto što je strano, od čega treba bježati i što eventualno treba iskoristiti. Ne postoji nikakva čvrsta ideja o poštenom obavljanju službe te o predanosti politici kao životnom pozivu. To su potvrđivala i istraživanja vrijednosti i djelovanja uprave koja smo tada provodili.

Znače li to da podaci o kojima govorite iz drugog vremena mogu objasniti i opravdati ono što nam se danas događa?

— Ne može opravdati ništa, ali objašnjava ono što nam se dogodilo. Često se postavlja i pitanje da li je to što nam se događa posljedica rata? Nije. To je eventualno jedan od uzroka. Postoji neka vrsta negativnog socijalnog kapitala koji ne dopušta normalnim institucijama razvijene moderne države da funkcioniraju onako kako su zamišljene. Mi se uvijek iznenadimo kad postoji razlika između onog napisanog u zakonu i onog što se primjenjuje u stvarnosti. Ali to je u ovakvim situacijama zapravo potpuno normalno. Ne postoje vrijednosni obrasci koji bi podržavali napredak moderne države kod nas. Dominantna većina stanovništva u svojim mislima nosi tradicionalnu orijentaciju — dakle, opire se promjeni, opire se modernizaciji, smatra da su funkcija životnih ciljeva vrijednosti koje su postojale u predindustrijaliziranoj kulturi, seljačkoj kulturi iz koje potječemo.

Znači li to da je to što danas imamo modernizacija, ali ljudi joj se opiru? I tko se opire? Jesu li to konkretno novokomponirani bogataši i ljudi kojima su poklonjena hrvatska bogatstva?

— Naravno, to je modernizacija koja zahvaća postepeno sve veći sloj ljudi i sve više društvenih vrijednosti. Oni koji se opiru su preci u nama.

A što se tiče novih tajkuna, kapetana industrije (termin za tajkune u Americi početkom stoljeća, koji pokazuje dvojnost stava javnosti prema njima — s jedne strane ljudi su ih mrzili, ali su obožavali neke elemente njihovog stila života. Sjetite se da se Ostap Bender proglašava komodorom to jest kapetanom industrije), novih poduzetnika i bilo kako ih nazvali, to su tajkuni u hrvatskoj varijanti i njihovo objašnjenje ne izvodim ni iz vrijednosti koje oni imaju niti iz njihova podrijetla pa niti iz posebne gramzivosti nego iz osobine da su spremni i sposobni prodati se crnom vragu, sklopiti savezništvo s bilo kim, napraviti bilo što s bilo kakvim društvenim posljedicama, samo da bi zaradili. Normalno je da je jedan takav odnos možda pogodovan dijelom tradicije koju imamo.

Bit ćemo pristojna kapitalistička zemlja

Znači li to da su oni samo u tim svojim težnjama spretniji od većine ostalog dijela pučanstva i da u većini čuči taj tradicijski element, odnosno da su tajkuni sposobniji pa bi im se trebalo i diviti?

— Ne. Prvo, nisu svi ljudi obdareni istim nagonima, nisu svi odrasli u kulturi i sredinama koje samo to potiču. Rado mislim na starog sociologa Dinka Tomašića koji razdvaja panonsku i dinarsku hrvatsku tradiciju i smatra da dinarski kompleks nerazvijenih zabitih krajeva stvara tip moralnog odgoja koji istovremeno naglašava elemente snalaženja, podmitljivosti, beskrupuloznosti i visoke ambicije. On tome ne pridaje ni negativan ni pozitivan predznak, nego jednostavno konstatira jedan od ostataka hrvatske etničke tradicije. Dakle, naglašava nasljeđe militantnog autoritarizma koji je tipičan za dinarsku kulturu. Bez obzira što možemo misliti da je Tomašić u krivu, problem se sastoji u tome da jedan dio tradicije kojoj pripadamo naglašava baš te elemente dionizijske kulture, zanosa, ambicioznosti, hrabrosti preko svake granice, nesklonosti prema ozbiljnom radu i rutinskom poslu.

Ima li tomu lijeka?

— Vrijeme je jedini lijek, globalizacija kulturnih obrazaca u cijelom svijetu i uvođenje institucija koje to ne podnose. Institucije, pritisak i globalizacija stvaraju drukčiji tip kulture i u sasvim prizemnom sociobiološkom smislu i mi ćemo nestati kao kultura, zajednica i tradicija ili ćemo se prilagoditi zakonima modernog društva.

Što vi predviđate?

— Mislim da je za nas stvar dosta jasna. Hrvatska je mala zemlja na rubu jedne sasvim drukčije kulturalne civilizacijske zajednice, jezgre. To je Zapadna Europa. Htjeli mi, ili ne, obrasci, vrijednosti, načini rada, pravne norme, koje postoje u zemljama Europe, sve dublje prodiru ovdje. Naravno, ne jednostavno i ne bez sukoba i ne bez otpora, ali na dugi rok je situacija potpuno jasna: ono što mi možda ne želimo, a to je da postanemo pristojna europska kapitalistička zemlja — to će nam se dogoditi.

Pokazuju to i primjeri iz prošlosti. Naime, i mnogi drugi su govorili da nikad neće ući u civilizirani svijet. Pri tome mislim i na neke danas sasvim integrirane zemlje kao što su Italija, Španjolska i slične koje su se smatrale kulturalno drukčijima od Zapadne Europe i naglašavali svoje mediteranske tradicije. Ali bez obzira na mediteransku zanesenost i temperament, kad se radi o trgovini i proizvodnji te zemlje postupaju i ponašaju se isto onako kako se ponašaju Francuzi, Englezi ili Nijemci. U knjizi navodim još neke povijesne primjere. Ni u Zapadnoj Europi pred 200 ili 300 godina nije bilo puno drukčije nego što je kod nas danas. Veliki imetci na kojima su nastala industrijska carstva stvoreni su najobičnijom pljačkom, stvoreni su vrlo grubim oblicima prvobitne akumulacije kapitala, a u stotinjak godina razvoja društvene svijesti sva su se ta bogatstva na neki način stabilizirala (neki su, naravno, propali) i pristala na pravila koja vrijede za civilizirani svijet europskih zemalja. Osim toga pojavili su se otpori takvom obliku poduzetničkog kapitalizma u vidu sindikata, političkih stranaka i jednog, u početku dosta neorganiziranog otpora ljudi. Ali u sto godina političke borbe skoro potpuno je iščezao razbojnički element u poduzetničkoj djelatnosti u razvijenom svijetu. Uostalom, kad govorim o Americi na početku stoljeća koristim pojam *robber barons*. Riječ je o prvim američkim kapitalistima koji su doista bili pljačkaši koji su sklapali saveze s politički utjecajnim ljudima, podmićivali ih ili bili ortaci da bi što više zaradili.

Stoljeća potrebna da se sve ispravi mala su utjeha mnoštvu na rubu siromaštva ili u njemu, nezaposlenima, potkradanim umirovljenicima... Ljudi očekuju da netko odgovara za uništavanje i rasprodaju domovine...

— Mnogi poduzetnici u procesima o kojima govorim u svijetu, završili su u zatvoru, bili proglašeni lopovima i gangsterima. Bilo im je onemogućeno javno djelovanje, proganjani su zbog poreznih i drugih pogrešaka... Dakle, u našoj terminologiji reklo bi se: stisnula ih je pravna država. Njihovi politički zaštitnici su ih se morali odreći jer bi inače na poštenim izborima izgubili.

Znači: važno je samo na vrijeme prestati?

— Ne samo da je važno na vrijeme prestati, nego je važno prilagoditi se vremenu. Naši tajkuni koji se nisu u stanju prilagoditi činjenici da se Hrvatska neće moći držati u zatvorenim granicama, propast će. Mislim da je već sad na djelu prebacivanje novaca izvan Hrvatske, teče i proces rasprodaje imovine i sklanjanja novaca, odnosno priprema za situaciju u kojoj više neće biti moguć ovakav tip predatorskog kapitalizma i poslovanja.

Ako oni već sad iznose kapital iz zemlje znači da bi vrlo lako i oni mogli otklizati za tim kapitalom. Što nas čeka za dvije, tri ili pet godina?

— Ne znam to predvidjeti, jer znanost ne može predvidjeti takve procese, ali kroz neko vrijeme naša vlast rasprodat će strancima sve što je vrijedno. To se već u velikoj mjeri čini, iako je još većina vlasništva, odnosno imovine u rukama države. Prodaja javnih poduzeća, prodaja koncesija za strance najatraktivniji je dio tog paketa jer im omogućava sasvim sigurnu zaradu i ulaganja. S druge strane, ulazeći u svjetske trgovinske integracije (jer drukčije nećemo moći) mi ćemo morati otvoriti tržište za još jedan korak što će ili uništiti domaću proizvodnju ili natjerati naše industrijalce da postanu dio nekog većeg multinacionalnog sistema, odnosno kompanija. To je vidljivo u Mađarskoj poljoprivredi, u Češkoj industriji, a događa se i drugdje. Bez sumnje dogodit će se i kod nas kad-tad. Ali tada ćemo biti puno siromašniji i individualno ćemo imati puno manje šanse. Ono što nam dolazi nije lijepi oblik hrvatske idile u kojoj konačno imamo svoju državu, nego je situacija u kojoj smo državu dobili, ali smo je odmah i prodali, jer drukčije nismo mogli.

Baš nismo mogli?

— Možda smo i mogli. Ali govorimo o sadašnjem trenutku, jer postoje razni trenuci i stvari se lome. Postoje šanse koje se nekad ne iskoriste. Mislim da je takva jedna postojala između 1990. i 1993. godine kad je stupanj mobilizacije ljudi u politici bio vrlo visok, podrška sistemu vrlo visoka, naglašavam pri tom i u moralnom smislu. U toj povijesnoj šansi bilo je moguće iskoristiti visoki legitimitet političke vlasti, visoku potporu političkoj vlasti i povećani patriotski naboj etičnosti, dakle vrijeme kad se mogao iskoristiti veliki potencijal (koji Hrvatska inače ima) u materijalnom razvoju, materijalnim sredstvima, u iskustvu ljudi, u relativno dobrom zemljopisnom položaju i slično. Ne smatram pak da je rat to promijenio ili da je na

nastavak na sljedećoj stranici ☞

Josip Kregar rođen je 1953. godine u Ogulinu. Školovao se u Šibeniku, Zagrebu. Diplomirao na Pravnom fakultetu u Zagrebu. Karijeru sveučilišnog nastavnika počeo kao predavač nauke o upravi, zatim sociologije prava i sociologije. Danas je izvanredni profesor pri katedri za sociologiju na Pravnom fakultetu u Zagrebu te gostujući nastavnik na sveučilištima u Grazu, Yaleu i Ljubljani. Jedan je od voditelja programa Economy and Democracy IUC Dubrovnik. Član je radne skupine Vlade Republike Hrvatske o primjeni Europske konvencije o ljudskim pravima.

Autor je 19 knjiga (od toga 7 u inozemstvu) i 106 znanstvenih radova (19 na stranim jezicima) te dva udžbenika iz sociologije.

☞ nastavak s prethodne stranice

to bitno utjecao. On je utjecao na homogenizaciju, podizanje morala, a problemi s kojima se danas susrećemo nisu nastali u ratu, nego poslije rata. Mnogi će reći da su u ratu doneseni zakoni na koje se danas s gnjevom osvrćemo, da su u ratu neki zaradili na švercu oružja, da su dobili velike imovine i jednostavno da se dogodila pljačka. Reći će još da je tako bilo u svakom ratu. Nije bilo tako u svakom ratu, nije moralo tako biti i da je u tom momentu ukazano na te pojave naišlo bi na opće zgražanje stanovništva, osobito onih koji su bili ratnici i pošteni borci. To je bila šansa.

Zašto je propuštena?

— Iza svake političke odluke stoje interesi, namjere i motivi. Međutim, ne bih rekao da su od početka postojale zavjere ili nastojanja da se tako naprave zakonska rješenja, nego je postojala situacija u kojoj je izostala formalna kritika i prilagodba sistema. Radi se o tome da zakonska rješenja i nisu tako loša ili katastrofalna koliko je bila loša ili katastrofalna njihova primjena. U primjeni se, i to vrlo lako, odstupalo od ciljeva koji su u početku bili zamišljeni. Dogodilo se to zato što se nije moglo normalno kritizirati pogreške, a to znači zbog nedostatka demokracije, to jest osobine koja je karakteristika demokracije: korekcija greške. A nema korekcije grešaka ako cijeli sustav počiva na aroganciji prema kritici i ignoranciji prema znanju. Zbog zatvorenosti sistema, zbog nemogućnosti da se kritika javno artikulira kritičara se olako proglasilo ili neprijateljem države ili poretka, starom komunjarom. Pogreške su se gomilale, postajale sve veće i napokon postale nepopravljive. Na primjer kad je došlo do besplatne podjele dionica — što je bila dobra ideja — bilo je kasno. Jer sve što je vrijedilo bilo je već prodano, odnosno uzeto. Tu se pojavljuje i elemenat koji nije u zakonima ili negdje drugdje. U normalnom sistemu netko tko digne kredit u banci taj kredit mora vratiti ili osigurati nekom realnom imovinom. Tisuće menedžerskih kredita koji su dodijeljeni, odobreni u postupcima kupnje poduzeća nisu vraćani jer su to banke normalno previdale...

Zašto se onda govori o kupnji? Što je i koliko uopće kupljeno?

— Nitko normalan ne bi očekivao da će stvarnost biti falsificirana do te mjere da će se kupnjom zvati ono što je faktički okupacija, da se prodajom zove ono što je dar i da urednim i pristojnim zovemo rasprodaju imovine i uništavanje gospodarstva.

Dno nije dosegnuto

Može li sve to još dugo potrajati?

— Naše dno nije dosegnuto i tko misli da smo na dnu, mora usporediti našu situaciju sa situacijom Bjelorusije ili Ukrajine koje su puno niže i od nas u pogledu ekonomskog razvoja, stabilnosti političkih institucija, uopće osjećaja sigurnosti i stabilnosti među ljudima.

Ima li i ljepših strana moguće slike?

— Ima. Ukazujem u knjizi na tri čimbenika optimističkog scenarija. Prvo je da smo blizu (fizički, granicom) razvijenim europskim zemljama koje predstavljaju uzore kojima težimo. To znači i da velik dio ljudi ima neposredno iskustvo kako to drugdje izgleda. To naravno nema veze s demagogijom kojom se na sjednicama Sabora govori kako se zakoni rade prema nizozemskom, švedskom ili francuskom modelu — to je samo biranje, za razne primjere, modela koji nekomu u tom trenutku odgovaraju.

Druga stvar, koja je razlog za optimizam, jest promjena u masovnoj psihologiji. Od situacije u kojoj nitko ništa nije prigovarao, u kojoj su svi bili zadovoljni ili šutljivi došlo je do odmaka i odbojnog stava, pasivnosti prema politici. To je šutnja koja prethodi buntu. Nastaju sasvim različite točke artikulacije narodnog gnjeva i otpora. Obuhvaćaju institucije kao što su crkva, vjerske udruge, sindikati, institucije civilnog društva (različiti pokreti i organizacije) i napokon političke stranke. Na političkoj sceni Hrvatske ponovno se artikulira jedna vrsta reformističke atmosfere u kojoj ljudi, nezadovoljni svojim svakodnevnim životom, zahtijevaju da im se ponude jasne političke i razvojne vizije i da im se rezultatima u svakodnevnom životu pokaže koliko smo se mi približili našim uzorima.

Treća stvar jednostavna je ekonomska nužnost. Hrvatska neće moći ništa ostvariti na međunarodnom tržištu ako ne digne razinu efikasnosti svog tržišta na onu minimalnu razinu koju svijet prihvaća. Te tri stvari zajedno stvaraju podlogu za optimizam.

Kad govorite o raznim organiziranim grupacijama što mislite o novoj pojavi takozvanih tvorničkih komiteta i kakva su oni snaga danas u Hrvatskoj? Postaju li oni svojevrsna opasnost opoziciji?

— Za razliku od mnogih mislim da se radi o pozitivnom procesu i to zato što imam izrazito kritički stav prema političkim strankama koje postoje u Hrvatskoj. Mislim da postoji opće slaganje da su to stranke bez programa, okupljene oko vođa, bez jasne ideje što žele postići osim zloupotrijebiti ili osvojiti vlast. U takvoj situaciji jako je važno da se događa spontana promjena svijesti. Nijedna politička snaga ni struktura, bilo tko da je ili bude na vlasti, neće to moći ignorirati. Ne pišu povijesne programe mudre i »mudre« vođe stranaka nego ih pišu zahtjevi objektivne stvarnosti i atmosfera koja postoji.

Neki smatraju da se sve može kad se ima vojsku i policiju. Je li to točno?

— Nije. Još je davno rečeno da se s bajunetima sve može napraviti, ali se na njima ne može sjediti. Svatko tko ima iluziju da je moguće nasiljem ostati na vlasti neka uči na primjeru Gane koji navodim u knjizi. A to je put primitivizacije politike, barbarizacije političkih obračuna, zemlji nije pomoglo i na kraju je bilo pogubno za one koji su se latili baš tih sredstava. To se u Hrvatskoj neće dogoditi. Z

reagiranja

Dalmatinska akademska trakavica (III)

Vlastite želje maskirane općim dobrom

Članak Jurice Pavičića sugerira da ne živimo u godini 1999, nego u svijetu srednjovjekovnih gradova-država

Mirko Petrić

Ovo pismo pišem u odgovoru na članak Jurice Pavičića *Split bez ledne moždine*, objavljen 5. ožujka 1999. u drugom broju *Zareza*. Javljam se kao osoba koja raspolaže stanovitim spoznajama o funkcioniranju Filozofskog fakulteta u Zadru i tzv. općoj kadrovskoj problematici pojedinih grana znanosti u Republici Hrvatskoj, dakle u prvom redu kao netko tko se osjeća dovoljno spremnim javnosti podastrijeti nekoliko podataka koji o mogućnostima pokretanja studija anglistike, romanistike i kroatistike u gradu Splitu mogu stvoriti drukčiju sliku od one sugerirane Pavičićevim člankom. No, javljam se i kao netko kome osobno smeta grubo i neargumentirano vrijeđanje ljudi i minoriziranje tuđih političkih i znanstvenih programa.

Za neupućene valja reći da Pavičić u svom članku piše o inicijativi »skupine profesora okupljenih oko studija odgojnih područja (tj. Pedagoškog fakulteta) u Splitu koja je 1997. godine pokrenula inicijativu za osnivanje Filozofskog fakulteta u Splitu koji bi u početku imao tri grupe: Kroatistiku, Talijanistiku i Anglistiku.« Pavičić, nadalje, obrazlaže zašto bi, po njegovu mišljenju, u Splitu bilo nužno osnovati takav fakultet, odnosno te studijske grupe. (Razlozi za to su, redom: anuliranje »višedesetljetnog hendikepa« Splita u nepostojanju humanističkih studija, olakšavanje života pauperiziranim roditeljima koji djecu ne mogu slati na studij u Zagreb, zaustavljanje »zastrašujućeg odljeva mozgova u humanističkim profesijama«, te naposljetku vraćanje »status quo ante iz šezdesetih godina kad je Split imao studije povijesti i književnosti«). Ostatak članka, približno četiri petine napisanoga teksta, Pavičić posvećuje ocrnjivanju današnje znanstvene razine i smisla postojanja Filozofskog fakulteta u Zadru, te osporavanju argumenata koje »Zadrani« iznose protiv otvaranja Filozofskog fakulteta u Splitu.

Nizovi Pavičićevih dojmova

Jedan pasus, valja i to napomenuti, Pavičić posvećuje vrijeđanju i blagom ismijavanju rektora Sveučilišta u Splitu Ive Babića, koji je po Pavičiću prijetvoran (to se, doduše, ne kaže ovako izravno, ali valjda je rektor najzaslužniji za »prijetvorni stav... Rektorata« što ga Pavičić konstatira), neodlučan i slab (ni ovo se ne kaže posve izravno, ali jasno proizlazi iz rektorova »višemjesečnog bordižavanja«), te naposljetku provincijalac s adresom negdje između Zadra i Splita (»Trogiranin — što cijeloj stvari daje smiješnu zemljopisnu nadgradnju«).

Ono čega u Pavičićevu članku nema jest ozbiljno razmatranje vrlo kompleksne problematike pokretanja nekog sveučilišnog studija i razmatranje političkih implikacija eventualne odluke da se — suprotno dobrim običajima, a barem donedavno i slovu zakona — u okviru istoga Sveučilišta osnuje istovrsni sveučilišni studij ili fakultet.

Razmatranje opravdanosti pokretanja nekog sveučilišnog studija, doduše, teško i da se može obaviti na razini novinskog pamfleta od nekoliko kartica. Obično se o tome pišu elaborati, koje onda novinari i drugi zainteresirani mogu navoditi u prilog svojih tvrdnji ili osporavati. Ni jedno ni drugo Pavičić ne radi: umjesto argumenata i podataka koji bi se relevantno odnosili na razmatranu problematiku, njegov članak nudi tek nizove autorovih dojmova, zasnovanih doslovno ni na čemu osim na onome što se u žargonu ponekad naziva izrazom »rekla-kazala«. Pavičić, naime, u Zadru nije ni studirao ni predavao, pa vlastitih iskustava s tamošnjim Filozofskim fakultetom nema, a jedini pisani izvor na koji se u članku poziva je usputna anketa objavljena u lokalnim dnevnim novinama (!?). No, već je i takav izvor, primjerice, Pavičiću dovoljan za vrlo sigurnu tvrdnju da je »taj Fakultet za splitsku djecu potpuno irelevantna činjenica«. O tome pak da autorove osobne procjene znanstvene vrijednosti pojedinih studijskih grupa i Filozofskog fakulteta u Zadru u cjelini valja uzimati s rezervom govore ipak pretjerane varijacije u opisu, da se poslužimo Pavičićevim terminima, status quo ante i status quo. S jedne strane, Pavičić je dobronamjerno hiperboličan u opisu »bolje prošlosti« (po njemu je nekadašnji zadarski »studij filozofije pod vodstvom Nenada Miščevića bio svjetski relevantan«), a s druge neopravdano i nerazmjerno strog u opisu sadašnjeg stanja (»zadarski FF s ili bez splitskog pao je na neviđeno niske grane, ima bezbroj nepopunjenih katedri, a glavnina profesora putuje iz Zagreba ili čak Splita (!).«

O tome koliko je nekadašnji zadarski studij filozofije bio relevantan Pavičić bi mogao znatno pouzdanije govoriti kad bi znanstvenu produkciju i nastavne uvjete na tom odsjeku podvrgao kriterijima koji se u svrhu procjene »relevantnosti« nekog studija primjenjuju u akademski kompetitivnim sredinama poput, primjerice, Sjedinjenih Američkih Država. U tome bi mu, štoviše, najbolje mogao pomoći upravo dr. Miščević, jedna od rijetkih osoba u ovdašnjoj akademskoj sredini koja je ozbiljno razmišljala o takvim temama i čija bi iznadprosječna obaviještenost i znanstvena etičnost zacijelo urodile procjenama vjerodostojnijim od Pavičićeve paušalne tvrdnje.

No, za takav zadatak Pavičić očigledno niti je spreman niti ga on zanima: njegova pretjerivanja (i pozitivna i negativna) služe tek za ljubav retoričkog efekta u prilog osnovnoj tezi članka. Kako drukčije objasniti, primjerice, tvrdnju da »glavnina profesora zadarskog FF-a putuje iz Zagreba ili... Splita«. Uzme li se u ruke *Sveučilišni godišnjak* Sveučilišta u Splitu za 1997/98. godinu, koji sadrži precizan i potpun popis nastavnog osoblja zadarskog FF-u (uz adrese stalnog boravka), lako je doći do zaključka koji je posve suprotan Pavičićevoj tvrdnji. Od ukupno 200 osoba u protekloj akademskoj godini stalno zaposlenih ili u vanjskoj suradnji na Fakultetu, 139 ima adresu stalnog boravka u Zadru i bližoj okolici, 28 u Zagrebu, 19 u Splitu, 3 u Rijeci, 6 u Šibeniku i bližoj okolici, te po jedna u Metkoviću, Sarajevu, Mostaru, Supetru i Osijeku. Ako je pak Pavičić svojim nepreciznim terminom »profesori« mislio samo na osobe u znanstvenim zvanjima redovitog i izvanrednog profesora, te osobe s docenturom (isključujući, dakle, nastavna zvanja predavača i suradnička zvanja asistenata), stanje je sljedeće: od ukupno 97 osoba sa znanstvenim zvanjima 51 je stalno nastanjena u Zadru i bližoj okolici, 24 u Zagrebu, 11 u Splitu, 3 u Rijeci, 4 u Šibeniku i bližoj okolici, te po jedna u Supetru, Sarajevu, Mostaru i Metkoviću. U susretu s ovakvim brojevima, teško je osmisliti bilo kakvo racionalno objašnjenje prema kojemu se može ustvrditi da »glavnina profesora zadarskog FF-a putuje iz Zagreba ili«, kako kaže Pavičić i naglašava znakom interpunkcije, »čak iz Splita (!)«.

Položaj Zadra nepromijenjen

Tvrdnju da je na zadarskom FF-u nepopunjeno »bezbroj« katedri valja, naravno, uzeti kao pjesničko pretjerivanje (koliko je katedri nepopunjeno i gdje postoje kadrovski problemi može se točno utvrditi), a tvrdnju da je Fakultet pao na neviđeno niske grane ne može se opovrgnuti, ali ju se mora kontekstualizirati. Na niske grane, ako se mora upotrijebiti takav izraz, iz više je razloga nažalost spala cjelokupna humanističko-društvena znanstvena djelatnost u Hrvatskoj. Uzroke takvu stanju bilo bi teško iscrpno i uvjerljivo obrazložiti u pismu novinama poput ovoga, no i načelno se može napomenuti da su oni više strukturne i sustavne prirode nego što bi bili vezani uz znanstvenu vrijednost ili stupanj zalaganja bilo koje pojedinačne znanstvene zajednice u zemlji.

Ne može se, doduše, osporiti činjenica da na zadarskom Filozofskom fakultetu danas ne predaje niti jedan znanstvenik ranga jednoga od njegovih osnivača, nedavno preminuloga dr. Miroslava Kravara, ili pak romanista svjetskog glasa dr. Žarka Muljačića. Također se ne može osporiti tvrdnja da je u političkim čistkama 1992. i 1993. godine (sudeći već i po onome što je objavljivano u tisku, to naime doista jesu bile političke čistke), s Fakulteta praktički protjeran njegov u novije doba vjerojatno najagilniji i najpoznatiji predavač dr. Nenad Miščević.

No, unatoč svemu tome, može se također reći da u ukupnoj slici hrvatske humanističke i društvene znanosti Filozofski fakultet u Zadru ostaje približno ondje gdje je i ranije bio u odnosu na najstariji i daleko najkvalitetniji Filozofski fakultet u Hrvatskoj, zagrebački FF. Istina je, naime, da je znanstvena razina zadarskog FF-a u proteklom desetljeću opala u odnosu na prethodno stanje, ali je također točno i to da zagrebački Filozofski fakultet u istom razdoblju pati od općih problema vrlo sličnih onima koje Pavičić uočava na zadarskome Fakultetu.

Pri obrazlaganju ovakve tvrdnje ograničio bih se na pisanje o problematici koju kao bivši student Odsjeka za anglistiku zagrebačkog i sadašnji vanjski suradnik Odsjeka za anglistiku zadarskog Filozofskog fakulteta poznam iz prve ruke, a koja može dobro poslužiti i pri ilustraciji teškoća s kojima bi se već na prvom koraku susreo splitski studij anglistike, kad bi ga se pokrenulo prema zamisli splitske »skupine profesora« čije stavove Pavičić u svom članku podržava.

Zbog uštede prostora, obrazlaganje poteškoća zajedničkih objema katedrama moglo bi otpočeti jednostavnim nabrajanjem imena redovitih profesora i profesorica zagrebačkog Odsjeka za anglistiku umirovljenih u posljednjem desetljeću ili čije umirovljenje po sili zakona slijedi u — sveučilišnim kriterijima mjereno — bliskoj budućnosti: Sonja Bašić, Željko Bujas, Mladen Engelsfeld, Vladimir Ivir, Damir Kalogjera, Dora Maček, Matej Mužina, Višnja Sepčić, Ivo Vidan. Gotovo za niti jednu od tih osoba nema adekvatne zamjene. Kad ovo kažem, moram napomenuti da ne iznosim unaprijed sumnju u kvalitetu budućih nositelja i nositeljica nastave kolegija spomenutih profesora i profesorica, nego upozoravam na to da u ovom trenutku u Hrvatskoj ni približno ne postoji dovoljan broj akademski adekvatno kvalificiranih osoba koje bi mogle u razumnom roku napredovati u zvanja redovitih profesora ili profesorica, pa čak ni izvanrednih profesora i docenata, u užim specijalnostima spomenutih (američka književnost 19. stoljeća, moderna američka književnost, leksikologija i leksikografija, američki engleski, starija engleska književnost, teorija prevođenja, sintaksa engleskog jezika, sociolingvistika, povijest engleskog jezika, dijalektalne varijante, moderna britanska književnost, engleska književnost doba realizma, književnost neoklasicizma i romantizma). Upravo s tog razloga je u nastavi književnosti na Odsjeku za anglistiku FF-a u Zagrebu, primjerice, ponovno angažirana još 1986. godine umirovljena profesorica Sonia Bićanić-Wild.

U Zadru je, pak, katedra za književnost na Anglistici zasad razmjerno dobro kadrovski opremljena (što u našim prilikama znači da na Odsjeku postoje osobe čiji znanstveni rang jamči da se trenutno i u bliskoj budućnosti može adekvatno izvoditi nastava svih razdoblja engleske i američke književnosti predviđenih nastavnim programom), ali na katedri za jezik postoje samo dvije (preopterećene) docentice u stalnom radnom odnosu, a dio nastave ovisi o dobroj volji vanjskih suradnica i suradnika. (Suradnja u uvjetima u kojima je satnica predavača 30 kuna netto i u kojoj se konzultacije, ispiti, priprema testova i nabavka nužno potrebne stručne literature uopće ne plaćaju ne može se, naime, objasniti ničim drugim osim dobrom voljom i ljubavlju za predmet.)

Svemu spomenutome valja dodati da pojedini nastavnici i nastavnice zagrebačkog i zadarskog Odsjeka za anglistiku u vanjskoj suradnji predaju i na novootvorenom studiju anglistike u Rijeci, kao i na studiju anglistike na Sveučilištu u Mostaru (koje jest u susjednoj državi Bosni i Hercegovini, ali koje također, barem djelomično, financira Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske).

Opći deficit anglista

Ako se, dakle, bilo što može općenito reći o studijima anglistike koji postoje u Republici Hrvatskoj to je da na njima postoji deficit znanstvenog kadra koji ozbiljno utječe na kvalitetu održavanja nastave i njihovu ukupnu znanstvenu kvalitetu. U takvoj situaciji splitska »skupina profesora« osnovala bi u Splitu studij anglistike prema nastavnom planu koji je, prema podacima koji su o njemu zasad iznesen u javnost, svojevrsna kombinacija zagrebačkog i zadarskog programa. Taj bi studij, barem prema onome što u svom članku piše Pavičić, funkcionirao posve odvojeno od zadarskog studija anglistike, organiziranog u okviru istog, splitskog Sveučilišta. Prema Pavičiću, naime, »Splićani nisu osobito oduševljeni« inicijativom rektora Babića »da se u Splitu osnuju dva odjela koji bi, međutim, bili dio FF-a u Zadru koji bi imao pravorijek po pitanjima programa i kadrovske politike«, a Pavičić uz to tvrdi i da bi humanistički studij u Splitu izgubio svoju bitnu svrhu kad ne bi imao »mogućnost krojenja kadrovske politike«.

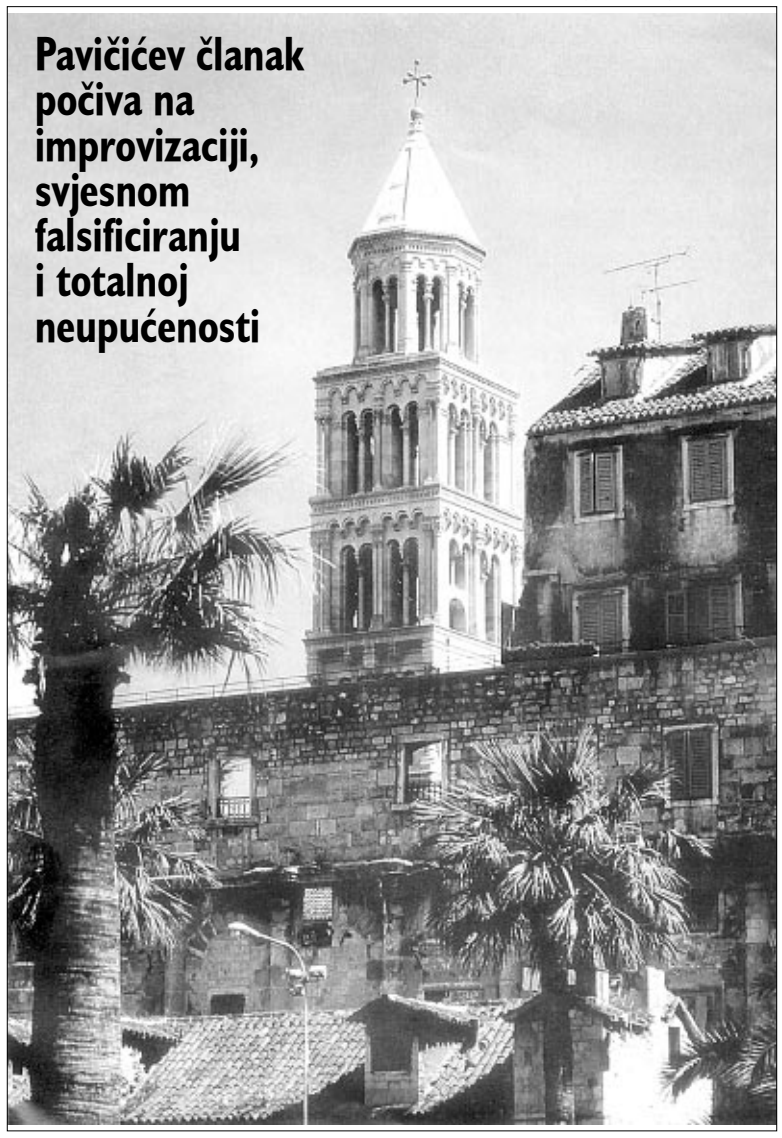

Pitanje na koje Pavičić nije odgovorio jest, međutim, od čega bi se skrojila ta »kadrovska politika«, kad u Hrvatskoj ne postoji i u dogledno vrijeme neće postojati znanstveni kadar pomoću kojega bi se mimo Zagreba i Zadra moglo bilo što »krojiti«, a kad istodobno Hrvatska nije mjesto koje bi financijski i znanstveno bilo zanimljivo inozemnom stručnom kadru iz područja anglistike.

Pavičić i drugi zagovornici zasebnog splitskog studija anglistike pod svaku cijenu, zaboravljaju na još nekoliko nimalo nevažnih detalja. Primjerice, prema uzusima koji u Hrvatskoj vladaju na području akademskog studija anglistike, studenti i studentice da bi završili studij moraju odslušati određeni broj kolegija iz područja engleskog jezika i iz područja književnostî pisanih na engleskome. Drugim riječima, u Hrvatskoj zasad ne postoje čisto jezična, prevodilačka usmjerenja, nego jedino klasične filološke studijske grupe. Ako je suditi prema popisu potpisnika inicijative za osnivanje humanističkih studija objavljenom svojedobno u *Slobodnoj Dalmaciji*, splitski studij anglistike mogao bi na temelju navedenih kadrova organizirati dodiplomski studij jezičnih kolegija (lektorske vježbe i teorijske kolegije lingvističkog usmjerenja), ali bi teško mogao zadovoljiti i minimalne uvjete za izvođenje programa književnopovijesnih kolegija.

Kako bi zamišljeni Odsjek anglistike na Sveučilištu u Splitu riješio taj problem? Teško je zamisliti bilo kakvo drugo rješenje osim putovanja nastavničkog kadra, Pavičićevim stilom kazano, čak iz Zadra, odnosno s drugog, paralelnog studija anglistike u okviru istog Sveučilišta! Za neupućene, u koje Pavičić očigledno spada, valja napomenuti da druga rješenja, primjerice odgoj znanstvenog podmlatka, u današnjoj situaciji jednostavno nisu moguća. Za razliku od nekadašnjeg zakona, u kojemu je postojalo zvanje »znanstveni asistent«, sadašnji Zakon o visokim učilištima naime ne dopušta da nositelji kolegija budu osobe u suradničkim zvanjima (dakle, mlađi asistenti, asistenti i viši asistenti), nego samo osobe u znanstveno-nastavnim i nastavnim zvanjima. Ljudima iz struke lako je izračunati koliko ima adekvatno kvalificiranih osoba za izvođenje pojedinog kolegija u Hrvatskoj, a također nije teško procijeniti koliko današnjem znanstvenom podmlatku treba vremena za normalno napredovanje u znanstvena zvanja. I to ondje, valja i to reći, gdje znanstveni podmladak uopće postoji. Svima onima koji u ovom trenutku u Hrvatskoj, ne samo u sveučilišnom okružju, razmišljaju o »mogućnostima krojenja vlastite kadrovske politike« valja, naime, skrenuti pozornost na *Narodne novine* (godište CLX, br. 66, od 6. svibnja 1998), u kojima je donesena *Odluka o zabrani prijama službenika i namještenika u tijela državne uprave i javne službe koje se financiraju iz proračuna*. Drugim riječima, u sadašnjem trenutku (a to je već druga ovakva odluka Vlade s jednogodišnjim trajanjem) na Sveučilištu nije moguće otvoriti niti jedno novo radno mjesto. Kako bi i od čega živio znanstveni podmladak, dok ne stasa za zvanja koja omogućuju samostalno izvođenje nastave, teško je odgovoriti.

Realističan Babićev prijedlog

U svjetlu svega prethodno rečenoga, »kompromisni prijedlog« rektora Babića da se u Splitu osnuju dva odjela koji bi bili dio zadarskog FF-a čini se, iz više razloga, jedinim logičnim i prihvatljivim znanstvenim, ali i političkim rješenjem. On, naime, realistično polazi od sadašnjih financijskih i kadrovskih mogućnosti hrvatske sveučilišne znanosti (koje se nažalost uglavnom svode na očuvanje znanstvenog pogona i održavanje minimalnih standarda znanstvenog rada), a na očigledno teško izdrživ politički pritisak da se u Splitu otvore humanistički studiji odgovara legalistički: ako Filozofski fakultet u Zadru pripada Sveučilištu u Splitu, što je sada slučaj, a postoji potreba za otvaranjem nekog studija koji se na njemu izvodi u Splitu, onda je jedino logično rješenje otvoriti dislocirane odjele dotične studijske grupe, a ne pokretati u okviru istog Sveučilišta posve zaseban istovrsni studij.

Drugo je pitanje postoji li u Splitu doista tako urgentna potreba otvaranja studija anglistike i kroatistike i tko točno vrši pritisak da se ti studiji otvore. O prirodi, motivima i nositeljima političkog pritiska, kojem je očigledno podvrgnut, najbolje bi bilo pitati samog rektora Babića, a znanstveno vodstvo Sveučilišta u Splitu na temelju bi svojih podataka vjerojatno također moglo prilično precizno odgovoriti i na pitanje postoji li za studijem anglistike u Splitu takav interes koji bi opravdao žurno otvaranje dotičnoga studija već sljedeće jeseni.

Odgovor na to pitanje vjerojatno je niječan, ali on pokretače splitskih humanističkih studija zapravo i ne zanima. Iz svega što Pavičić u svom članku kaže, jasno je, naime, da eventualno udovoljavanje silnoj potrebi buduće splitske studentske populacije za studiranjem anglistike i kroatistike uopće nije važno. Prema Pavičiću, naime, »Splićani« (tj. inicijatori pokretanja novog studija), »nisu osobito oduševljeni« mogućnošću da se u Splitu otvori odjel zadarske Anglistike, te tako udovolji željama eventualno zainteresiranih studenata i studentica. Pavičić također objašnjava i zašto je tome tako: zbog nemogućnosti samostalnog »krojenja« programa i kadrovske politike (odnosno, drugim riječima rečeno, zbog znatno smanjenih mogućnosti vlastite akademske promocije).

Predloženo bi rješenje, smatra Pavičić, »bilo rješenje samo i jedino za siromašnije splitske roditelje«. To doista i jest točno, no upravo zato izostanak »osobitog oduševljenja« inicijatora pokretanja humanističkih studija jasno pokazuje koliko se ovdje zapravo vodi brige o krajnjim korisnicima i korisnicama usluga priželjkivane i planirane splitske humanističko-akademske infrastrukture (studentima i studenticama, te »tisućama roditelja u pauperiziranom [...] industrijskom centru«). Najvažniji razlog za osnivanje splitskih studija anglistike i kroatistike, uostalom, posve izravno iznosi i sam Pavičić: ako je »bitna svrha« humanističkog studija u Splitu »da uposli perspektivne humanističke stručnjake, zadrži ih u Splitu i omogući da oni oplode cjelokupni život grada«, onda je jasno tko je u cijeloj priči zapravo najvažniji i zbog čega je inicijativa zapravo pokrenuta.

Valja napomenuti da u želji za zaposlenjem (koje, kako smo vidjeli u današnjem trenutku ni zakonski nije moguće) nema ničega nelegitimnoga i da je svaki »perspektivni humanistički stručnjak« ima potpuno pravo iznositi. Isto tako, ljudski je posve razumljiva želja za akademskom promocijom osobe koja se osjeća znanstveno potcijenjenom i strukovno nedovoljno iskorištenom kao, primjerice, predavačica engleskog kao općeg jezika na nekom tehničkom fakultetu. Ali, u tom je slučaju poštenije i uputnije vlastitu želju otvoreno iznijeti, a ne je maskirati općim dobrom i apstraktnom željom za napretkom struke i vlastitoga grada.

Konstruktivno, a ne »sarkastično«

Koliko je pokretačima splitske anglistike važno očuvanje standarda struke i stvaranje znanstvenog podmlatka u vlastitoj disciplini govori i Pavičićeva procjena da je »darežljivo« nuđenje Splitu postdiplomskog studija lingvistike »u najmanju ruku grubi sarkazam«. Nikome razumnome ne može biti jasno zašto bi takva ponuda bila sarkastična. Upravo suprotno, riječ je o vrlo konstruktivnom prijedlogu: predstojnica Odsjeka za anglistiku dr. Danica Škara, čiji je program poslijediplomskog studija lingvistike nedavno odobrilo Nacionalno vijeće za znanost, svojom je »ponudom« na tragu upravo onoga što Pavičić i pokretači splitske anglistike i kroatistike deklarativno žele za svoj grad i boljitak struke. Ona, naime, smatra da bi takav studij, lociran u Splitu i otvoren inozemnim stručnjacima (po modelu dubrovačkog Interuniverzitetskog centra), u dogledno vrijeme stvorio adekvatnu kadrovsku osnovu i znanstvenu infrastrukturu za ono što Pavičić naziva »drugošću«, tj. »za nešto izvan okoštalog i monopolističkog sustava studija kakav danas imamo«. No, pokretače splitske anglistike (koji su odreda u trećoj znanstvenoj dobi), kao i u nastavi zasad neangažirane »perspektivne humanističke stručnjake« (valjda na kroatistici, jer na svehrvatskom anglističkom kadrovskom obzoru takvih baš i nema), očigledno ne zanimaju rješenja koja makar i za razmjerno kratko vrijeme odgađaju vlastitu akademsku promociju. Ako pak nisu posrijedi ovako pragmatični razlozi, valja se zapitati: razumije li uopće Pavičić i skupina pokretača splitskih humanističkih studija što to znači pokrenuti sveučilišni studij koji bi svojom kvalitetom zadovoljio minimalnu znanstvenu razinu koja se od takvog projekta očekuje čak i u znanstveno pauperiziranoj Hrvatskoj?

Možemo se, nadalje, zapitati i kakva je to uopće akademska, zemljopisna, politička vizija svijeta koja se sugerira tonom i argumentima Pavičićeva članka. Jesmo li, dok njegov članak čitamo, u 1999. godini (makar i u Republici Hrvatskoj sa svim njezinim nedostacima i ograničenostima) ili u svijetu srednjovjekovnih gradova-država, u kojem »Splićani« i »Zadrani« žive u politički suprotstavljenim i samodovoljnim zajednicama s minimalnim protokom ljudi, roba i ideja? Pri čemu, kako proizlazi iz Pavičićeva članka, nije poželjno da studentska populacija bilo kamo odlazi (jer se »nakon studiranja u Zagrebu i Italiji naprosto više ne vraćaju kući«), nego bi valjda bilo poželjno da cijeli svoj studentski, akademski i životni vijek provede na jednom mjestu, ne putujući na nastavu čak ni u 155 kilometara udaljeno drugo znanstveno središte, da se o daljim odredištima i ne govori?

Na koncu, nekoliko rečenica i o načinu na koji Pavičić iznosi svoje »argumente«. Nakon svega što sam prethodno napisao, smatram da se može opravdano ustvrditi da nije dopustivo da članak koji tobože meritorno i intelektualno raspravlja o vrlo kompleksnoj problematici počiva na improvizaciji i nepotvrđenim osobnim dojmovima (više-manje u svemu što kaže), svjesnom falsificiranju podataka ili pak totalnoj neupućenosti (quod erat demonstrandum u slučaju »glavnine profesora« zadarskog FF-a), olakom etiketiranju ljudi (»prijetvorni« rektor) i paušalnom obezvređivanju čitavih znanstvenih ustanova (a da pritom prosuditelj očigledno nije upućen u elementarne norme i kriterije procjenjivanja znanstvene uspješnosti — usp. npr. tvrdnju o »svjetski relevantnom« nekadašnjem zadarskom studiju filozofije). Članke napisane takvim stilom ne može se, naravno, smatrati ozbiljnim doprinosom raspravi o razmatranoj temi, ali im — budući da se ipak objavljuju — valja osporiti valjanost i upozoriti na način na koji su sazdani. Z

razgovori

U prvome licu

Tri savjeta

Sve ono što smo od hrvatske kulture poslije Drugog svjetskog rata pa do danas namrli ili sabrali, bilo je isključivo na privatnu inicijativu

don Branko Sbutega

Što sve može podrazumijevati odgovor na pitanja: Gdje si? Što radiš? Zavisi, naravno, od onog komu ste pitanja postavili. Pod uvjetom da nisu bezobrazna pitanja, da čovjek ispunjava minimalne uvjete za njih: nešto i negdje eventualno radi, što u Hrvatskoj može biti i vrlo bezobzirna kategorija pitanja. Neki se ubijaju od posla da se ne bi susreli sa sobom — oni pričaju još više. Radeći na skrivanju, većina ih je negdje pored nas i troši zadnje kune pozorno raspoređene na stvari važnije od obavezne kave na najjavnijim mjestima. Možda čoporativna javna mjesta i postoje zato da bi socijalno rastočeni narod sve što mora pregledao šetajući jednim jedinim trgom jednog dana u tjednu. Tamo ne treba nikomu objašnjavati zašto mu ne radi telefon i kako krade struju, gdje su se izgubili neplaćeni računi, kamo odlutali kućni ljubimci... I opet se većina pogubi na cijeli tjedan. Neki i duže. Neki i dalje. Neke mi pogubimo, a neki promijene svijet... I dok nam se čini da trošimo vrijeme, ono nas raspoređuje i prebrojava. Statistiku krije, a priča je sve manje. Dok izdavaštvo umire, pamćenja je najuputnije brisati.

Ona dva mala pitanja postavljena don Branku Sbutegi, župniku iz Dobrote u Boki cijeli su zapis o tome kamo i gdje se sve može otići i biti.

Gdje ste? Što radite?

— U sebi sam. Osim toga, planeta je velika. Ne biti u Hrvatskoj ne znači nepostojati. Činim od popa. Župa mi je grandiozno velika za jednog čovjeka. Katolika osamdesetak, a koliko vjernika nikad ih ne pitam. Dakle, vjernika puno, a pučanstva oko tri tisuće. Nezbrinutih mnogo. Zbrinute srećem na misi. Četrnaest časnih sestara i ja garantiranih smo petnaest na svakoj misi. Zavisno od veće ili manje hladnoće dodati je tome još neke. Jedan moj kolega, kad bi ga pitali o broju vjernika, odgovarao je: *Šoto kvaranta*. Koliko je to bilo, i znao je samo on, ali nikako nije moglo biti *šoto* cinquanta. Naime, svi vjernici u župi bili su sabrani u onom quaranta. A imam još jedan vrlo efikasan odgovor na ta pitanja. Jedan za mene veliki duhovni autoritet, svećenik s kojim sam se dugo družio u Beču, pred odlazak me je poučio:

Iako sam čovjek nesklon dijeljenju savjeta, ovaj put ponašat ću se kao zlatna ribica pa ću ti neupitan dati tri savjeta. Prvi je savjet: vjeruj u prvu Božju zapovijed »Ja sam gospodin Bog tvoj i nemaj drugih bogova uz mene«. Drugi je savjet: kad te netko upita koliko si pričesti podijelio i koliko ljudi ispovijedio, reci »milijardu, bedače!«. A treći savjet je: nastoj nikad ne imati štednu knjižicu.

Teško i s mukom, ali pokušavam primijeniti te savjete. A nije lako. Najteže je s ovim prvim. Jer ako priznaješ da je samo Bog jedan autoritet, kroz život ti se umnoži barem nekoliko tisuća bogeca koji te mrze. Sjećam se da mi je bilo čudno da mi svećenik i prijatelj takvoga intelektualnoga i duhovnog profila, da baš ta tri savjeta. Možda ih ne bih nikada ni promišljao, a kamoli slušao, da nisu bili tako prividno kontrastni za jedan svećenički život. Ono »Ja sam gospodin Bog tvoj i nemaj drugih bogova uz mene« činilo mi se nekako suvišnim da mi govori. A zapravo, to je zapovijest koja je u hijerarhiji na prvom mjestu i sigurno je da ona ima možda najdublju dimenziju od svih drugih zapovijedi, te ju je najteže ispuniti.

Zemaljski i nebeski autoriteti

Imao sam često priliku, dok sam živio u Rimu, vidjeti kako se ljudi tresu pred papom. A kako malo pred Kristom u bilo kojem njegovom pojavnom obliku. U devedeset devet posto slučajeva mi se psihološki odnosimo prema autoritetima na razini zemlje, a ne prema onom jednom ili mnogima na nebu. Temeljna pobožnost bi trebala, u najmanju ruku, likvidirati zemaljske autoritete. Opasnost od mogućnosti takvog odnosa sa svijetom davno su dobro uočili rimski centri politike i moći. A poslije i kršćanski bazileus u Konstantinopolu i još ponegdje. Nije im smetala ni jedna od ostalih zapovijedi koliko im je smetala prva. Jer ako je samo jedan Bog, što će svi bogci? Kad se vidjelo da ne mogu likvidirati uvjerenje o Bogu na nebu onda su, u najmanju ruku, čuvstveno anestezirali vjeru. Bilo je to vrlo brzo time što su nas uvukli u bogečki kolač ljudske vlasti. I kad je kršćanstvo, a mislim i bilo koja religija, pristala da se druži s bogecima nije negirala izričaj prve zapovijedi. Jednostavno ga je ignorirala. Ono što mi je najteže jest sebe hvatati u idolatriji ljudskih vlasti i liječiti se kontinuirano. Jer svaki dan čovjek upada u zamku idolatrije autoriteta. Jedan od najopasnijih bogova na panteonu svih mogućih ponuda ili najopasnijih bogeca jest čovjek sam sebi. Prema tomu to je sigurno zapovijest vrijedna slušanja i uvijek kad sam je osobno poslušao uživao sam svoju ljudsku slobodu ma kako ona mala bila u odnosu na nebeskog Boga. Ali sigurno je da se nisam osjećao malen u odnosu na povijesne veličine. Mislim da je Oscar Wilde rekao kako besmrtnici imaju najveće nadgrobne spomenike. I to je činjenica. Dakle, ne priznavati definitivne autoritete, nego samo autoritetne izričaje pojedinih života. Jer mi u pojedinom trenutku možemo biti odsjaj istine, odsjaj ljubavi, odsjaj bilo koje kvalitete koja je božanski atribut i samo u tom smislu smo autoriteti, ali to onda nije naš personalni atribut nego je to odsjaj. Ali tko može biti stalno u cijelom svom životu odsjaj božanskog autoriteta? Nitko se ne može zagrnuti plaštem božanskog autoriteta.

Pomaže li Hrvatska Boku?

Bojim se da ponekad netaktično ovaj svoj credo, to jest prvu Božju zapovijed izričem ili svjedočim. To čini vrlo komične obrate u mom životu i u odnosu s ljudima i u odnosu sa sustavima. Tako je zanimljivo da je danas moje hrvatstvo mnogo vrjednije, više se vrednuje od današnjih crnogorskih vlasti nego u Hrvatskoj. Upravo nedavno sam doživio jednu posve jasnu reakciju predviđenu, doduše, s moje strane. Naime, u Zagrebu su, prema sugestiji Hrvatske matice iseljenika, planirani Dani hrvatske kulture Boke kotorske u Zagrebu. Slično danima koje su održali mađarski, moliški, bunjevački i svi drugi Hrvati (ne znam više kojih sve autohtonih Hrvata ima i ne znam da li će u te dane sutra spadati i hercegovački i bosanski Hrvati). Mislim da bi trebalo da nas bar stave na ravnopravnu razinu kao Hrvate u drugim državama. Međutim, predmnijevam da Hercegovci neće to napraviti jer bi to značilo i jedno eksplicitno, a kamoli implicitno priznanje fakata koji sad postoje i političkih podjela koje su nastale. U svakom slučaju navodno smo mi Bokelji došli na red. Naravno, obratilo mi se za pomoć, poslije dugog pokušaja da se izbjegne pokucati na moja vrata. Međutim nas je tamo dolje koliko nas je, kvalificirani smo koliko smo kvalificirani i svatko ima moći koliko ima. Poslije mjesec dana pokušaja da me se zaobiđe (a na žalost mnogih i moju, barem sam u tim pitanjima nezaobilazan jer najveći dio hrvatske kulture koja materijalno postoji u Boki meni je na brizi), zamoljen sam da ako mogu organiziram tu manifestaciju koja bi trebala trajati sedam dana. Najurednije kako to dolikuje pristao sam pod jednim jedinim uvjetom: ako Zagreb i hrvatska država zaista žele vidjeti što su Hrvati u Boki i što je bila njihova civilizacijska razina kao i što je od nje ostalo, drage ću volje dati sve od sebe i sudjelovati u tome, ali pod uvjetom da netko sebi ne pripiše pravo da to politički rabi ili zlorabi. Dva su me motiva rukovodila u tome. Prvi je da nitko nema pravo to politički rabiti jer nikad nitko nije ništa investirao za to. Čak ni Matica hrvatska se nikad nije udostojila poslati nam, dati ili ponuditi komplet neki svojih izdanja. Sve ono što smo od hrvatske kulture poslije Drugog svjetskog rata pa do danas namrli ili sabrali, bilo je isključivo na privatnu inicijativu. Hvala mogu reći samo onima koji su svojom dobrom voljom ili dobrohotnošću u tome sudjelovali. Mnoga od tih imena koja su sudjelovala u mom pokušaju da ipak nešto iz prostora naše matične domovine i kulture dolje stigne, danas bi u Hrvatskoj mnogim velikim državotvornim Hrvatima bila nepoćudna, jer oni su danas za njih prononsirani jugonostalgičari ili valjda makedonojužnosrbofili ili tako nešto. Ljudi koji su u ono doba, kada biti Hrvat nije bilo nimalo popularno, itekako namjerno i svjesno razumijevali dramu tog malog stada koje se gubi i topi, nezasluženo ignorirano od matične kulture. E, danas kada su neki novi vjetrovi zapuhali, neki se novi interesi probudili, kada su mnoge žabe postali orlovi, a mnogi orlovi se srušili na zemlju, danas mi makar i nedostojno, ali ipak budnici jedne stvarnosti (koji nismo spavali pa makar smo malo ili ništa mogli uraditi i pomaknuti sve te gromade povijesti s njihovih mjesta gdje su se dokotrljale) mi smo nešto krivi. Očigledno i ja, iako sam najmanje u svemu političkog luka i kruha jeo, dakle, na početku rata dolje sam bio ustaša, a sad sam vrlo ugledni Hrvat. Pred istom publikom. Od onog *na križ* do *E viva* čovjeku se hoće vrlo malo. Meni se tu uvijek bolje događa nego mom uzoru i razlogu mog svećenstva. Njemu je bilo *Hosana sinu Davidovu* pa onda *Raspni ga*. Dolje mi se događa da se od Barabe i svih drugih apelativa ne osjećam kraljem, ali u najmanju ruku respektiranim svećenikom i čovjekom. Ovdje, međutim, čudno ali kao da postoji neki obrat. Ne u pučanstvu nego u strukturama. Na individualnom planu moji susreti u Zagrebu su lijepi, korisni, puni respekta, ali na planu države zaista mi se ništa nije desilo. Meni je hrvatska država osobno dala nešto lijepo: pravo da budem Hrvat i njezin građanin, i da koristim njezinu putovnicu onamo gdje zaista s onom naslijeđenom po rođenju ne mogu ništa napraviti ili uz poteškoće koje mi ni najmanje ne odgovaraju. Pravo na slobodu kretanja smatram jednim od fundamentalnih čovjekovih prava uopće.

Mnoga od tih imena koja su sudjelovala u mom pokušaju da ipak nešto iz prostora naše matične domovine i kulture dolje stigne, danas bi u Hrvatskoj mnogim velikim državotvornim Hrvatima bila nepoćudna, jer oni su danas za njih prononsirani jugonostalgičari ili valjda makedonojužnosrbofili ili tako nešto

I da se vratim Danima hrvatske kulture Boke u Zagrebu: čini se da se neće dogoditi. Jer kad se shvatilo, ne samo u Zagrebu nego i kod nekih najnovokomponiranijih Hrvata, mogu reći hit-Hrvata u samoj Boki, najprije se dogodila konsternacija, a onda šutnja. Ako Dani hrvatske kulture Hrvata Boke u Zagrebu trebaju biti s don Brankom onda Dana neće biti. Planirao sam tada dovesti u Zagreb kapitalnu izložbu restauriranog Tripa Kokolje sa Gospe od Škrpijela, koji u srpnju treba definitivno biti vraćen u crkvu. Generacije Hrvata će morati dolaziti u Boku da vide svog najvećeg baroknog slikara, a ovdje je bila sad prigoda da demontiran i restauriran bude najprije izložen u Zagrebu. Želio sam da Zagreb vidi i čudesnu zbirku dobrotskih čipaka, koja je jedna od najljepših zbirki srednjovjekovnih čipki Europe uopće. Zatim relevantna izdanja izdavačke kuće Gospe od Škrpijela koju imamo u Boki i koja pripada Biskupiji. I da dalje ne nabrajam. Dakle, konzekvenca svega toga je ona: *Ja sam gospodin Bog tvoj i nemaj drugih bogova uz mene*. Bolje je nemati dane Bokelja u Zagrebu nego skidati Boga s neba. Cijena bi bila prevelika, je li. A daj Bože da će ti dani izgledati onako kako u Zagrebu ljudi zamišljaju Boku. Naime, možda će se organizirati dani zagrebačke bokeljske kulture u Zagrebu. Dobro.

Statistika vjere

Druga zapovijest — savjet koji sam dobio: *Kad te netko pita koliko si ispovijedio i odriješio, koliko pričesti dao, odgovori milijardu, bedače*. Zaista je budalaština koju samo ljudski um može smisliti, da je duh statistička kategorija. Duh nije svodljiv ni na matematički simbol ni na jezički izričaj. I baš zato što nije svodljiv, besmisleno ga je svoditi. Vjera je po kršćanskom nauku otajstvo, a po ljudskom iskustvu misterij. Znam da je to tautološki rečeno, namjerno tako i izgovaram jer, ovdje se nauk i iskustvo ni najmanje ne kontraindiciraju. Prema tome...

Sjećam se jedne priče o nekom hrvatskom biskupu iz vremena kad je svaki svećenik regularno morao slati biskupskom ordinarijatu statistiku svojih distribuiranih sakramenata, dakle ispovijedi i pričesti iznad svega, jer evidencija krštenja ima i civilizacijski i pravni učinak pa je prema tome nužna, potrebna i korisna. Biskup je tada pozvao jednog svećenika koji je u jednom godištu imao tristo pričesti (ljudi su se tada rjeđe pričešćivali nego sada, jednom do dva puta godišnje) manje u jednoj župi u odnosu na prethodnu godinu. Biskup se najžešćim riječima revnog i zabrinutog pastira zabrinutog za dušice svojih povjerenih ovaca, izviče na podpastira, izgrdi ga zbog nerevnosti, mlakosti, zbog evidentnog pada pastoralnog elana u njemu i katastrofalnih rezultata u župi. Jadnik je jedva uspio prozboriti dvije riječi (dok je biskup demonstrirao i svjedočio svoju revnost agresijom prema ljenivcu), a to je bilo: *Preuzvišeni, oprostite. Umrla mi je bakica ta i ta koja se svaki dan pričešćivala pa mi je to 300 pričesti manje u godini*. Dakle, ankete i statistike su vrlo čudna kategorija i u banalnim stvarima, primjerice, koliko je ljubitelja sira, a kamoli koliko je ljubitelja Boga, a kamoli koliko je vjernika. Možda, ponekad, i sigurno se dogodilo da u pobožnom zahvaljivanju kruhu na jednoj večeri pobožne obitelji dubinske vjere ima više manifestacije Boga nego u najljepšim tijelovskim procesijama. Parada i duh nisu uvijek u uzajamno proporcionalnoj vezi. Ne kažem ni da su u obrnuto proporcionalnoj. Manifestacije duha nisu nužno manifestacije koje vidimo. Ako ih previše vidimo, sumnjivo je i ima li duha u njima. Dakle, ne znam koliko se meni u životu dogodilo vjere u Crkvi. Teško mi je mjeriti koliko se i u mojoj duši događa, a kamoli da je mjerim u tuđima. Ali sjećam se jednog drugog svjedočanstva koje isto nešto govori o našim ljudskim umišljajima. Jedan moj kolega svećenik jednom je negdje u Bosni sudjelovao na velikom proštenju i misi na kojoj su na otvorenom bile tisuće pobožnih vjernika. I tamo je propovijedao jedan svećenik, a koji je praznoslovio i arlaukao i sve

tomu slično, da se ovaj postiđen i iznerviran sklonio u ispovjedaonicu smatrajući da je to u tom trenutku korisnije nego slušati takvu propovijed. Stigne čovjek i nakon *Hvaljen Isus i Marija* on ga zapita: *Kad je bila zadnja sveta ispovijed?* Čovjek odgovori: *Nije bila četrdeset godina*. Zaprepašten moj kolega, a znajući kako se u Bosni revno te dužnosti ispunjavaju, upita ga o tome što ga ponukalo poslije toliko vremena da skrušeno uđe u ispovjedaonicu i zamoli Boga za oproštenje, a čovjek odgovori: *Vjerujte ova propovijed vani potresla me u duši*. Otada je moj kolega rekao: Nikad više ništa neću mjeriti, jer očito moji kriteriji i kriteriji Duha Svetoga jako se razilaze. Eto to su statistike i to su kriteriji. Statistika je jedan kriterij i to čisto ljudski. Ja nastojim izbaciti statistiku i držati se, po mogućnosti, onih kriterija koje nisam sam smislio i koje mi samo moja pamet ne sugerira. Iako je to, naravno, nemoguće u svakodnevnom kontaktu i govoru. Ali kad se svode bilanse onda nastojim da stvarno budem daleko od sudioništva u normativima koji ih određuju.

Štedna knjižica

Najteže je što se tiče onog trećeg kriterija: *nastoj nikad ne imati štednu knjižicu*. Ne zbog moje osobne knjižice nego zbog funkcioniranja i sustava u svijetu. Jer, nažalost, suočen s materijalnom kulturnom dramom svog prostora u kojem tisuće knjiga, tisuće predmeta materijalne kulture katolika i Hrvata, crkava, kapela, tekstila, skulptura od drva i bronce i sve drugo dnevice propada — proveo sam dobar dio života, posve po prirodnoj nesklonosti, u traženju sredstava da definitivni pokop te kulture odgodim barem za moga vakta. Bojim se da nećemo baš u svemu uspjeti. Smanjeno nam stado, pauperizirano, prije dežurni ideološki protivnici, poslije nacionalna manjina, a sada realno mala vjerska grupa (makar i sa smanjenom ili skoro dokinutom osjetilnošću političkog prostora u kojemu smo preživjeli — koji jesmo) ne možemo očekivati nikakvu favorizaciju ni baš neko veliko prepoznavanje kulturne vrijednosti naše povijesne baštine za aktualne vlasti. Diskretno su, ipak, reagirali na naše apele i prvu pomoć za kotorsku katedralu smo dobili. Doznao sam i zaista mogu mirno posvjedočiti da je bez ikakvih prstiju sa strane Crkve, jedan sabornik nedavno u Zagrebu, po svojoj inicijativi (iako ne znam odakle mu toliki senzibilitet i osjećaj upravo za naš prostor, ali hvala mu i ovom prilikom) predložio pomoć za restauraciju kotorske katedrale u visini milijun kuna. Bio je to zapadnohercegovački župan Jozo Marić. Na to je cijeli Sabor (vladajući i opozicija) zdušno podigao ruku. Zatim je gospodin Šeks ustao i pozvao poslanike na konzultacije u poslanički klub HDZ-a i prijedlog — nije prošao. Hvala tom koji je spriječio takvu nerazboritu odluku Hrvatskog sabora, koja bi još više osiromašila ionako već osiromašenu državu, njezin potkresan i dokresan budžet. Daleko sam od svake primisli i želje da hrvatski budžet strada na račun katedrale Svetoga Tripuna. U dubokom uvjerenju da će mudrost i odgovornost poslanika znati svrsishodniju investiciju, milo mi je što ne moram reći hvala na taj dar. Koji nije izglasan. Hvala i za onaj nerazboriti impuls svih poslanika kad se spomenuo jedan tako značajan kulturni objekat, što su po tom nerazboritom instinktu tako hitro digli ruke ne misleći na teške posljedice koje će državni budžet Hrvatske imati u odnosu na to. Danas skoro ne znam da li bih trebao reći hvala i što dolazim u ovaj prostor iz Boke uvijek osjećajući da smo čisti u dugovanju. To je lijep osjećaj: niti ti tko duguje niti mu što duguješ osim neuvjetovane ljubavi, koju uostalom biramo. Nadam se da će doći trenutak kad će i ovaj prostor konačno moći nekome pomoći. Jedino što se Boke tiče ne znam da li će — s obzirom na dinamizam razvoja — u Boki više naći koga živoga kad bude došao pomoći. Ali ništa zato. Ako nas više dolje ne bude ostat će neki prostori pa nek se zasiju. Ljudi su ipak ponekad poput tikava. Možeš ih zasijati, i onda izrastu. Inače, kako bi se tako puno ateista pojavilo 1945. i 1946. kako tako puno vjernika 1990. i 1996. Kako tako puno jugovića, kako tako puno Hrvata? Kako tako puno uopće, u jednom ljudskom životu, može biti preobrazbi, rasta, uvijek novih plodova kao da nismo uvijek isto stablo? Ali čovjek ne lista prema kvaliteti stabla nego, očigledno, i prema klimi vremena. A nekada nam rode jabuke, nekad kruške, nekad trešnje... Ipak smo mi među svim vrstama najneobičnija. I zato nisam prema tim promjenama nikad imao nikakav prezir. Ponekad udivljenje ako je sljedeći plod bio bolji od prethodnog, a najčešće zaprepaštenost. Inače, ako nisi znanstvenik pa nisi otkrio novi znanstveni podatak, ima li još što da nije rečeno u medijima, dijagnosticirati nešto što nije izdijagnosticirano, bilo kao svećenik, bilo kao promišljatelj politike, kulture i tako dalje.

Zaborav je oblik sjećanja

Mislim da se u principu manje-više sve zna. Ne fali ovom svijetu pameti, niti je dementan. Svi zapravo uvijek sve pamte samo ne koriste radosno sve ono čega se sjećaju. Zaborav je tek stilska figura nepoćudne memorije. Zaborav je oblik sjećanja, a ne njegovo odsustvo. Da ne govorimo o Azheimeru. Meni ne bi smetao kriterij kad bi se ljudi sjećali samo onog što im je drago. Najčešće se isto tako sjećaju onoga što im je korisno da se sjete u datom trenutku. Kompleksni su to mehanizmi. Ali uvijek imaju moralnu valencu. Kao što nema poštenih glupana nema ni pametne fukare. Biti nemoralan je neinteligentno.

Nije socijalno pitanje movens apsolutno svega. Da je bilo movens, ne bi se ovako stvari rasprele kako su se rasprele. Računa se da je raspad SFRJ koštao preko 250 milijardi dolara što aktivne što pasivne štete. Da je logika personalprofita sudjelovala u svemu — bez daljnjega. I ne otkrivam toplu vodu kad kažem da je pljačka građanske klase bila kolosalna. Bila je svugdje, a pogotovu u Crnoj Gori. Sad sam nedavno, zadnjih mjeseci ulazio u neke nove vile i palače. Ušao sam tako i u jednu u Kotoru u kojoj je potrošeno oko milijun i pol maraka od čovjeka koji je u godinama pred rat imao jednosobni državni stan, i nikad nije u međuvremenu napuštao državnu službu, a radio je u policiji. Dakle tko su danas bogati u tom prostoru: preživjeli banditi, preživjeli policajci i nešto političara. Dakle, tri su instance. Zašto banditi? Jer oni su naučeni krasti. Onda dio kolača dijeli s policijom koja ga nanjuši pa ga otkrije pa se on štiti. Onda oni dio kolača dijele s određenim centrima političke moći koji su opet najvičniji da dotičnog policajca maknu s njegova mjesta i eventualno tamo dovedu policajca koji će bandita i uhapsiti. Prema tome, logika je jednostavna. To je kao Moskva 1990. i 1991. Takva je situacija. Naravno u Boki samoj i u Crnoj Gori s mnogo manje te ultra socijalne bijede. Najgora je kategorija penzionera, a zar nije svugdje najgora?! A najteže je stanje mladih. Oni su bukvalno bez ikakve perspektive u ovom trenutku. Za divno čudo uvijek se dovoljno novca nađe za marihuanu koja i nije baš jeftina među opijatima stvarnosti. Dakle, ta dimenzija je prisutna mnogo dramatičnije nego u Hrvatskoj. Na stranu to što unutar Crne Gore osim socijalnog pitanja postoji i nedefinirano stanje državnopravnog odnosa kako sa Srbijom tako s Jugoslavijom i tako uopće sa samima sobom. I to nimalo nije lako. Kad bi čovjek htio gledati kud će to sve ići, u kojem pravcu — kud god, treba godina i godina da se mladi ljudi oporave od zastoja koji je njihovu razvoju pričinjen. Starcima ionako ne preostaje puno godina i nema nade da će rehabilitirati svoje trajanje u preostalom im vremenu na bilo koji način. A srednja klasa, kad bi rekli i za deset godina stvari će krenuti nabolje, nema više vremena. Pauperiziran čovjek s pedeset i nešto godina više ne može ponovno stjecati status, poziciju i dignitet. Nema energiju za to. Dakle, to je stvarnost. S obzirom na broj pomoraca, zaposlenost u Boki je osigurana i s nešto malo turizma i jako puno šverca — priobalje uvijek na neki način bolje preživljava. Ali baš zato što je bolje, najgori bijednici, koji nemaju što ostaviti i što izgubiti, pristižu svaki dan. Tako da se socijalna struktura stanovništva, a to znači i svi ostali aspekti promjene (kulturne, etničke...) mijenjaju svakodnevno. Pratiti te procese skoro je i nemoguće. Samo dnevice otkrivaš neke nove fizionomije, neke nove situacije koje proizvodi pritjecanje tih ljudi. Naravno, to nije karakteristika samo tog prostora. Ono što je meni osobno žao jest činjenica što taj hrvatski, katolički sloj nigdje ne vidi svoje uporište jer mu ga nitko ne obećava. Oni koji su stigli do Hrvatske ili nisu imali što da ostave ili su imali sa čim poći — oni su tu. Oni koji su ostali ili su željeli da ne ostave nešto što su tamo s mukom stekli, nisu mogli s nečim doći u Hrvatsku. Nisu mogli platiti čak ni kartu preko Mađarske, u ono doba, do Zagreba. A i da su stigli u Zagreb bili bi samo višak među tolikim desetinama i stotinama tisuća izbjeglica koji su to bili iz još veće nužde. Ovi koji su ostali privikli su se i pomirili sa činjenicom da žive svoju ljudsku sudbinu gdje su je živjeli i do sada, gdje su ponikli. Nije u tome njihova frustracija. Ali mi se sve čini kao da i Albanija skoro uspijeva svrnuti više pogleda na svoje ljude u Crnoj Gori (u najmanju ruku im je doturala dovoljno robe za šverc i trgovinu) nego nama naši. Jer nam je i Debeli brijeg bio zatvoren za mogućnost da možda preko kave ili cigareta uvezemo svoju egzistenciju iz Hrvatske. Znam da neki kažu da su preko Debelog brijega stigli četnici i »četnici«. Ali, došli su »oni« i preko Bajakova pa je otvoreno deset prijelaza prema Vukovaru! Nije Dubrovnik bio ni najveća ni najkrvavija tragedija, barem koliko ja znam, nego ipak Vukovar. A u Vukovaru se sve moglo. Nama je otvoreno tek sada. Nisam baš siguran ni s koliko dobre volje, ali ne mislim ni da je Dubrovniku kroz ove godine bilo bolje. Rušitelj za rušitelje, čestit čovjek za čestitog čovjeka. A zašto bih ja morao da ispaštam za one koji su krivi? Jer nimalo se ne osjećam kao Isus pa da svoju nevinost darivam razbojniku, ili da je priznajem pred nekim tko nije u stanju da je prosuđuje. Dakle, šteta. Pri tome se zaboravlja da je ulaz u samu Boku Hrvatska. Hrvatska je fizički nazočna u Boki i ništa više. S kamenjem na Prevlaci, a to nije dovoljno i tako ne bi trebalo biti.

Očigledno i ja, iako sam najmanje u svemu političkog luka i kruha jeo, dakle, na početku rata dolje sam bio ustaša, a sad sam vrlo ugledni Hrvat. Pred istom publikom. Od onog *na križ* do *E viva* čovjeku se hoće vrlo malo

Rizik življenja

I napokon: knjižica. Opasno je imati štednu knjižicu. Iz više razloga. Što sam stariji to sve bolje uviđam. Onaj moj Stanislav — zlatna ribica s tri savjeta zaista je bio divan dar životnog i svećeničkog iskustva. I jedna je knjižica opasna, a kamoli kad ih čovjek ima više. Jer u knjižici je iluzija moći. Pothranjuje se iluzija moći, a realno se zapravo stavlja vlastiti egoizam, škrtost, kalkulanstvo, iluzije, pogotovo kad si svećenik, pogotovo kad obnašaš neku dužnost koja živi od lika. Ne možeš prema vani biti otvoren i čist lik, koji poziva ljude na rizik življenja, a podlo se štititi štednim knjižicama koje su najčešće uskraćene baš onima kojima su i potrebne. Čovjek ne živi od kredita nego od kredibiliteta. To najbolje znaju banke. Zato uvijek proklamiraju svojim klijentima kao osnovnu vrlinu, povjerenje. Imajte u nas povjerenje! A ja se pitam zašto bih ja svoje povjerenje dao bankama. Meni je prva stvar izgraditi povjerenje u sebe, i u život kao takav. Kad čovjek povjeruje životu ne treba vjerovati banci. Banka nije život. Nego usisivač njegovih prašina. Da sam i štedio po nekom osjećaju patriotizma i po afinitetu za prostor, sigurno bih štednju imao na Dubrovačkoj banci. I ode! Lijepo je u životu sresti pametne ribice. Sad je neko korizmeno vrijeme pa mi se od svega, tako nekako, prvo predočava ona: *Ne oplakujte mene, nego sebe i djecu svoju*. Z

Zapisala: Grozdana Cvitan

e s e

Vjerska sloboda i demokracija

Katolička crkva iz epohe u epohu, u svom se pastorskom ponašanju i učenju mijenjala, prilagođavala suvremenom svijetu

Božo Rudež

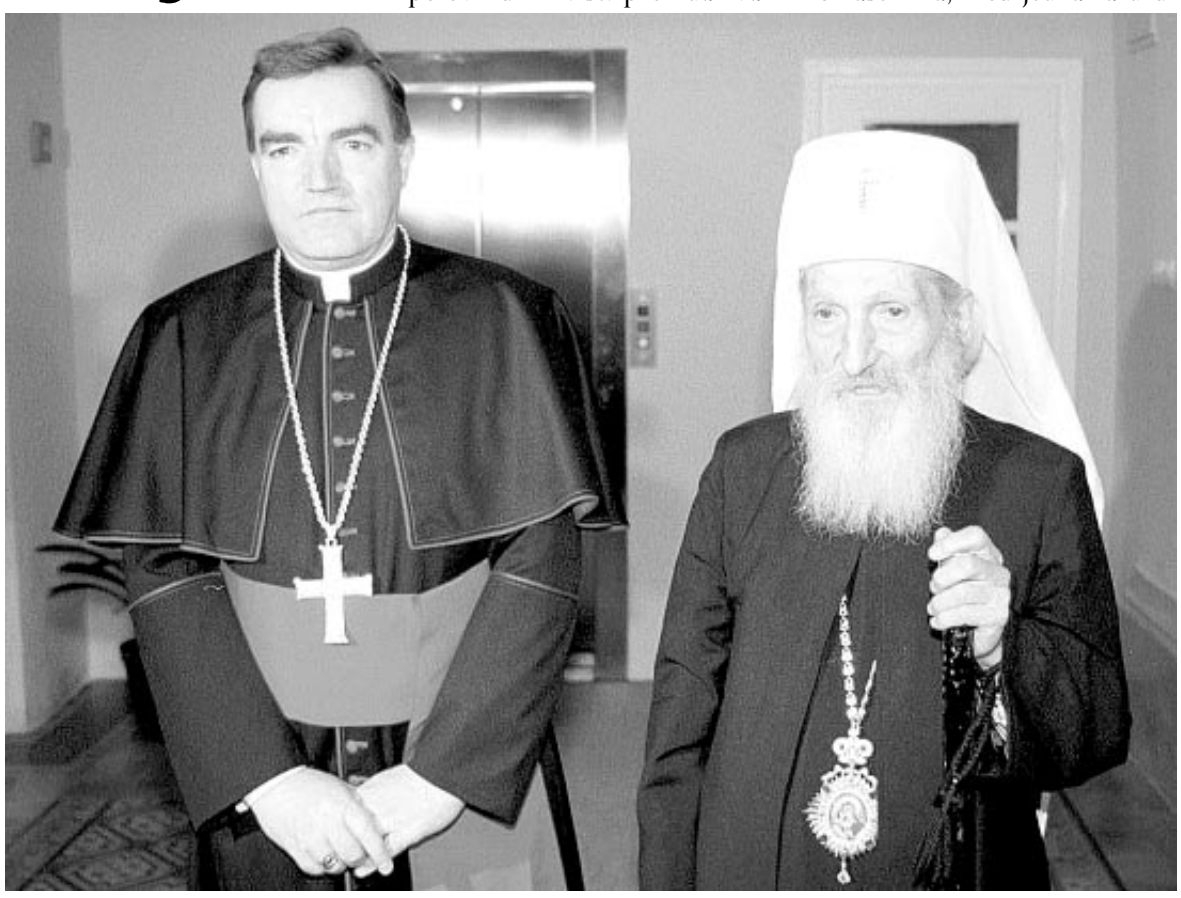

Davor Kovačević

Bolji poznavatelji vatikanskih diskrecija tvrde, a o tome su neki biografi i hagiografi pisali i pričali, da je papa Pio XII. (na čelu KC od 1939. do 1958) živio u strahu da će na Kapitolu u Rimu zavladati komunistički gradonačelnik, što bi mu, kažu upućeni, jednako teško palo kao da na fontanu na Trgu Sv. Petra dođu crveni kozaci konje napajati. Vrhovni pastir umire u nadi da takva zla sudba Rim snaći neće, a samo desetak godina kasnije rimski gradonačelnik komunist — štoviše, eurokomunist berlinguerovskog kova, rukuje se i sastaje s Petrovim Nasljednikom. A kakvi bi tek snovi salijetali ovog kontroverznog pontifeksa da čuje kako se danas Ivan Pavao II, Papa Mirotvorac, srdačno rukuje i udjeljuje apostolski blagoslov i lijevo i desno, i Fidelu Castru i reformiranom komunistu, talijanskom premijeru Massimu D'Alemi, prima u privatnu i službenu audijenciju dojučerašnje okorjele ateiste i antiklerike. Neki kršćanski krugovi i ne odobravaju česte susrete pape Wojtyle s predstavnicima drugih i drukčijih zajednica, liderima ljevičarskih stranaka, ma koliko god im papa glasno poručivao: »Ne bojte se!« ili »Bit ćete mi svjedoci!« Čuju, a grade se kao da ne razumiju što im poručuje Sveti Otac.

Ovaj slijed događaja govori nam samo jedno: Katolička crkva, iz epohe u epohu, već prema izvanjskim gibanjima, u svom pastoralnom ponašanju, vladanju i učenju ipak se mijenja, prilagođava suvremenom svijetu. *Ad maiorem gloriam Dei* i slijedeći Kristov put, Crkva se sve više i predanije okreće i služi konkretnom čovjeku. Jer po kršćanskom učenju vjerovati u Boga znači voljeti i *zauzimati se za čovjeka*.

Evo kako se te promjene ocrtavaju u luku od 100 godina na planu socijalne doktrine, demokracije i slobode, dostojanstva svakog čovjeka bez obzira na rasu, vjeru, naciju i ideologiju.

Godine 1898. papa Lav XIII. katoličkom svećenstvu savjetuje: »Izađite iz sakristije, pođite među ljude, osnivajte kršćanska narodna društva protivna socijalističkim; od vas zavisi hoće li demokracija biti *kršćanska ili socijalistička*.« U tom duhu i stilu (*ili — ili*) ispisana je njegova enciklika *Rerum novarum*.

Papa Pio XI. 40 godina kasnije u svojoj enciklici *Quadrogesimo anno* (1931) ističe: *»Nitko ne može biti dobar katolik i u isti mah pravi socijalist!«* Danas, 60 godina kasnije, s nebeskih visina kad se baci panoramski pogled na Europu, jasno se vidi da je gotovo cijela preplavljena crvenkasto — žućkastom bojom: dakle, nadomak trećeg tisućljeća Starim kontinentom vladaju i upravljaju *socijalisti, liberali i socijaldemokrati*, a tek ponegdje uz potporu demokršćana ili kršćanskih socijalista. Možda će se i naša država doskora ukomponirati u tu i takvu geopolitičku mapu!

Papina oporuka

Za tu temu i ovu prigodu preskačemo pontifikat Pia XII, a taj pontifikat sociolozi i politolozi obično nazivaju razdobljem »ecclesiae militans«, dok samog papu KC-a, zbog dobrih djela, kani beatificirati. Prepustimo taj sud objektivnoj i nepristranoj analizi činjenica i događaja iz II. svjetskog rata. No Crkva, za razliku od velikih i moćnih političara druge polovice 20. stoljeća, s izuzetkom W. Brandta, o razdoblju holokausta ne šuti, nego otvoreno i smjelo zbori. Tako u dokumentu Papinskog vijeća za promicanje jedinstva kršćana, pod nazivom *»Sjećamo se: Razmišljanje o shoahu«*, objavljenom u ožujku 1998. godine stoje i sljedeće dvije rečenice: »Shoah je bio jedna od najvećih drama u povijesti ovoga stoljeća, događaj koji nas još uvijek pritišće... Sjećati se te strašne drame, znači stjecati punu svijest o spasonosnom upozorenju koje je u njoj sadržano: zaraznim klicama antijudaizma i antisemitizma nikada više ne smije biti dopušteno ukorijeniti se u čovjekovo srce... *Naša je zajednička i zahtjevna obaveza da težimo pravednosti, i da se svatko od nas, prema svojim sposobnostima, zauzima da zlo ne nadvlada nad dobrim!*« Nažalost, u našem se društvenom, javnom i kulturnom životu, o tim pitanjima ne govori ovakvom mjerom i pribranošću. Možda će sličan dokument doskora objaviti i HBK o našem holokaustu, pak neće biti više umjesno lamentirati nad poglavnikovim grobom i držati javne mise zadušnice. Nedavno je ugledni njemački povjesničar Eberhard Jaeckel izjavio: »Nijemci su se oslobodili Hitlera, ali ga se zadugo još neće riješiti.« Hrvatski rečeno: »A gdje smo tu mi?!«

Slijedimo i dalje reformski put Crkve koja iz godine u godinu, svojim moralnim autoritetom, sve više afirmira načela miroljubive koegzistencije, zalaže se za pravdu i ljudsko dostojanstvo, potiče ekumenizam i demokraciju, pravo na rad i pravednu raspodjelu dobara.

Žestoku antikomunističku kampanju koja je obilježila prvu polovinu XX. st. prekida Ivan Dobri, papa Ivan XXIII. koji 1960. godine izjavljuje: *»Trebamo izići iz našeg geta, imamo drugog posla nego bacati kamenje na komunizam.«* Unatoč velikim unutarcrkvenim otporima i protivljenjima, saziva Drugi vatikanski koncil (1962-1965); papa Roncalli prepoznaje *»znake vremena«* i obnoviteljski duh koji osuvremenjuje i približava Crkvu suvremenom svijetu *(aggiornamento)*. Iz bolesničke postelje, poslao je svim ljudima dobre volje i svekolikoj miroljubivoj javnosti svoju oporuku: *»Sada smo — više nego ikada, sigurno, više nego u prošlim stoljećima, pozvani da služimo čovjeku kao takvom, a ne samo katolicima, da poglavito i svuda branimo prava ljudske osobe a ne samo prava Katoličke crkve.* Ne mijenja se Evanđelje, već ga mi počinjemo bolje shvaćati... Došao je trenutak da se priznaju znaci vremena, da se uoči njihova prikladnost i gleda daleko.« Roncallijeve enciklike *Mater et magistra* i *Pacem in terris* zaokupljaju pozornost europskih i intelektualnih krugova diljem svijeta, šire se duhovna obzorja, prostor dijaloga. Organiziraju se simpoziji i okrugli stolovi na kojima ravnopravno sudjeluju i teolozi i filozofi, i biskupi i političari, i marksisti i kršćani, vjernici i ateisti. Postkoncilska gibanja značajno su artikulirala i hrvatski kulturni život. Nažalost, danas više nemamo takve duhovne živosti. Željenu suradnju KC-a sa suvremenim svijetom slikovito je iskazao teolog Tomislav Šagi-Bunić tim riječima: »Ako sav svijet juri avionom, ne mogu kršćani ići na taljigama, jer neće dostići svijet da mu priopće poruku.«

Papa Pavao VI. nastavlja proces otvaranja Crkve suvremenom svijetu, zaključuje Drugi vatikanski koncil, a njegove dosege rezimira jednom rečenicom: *»Koncil je bio ne samo susret Crkve sa samom sobom nego i susret sa svijetom. Crkva je preispitala svoju misiju, osjetila je želju da razumije svijet i da mu služi...«* Ususret rastućim potrebama velikog dijela čovječanstva Pavao VI. upućuje se na pastirska putovanja po zemljama Azije, Afrike i Latinske Amerike. U obrani ljudskog dostojanstva i socijalne pravde, kazat će, može se i s Kristom na barikade. S nakanom da i kršćani aktivno i angažirano sudjeluju u rješavanju nagomilanih socijalnih problema, pomažući obespravljenima i osiromašenima, niču jedna za drugom: teologija oslobođenja, teologija rada, teologija revolucije i druge političke teologije. Njihov je kršćanski credo: Do sada su Crkva i teologija u skladu s tekstovima Svetog pisma i crkvenim poslanjem, svijet različito tumačile i interpretirale, od sada ga, s Kristom na čelu, moramo mijenjati! Kolumbijski svećenik i revolucionar Camilo Torres stalno je govorio: ako kršćanska ljubav ostane apstraktna i ne pretvori se u djelo, tada ona ostaje bez ikakva značenja.

Kraj šutnje

Nema nikakve dvojbe da koncilom započetu rekristijanizaciju suvremenog kršćanskog svijeta i obnoviteljski zamah uspješno dovršava »putujući apostol«, Ivan Pavao II. koji je u dvije dekade svoga pontifikata (1978-1998), globalno, na duhovnom i kulturnom planu, rekapitulirao svekoliko kršćansko iskustvo s posebnim osvrtom na krvavo i bolno, apsurdno XX. stoljeće, stoljeće neprekidnih ratova, sukoba i gladi, stoljeće u kojem je na stotine milijuna poginulih i raseljenih, konačno, stoljeće u kojem je čovjek svojom rukom ubio najviše ljudi! U ime čega? U ime koga? Božjih poslanika: Krista, Muhameda...? Nikako! *A zašto onda Riječ rabinova, imamova, parohova, biskupova i župnikova jedva dopire do vjerničkog srca i uma?* Neki ugledni katolički teolozi kazat će da je danas na djelu »manifestno«, »ritualno«, »dekorativno« kršćanstvo, a vrsni analitičari gibanja u arapskim zemljama i islamskom svijetu tvrde da je na djelu panislamizam s primjesama džihada, koji na kraju XX. stoljeća bije odlučujući boj s kršćanstvom.

U našim multikulturnim i multikonfesionalnim prostorima primjera za argumentaciju takvih teza — koliko vam drago. Prije pet godina u jeku bošnjačko-hrvatskog sukoba u Hrvatskom državnom saboru u kojemu sjede akademici i sveučilišni profesori, uzorni reprezentanti »svih stališa«, na svaki način »cvit naroda horvatskoga« — za saborskom govornicom redaju se plamene filipike tipa: »Gospodo, pa o čemu mi ovdje raspravljamo. U Sarajevu nema muslimana, džamije su potpuno prazne, a tamošnja katolička katedrala prepuna je Hrvata i Bošnjaka!« Pod kraj prošle godine, dakle pet godina kasnije, oglasilo se starješinstvo Islamske vjerske zajednice iz Sarajeva, a to je prenio i sarajevski »Ljiljan«, da nije »poželjno i preporučljivo u javnom životu države Bosne i Hercegovine spominjati riječi Isus Krist, Božić, kardinali, prelati i uzoriti«, jer to, tvrde uleme, vodi u »prozelitizam i katoliciziranje eventualnih gledatelja i slušatelja«!

I po kojoj nam se onda logici, vjeri i naciji, političkoj filozofiji i ideologiji nadati da će ovdje, nakon svega, ipak zavladati mir, tolerancija, dijalog, međusobno uvažavanje. Pred tim činjenicama svatko od nas radi svoj izbor, preispituje svoju savjest i odgovornost. Jer svi smo mi suodgovorni, a i šutnji je došao kraj.

Zato vrijedi još jednom, baš sada i ovdje, i to u godini izbora i uoči Velikog jubileja, podsjetiti na *Wojtyline poruke i preporuke* »dragom hrvatskom narodu«. U tom kontekstu su i na tom tragu znakovite i ohrabrujuće izjave visokih katoličkih prelata i komentari Glasa Koncila.

Ključne su riječi iz svih papinih nastupa, pa i dokrinarnih dokumenata KC-a: mir i pravda, ekumenizam, zajedništvo i bratstvo, sloboda i demokracija, dijalog i dostojanstvo svake ljudske ličnosti od rođenja do smrti. To naučavanje proteže se od enciklike *Laborem exercens* do najnovije *Fides et ratio*. Za svoga prvoga apostolskog pohoda Hrvatskoj 1994. godine, milijunskom mnoštvu vjernika, Petrov Nasljednik poručio je: »Sadašnje tragične posljedice i napetosti ne smiju biti uzrokom zaborava da mnogi elementi ujedinjuju narode koji su danas u ratu. *I zato je hitno i nužno sakupiti sve ono što ujedinjuje — a to nije malo — i time graditi nove perspektive bratske solidarnosti.*« Nažalost, u našoj praksi to izgleda posve drukčije: sve što nas ujedinjuje to se sotonizira, a sve što nas razjedinjuje do ludila se potencira, i na taj se način, te razlikovnosti, uprisutnjuju u svijest đaka, studenata, radnika, službenika... Štoviše, na razvalinama rata, a za ljudskiju budućnost, Sveti Otac domaćoj Crkvi namjenjuje odgovornu zadaću: *»Vrijeme je da zagrebačka Crkva, kao i cijela Crkva u Hrvatskoj, postane promicateljica međusobnog praštanja i pomirenja. Tražiti oprost i sam oprostiti. Tako bi mogla biti sažeta zadaća koja je pred svima ukoliko se žele postaviti čvrste pretpostavke za postizanje istinskog i trajnog mira.«*

Svećenici i vjernici u izgradnji hrvatske budućnosti pozvani su tom prigodom da *»aktivno sudjeluju u javnom životu i daju nezamjenjivi doprinos učvršćenju demokratskog sustava, dobrom funkcioniranju institucija, usavršavanju pravne države...«*

No, ako se dakle usporedi ovakva Hrvatska iz rujna 1994, kakvu papa zaziva i za koju se moli, sa »stanjem nacije i države« iz 1999. godine, onda se i blagonaklonom vatikanskom dioptrijom dade uočiti da u posljednjih pet godina demokratski sustav i nije ovdje bogznakako učvršćen, još uvijek čekamo da profunkcio-

niraju institucije, a pravna država nikako da se usavrši, stalno je na nekim popravnim ispitima i to po predsobljima europskih metropola. Ne očekuje se od pape i Crkve, hrvatskog episkopata da te promjene uvedu i proizvedu, oni samo kao vrhovni učitelji, izriču *moralne sudove i etičke preporuke* te duhovno potiču i ohrabruju vjernike.

Grešne strukture

I sada dolazimo do prvog paradoksa koji je neobjašnjiv i nerazumljiv civiliziranom svijetu: Kako to da Hrvati kao pretežno kršćanski narod, s tako jakom kulturnom tradicijom i europskim horizontom mišljenja, sada kada imaju i svoju državu, unutar svoje društvene zajednice nisu kadri proizvesti željene promjene nabolje: u gospodarstvu, kulturi, demokratskim standardima? Ako se u svim izborima, kakvim — takvim, od 1990. godine do sada uglavnom glasalo PROTIV nečega ili nekoga, nije li nakon svih obmana i prijevara, bespuća i iluzija, došlo vrijeme da se i kršćani, na predstojećim izborima, bez pritisaka i ucjena, opredijele ZA određeni projekt, ZA određeni program!

Za vrijeme drugog pastoralnog pohoda Hrvatskoj, prošle godine, pohoda koji vladajući knjiže samo na svoj politički konto, papa se želio posebnom porukom obratiti hrvatskoj intelektualnoj eliti, potičući je da *»misli Europu i suvremeni svijet« u humanističkim, a ne samo domoljubnim kategorijama.* Pak će im 8. listopada 1998. godine u nuncijaturi u Zagrebu kazati: »Koristim ovu prigodu za zajedničko razmišljanje o posebnom doprinosu što su ga kršćani kao kulturni djelatnici i znanstvenici, pozvani davati daljnjemu rastu pravoga humanizma u vašoj domovini, u okviru velike obitelji naroda... Konačna svrha svakog kulturnog i znanstvenog zalaganja nikada se ne može rastaviti od skrbi za opće dobro. Drago mi je u vezi s tim spomenuti natpis što je stajao u dvorani dubrovačkog Velikog vijeća: *Obliti privatorum, publica curate* (Zaboravi na privatne stvari, skrbite za društvene). *Želio bih da se zalaganje mislilaca i znanstvenika, nadahnuto na pravim vrijednostima, shvaća uvijek kao velikodušno i nesebično služenje čovjeku i društvu...*« Pa zašto onda mnogi naši znanstvenici i umjetnici radije služe »vođi i partiji« negoli »čovjeku i društvu«? Jesu li, najzad, hrvatska vlast, a unutar hrvatskoga društva KC — danas na visini svoje povijesne i odgovorne zadaće kako to traži Vrhovni pastir, prepoznaju li pravovremeno »znake vremena« i kako promišljaju hrvatsku društvenu zbilju (dramu!) na pragu trećeg tisućljeća?

Da »grešne strukture« nisu dorasle toj zadaći, tj. da nisu u stanju artikulirati pozitivnu društvenu energiju — o tome se već dosta govorilo i pisalo. No, u sjeni te gorke, točne i nadaleko čuvene dijagnoze ostalo je predavanje nadbiskupa Bozanića u Rijeci od 15. siječnja prošle godine. Pod nazivom »Naša Crkva na pragu trećeg tisućljeća« zagrebački metropolit redefinirao je, i u skladu s koncilskim učenjem, problematizirao ustaljene relacije: Crkva — država, Crkva — politika, Crkva — društvo, Crkva — kultura, Crkva i socijalne prilike u zemlji. Reformske promjene predsjednik BKH najavljuje u dva smjera: »ad extra« i »ad intra«. A od glavnijih zadaća ističe potrebu: da se naša Crkva suoči sa svojom prošlošću i da napravi ispit savjesti; da stalno potiče ekumenizam i međureligijski dijalog; da potiče kulturu života; da zastupa socijalnu pravdu i solidarnost; da podupire demokraciju. *»Naša Crkva«, zaključuje mons. Bozanić, »ne želi biti ni politički saveznik ni opozicija ni jednoj skupini građana. Ali se ne odriče ni svoga poslanja da bude proročki glas u sredini u kojoj živi i djeluje.«*

Manipulatori i obmanjivači

U obučavanju kršćana za demokraciju i predstojeće izbore, čini se ipak da je u svojim posljednjim komentarima i uvodnicima najdalje otišao Glas Koncila. Evo bitnih poruka vjernicima sa stranica Glasa Koncila prije nego se odluče dati svoj glas određenoj osobi, stranci, programu. Na početku uvodničar tog utjecajnog katoličkog glasila (u broju od 10. siječnja 1999) ne ustručava se priznati da »naše ljude naprosto treba opismenjavati za sudjelovanje u političkom životu«, jer mira na svijetu i u domovini ne može biti bez »potpune vjerske slobode, ali također ni bez istinske domokracije«. »Jao miru kad je građanima svejedno tko će na izborima pobijediti, pa zato sve manje izlaze na birališta...« Demokracija je najviše načelo unutar društvene zajednice, odnosno države. »Svako drugo rješenje na kraju krajeva vodi u diktaturu koja je najveća prijetnja miru u državi i miru među državama, jer cijelu zajednicu pretvara u sve napetiju bombu punu eksploziva narodnog nezadovoljstva.« Kršćanin se dakle, ni po koju cijenu, smatra uvodničar Glasa Koncila, ne smije miriti s pojavama protekcije i korupcije u državi u kojoj živi. Treba se također suprotstaviti manipulacijama i izbornim zakonima, prekrajanju izbornih zakona kako bi »bilo koja stranka sebi zajamčila izbornu pobjedu«. U tom kontekstu čak i papa u proglasu za Dan mira upozorava »na mogućnost da saborska većina, dok je na vlasti, nametne izborni zakon u svoju korist protiv većine biračkog tijela«. Sve su to odreda poznati obrasci i prepoznatljive manipulacije koje više ne dobivaju, nadamo se, prešutni blagoslov, ali je upitno hoće li glasačko tijelo velike manipulatore i obmanjivače prozreti, prezreti i kazniti? I drugo, još važnije pitanje: je li ovakvo kršćansko poimanje demokracije transparentno i dopire li do župnih zajednica, laičkih udruga i svih onih koji u »Ime Oca i Sina i Duha Svetoga« čine pretvorbene malverzacije, zločine, prijevare, pljačke... Čini se da u našim prilikama ne može uspjeti vlasnička i politička tranzicija, bez istovremenog duhovnog i etičkog pročišćenja.

Za kršćane su, kako kaže Bono Zvonimir Šagi, *strukturalna načela demokracije*: *ljudska osoba (personalizam), pluralizam, traženje općeg dobra, a operativna načela demokracije: solidarnost i socijalna pravda.*

Na kraju da rekapituliramo i da vidimo kako danas, pred izbore i Veliki jubilej, u Hrvatskoj stvari stoje sa slobodama i demokracijom. Formalno i na prvi pogled — i slobode i demokracije u izobilju. I to je iluzija koju većina hrvatskih građana živi kao zbilju. Svatko može pisati, govoriti i raditi što mu drago. Ali zbog toga jedni stradaju i snose konzekvencije (za misli, riječi i djela), a drugi bivaju zaštićeni; za istu stvar ili pojavu jedne se kažnjava, a druge nagrađuje. Svi smo jednaki na našoj farmi, ali neki su ipak jednakiji! Slobode i demokracije u Lijepoj našoj koliko ti drago. Ali mi smo i nadalje društvo u kojem dominiraju monolozi i dosadne filipike, a nema dijaloga i komunikacije ni unutar društvene zajednice niti sa svijetom. Mi smo uspjeli u posljednjih devet godina izgraditi jedinstvenu demokraciju na svijetu: demokraciju bez procedure! Pravne institucije ne funkcioniraju, a parlamentarni život je paraliziran.

Kao što smo vidjeli, Crkva, koja misli u stoljećima, a ne mandatno, djeluje univerzalno, ali u svakoj društvenoj zajednici i konkretno, Crkva koja je i u svim pređašnjim konstelacijama skrbila za hrvatski nacionalni identitet — uočivši »znake našeg vremena i prostora« — podučava i senzibilizira svoje vjernike za goruća nacionalna i socijalna pitanja: ljudska prava i slobodu, pravednu raspodjelu dobara, dostojanstvo i dijalog, demokraciju i pravdu.

Kako se svi društveni procesi i politički konflikti artikuliraju i razrješuju u slobodnim i otvorenim društvima te kako se državna vlast čini odgovornom u demokratskim zemljama? Jednostavno: izborima! Dakle, sudbina Hrvatske kao demokratske, pravne i socijalne države — u rukama je njezinih građana s pravom glasa. Kako građani i vlast u javnom i društvenom životu moraju postupati? Savjesno, civilizirano i nadasve odgovorno!

Hoće li onda milijuni kršćana koji su dočekali papu dati svoj glas za demokratsku Hrvatsku, državu socijalne pravde — ili Hrvatsku kakvu danas imamo? Z

likovnost

Brojke i slova

Slova koja označavaju apstraktno, Kipke izdvaja, daje im centralnu subjektnu poziciju i volumen

Olga Majcen

Uz izložbu Željka Kipkea *Koordinatni sustavi*, galerija *Arterija*, Zagreb

Relativno brzo nakon izložbe pod nazivom *Prošlost je puna otrova i opijata* u galeriji Beck, u petak, 5. ožujka 1999. otvorena je u galeriji Arterija nova izložba Željka Kipkea. I dok djela s prethodne izložbe promišljaju slavne otrove, o čemu svjedoče formule ispisane na slikama, u Arteriji je Kipke izložio djela pod nazivom *Koordinatni sustavi* što govori kako je matematika osnovni motiv predstavljenih radova. Time on nastavlja svoju fasciniranost brojevima koju je već iskazao u različitim prethodnim fazama, jer kao što sam kaže: »Riječi su brojevi su riječi su brojevi su riječi su brojevi i tako redom«.

Ukoliko se prisjetimo izložbe iz 1997. godine, kada je izložio sedam sedmica kao »igru za godinu '97.« tj. sedam slika sa po sedam apstraktnih motiva na svakoj, nije slučajno što je ove, 1999. izložio baš devet slika. Slike su grupirane u tri skupine po tri rada, čime je ritmički akcentiran postav, te zatvorena tematska cjelina. Tehnika slika je ulje na platnu, a formati su lagano vertikalno elongirani. Obje karakteristike se nepromjenjivo protežu kroz čitav njegov opus. Na slikama u Arteriji osnovni motivi nisu brojevi nego slova. Slova iz grčkog alfabeta i abecede, koja se koriste između ostalog i kao oznake u matematičkim i kemijskim jednadžbama i formulama: X, Y, Z; N, B... Ta slova koja označavaju apstraktno, Kipke izdvaja, daje im centralnu subjektnu poziciju i volumen. Umnoženi čovjekoliki Y, u svemir pozadine odapeti X, i detaljistički strukturirani Z koji nas podsjeća na mikroskopski uvećani prikaz vlasi, Kipkeove su vizije suglasnika, a slova su kompjutorski generirane geometrijske forme.

Njegovo slikarstvo je eklektično u određenomom smislu. Kao što se na prethodnoj izložbi u galeriji Beck referira na nekadašnje reklamne plakate u koje unosi vlastite simbole i značenja, na ovoj izložbi slike imaju iluzionistički karakter, blizak Esherovu slikarstvu. Na slici X trodimenzionalna konstrukcija koja kao geometrijsko tijelo savršeno funkcionira u svoje dvije dimenzije slike, u realnom prostoru bi bila neizvediva. Tamne glatke pozadine slova i njihova do pojedinosti izrađena različita tekstura pojačavaju dojam oprostorene formule. Koristeći likovnu prošlost Kipke pak ostaje prepoznatljiv u likovnom izričaju, koji nadopunjuje filozofskim promišljanjem, i ovaj put sam sastavljajući popratni tekst za katalog.

Budući da je naslov (ujedno i glavni motiv) jedne njegove slike sintagma *Zlo mi je od kritičarki koje pojma nemaju* (1996), za njega se može reći da je sam svoj najbolji teoretičar. Iz slika proizlazi napisano, i na taj način dopunjuje i dodatno pojašnjava ideju izraženu slikom. U katalogu za Arteriju, Kipke se ponovno sam predstavlja. Ovaj put on ima ulogu *zemljoposjednika* koji označava svoj posjed. Najbolji način da se posjed označi jesu koordinatni sistemi. Putem tih osobnih apstraktnih simbola »svakojakih stupica, lažnih labirinata i umnoženih slova«, iza kojih nas po Kipkeovim riječima čekaju »samo pustinja, neprohodna pustinja koja ubija i najsnažniju volju«.

Nakon otvorenja u petak u raznim dnevnim listovima se polemiziralo o tome da li je istina da je veliki informatički tajkun Bill Gates, kupio slike našeg umjetnika fasciniranog brojevima, fizikom i kemijom. Interes koji je Kipke pobudio kod Gatesa možda počiva upravo na tim iluzionistički oprostorenim geometrijskim oblicima koje asociraju na kompjutorsku grafiku, te fascinacijom brojevima koja im je zajednička. Ukoliko Gatesu pustinja u međuvremenu ne ubije volju, možda će mu čak, obzirom na teme kojima se Kipke bavi, njegova djela koristiti u rješavanju problema 2000. godine u računalnim sustavima. Z

ikovnost

Brza kultura

Novi mediji čudno su i neobično područje — praksa je tu, suprotno starom europskom običaju, išla prije teorije

Igor Marković

Translocation: New (Media) Art, Izložba i konferencija, Beč, siječanj-veljača 1999.

Koju i kakvu ulogu imaju (novi) mediji u posthladnoratovskoj Europi, u procesu redefiniranja Istoka i Zapada? Možemo li govoriti o *istočnoeuropskim* i *zapadnoeuropskim* (medijskim) umjetničkim projektima? Može li se kroz umjetnost i/ili njezinu teoriju i kritiku ta nova geopolitička podjela nadići, kada je ionako već postala besmislena u procesu globalizacije? Koja je veza umjetnosti i aktivizma? samo su neka od pitanja koja su se nalazila u središtu interesa na konferenciji *Translocation*, održanoj u Beču nekoliko dana nakon otvaranja izložbe s istim nazivom, u sklopu ambicioznog projekta bečkog kulturnog magazina *Springerin*. Našem uhu nesviklom na savršeno normalan melanž teorije i prakse, politike i kulture, može zazvučati čudno da netko poput Ryszarda Kluszczynskog, nezaobilazne osobe u bilo kojoj raspravi o videoumjetnosti u Europi, raspravlja o translociranosti i kulturnom identitetu ili pak da profesor antropologije Arjun Appardui, prvo svjetsko ime u pitanjima globalizacije, govori o kulturnom *artscape*-u, umjetničkom pejsažu. Razlog ponajprije treba tražiti u konceptu cijeloga projekta, odnosno temi — translociranosti, ali ne pukom bijegu u topološke virtualne prostore, već traženju mogućnosti redefiniranja geopolitičkih prostora. Ali, i u sveprisutnoj digitalnoj komunikaciji i suvremenim tehničkim dostignućima koja neizbježno mijenjaju umjetnost i umjetnike. Uostalom, umjetnost uvijek ide i mora ići tragom kulturno/ekonomskog razvoja. A trenutno stanje jest da su mediji, posebno takozvani novi, elektronski mediji u središtu ekonomskog, ali i društvenog razvoja. Osim toga umjetnost bez angažiranosti, ostaje na ravni puke estetike, bez diskursa prema stvarnosti (Marina Gržinić na konferenciji: »Postoje *stories*, tek kada zauzmemo diskurs, nastaje *history*«) umjetnici ostaju tek puki zanatlije — slikar, na primjer, se može usporediti s vodoinstalaterom.

Translocation: New(Media) Art, video Sanja Iveković i Simone Bader

Provokativna i drukčija

Na tom tragu ide i izložba videoradova, zapravo izbor iz *privatnih* arhiva (Sanja Iveković, Marina Gržinić, Keiko Sei, Jiri Sevcik, Tomasso Tozzi, Luchezar Boyadjiev) koji variraju od povijesnog pregleda razvoja videoumjetnosti (Kluszczynski), preko gotovo dokumentarnog bilježenja aktivnosti (Hilus, bečka intermedijalna grupa), do fokusiranja na specifičnosti i mogućnosti videa kao angažirane umjetnosti (Iveković). Zanimljiv je i način na koji su radovi prezentirani — u prostoru Generali fondacije, koja je bila domaćin cijeloga projekta, jednostavno su postavljeni stolovi i ostavljeni materijali koje su umjetnici donijeli — dakle posjetitelju/ici je ostavljeno da sam pabirči po radovima, nastavljajući se na strukturalizam koji je primatelju ostavio jednako pravo kao i pošiljatelju u de/kodiranju poruke, i pouzdajući se i prihvaćajući individualno stanovište kao jednako legitimno onom uvriježenom, makar i diferencijalno suprotno. Time se izbjegava postavljanje ne samo kuratora, već i umjetnika samog u ulogu 'onoga koji zna', tumača stvarnosti, i odbacuje kao prevladani taj devetnaestostoljetni koncept umjetnosti i umjetnika.

Ali, ma koliko izložba bila provokativna i drugačija (za naše prilike), konferencija je na jedan način bila zanimljivija, i pružila različite poglede ne samo na rečene teme & probleme, već i na čitav niz kod nas još nepoznatih problema na koje umjetnici i teoretičari, koji se bave novim medijima, svakodnevno nailaze. Novi mediji čudno su i neobično područje — praksa je tu, suprotno starom europskom običaju, išla prije teorije. Zato mnogi i ne znaju što bi s njom, a još više su zbunjeni ne samo brzinom kojom se praksa, dakle i umjetnički proizvodi, razvijaju i gotovo viralno šire, već i novim diskursom, koji odbacuje svaku ultimativnu, autoritarnu poziciju, i propituje i ono što je, prema klasičnoj Academiji 'neupitno'.

Naravno, puko teoretiziranje nije dovoljno, zato je i konferencija zamišljena kao spoj teorijskih promišljanja, ali i povijesnih pregleda (videoumjetnost u Poljskoj), i predstavljanja projekata (Lisa Haskel, Vesna Manojlović) osim novih ideja i teza (topologija nasuprot geopolitici, kulturni identitet nasuprot kulturnom kapitalu...) ponudila uvijek prepunom gledalištu dosta materijala za raspravu. Na neki način sve se ipak vraćalo na pitanje identiteta pojedinca, njegove pozicije unutar nacionalnog, etničkog ili povijesnog zajedničkog identiteta. Nacionalna država, proizvodi i nacionalnu kulturu, etničku kulturu, ethnoscape, kako ga naziva profesor Appurdai, ali nacionalna država jest predmoderna ideja i u vremenu molekularizacije i atomizacije društva, teško koegzistira s pojmovima kao što su *hypernation*, i posljedično stvara ne samo getoiziranu, već i krajnje rigidnu kulturu. S druge strane postkolonijalne teorije ukazuju na probleme s pojmovima kao što su globalizacija i kozmopolitizam, koji se (prema Homi Bhabhi) grade na nesigurnim, nezadovoljnim identitetima. Jedan praktični odgovor, nama vrlo dobro poznat iz prakse, jest rast neonacionalizama, koji bujaju diljem Trećeg svijeta, međutim ta konfrontacija ujedno je i poraz neonacionalizama, jer su oni građeni na nematerijalnim osnovama ili održivim infrastrukturama kao što su to bili klasični nacionalizmi već na strahu i ksenofobiji (vrlo dobar umjetnički prikaz toga dala je upravo Sanja Iveković u svojim radovima), što ih čini kratkoga vijeka u sve bržoj razmjeni informacija, u građenju globalnog *timescapea* (termin predložen na konferenciji), u brzini kojom se kultura kreće sve do brzine oslobađanja (kako to naziva Paul Virilio, ali u drugačijem značenju i Mark Dery) od rigidnosti nacionalnih i svih drugih 'privlačnih sila'.

Kolektivna kreativnost

Internet kao *metamedij* (Geert Lovink) u takvom okruženju nudi mnoge oslobađajuće tehnike i poučava nas drugačijim modalitetima komuniciranja i socijalne interakcije u najširem smislu. Izbjegavajući akademsku erudiciju, prečesto ispraznu, nabijenu citatima i složenim jezikom, a bez prave, originalne ideje, jezgrovitošću i često kratkoćom tekstova novi mediji (i njihovi teoretičari) ukazuju da stjecanje i proizvodnja znanja i vještina ne može biti kanonizirano do mjere u kojoj gubi vlastiti smisao, zatvarajući se u samoreproduciranje, besplodno i uzaludno pokušavajući sačuvati status i ulogu čuvara znanja, koji su mogućnostima distribucije informacija odavno izgubili smisao. Pouzdajući se i prihvaćajući individualno stanovište kao jednako legitimno onom uvriježenom, makar i diferencijalno suprotno, ostavlja se prostor intelektualnom rastu i razvoju svakog pojedinca (jedna od nemogućnosti sistema školstva širom svijeta), ali i stvara brisani prostor na kojemu svaka nova ideja ili teorija odmah biva preispitana, napadnuta, obranjena ili poražena, stvarajući ogroman možemo reći čak mimetički rezervoar potencijala novih ideja i pristupa temama.

Osim toga Internet kao i svaki medij ima svoju vlastitu estetiku, vlastite mogućnosti i vlastite modalitete iskazivanja umjetničkog impulsa. Kao što su na primjer, kolektivna kreativnost ne/zavisno posredovanje ili *hypertekstualnost*, dakle nelinearnost kao konstitutivni element. Posebna vrijednost je mogućnost brzog stvaranja neformalnih mreža, ad-hoc umjetničkih koalicija, *networka* u pravom smislu riječi. Osim toga specifično je i mijenjanje i repliciranje samoga djela, bavljenje posljedicama fizičke prisutnosti u virtualnom prostoru i tako dalje. Nažalost, unatoč novim, neistraženim i velikim mogućnostima koje novi mediji (i ne samo Internet) pružaju umjetnicima, kod nas se u najvećem broju slučajeva korištenje 'visoke tehnologije' svodi na dosjetku ili pak puku pirotehniku. Zato niti ne čudi da smo na Salonu mladih od predsjednice žirija za nove medije mogli čuti kako ona »nema pojma o tehnologiji«, ali je »kompetentna za ocjenjivanje web projekata, jer kao povjesničarka umjetnosti može ocjenjivati dizajn«.

Po(r)uke bečke konferencije, kao i izbor predstavljenih tekstova (www.translocation.at) koji će se pojaviti i u proljetnom broju magazina *Springerin* (u tisku) možda nisu najtransparentnije, možda su previše specijalističke, ali su, unatoč tome (ili baš zato) dobar početak za hrvatsku kulturnu javnost da konačno i k nama prenese makar dašak tih ideja. Da o njihovoj primjeni i razvoju niti ne govorimo. Z

Smrt je prekid igre

Simbolički dinamitni vijenac u podnožju kupole nije ništa drugo do izraz čežnje za svjetlom, zrakom i prostorom

Antun Maračić

U proljeće godine 1991. u zagrebačkoj *Galeriji PM*, dubrovački umjetnik Slaven Tolj (1964) postavio je instalaciju s boćarskim kuglama slobodno razbacanim po podu i bulinom postavljenim u jednom uglu prostora, u visini očiju.

Izdizanjem male kuglice, bulina, iz parterne razine uklonjen je element koji služi kao orijentir i cilj bacačima boća, element dakle, koji čini samu srž igre. Time su velike kugle izgubile svoj smisao i postale objekti tek besciljnog ludizma publike, naročito dječjeg dijela. Ova instalacija nije imala naslova, niti popratnog teksta, no kao da je neizravno objašnjena od samog autora dvije godine kasnije, posredstvom jednog drugog, sada već ratnog, potpuno neovisno nastalog rada. Riječ je o zatečenoj situaciji, uočenom susretu teniske loptice i kapitela pilastra dubrovačke Katedrale. Spoj je nastao kao posljedica dječje igre na Bunićevoj poljani, udaranja teniske loptice o zid Katedrale. Loptica se, naime, često zaglavljuje među viticama i kamenim listovima kapitela, a zbog visine pilastra nemoguće ju je skinuti. Stoga je rad naslovljen *Prekinute igre*, odnosno: PAX. VOBIS. MEMENTO MORI QUI. LUDETIS PILLA. (Mir s vama. Sjetite se da ste smrtni, vi koji se igrate loptom.).

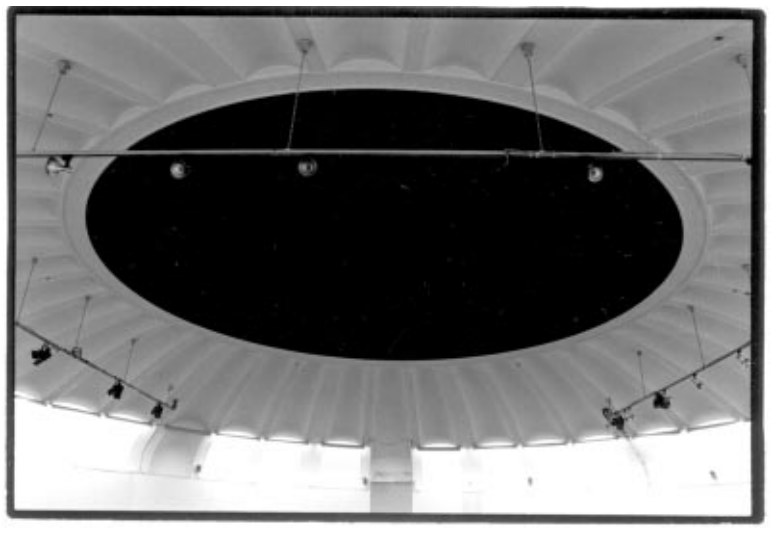

Taj tekst, koji potječe iz šesnaestog stoljeća, uklesan je u kamenu jedne kuće u dubrovačkoj ulici Iza Roka. Uklesao ga je navodno lokalni svećenik kome je smetala dječja igra loptom. U duhu ekonomičnosti svojih postupaka, Slaven je ovaj tekst upotrijebio kao *ready made*, jednako kao i spontano nastao postmoderni spoj na zidu Katedrale. Iako autor nije planirao dosljednost, razmišljajući o sadržajnom i(li) o formalno-stilskom kontinuitetu, u oba ova rada, ma koliko da su različiti u svojoj strukturi i prezentaciji, pronalazimo isto tematsko polazište kao i vizualno-psihološku komponentu. U oba rada predtekst je igra. Kao stilizirana i zgusnuta vitalistička ideja koja podrazumijeva pokret, događanje, društvenost, samoidentificiranje, provjeru, realizaciju, kontinuitet... Prekid, onemogućenost igre nije ništa drugo doli znak smrti. U svojoj plastičkoj i prostornoj pojavnosti oba rada također, imaju zajedničke elemente — povišeni položaj i komprimirani kuglasti oblik. Visina sugerira superiornost, uzvišenost, ali je zapravo izdvojenost koja energiju koncentrirane forme prevodi u blokiranu mogućnost. Sjetna vertikala neutralizirane snage.

Slični oblici, odnosi i senzacije prisutni su i u sljedećem radu *image trouvee* iz 1996. godine. Ovaj put riječ je o zatečenoj konstelaciji dvaju običnih bijelih okruglih lustera na neobičnom mjestu — visoko pod svodom dubrovačke Crkve Sv. Ignacija.

Tu sliku, prepoznatu i usvojenu u rodnom gradu, Slaven prenosi i rekonstruira 1997. godine u Kasselu, u okviru Dokumente X. na još većoj visini, na stropu kolodvorske hale. Za razliku od većine umjetnika u sličnim okolnostima, koji svoje izlaganje na svjetskoj izložbi doživljavaju kao imperativ predstavljanja u materijalno i prostorno što bombastičnijem obliku, Slaven još više radikalizira uobičajenu diskreciju svojih radova. Zapravo, on izlaže melankoliju svjetla u njegovom slabom ostvarenju. Sliku, koja upravo zbog svoje nenametljivosti i deklarativne nemoći zadobiva čudesno protežnu sadržajnost i snagu. I na najnovijem nastupu u Galeriji proširenih medija u Zagrebu Slaven Tolj nastavlja praksu minimalne prisutnosti, diskretnih intervencija, materijalne oskudnosti izloška. Ponovno se radi o visoko postavljenom predmetu sublimne oble forme i, sada doslovce, koncentrirane (razorne) energije. Riječ je o snopićima valjkastog dinamitnog punjenja raspoređenim uokrug, po liniji osnove kupole Meštrovićeva paviljona u čijem se središtu Galerija nalazi. Sama je izložba *bez* naziva, ali je zato podnaslov važan, rekli bismo, konstitutivni dio izložbe. Naime, njegova rječitost »(trg, žrtve, velikani, džamija, revolucija, muzej...)« otvara širinu konotativnog spektra koji se nedvosmisleno veže uz konkretno mjesto izlaganja i bogatu sedimentaciju njegovih značenja oblikovanu kroz vrijeme. Obilježen kaotičnom kakofonijom sadržaja i njihovih predznaka, sam izložbeni prostor svojom znakovitom neprozirnom crnom kupolom, sažeti je simbolički reprezentant osjećanja šireg konteksta.

Slaven Tolj je umjetnik koji se u petogodišnjem djelovanju ove Galerije najpreciznije referira na nju samu, odnosno na zgradu u kojoj je smještena. Štoviše, svojim minimalnim zahvatom on osvještava značaj njezine fizičke pozicije, status povijesnog prostornog središta na kojemu svaka epoha nastoji utisnuti svoj znak. Teška crna boja koja je začepila prozirnost staklene kupole izuzetno (ne)sretno otjelovljuje kolektivnu recentnu glavobolju, mučninu i tjeskobu. Simbolički dinamitni vijenac u podnožju kupole stoga nije ništa drugo do izraz čežnje za svjetlom, zrakom i prostorom. No, paradoksalno, umjesto učinka agresije ili osjećaja opasnosti, eksplozivni snopići zapravo su tek uvjet podizanja pogleda i kontemplativnog zamišljanja nad činjeničnošću kupole i njenim referencama. Kao objekti, oni silaze u drugi plan, postajući tek katalizatori šire vizije, medij koji samu galeriju promovira u izložak. Z

POGLED U KNJIŽEVNOST DEVEDESETIH

Egzorcist

Rikki Ducornet

Bio je seoski Egzorcit, liječio rak glinom, a bubuljice raspelom umočenim u pileći izmet. Bio je jedini čovjek za kojeg se znalo da nosi naušnicu, ima fotografski aparat, kojeg je do izlaska sunca bilo moguće vidjeti gdje se vucara blatnim brazdama netom okopanih polja. Njegove crne oči strijeljale su na sve strane poput osa, a tronožac mu je visio s ramena nalik na kakvo čudno krilo.

Egzorcist je volio red i mrzio slučajnost. Vjerovao je u uobličen, svrhovit Svemir koji su iscrtale i označile Kozmičke Ruke. Za razliku od Crkvenih Otaca on nije tvrdio da je Zlo nekakvo manje Dobro, nedostatak koji se poput čira gnoji na stražnjici Božanstva. Znao je da je Zlo podjednako Metodično kao i Dobro, pa otuda i podjednako istinito. Svemir je nalikovao na veliku pitu razrezanu na dvije jednake kriške: jednu je posluživao Raj, drugu Pakao. A on se nalazio u sredini. Uvid u svoj krajnje neobičan položaj došao mu je u ranoj mladosti kroz san što se ponavljao. Njegova razgovijetna i izuzetna poruka bila je ovo: i Bog i Đavo izabrali su ga za svog pisara.

»Jer«, kako mu je to objasnio Sam Bog, u obliku velike crvene kožne čizme, »Riječ je ljepilo koje drži Svemir na okupu. Ona održava mjesec na nebu i crve u zemlji. Bez nje crvi bi letjeli.« A ubrzo nakon toga ukaza se Đavo, prerušen u staklenu cipelicu.

»Ništa ne postoji prije no što to i vidiš«, prošišti Đavao.

I upravo si je tada kupio fotografski aparat. U mlađahnoj dobi od petnaest godina, kad su ostali dječaci napolju i svladavaju jezik cvijeća i pčela, on je tako sve svoje vrijeme provodio bilježeći svekoliku svetu građu postojanja: nasumične mirise, točnu boju i sastav prolistalog panja, galaktičke nesreće, količinu taloga nakupljenog na vlažnom dnu šalice, oblike i težinu vunenih pahuljica prašine pod krevetom, položaj paučine u sudoperu, mape na leđima kornjača usnulih pod vodoskocima, broj cipela čitavog pučanstva, tko je umro, a tko se rodio, broj psećih izmetina ispuštenih pred nečijim ulaznim vratima, leptira zaigranih u svom plesu nad livadom. Fotografirao je svaki spomenik, svako lice, svaki kamen i svaku mrlju.

S vremenom je uvidio da sve te informacije — poput tisuća sitnih pribadača — ne samo da Svemir drže na mjestu, nego i njemu samom pružaju moć. Tada je i postao Egzorcist. Jer kad bi na djelu bila neka Đavolija (on ju je zvao Organiziranim Zastranjenjem), on je to i znao — znakove bi bio vidio još i puno prije prvih očitovanja. Ona čudnovata gljiva, na primjer, s debelom, mliječnom ogrlicom čipkastog mesa, koja je izgledala kao da je prehlađena, predskazivala je bolesti krava, pobačaje u svinja, samoubojstva. Vidio bi on bio prošupljeno stablo, roj stršljena, one kružne brazde koje Nesreća urezuje oko svojih žrtava prije no što ih sasvim opkoli. A kad bi jednom prepoznao čvorove, znao je i kako ih razriješiti, pa tako i osloboditi žrtvu.

Godinama su ga smatrali najvećim Egzorcistom od svih njih. Opsjednuti su dolazili s imanja i seoca udaljenih i sto pedeset kilometara ne bi li ih on izbavio uroka. No to nije potrajalo. Uživao je u uspjehu tek da bi pretrpio obrat. Jednostavno, izgubio je osjećaj. Svijet se u svoj svojoj beskonačnoj raznolikosti istegnuo na sve četiri i Egzorcist je posrnuo. Sa sve većom tjeskobom shvaćao je da nikad neće uspjeti sve to progutati. Ne sam. Pretraživao je nebo u potrazi za ključevima, utjecao se seobama ptica i planeta, ali Svemir je i dalje šutio ili je to on oglušio.

Dolazili su mu ljudi sa svojim ranama, ranjenim srcem, pričama o bezgrešnim rođenjima i smrtima u bordelu, začaranim nećakinjama i breskvama što se smrzavaju usred srpnja. Ali on — izgubljen poput slijepca u nepoznatoj ulici — nije im više mogao pomoći. Stare formule šuplje su odzvanjale i nestajale u zraku njegovih zamračenih soba. Zaključao je vrata i otpuzao do tavanske hrpetine bilježnica, negativa i smeđastih slika u potrazi za utjehom, a možda i nadahnućem, tek da bi otkrio da su štakori sve izvrnuli i zgnječili, a grinje i kiša izjeli. Shvatio je tada da ima neprijatelja. Njegov neprijatelj bilo je Vrijeme.

Ponovno je u glavi pretresao svoje ranije neuspjehe. Novi novcati kamen temeljac, fotografiran tek da bi ga neka ptica u prolazu nagrdila (fotografirao ga je još jednom, no tad je pala kiša), vrt koji je krtica učinila neprepoznatljivim, krov s kojim je tornado učinio isto — naposljetku je skopčao: njegove fotografije, njegove pažljive bilješke, nisu pripadale njemu, nego Vremenu. Vrijeme je bilo Gospodar. Ako sekunde i jesu promicale nadahnjujućom pravilnošću, sa strane je sve bilo u potpunom neredu: larmadžija koji slini s balkona, stampedo nevinašaca na putu, izgubljeni šeširi i strpljenje. Zašto ptičji izmet, tamo, baš u onom kutu, baš u onom trenutku? I upravo nakon što je on, Odabrani Pisar, obavio svoj posao? Je li bio na kušnji? Je li bio nečija luda?

Egzorcist stupa kroz šumu, bolno svjestan bezbrojnih šumova i zujanja, nedokučivih gomila lišća, natrulih krhotina, sjemenja. A onda, prazneći crijeva za stablom, sa svom strašću otkrića uzvikuje:

»Svemir je kretanje! Vrijeme je sve!« A ako on, Egzorcist, želi povratiti nadzor nad zemljom koja mu ubrzano klizi među prstima (ljudi pričaju; vještice preplavljuju krajolik, a on ih nije u stanju prodrmati — čavli u mokraći nisu djelovali, kao ni uobičajena bajanja u svinjcima ili revanje u zoru pod magarećom kožom kraj djevičine postelje), morat će imati posla samo s Đavlom. Jer, ne dokazuje li sve to da je pita nejednako razrezana? Da Vrijeme ne pripada Vječnosti, Vijeku Vjekova Dobrote, Božjoj tromoj zemlji Čistog Prvenstva, nego crnoj poleđini pite? Vrijeme pripada Đavolu!

Dok hoda prema svome domu, uvića zašto ga već godinama opčarava izmet — njegov vlastiti i tuđi, ljudski i životinjski. (Jednom davno bio je naumio fotografirati svaku veliku nuždu seljana, te je razmišljao i o javnim mjestima opremljenima fotografskim aparatima. To je palo u zaborav kad je postao opsjednut linjajućim kukcima — i opet Vrijeme! To izazovno svlačenje košuljica!)

»Sloboda«, zadihano će, »mit je uma, boleština što stvara uneređenost.« Zaboravlja skinuti cipele i uvlači se u krevet, čeka znakove.

»U Vječnosti nema slobodne volje«, mrmlja navlačeći pokrivače preko glave. »S tamne strane pite nema izbora. A sa svijetle strane nemaš što odabrati!« Dok zapada u san, u praznini nad glavom okreće se blještava staklena papuča. Smjesta je prepoznaje:

»O Belzebube!« uzvikuje. »Daj mi usplamtjeli ključ svoje svete odaje! Učini me svojim Visokim Voajerom!« U odgovor, pred njim se podiže nestalna građa mašte nalik na zamrljana i uzbuđena tijela jednostavnih životinja koje prosipaju svoj život pod leću. Vidi planete prikovane kao cekini uz ljusku čistilišta, probušene ne bi li olakšali seobe mrtvih; opaža da je rub svijeta oštar poput noža, da su onima koji tumaraju i preblizu stopala izribana poput sira prije no što ih pakleno ždrijelo usiše. U zoru ustaje i, obilazeći grmlje, prazni gnijezda i rasteže mreže sa stabala. Kasnije, uz Đavolje šaputanje, ispipava perje u potrazi za rješenjima pomrčina; sjecka gušterima jetra ne bi li razotkrio tajne zvijezda i mačkama prebrojava zube da uđe u trag seobama štakora, putovima kuge. Vraća se u krevet, uši su mu još pune Đavoljih insinuacija, uranja zubima u ustreptali slatkiš Zemlje snova, pa zajahavši kršni prst sna, snažno navaljuje i jebe Vrijeme.

Sada zna da će uspjeti; ponovno će steći Moć, i to veću no što je ikada bila. Neće biti podanik dvaju gospodara, sred havarije na moru sukobljenih svjedočanstava, nego sama Đavolja Desnica. Bit će Kralj najdeblje kriške, one uskiptjele i uzavrele kriške što se zove Život. Z

Rikki Ducornet (1943) je američko-kanadska slikarica, ilustratorica i književnica — na svemir otporni »amalgamemnon« za gradnju orbitalnih fantazmagorija, alkemijski sintetiziran iz astralnih tijela Borgesa, Boscha, Garcie Marqueza i žada — izliven u fotografskome prostoru »izgubljenih šešira i strpljenja«. Ona je *ona Rikki* iz pjesme »Rikki Don't Lose That Number«, grupe *Steely Dan*. Spaljuje fosfor u riječima, crta perje pod krvavim dlanom vjetra, ona ja Agalmagedon — najljepši anđeo suvremene književnosti. Dosad je objavila nekoliko zbirki priča, poezije i knjiga za djecu, te pet romana — *The Stain* (1984), *Entering Fire* (1986), *The Fountains of Neptune* (1992), *The Jade Cabint* (1993) i *Phosphor in Dreamland* (1995). »Egzorcist« je ulomak romana *The Stain*.

Zoran Roško

Njemačka

Želimo sve najbolje

Snimao je mafiju

Gioia-Ana Ulrich

Ingo Schulze rođen je 1962. godine u Dresdenu, studirao je klasičnu filologiju u Jeni, djelovao je kao dramaturg u Kazalištu u Altenburgu, a danas živi u Berlinu. U okviru kazališnoga djelovanja proveo je 1993. šest mjeseci u Petrogradu. Svoju prvu knjigu, za koju je dobio nagradu *Alfred Döblin*, a objavljena je 1994. nazvao je *33 trenutaka sreće* (*33 Augenblicke des Glücks*) i nadjenuo joj podnaslov *Iz pustolovnih zapisa Nijemaca u Petrogradu* (*Aus den abenteuerlichen Aufzeichnungen der Deutschen in Pieter*). Knjiga je zaista pustolovna. Govori o fotografu Mitji što u Petrogradu slika žrtve koje je mafija umorila i napadno se pojavljuje na mjestima zločina. Bez njegovih bi slika mafija već odavno nestala iz javne svijesti, jer vijesti gotovo nitko više i ne čita. Mitja od nepoznatih dobiva upute gdje će se dogoditi novo ubojstvo. No, jednoga je dana došao red i na njega. Mitja se bori za svoj život — započinje pustolovina na Divljem istoku. Autor se služi napetim kratkim krimićima, unutrašnjim monologom, romantičnim novelama u kojima se fantastična događanja izmjenjuju s realnim te izobličuju u zastrašujuće groteskna ili se pretvaraju u čudesno jezovita, s minijaturnim sekvencama iz miljea u kojem ostaje potpuno zagonetno što se zapravo događa; jasna je samo atmosfera kriminala i epizode koje djeluju poput skamenjenih scena, slika jeze.

Drugi autorov roman *Simple Stories*, objavljen 1998. godine, govori o stanju u Istočnoj Njemačkoj nakon ujedinjenja, tj. nakon 1989. godine. To zapravo i nije pravi roman, već zbirka epizoda iz jedne istočnonjemačke provincije, kako glasi njegov podnaslov. Ovdje dominira tzv. brzi rez, tehnika *short cutsa* koja podsjeća na istoimeni film američkoga režisera Roberta Altmana. Schulze u duhu Richarda Forda i Raymonda Carvera piše o snažnoj amerikanizaciji kulture novih provincija u kojima sad umjesto ideoloških vladaju ekonomski pritisci.

Igra riječima i slikama

Friederike Kretzen rođena je 1959. godine u Leverkusenu, a studirala je sociologiju i etnologiju u Gießenu. Već tijekom studija počinje stvarati vlastitu kazališnu grupu te ujedno objavljuje svoje prve eseje. Nakon završenog studija najprije se zapošljava kao asistentica režije u Gradskom kazalištu u Gießenu, a nakon toga kao dramaturg u Teatru *Rezidenz* u Münchenu. 1983. godine seli u Basel, u koji se uvijek vraća nakon duljih boravaka u Amsterdamu, Bostonu, Londonu i Veneciji. Pored spisateljskoga rada Friederike Kretzen bavi se publicističkim radom za *Neue Züricher Zeitung*, *Basler Zeitung* i Radio DRS2, te radi kao docent na Višoj školi za umjetničko oblikovanje u Zürichu. Bavi se i književnom kritikom.

1989. godine Kretzen objavljuje svoj prvi roman i radio-dramu pod nazivom *Šaptačica* (*Die Souffleuse*), a već je 1990. godine u Züri-

nastavak na sljedećoj stranici ☞

☞ nastavak s prethodne stranice

chu praizvedena istoimena kazališna predstava. U svojem je prvijencu autorica u književnost spojila čežnju za smrću i želju za životom. Kritika je roman nazvala malim remek-djelom u prozi. Kretzen raspolaže jasnim, bogatim jezikom i dobrim osjećajem za detalje. 1991. godine objavljuje svoj drugi roman *Proba* (*Die Probe*) koji kritika još više hvali. Tekst romana gorči je od *Šaptačice*, ali i komičniji, hrabriji i zreliji te dosljedno prelazi u liriku i dramu. Sljedeći roman *Vi glupe babe* (*Ihr blöden Weiber*) Kretzen objavljuje 1993. godine, a kritika tvrdi kako je Friederiki Kretzen uspjela virtuozna igra riječima i slikama, istovremeno duhovita i nesentimentalna. Knjiga je duhovita i potvrđuje autoričin ugled kao avangardne pripovjedačice. Njezin je pogled na svijet dürrenmattovski, ali iz ženske perspektive. U četvrtom romanu *Indiander* (1996) autorica ocrtava jedinstvenu sliku svojega djetinjstva pedesetih godina. Ona nije sentimentalna i romantična, njezin je jezik rafiniran i jednostavan te obiluje aluzijama. 1998. godine autorica je objavila svoj posljednji roman *Ja sam brežuljak* (*Ich bin ein Hügel*).

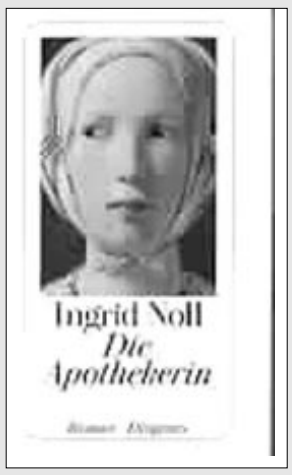

Želimo im najbolje

Ingrid Noll rođena je 1935. godine u Šangaju, a 1949. se s obitelji vraća u Njemačku. Nakon mature kratko vrijeme studira germanistiku i povijest umjetnosti na Sveučilištu u Bonnu. Do udaje bavi se različitim poslovima. Nakon nekoliko mladenačkih pokušaja tek u pedeset petoj godini počinje pisati. Pored priča za djecu nastao je njezin prvi roman (1991) *Pijetao je mrtav* (*Der Hahn ist tot*), koji je od čitatelja i kritike vrlo dobro prihvaćen. U svojim krimićima, koje dosad nikada nije stvarala po klasičnom modelu kriminalističkih romana, Ingrid Noll jasnim, samo naizgled jednostavnim stilom govori o svakodnevnim situacijama u kojima otkriva latentno ludilo iza fasade solidne malograđanštine. Novine *Die Salzburger Nachrichten* zbog toga su je prozvale njemačkom Patriciom Highsmith. Njezini tekstovi svjedoče o životnoj mudrosti, odličnom poznavanju ljudi i razrađenom iskustvu. Kod Ingrid Noll ubojstvo nije najvažnije. Njezine su priče izvještaji o ženama koje iz jednoga manje-više običnoga života postaju ubojice. Njezin se treći roman *Apotekarica* (*Die Apothekerin*), za koji je 1994. godine dobila nagradu *Glauser* za kriminalističku književnost, sedamdeset sedam tjedana nalazio na top-listama bestselera, a 1997. godine snimljen je istoimeni film. U sedam godina književnoga djelovanja objavila je šest kriminalističkih romana, priče za djecu te scenarij za TV komediju (1993. godine). *Röslein Rot*, njezin posljednji roman, objavljen 1998. godine sadrži sve tipične karakteristike njezinih romana: crni humor i šarmantnu ironiju, a bezobrazna priča ima tempo i odiše neobičnom pripovjedačkom lakoćom. Ingrid Noll previše zorno, precizno i obojeno ocrtava svoje likove koje pratimo kroz sve životne krize i kojima, koliko god oni bili nemoralni, od srca želimo sve najbolje. Z

Francuska proza: smjena generacija?

Čak i ako je francuska književnost izgubila ulogu svjetionika, mnogo je zanimljivih, lucidnih i inovativnih djela

Marinko Košćec

Nova francuska proza? Camus, Sartre? Ne, recentna, nama suvremena djela. Kako, zar ih ima? Zar se u Francuskoj još objavljuje? S motrišta »naših prostora«, u drugoj smo polovici stoljeća mogli sporadično zamijetiti još samo nekoliko imena: Malraux, Aragon, Simenon, možda Marguerite Duras, možda Françoise Sagan. Claude Simon je zaradio Nobelovu nagradu, ali njega ionako nitko ne čita; u domovini je proglašen najdosadnijim piscem sve od Casimira de la Vignea. Šezdesetih se godina, uz studentsku revoluciju, dogodila i brodolomna avantura nazvana *novi roman*, no srećom se o njoj brzo prestalo govoriti. Tijekom tog razdoblja teorijske diktature nad fikcijom, romani su bili nezamislivi bez metanarativnog egzibicionizma, rasprava o (inter)tekstualnosti, dijalogizmu, polifoničnosti, otvorenosti djela, itd. Takve je naglaske gotovo nemoguće pronaći u današnjoj prozi. Sredinom osamdesetih, nakon preminuća nekoliko karizmatskih ličnosti (Barthes, Perec, Lacan), te časopisa *Tel Quel*, francuska je avangarda i sama pristala na eutanaziju. Rasterećen ideologija, socijalnih i ontoloških preokupacija, roman je potonuo u promišljanja suptilnosti ljudske duše, u udobnost narcizma, ili se odao bezbrižnom uživanju u stilskim igrama. Od sedamdesetih do naših dana ubrzano su se brisale granice visoke i popularne književnosti. Proza se spremno podvrgnula zakonima tržišta, koje traži instant-proizvode za jednokratnu upotrebu i bacanje. Rezultat: francuski se kritičari, a i sami autori, odavno žale da je nacionalna književnost anemična i gotovo autistička, da je kapitulirala pred najezdom stranih, naročito anglofonih književnosti, i pred vizualnim medijima. Iz svega bi se toga dali izvlačiti zaključci o mraku koji se spušta, o novom analfabetizmu, itd.

Situacija je ipak malo drugačija. U Francuskoj se sve više objavljuje i čita, a i knjiga se kupuje više nego ikada (zapažena djela lako se popnu do 100.000 prodanih primjeraka). Prošle se godine pojavilo 31.495 novih knjiga, što je 15% više nego 1997. U zemlji ukupno djeluje 3.600 izdavača, a oko 3.000 pisaca objavljuje prozu; otprilike svaki deseti rukopis je prihvaćen. Neke se knjige istodobno pojavljuju u papirnatom i elektroničkom izdanju, odnosno osim u knjižari mogu se nabaviti putem Interneta; nakon upisivanja bankovnih podataka tekst stiže u vaš kompjutor. Značajno je spomenuti da biblioteka *J'ai lu* uspješnija djela ponovo objavljuje u jeftinom uvezu za dvadesetak franaka (isto toliko kuna). Teško je ne poželjeti da ovaj koncept nadahne naše izdavače; na takvu bi cijenu čovjek drage volje platio čak i omraženi PDV od 22 posto! Dodajmo uzgred da je u Francuskoj prosječna cijena knjiga u četiri godine pala za 12 posto. No, sve to zapravo svjedoči o hiperprodukciji i inflaciji vrijednosti, reći će skeptici. Možda; ali ako to jadno francusko stanje usporedimo s hrvatskim?

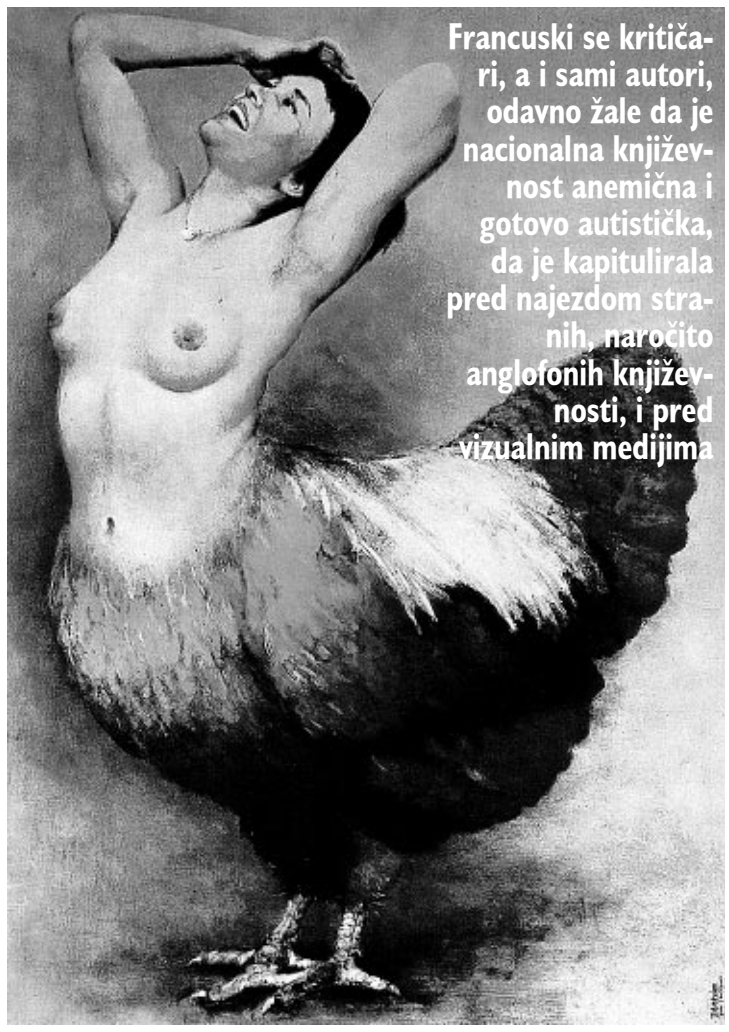

Francuski se kritičari, a i sami autori, odavno žale da je nacionalna književnost anemična i gotovo autistička, da je kapitulirala pred najezdom stranih, naročito anglofonih književnosti, i pred vizualnim medijima

Stari lavovi

Postoji i mnogo više od brojčanih argumenata. Čak i ako je francuska književnost izgubila ulogu »svjetionika«, odnosno nešto teže prelazi granice, ako više ne proizvodi »velike« romane i nijedan autor ne objedinjuje sartreovske odlike angažiranog intelektualca, filozofa i umjetnika, ipak je u izobilju zanimljivih, lucidnih i inovativnih djela. Prisjetimo se zato nekih autora koji su već desetljećima na sceni i u nacionalnim su okvirima stekli status živih spomenika. Osim Simona, *novi roman* je nadživjelo i djelo Michela Butora, te naročito Nathalie Sarraute, koja je fenomen dugovječnosti: i u desetoj životnoj dekadi izaziva hvalospjeve kritike. Konstanta njezina stvaralaštva zanimanje je za proturječja i pukotine stvarnosti, za utapanje apsurda postojanja u svakodnevnici, za slojevitost ljudskih odnosa i njihovo izmicanje raciju. Philippe Sollers se, nakon niza »apstraktno« avangardnih djela, razuzdanim romanom *Žene* (*Femmes*, 1983) okrenuo društvenoj aktualnosti. U njegovoj fragmentarnoj, visoko stiliziranoj prozi, uvijek se sučeljavaju hedonistička putenost, usamljenička meditativnost i kritika banalnosti suvremenog svijeta. Upravo se pojavila briljantna *Godina tigra* (*L'Anné du Tigre*), dnevnik koji je po narudžbi izdavača vodio tijekom prošle godine. Opus Pascala Quignarda u znaku je isprepletanja mitološkog i metaforičkog, tjelesnosti i ontologije, eseja i fikcije. Odlikuje se melankoličnim, prigušenim tonom, aforističkom mudrošću, diskretnom mekoćom i elegancijom. U *Tajnom životu* (*Vie secrète*, 1998), kulminirala je njegova romantičarska ambicija sveobuhvatnosti izraza. Jean-Marie Gustave Le Clézio je već prvijencem *Zapisnik* (*Le procès-verbal*, 1963) objavio rat logo- i euro-centrizmu, te krenuo u potragu za mudrostima »primitivnih« naroda, težeći razbijanju ograda identiteta i osjetilnoj osmozi sa svijetom. Prošle je godine objavio roman *Zlatna Ribica* (*Poisson d'or*). Michel Tournier promišlja i prerađuje kolektivne mitove, u njih ugrađuje semantičku polifoniju. Nekoliko djela ova dva autora kod nas je prevedeno u izdanju Ceresa. Mitologija Patricka Modianoa temelji se na opsesivnoj potrazi za odgovorima koji izmiču; stvarnost je porozna, prošlost puna amnezije, identitet i istina nedostupni. Početkom godine pojavile su se *Neznanke* (*Des inconnues*). Daniel Pennac je svojom humorističkom obiteljskom sagom postigao znatan uspjeh i u inozemstvu, naročito u Italiji. Uz vatromet komičnih situacija (koje često parodiraju vruće društvene teme) Pennac briljira u dijalozima i jezičnim piruetama. U siječnju ove godine pojavilo se *Voće strasti* (*Aux fruits de la passion*). Jean Echenoz se tijekom osamdesetih nametnuo romanima u kojima pod fasadom krimi-intrige, avanture i humora vrvi od meta-tekstualnosti, teleskopiraju se implicitni komentari na temu potrošačke kulture i statusa umjetnosti. Njegova se poetika temelji na »zloupotrebi« uobičajenog smisla riječi i racionalne sintakse, na stvaranju semantičkih začudnosti. Pascal Bruckner je našoj publici poznat po (ekraniziranom) romanu *Ledeni mjesec* (*Lune de fiel*, 1994), a ove je godine objavio dvije pripovijetke pod zajedničkim naslovom *Anonimni ljudožderi* (*Les ogres anonymes*). Kod nas je prevođen i od AIDS-a preminuli Hervé Guibert, čiji provokativni autofikcijski romani razgolićuju obiteljsko okruženje, parišku elitu, te sukcesivne etape smrtne bolesti. Njegovo stilski najuspjelije djelo, *Raj* (*Paradis*, 1992), objavljeno je posthumno. Spomenimo još val koji je krajem 1997. godine u prvi plan izbacio Philippea Delerma. Naslov njegove zbirke fragmenata *Prvi gutljaj piva i drugi sitni užici* (*Première gorgée de bière et autres plaisirs miniscules*, 1997) mnogo govori koliko o tekstu (hedonistički i eufemistički zaokupljen svakodnevnim detaljima, koji, međutim, skrivaju bogatu metaforičku i ontološku podstavu), toliko o nepopularnosti »velikih« i globalnih tema kod čitatelja. Delermov je izraz proizvod tipično francuskog duha, čija su glavna obilježja šarm, elegancija i uživanje u životnim sitnicama, njihovo uzdizanje na razinu »filozofije«.

Mladi mračnjaci

Zajedljivci će, međutim, spremno ustvrditi da je to obilje dobrih knjiga poput prašine koja nikako da se pretvori u čvrstu građevinu, a samo se takve vide izdaleka. Proslijedimo, dakle, krunskim argumentom: prošle se jeseni pojavio autor koji je zaljuljao čitateljske mase. Odaziva se na ime Michel Houellebecq, četrdesetogodišnjak je, po zanimanju agronom, informatičar i pjesnik, privatno povremeni alkoholičar i posjetitelj psihijatrijskih ustanova, a usput i potpisnik dvaju romana: *Proširenje područja borbe* (*Extension du domaine de la lutte*, 1994) i *Elementarne čestice* (*Les particules élémentaires*, 1998). Već je prvi nagovijestio izuzetnu književnu pojavu, no prošao je relativno nezapaženo. Drugi je, međutim, zasjenio sve što je u Francuskoj objavljeno posljednjih godina i uzrokovao hvalospjeve poput »kraj stoljeća je pronašao svojeg pisca«. Treba istaknuti da se radi o autoru koji tvrdi da uživa pisati jedino turobne i mučne priče, a svoj je program ovako artikulirao: *Svako društvo ima svoje točke manjeg otpora, svoje rane. Stavite prst na ranu i snažno pritisnite. Kopajte po predmetima o kojima nitko ne želi slušati. Po naličju dekora. Naglasite bolest, agoniju, ružnoću. Govorite o smrti, o zaboravu. O ljubomori, o ravnodušnosti, o frustraciji, o odsutnosti ljubavi. Budite gnusni, i bit ćete vjerodostojni.* Udaljenost takve poetike od Delermove mjeri se svjetlosnim godinama; Houellebecq smatra da je u književnosti stil potpuno beznačajan, jedino je važno ono što čovjek ima za reći. No osim što je majstorski nanišanio u bolne točke svojeg vremena, izazvao je lančanu reakciju polemika, a one su poslužile kao detonator popularnosti. Protivničku paljbu navukle su njegove osude egoističkog liberalizma, pornoprizori koji se podruguju sâmom konceptu dobrog ukusa, te koketiranje s reakcionarnim, »politički nekorektnim«

idejama. Žurno su se podigla upozorenja da ovakvo pismo književnost pretvara u smetlište, da ono na vulgarnost današnjice odgovara još većom vulgarnošću. Dio je kritičara prigodno navukao uniformu političkih komesara: autoru su pripisali scijentizam i neo-pozitivizam, nihilizam, katolički integrizam, bliskost s krajnjom desnicom, rasizam (iako se neke od tih etiketa uzajamno isključuju). Točno je da fantazira o genetskom poboljšanju ljudske vrste, da napada pobačaj i seksualnu slobodu, da pojavu »serijskih ubojica« objašnjava kao logičan proizvod hippie-kulture, da otrovno ubada one koji se okupljaju u interesna »plemena« (militantni crnci, punkeri, ekolozi, feministkinje, homoseksualci...), no začudno je uvjerenje da se radi o tezama koje autor zaista zastupa. Izlažući simptome Houellebecq zapravo govori o uzrocima, odnosno klinički, rendgenski portretira duhovni i emotivni rasap suvremenog (zapadnog) svijeta. No njegove provokacije i apokaliptične dijagnoze ne bi zaslužile osobitu pozornost da se ne radi o bogatom, snažnom i dalekosežnom tekstu koji je napisan s britkom preciznošću i nabijen crnim humorom.

S druge strane, Houellebecqov je medijski bljesak osvijetlio i nekoliko tridesetogodišnjaka čiji prvi romani pokazuju niz afiniteta s njegovom književnom vizijom. Našlo se promatrača koji su počeli klicati pojavi nove struje, te Houellebecqu kao njezinom predvodniku. No ne samo da je naša epoha nesklona pripadnosti skupinama i usmjerenjima, nego su zapravo u pitanju različite poetike s nekim zajedničkim obilježjima, a to je prije svega otklon od intimističke i estetičke proze koja skromno odustaje od vizija i svake radikalnosti. Autori o kojima je riječ, naprotiv, pogled usmjeravaju prema društvu, razgrću maglicu nad nerješivim problemima, brutalno ukazuju na cinizam i uništavilo našeg vremena. Svijet u kojem žive prikazuju kao zloćudan, nečovječan, o njemu nemaju reći baš ništa pohvalno. Tisuće knjiga govore o surovosti i patnji, ali ipak vode prema otkupljenju, ukazuju na moguće izlaze; ovdje je sve mračno i bez svjetla na kraju tunela. Ipak, nešto pruža otpor: živost, eksplozivnost glasa, jezično ubadanje, pršteći humor; pobuna probija između redova u vidu (zaraznog) uživanja u vlastitom tekstu. To nije generacija idealista ni butovnika. Stasala u vremenu bez čvrstih odrednica i autoriteta, jednako je ravnodušna prema tradiciji i prema avangardi, obilježena je Internetom i globalnom medijskom kakofonijom, spekulacijama o kloniranju i sumnjama u osobni identitet. Zato bi umjesto o novom usmjerenju krajem devedesetih, primjerenije bilo govoriti o podudarnosti mladih autorskih senzibiliteta koji su poput otrovnih gljiva propupali na duhu vremena. Ako iz njihovih tekstova probija kakva zajednička nota, ovako zvuči: loše je, i vjerojatno će biti još gore, ali mi smo živi i budni; dok nam je glasa, nitko to ne može poreći!

Istaknimo, dakle, nekoliko imena: Marie Desplechin je u svojem prvom romanu za odrasle *Bez mene* (*Sans moi*, 1998) svakodnevno krpanje kraja s krajem prikazala kao tanku fasadu nad ponorom depresije, poraza i samoubojstva. Izbor koji suvremeni svijet nameće pojedincu je jednostavan: pristati na licemjerje, egoizam, poniženje i bešćutno iskorištavanje, ili nestati. U romanima Lorette Nobécourt, *Svrbež* (*La Démangeaison*, 1994) i *Razgovor* (*La Conversation*, 1998), ljudsko tijelo je također igračka u rukama sustava, koji će sve učiniti da ga potčini, ušutka, čak i zdere kožu s njega. To je razlog što naratorica *Razgovora* halucinira *rijeku živog mesa u zemlji zaklane stoke*. Iegor Gran je je u prvijencu *Ipso Facto* (1998) ispričao kafkijansko propadanje svojeg lika u birokratsku i egzistencijalnu crnu rupu, nakon što je izgubio svjedodžbu o maturi. Naposljetku, *Svinjska posla* (*Truismes*, 1996) i *Rađanje fantoma* (*La naissance des fantômes*, 1998) Marie Darrieussecq, koji uz Houellebecqove romane čine jezgru događanja o kojem govorimo, predstavljeni su u prošlom broju *Zareza*. Naglasimo još jednom: sve gore spomenute priče, ma kako depresivne ili morbidne, prošivene su jedrim, reskim humorom; Marie Darrieussecq u tome osobito briljira. Sav je šarm *Svinjskih posla* u pomaknutosti registara: groteskni događaji, prizori bestijalnog seksa i krvavog zločina ispričani su u stidljivom, eufemističkom tonu, ili pak, s drugog motrišta: u ambalaži frivolnosti servirane su pikantne (političke i socijalne) teme. Houellebecqov je postupak suprotan: svakidašnjicu i sitne ljudske slabosti prikazuje u sarkastično karikaturalnom izdanju.

Na zapadu ništa dobro

Vratimo se sada Houellebecqu. Pripovjedač *Proširenja područja borbe* inhibirani je, tugaljivi informatičar bez ambicija. Odbijajući aktivno sudjelovati u robno-novčano-spolnom nadmetanju, osuđen je na samoću, masturbaciju i depresiju. Naslov je ironična figura: narator se prisjeća događaja iz djetinjstva kada se zamalo utopio, no pluća su prepoznala potrebu da se bore za zrak koji znači život. Svijet u kojem živimo je *proširenje područja borbe* na sve životne dobi i sve društvene slojeve; odraslog čovjeka održava u trajnom stanju utapanja, prisiljava ga da se održava na površini gazeći po glavama drugih. Houellebecqov protagonist, naprotiv, pokazuje samo jednu želju: iskočiti iz tog mehanizma. Zato traži svaku priliku da se distancira od svoje okoline, pušta se da klizi prema ludilu i samoubojstvu. Houellebecqova je oštrica primarno socijalna; svoje likove ne mrzi, čak ni kada su podli i gnusni, već suosjeća s njima jer ne vladaju svojim ponašanjem, jer su igračke u rukama sustava i samo ih tanka nit dijeli od zjapećeg, vrebajućeg ništavila.

Ako su osnovni tonovi prvog romana zajedljiva potištenost i gorčina, *Elementarne čestice* su knjiga bijesa, otvorenih iskaza frustracije i nesnošljivosti, te inventar različitih patoloških pojava. Ona ne poznaje elipsu i nekazivo; sve je izgovoreno i pokazano, ne samo intimni dijelovi tijela i različiti stupnjevi njegovog propadanja, nego i gorko, prljavo naličje psihe. Roman portretira dva polubrata komplementarnih osobnosti; Michel je genijalni bilog, asket lišen ljudskih osjećaja, a Bruno depresivni slabić u kojem ključa nezadovoljena žudnja. Dok prvi ne osjeća nikakvu pripadnost ljudskoj zajednici i svoj zemaljski život shvaća kao čistu akcidenciju, drugi nespretno i očajnički traga za srećom u tjelesnosti. Rascijepivši se na dvije polovice, autor je ironijski svoje vlastito ime dodijelio onom koji utjelovljuje anti-humanistički pozitivizam, dok je izopačeni, turobni, no toliko čovječni Bruno — profesor književnosti. S njihovim se žalosnim sudbinama isprepliću, s jedne strane, klinička i katastrofična sociološka razmatranja, a s druge strane, znanstvene teorije i spekulacije o genetskom poboljšanju ljudske rase. Nije slučajno da, kao i M. Darrieussecq u *Rađanju Fantoma*, Houellebecq upliće kvantnu fiziku i organsku biologiju; znanstvene fantazije uvukle su se u svakidašnjicu, pa se »novo-pozitivistička« tumačenja pojavljuju kao simptom potiskivanja duhovnosti u informacijskom, hipertehnološkom dobu. *Elementarne čestice* su ujedno i povijesna sinteza društvenih previranja vezanih uz seksualnu revoluciju te radioskopija stanja duha naših suvremenika, gorka karikatura emotivne bijede, izgubljenosti i uzaludnosti. Dok M. Darrieussecq u seksualnosti ogoljuje animalizam, Houellebecq je pokazuje kao izvor patnje. Pornografski prizori nemaju funkciju uzbuđivanja, nego djeluju kao najrječitije uprizorenje frustracije i otuđenja, a često su nabijeni sarkastičnim humorom. Kao što je najveća provokativnost naratorice *Svinjskih posla* u tome što joj se prilično dopada biti krmača unatoč svim neugodnostima koje donosi takvo stanje, Houellebecq se gotovo i ne pokušava skrivati iza svojih karikatura, odnosno pretvara nas u voajere koji nagađaju je li osobno prisutniji u turobnom, nastranom i poniženom Bruni ili u lucidnom i nečovječnom Michelu.

Heterogenost Houellebecqovog izraza, isprepletanje znanstveno-tehničkog diskursa i patetike, britke kritike i pikantnog humora, znak je odbijanja disciplinirane, skromne književnosti, romana kao estetičkog proizvoda. Deterministička tumačenja i pozivanje na ideje Augustea Comtea, uz sirovost izraza, pribavili su mu etiketu post-naturalizma. No prizemna hladnoća pogleda je privid, jer autor je sustavno minira sarkazmom i raznim poetskim postupcima koji pojačavaju naboj otuđenosti i apsurda. Roman stoga, među ostalim, možemo smatrati i žestokom kritikom materijalističke ontologije, prevlasti neurobiološkog, dakle pozitivističkog tumačenja čovjekova ponašanja i osjećaja. Zazivajući (ne bez ironije) neki sutrašnji svijet bez muškaraca (koje smatra beskorisnima, osim u slučaju reprodukcije) ili barem povratak matrijarhatu, Houellebecq objavljuje slom egoističnog, potrošačkog liberalizma, te dolazak novog doba u kojem će pronalazak molekule besmrtnosti donijeti blagostanje kloniranim ljudskim bićima.

Kao i u slučaju M. Darrieussecq, Houellebecqov senzacionalni uspjeh neki su proglasili učinkom trenutačne mode. Što, međutim, odražava književna moda, ako ne prepoznavanje djela koje je uspjelo obuhvatiti i na intrigantan način uprizoriti akutna pitanja kolektivne podsvijesti i osjećaje koji su u zraku? S Houellebecqovim se viđenjem ne moramo složiti; on to i ne traži niti se želi dopasti. Možemo izabrati da bolest o kojoj govori ne prepoznamo kao svoju, možemo se oglušiti na loše vijesti koje donosi, no tako ih nećemo spriječiti. Z

Michel Houellebecq

Elementarne čestice

ulomak iz romana objavljenog 1998.

Bruno se nakon doručka vratio u svoj šator, neko se vrijeme kolebao bi li masturbirao (slika adolescentica još je bila živa), te se naposljetku suzdržao. Te su izluđujuće curice svakako bile proizvod šezdesetosmašica koje se, u zbijenim redovima, moglo susresti u krugu kampa. Neke su se od tih starih kurvi, dakle, unatoč svemu uspjele reproducirati. Zbog te je činjenice Bruno potonuo u neodređenu, no neugodnu meditaciju. Naglo je rastvorio zatvarač svojeg iglu-šatora; nebo je bilo plavo. Oblačići nalik štrcajima sperme plutali su među borovima; pred njim je bio blistav dan. Bacio je pogled na tjedni program: odabrao je opciju broj 1, *Kreativnost i opuštanje*. Jutarnji je izbor nudio tri radionice: pantomimu i psihodramu, akvarel, osjećajno pisanje. Psihodrama ne hvala, već ju je upoznao tijekom tjedna provedenog u dvorcu kod Chantillya: četrdesetogodišnje sociologinje su se valjale po tepihu gimnastičke dvorane, moleći tatu da im donese medvjedića; to je trebalo izbjeći. Akvarel ga je mamio, no vjerojatno se odvijao u prirodi: čučati među borovim iglicama, insektima, uključujući još niz problema, da bi se proizvodile drljotine, je li to bio dobar izbor?

Voditeljica radionice pisanja imala je dugu crnu kosu i ružem naglašena velika usta (one vrste koja se obično naziva »usta za pušenje«); nosila je tuniku i crne hlače vretenastog kroja. Krasna žena, s puno stila. No ipak stara kurvetina, pomisli Bruno, smještajući se usred nezgrapnog kruga koji su oblikovali sudionici. S njegove je desne strane debela žena sive kose, s debelim naočalama, odvratno mutnog tena, glasno puhala. Vonjala je na vino, premda je bilo tek pola tri. »Pozdravimo našu zajedničku prisutnost, započe voditeljica, pozdravimo Zemlju i svih pet smjerova, te otvorimo ovu radionicu pokretom hatha-yoge nazvan *pozdrav suncu*.« Uslijedio je opis nekog nerazumljivog položaja; pijandura kraj njega prvi je put podrignula. »Umorna si, Jacqueline... prokomentirala je yogina; nemoj sudjelovati u vježbi ako je ne osjećaš. Ispruži se, skupina će ti se pridružiti malo kasnije.«

Doista, trebalo se ispružiti, a karmička je učiteljica pritom recitirala svoj umirujući i šuplji govor: »Ulazite u čudesno prozirnu vodu. Ta voda vam umiva udove i trbuh. Zahvaljujete svojoj majci Zemlji. S povjerenjem se priljubljujete uz majku Zemlju. Osjetite svoju žudnju. Zahvalite sebi što ste si dali tu žudnju.«, itd. Ležeći na prljavom tatamiju, Bruno osjeti kako mu zubi drhte od razdraženosti; pijandura do njega podrigivala je u pravilnim razmacima. Između dva podrigivanja izdisala je uz glasno »Haaah!...« koji su trebali odražavati njezinu opuštenost. Karmička drolja nastavljala je svoj skeč, zazivajući zemaljske sile da ozrače trbuhe i spolovila. Nakon što je obradila sva četiri elementa, zadovoljna svojim nastupom, zaključila je riječima: »Sada ste prekoračili granicu racionalnog mišljenja; stupili ste u dodir sa svojim dubinskim razinama. Tražim od vas da se otvorite neograničenom prostranstvu stvaranja. — I grupnog karanja,« bijesno pomisli Bruno pridižući se s mukom. Uslijedila je *seansa pisanja*, a potom predstavljanje i čitanje tekstova. Samo je jedna cura u toj radionici bila podnošljiva: mala riđokosa u trapericama i majici, solidnih oblina; odazivala se na ime Emma i bila je autorica totalno blesave pjesme u kojoj se radilo o mjesečevim ovčicama. Iz svih se sudionika cijedila zahvalnost i veselje zbog ponovnog susreta s našom majkom Zemljom i našim ocem Suncem, itd. Došao je red na Brunu. Sumornim je glasom pročitao svoj kratki tekst:

Taksisti su pravi pederi
Neće stati, puštaju te krepati.

»Tako osjećaš... reče yogina. Tako osjećaš jer nisi prevladao svoju negativnu energiju. Osjećam da si ispunjen dubinskim razinama. Možemo ti pomoći, sad i ovdje. Ustat ćemo i koncentrirati skupne snage.«

Ustadoše i stvoriše krug uhvativši se za ruke. Bruno teška srca zgrabi pijandurinu ruku s desne strane, a s lijeve ruku nekog ljigavog starog bradonje koji je nalikovao Cavanni. Usredotočena no smirena, učiteljica yoge ispusti otegnuti »*om!*« I svi stadoše ispuštati *omove* kao da su samo to radili čitavog života. Bruno se hrabro nastojao uklopiti u zvučni ritam vježbe, no iznenada osjeti da mu je narušena ravnoteža. Pijandura se, hipnotizirana, skljokala kao vreća. Ispustio joj je ruku, ali nije mogao izbjeći pad te se našao na koljenima pred babetinom, koja se, izvaljena na leđima, koprcala po tatamiju. Yogina je načas zastala i mirno konstatirala: »Da, Jacqueline, i trebaš se ispružiti ako tako osjećaš.« Te su se dvije izgleda dobro poznavale. Z

Čvorišta proze d

Trivijalno i fantastično, (neo)avangardizam, esejizam, lirizam i historiografska fikcija te socijalni mimetizam, koji uključuje upotrebu skaza od nem

Igor Štiks

Kao uvodnu napomenu vrijedilo bi reći da u ovom eseju, koji ukratko i zgusnuto namjerava ocrtati glavne tokove nove proze, pod nazivnik *novi prozaici* svrstavamo one pisce koji su se, bez obzira na godinu rođenja, pojavili prvom knjigom, odnosno, zapaženije počeli objavljivati na stranicama književnih časopisa i novina nakon 1990. godine.

Nedvojbeno je da novelistika i kvalitativno i kvantitativno dominira proznom produkcijom ovih pisaca. Na planu forme moguće je primijetiti da određen broj autora (kao što su Marinela, Davor Mojaš ili Senko Karuza) ustrajno koristi formu *short short storyja*, no ipak se većina novih pisaca kreće u okvirima kratke priče ili novele (čak kada se, kao u slučaju *Francuske suite* Sibile Petlevski usmjeruju prema romanu), te se kao najvažniji literarni događaji unutar razdoblja devedesetih pojavljuju upravo zbirke priča: *Sarajevski Marlboro* Miljenka Jergovića, *Busbuskalai* Senka Karuze, *Bilježnica Robija* K. Viktora Ivančića i *Mišolovka Walta Disneya* Zorana Ferića. Kada se govori o važnijim tekstovima, njima bi valjalo pridodati i neka romaneskna ostvarenja Seada Mahmutefendića te prozu *Enciklopedija ništavila* Stanka Andrića.

S obzirom na to da je roman već duže vrijeme nosiva književna forma upravo su ovakva ostvarenja izazvala najviše pozornosti i književnokritičarskog interesa. Na kraju devedesetih može se reći da su očekivanja ipak iznevjerena. Naime, slaba romaneskna produkcija novih pisaca rijetko nam je pružala mogućnost čitateljskog užitka u žanru. Nekoliko romana (npr. Pavla Kalinića, Emila Stroka, Marije Paprašarovske, Jurice Pavičića, Igora Petrića, Ivana Zorića ili Tomislava Zajeca), od kojih su neki u vrijeme svoga objavljivanja imali i poprilično velik publicitet i blagonaklonost domaće književnokritičarske javnosti, nisu se, po našem mišljenju, nametnuli kao nezaobilazna ostvarenja nove proze. Ili, recimo to otvoreno i iskreno, nisu prešla prag iza kojeg se nalaze vrijedna i kvalitetna djela.

Trivijalno i fantastično, (neo)avangardizam, esejizam, lirizam i historiografska fikcija te socijalni mimetizam, koji uključuje upotrebu *skaza* od nemalog broja autora, mogu se odrediti kao najučestaliji postupci novih hrvatskih prozaika.

Trivijalno i fantastično

Emil Strok, Dinko Lucić, Igor Petrić ili Jurica Pavičić potvrđuju da trivijalna organizacija pripovjedne građe ni u devedesetima nne pokazuje znakove povlačenja. Neka ostvarenja, kao što su akcijski roman Igora Petrića *TG-5* ili urbani triler Jurice Pavićića *Ovce od gipsa*, tematiziraju izravna ratna iskustva ili traume ratnog društva, ubacujući u trivijalnu matricu socijalno nabijene sadržaje. Takvim postupkom, a to posebno vrijedi za Pavičića, spomenuti se autori donekle vežu na liniju utvrđenu trivijalnim romanima Pavla Pavličića i Gorana Tribusona. Pavičić će tako u zamršenoj strukturi svog trilera pobrojati i sva ključna mjesta novijeg hrvatskog društva u pozadini ratnih zbivanja, koristeći se pritom njegovim gotovo tipskim likovima (vojnik, invalid, političar, tajkun...), te prijepornim socijalnim točkama (pretvorba, osiromašenje, zločini...).

S druge pak strane autori poput Borisa Perića, Sanje Lovrenčić, Milane Vuković Runjić, Marija Sopine ili Zvjezdane Jembrih okreću se fantastičnom prosedeu. Možda je takav interes najprisutniji u pismu Borisa Perića, gdje se fantastično pokazuje dominantnim principom, a kao čest pokretač nekih njegovih priča javlja se i *neobično*. Za nj je također karakteristična duhovita literarizacija filozofskih činjenica (npr. neki Descartesovi uvidi ili Wittgensteinove postavke), a sam fantastični impuls vodi ga k općim mjestima takvog postupka: ustroj njegova fikcionalnog svijeta na temeljima paralogičke zakonitosti, javljanje vampira i dvojnika, korištenju funkcija ukletog mjesta ili istovrsnih predmeta. Milana Vuković Runjić, Sanja Lovrenčić i Zvjezdana Jembrih tek se povremeno okušavaju u ovom žanru, a iznimku, u pravcu čudesnog, na neki način čini Mario Sopina. Nezanemarivu vitalnost, međutim, bilježi znanstvena fantastika, gdje prije svega treba obratiti pažnju na zbornike SF-proze urednika Darka Macana — *Zagreb 2004*, *Dnevnici entropije* ili *Zagreb 2014*.

(Neo)avangardizam, esejizam, lirizam i historiografska fikcija

Čini se da marginalnu poziciju u korpusu nove produkcije zauzima proza u kojoj se uvjetno mogu prepoznati (neo)avangardistički napori. Sudeći po kritičarskoj i čitateljskoj recepciji takvu sudbinu imaju i neka ostvarenja Željka Kipkea i Seada Mahmutefendića te konceptualna proza Marija Sopine, Đermana Senjanovića i Sanjina Sorela. Mahmutefendićev spisateljski rad, prije bosanske duologije *Brci i zid*, pokazuje upravo obilježje takva tipa proze, iako ovom autoru i u romanima *Zezanje Salke Pirije* i *Cetrifugalni građani* (koji čine duologiju), formalni eksperiment ostaje konstanta. U *Kelvinovoj nuli* upotrebljava modernistički postupak svojstven romanu struje svijesti, dok u knjizi *Ribe i jednooki Jack* primjenjuje samozvani koncept tzv. *apsolutnog romana*. U *Zezanju Salke Pirije* težište stavlja na izmjenu različitih diskursa (npr. novinski članak, sudski izvještaj, pismo, citat...) te narativnih strategija, koje mu omogućavaju da bosansku političku stvarnost pedesetih godina prelomi kroz ironijsku i crnohumornu optiku.

Prije zbirke *Od Obilja do Mjeseca* Željko Kipke se javio dvama naslovima (*Vodič kroz subterraneus* i *Čuvajte se imitacija*) u kojima je, u maniri svoga *istraživačkog* slikarstva, koje vlastita uporišta nalazi i u avangardama dvadesetog stoljeća, ispisivao svoje ezoteričke i vrlo hermetičke *potrage*. One se u nekoj mjeri nastavljaju i u novoj knjizi, gdje poznavanje *tarota* igra važniju ulogu, te samim tim otkrivanje slojeva zbirke nameće određeni čitateljski napor koji nužno uvlači u interpretativnu avanturu. No, Kipke je također autor koji se ne libi duhovitosti i sofisticirane ironije.

Najveći se broj autora ipak okreće onome što bi najtočnije bilo nazvati realizmom, da ovaj pojam nije toliko bremenit značenjima te bi mogao navesti na pogrešne zaključke

Jedan, istina mali, dio proznog korpusa devedesetih ispunjava književnost nastala u duhu racionalnog, ekonomiziranog jezika i stila: riječ je o tekstovima koji nalikuju znanstvenoj raspravi, eseju ili nečem sličnom. U tom smislu vrijedi spomenuti *Enciklopediju ništavila* Stanka Andrića, kao i neke dijelove *Abecedarija* Petra Babića, kojima upravo okvir prozne knjige priskrbljuje *ključ za čitanje*, uz čiju se pomoć takvi tekstovi razotkrivaju kao moguće parodizacije ozbiljnog tona znanstvenog diskursa. U isti mah, određeni su tekstovi ove dvojice autora, prva Andrićeva knjiga *Povijest Slavonije u sedam požara* i nekoliko dionica *Abecedarija*, uz zbirku *Miris veluta* Davora Mojaša, rijetki slučajevi tzv. historiografske fikcije.

Proza Davora Mojaša višestruko je zanimljiva. Naime, tematizacija dubrovačke povijesti, s njezinim poznatim *junacima* — od Đurđevića, Boškovića, Ranjine, Držića i ostale kompanije — kod Mojaša se smješta unutar prostora vrlo kratke priče ili, ponekad, pjesme u prozi. Formalna strana, na taj način, njegove tekstove veže uz autore koje odlikuje upravo takav pristup gradnji pripovjednog teksta te preferiranje vrlo kratkih formi, pri čemu prije svega treba uzeti u obzir Branka Maleša, Krešimira Mićanovića, Delimira Rešickog, Senka Karuzu i Marinelu. To su vrlo često proze u kojima se teži ocrtavanju osjećajne atmosfere ili se, na primjer, radi o obradi svakodnevnih, gotovo banalnih činjenica korištenjem nekih mogućnosti pjesničkog oruđa. Odvagnut izraz, brižljivo građenje i komponiranje rečenice i većih cjelina te osjećaj za ritmičko vjerojatno su i najprepoznatljivije stilske kvalitete tog tipa. Vrlo često naglašena lirizacija pripovjednog diskursa katkad biva markirana do te mjere da se neke priče doimaju, a mogu se i čitati, kao pjesničko-prozne minijature.

Marginalnu poziciju u korpusu nove produkcije zauzima proza u kojoj se uvjetno mogu prepoznati (neo)avangardistički napori

Socijalni mimetizam i geografska izmještenost

Najveći se broj autora ipak okreće onome što bi najtočnije bilo nazvati realizmom, da ovaj pojam nije toliko bremenit značenjima te bi mogao navesti na pogrešne zaključke. Proza koju svrstavamo pod nazivnik socijalnog mimetizma izravno se okreće društvenoj zbilji devedesetih upućujući na ratne i poslijeratne činjenice suvremenog hrvatskog društva kao svoju pozadinu. Ta dimenzija *prikazivanja* i *opisivanja* aktualne zbilje kod nekih autora ima možda najveću važnost, a s obzirom na to da takav tip prozne orijentacije predstavlja ključan model nove proze, tako on zaslužuje i primjeren naglasak.

Donekle smo na njega uputili pri opisivanju trivijalnog koncepta devedesetih. Jasno je prepoznatljiv u onim ostvarenjima koja će za građu, osim ratnh zbivanja ili problematike poslijeratnog društva (Miljenko Jergović, Igor Petrić, Pavle Kalinić, Svjetlan Vidulić, Mladen Petrovečki, Petar Babić, Jurica Pavičić, Neven Ušumović, Ante Tomić i drugi), svoj tematsko-motivski sklop crpiti iz urbanog miljea, nerijetko zainteresirana za fenomene supkulture, droge, seksa i nasilja. Ta usmjerenost jasno je obilježena klasičnim realističkim pripovijedanjem, a kao odvojak socijalnomimetičkog tipa proze, naglašeno revitaliziran u devedesetima, pojavljuje se *skaz* (Viktor Ivančić, Borivoj Radaković, Robert Perišić, Andrej Puplin, Simo Mraović, Tatjana Gromača), koji je, uglavnom vezan za opisani urbani inventar, gotovo bez iznimke ostvarivan u gradskim govorima Zagreba i Splita. Jedan od ključnih tekstova pisanih takvim postupkom jest *priča* Borivoja Radakovića pod naslovom *Dobrodošli u plavi pakao*, isprva samostalno objavljena da bi se na kraju našla unutar korica romana *Sjaj epohe*. Ta Radakovićeva proza nudi svoje glavne odrednice prosedea: subjekt iskaza često je naglaše-

Tekstovi Dalibora Šimprage i Igora Štiksa izvorno su zamišljeni kao predgovor i pogovor antologiji novih hrvatskih prozaika devedesetih godina, koja će se ovog proljeća pojaviti pod naslovom *22 u hladu* u izdanju izdavačke kuće *Celeber*. Ovdje ih donosimo u nešto promijenjenom tj. prilagođenom obliku.

evedesetih

nemalog broja autora, mogu se odrediti kao najučestaliji postupci novih hrvatskih prozaika

Nenad Reberšak

aden
a Pa-
To-
otiv-
iljea,
ome-
nasi-
biljeđ-
ripo-
cijal-
lašeđ-
ima,
nčić,
rišić,
Ta-
nom
ntar,
an u
Spli-
pisa-
priča
ovom
a sa-
e na
mana
proza
rose-
lašeđ-

no agresivan, nihilističan i anarhoidan te posjeduje vrlo važnu dimenziju odnosa prema političkoj stvarnosti i često predstavlja mjesto prozne društveno-političke kritike. Upravo opisani tip književnog socijalnog angažmana najviše dolazi do izražaja kod Viktora Ivančića, čija narativna novinska kolumna *Bilježnica Robija K.* skoro iz tjedna u tjedan nastaje kao izravan satirički komentar političke zbilje. Njezin infantilni pripovjedač i postava ostaju isti, dok se političko-društveni događaji smjenjuju u rasponu od desetak godina, pa se ukoričene priče-kolumne, ostvarivane izrazitom autorovom jezičkom snalažljivošću, doimaju kao svojevrsni roman bez prekida.

Unatoč tome što je ovakav prozni tip *stvarnosno* orijentiran, rat od 1991. do 1995. godine eksplicitno se pojavljuje tek u nekoliko djela, a mjesto se ratne problematike uglavnom nalazi na margini teksta. O tome ponajbolje svjedoči proza čiji se predložak može naći u novoj socijalnoj situaciji, gdje se rat javlja kao uzrok. Na njega upućuje osobna povijest likova, društvena stratifikacija ili vremensko-prostorni signali. Razmatrajući ovaj problem kritika je, uzimajući kao polazište analogno društveno-političko stanje, uspoređivala novu hrvatsku s novom bosanskom prozom, u kojoj se je takav pristup pokazao dominantan. Bosanska je ratna tematika osnova možda najvažnije prozne knjige devedesetih, zbirke priča *Sarajevski Marlboro* Miljenka Jergovića. Može se reći da se je takva vrsta literarnog odnosa prema ratnim zbivanjima rijetko mogla čitati u hrvatskoj književnoj sredini, a još je rjeđe dostizala kvalitetu Jergovićevih proza. Bosanski povijesni milje i sarajevska ratna situacija u kojima se otkriva izrazita Jergovićeva naklonost *običnim* ljudskim pričama s posebnim akcentom na njihovoj tragikomičnosti, uz određeni afinitet prema zapletima s autobiografskim pregnućem, predstavljaju tematska čvorišta Jergovićeve proze, a vješta naracija i izvrstan osjećaj za ekonomičnost kratke priče pokazuju se kao presudne kvalitete.

U skupini socijalnomimetičkih tekstova potrebno je još spomenuti Svjetlana Vidulića, koji je ratnu stvarnost uspješno ponudio u ironičnoj optici, zatim neke proze Nevena Ušumovića iz zbirke *7 mladih*, u kojima se javlja okupiranost motivina društvenog stanja, progona i izbjeglištva, knjigu *Zaboravio sam gdje sam parkirao* Ante Tomića te priče Roberta Perišića za koje bi se, također, dala ustanoviti sklonost popisivanju bitnih točaka društvenog stanja unutar sarajevskih okvira, za čiju obradu ta dvojica pisaca pokazuju izrazit talent, te Andreja Puplina, koji pripovjedački glas, u maniri opisanog modela *skaza*, kroz ciklus *Kavica* prepušta nekadašnjem vojniku, pa se tako ratna događanja, s vremena na vrijeme, nužno pojavljuju kao neizostavna kulisa.

Nemalen broj autora ispisuje prozu geografski izmještenu iz domaćeg prostora. Takav otklon od okružujuće zbilje, koji nalazimo u prozama Roberta Mlinarca, Sanje Lovrenčić, Sibile Petlevski, Borisa Perića, Milane Vuković Runjić, Tatjane Jukić ili Romana Simića, ukazuje se kao svojevrstan *minuspostupak*, drugim riječima, upućuje na tzv. *eskapističnu* prirodu njihovih pripovijedanih svjetova. Možda je *eskapističnost* najizrazitija kod Romana Simića i Roberta Mlinarca. U svojoj ranijoj fazi Simić piše priče tzv. pustinjskog ciklusa u kojima se vrijeme i prostor pokazuju beketovski neraspoznatljivima, iako imena likova upućuju na angloamerička područja, a autora uglavnom zanimaju odnosi među junacima te problem komunikacije u predapokaliptičkom okružju. Simićeva nedavno objavljena priča *Čvorci* pokazuje nešto drugačiji interes, ali je i dalje prisutna fascinacija kako američkim stilom života i određenim pripovjedačkim postupcima tako i jezikom domaćih prijevoda američke literature, čemu je moguće pridružiti i neke priče Borisa Perića. Mlinarec je, pak, sklon kako eksteritorijalnosti tako i smještanju radnje priča u udaljenije krajeve svijeta, a na humoran se način bavi i parodijom mitoloških sadržaja. Drugi tip izmještenosti radnju pomiče daleko od poznatoga geografskog okružja. Riječ je o prozi koja domaće likove odvodi uglavnom na Zapad, a tu je najzanimljiviji pisac Sibila Petlevski, ostvarujući s *Francuskom suitom* već spomenuti tip hibridnog romana koji nastaje na poveznicama skoro u potpunosti samostalnih priča.

Potrebno je još spomenuti i pomalo nezavisan položaj koji u kontekstu nove hrvatske proze i ove tipologije zauzima zbirkom *Mišolovka Walta Disneya* Zorana Ferića u kojoj ovaj pisac, upotrebljavajući mimetički obrazac, gradi groteskne i crnohumorne priče s posebnim zanimanjem za morbidno i otkačeno, a nije mu stran ni krimi zaplet.

Na kraju govoreći o socijalnomimetičkom tipu proze, nemoguće je ne osvrnuti se i na nefikcionalna djela koja su nastala kao izravna svjedočanstva o ratnim zbivanjima u vidu memoarističko-dokumentarističkih zapisa. Razlozi ovakvom povlačenju granice u pripovjednoj književnosti, teoretski možda i prijepornom, jesu sámi tekstovi, ili što bi se reklo »stanje na terenu«: premda neki po naravi autobiografski i memoaristički zapisi upotrebljavaju postupke tzv. umjetničke proze (treba izdvojiti *Kratki izlet* Ratka Cvetnića, *96,4 Mhz — Glasom protiv topova* Alenke Mirković i *z. p. Raj* Grozdane Cvitan), ipak se nedvojbeno mogu diferencirati po vododijelnici fiction/nonfiction tj. umjetnička/memoaristička ili publicistička proza. Drugim riječima, nedvosmisleno su *žanrovski kodirani*, pa čak i kada su — kao npr. *Kratki izlet* Ratka Cvetnića — pisani s izrazitim beletrističkim kvalitetama.

Ovakvom distinkcijom može se pojasniti donekle zamućena slika o suvremenoj hrvatskoj prozi, budući da su neka nefikcionalna djela u javnom književnom životu prihvaćena gotovo kao *mainstream* suvremene književnosti. Ostvarenje te vrste posljednjih su godina u domaćoj javnosti dočekivana s izrazitom čitateljskom, a, još važnije, kritičarskom recepcijom, što se u potpunosti ne bi moglo reći za djela umjetničkog tipa proze. No, to je čini se, tema za neki drugi esej. Z

Novi hrvatski prozaici

Teško do zajedničkoga nazivnika

U ovom se desetljeću ne pojavljuje nijedan časopis ili poetički temelj koji bi mogao poslužiti kao polazište

Dalibor Šimpraga

Koncentriranija pojava novih pisaca u suvremenoj hrvatskoj književnosti obično je vezana uz neki časopis ili poetički koncept koji bi kritičari (npr. u slučaju *borhesovaca*) izvodili kao zajednički nazivnik. I u osamdesetima, tj. u njihovoj drugoj polovici, premda poetički raznoliki, novi su pisci ipak imali zajedničku podlogu u časopisu i biblioteci *Quorum*, te se, unatoč njihovoj svjetonazorskoj nesvodivosti, za njih ustalio naziv *kvorumovci*, odnosno *generacija Quoruma*.

U devedesetima međutim, barem za tendenciju kolektivnog sagledavanja nastupajuće grupe pisaca, situacija postaje donekle neuhvatljivom. Naime, u ovom se desetljeću ne pojavljuje nijedan časopis ili poetički temelj koji bi mogao poslužiti kao polazište u bilo kakvim svođenjima, te se i nazivi za generaciju koja je u posljednjih deset godina nastupila razmimoilaze, a sporadični pokušaji imenovanja (*godinaši*, *plimaši*, *druga generacija Quoruma*, *x-generacija*) još uvijek ne hvataju korijena u govoru o književnim devedesetima.

Ono što vrijedi za pisce u cjelini, vrijedi i za prozaike. Jedan jedini pokušaj definiranja neke poetičke osnove proznih pisaca devedesetih učinio je Jurica Pavičić, uvodeći oznaku *karverovci*, misleći pritom na neke pripovjedače, kao što su Ante Tomić ili Robert Perišić, čije prozno tkivo odlikuje interes za tzv. male ljude i male događaje, svakodnevicu, uz karakterističan redukcionizam u iznošenju priče i istovremen pokušaj da se u međuljudskim odnosima razaberu finije nijanse i prepozna uvijek prisutna dramatičnost. Međutim, najveći dio prozne književnosti devedesetih (a riječ je o mahom novelističkoj produkciji) nedvosmisleno ostaje izvan te odrednice, i pojavljuje se u bogatom repertoaru oblika i rješenja, a istovremeno nije povezan koricama istog časopisa, tako da pokušaj definiranja uvijek ponovo izmiče. Premda, dakle, nismo skloni razmatrati i doživljavati spomenute mlade pisce u okvirima generacijskih etiketa (što je gotovo neki *conditio sine qua non* govora književne kritike koja prati nova imena u podneblju hrvatske poslijeratne književnosti, te za redom od 1945. naovamo u nizu idu *krugovaši*, *razlogovci*, *borhesovci*, *pitanjaši*, *kvorumaši* itd.), uz sumnju da ga možda treba i napustiti, kao formalni zahtjev kritičarskom intelektu da ujedini, obično u nekoj formuli, raznorodne pojave, ne poričemo da pojava pisaca u značenjski naglašenom kontekstu devedesetih sadrži neke zajedničke pretpostavke.

Časopisna disperzivnost

Devedesete će u kolektivnom pamćenju ostati u amblemima: Internet, rat u Zaljevu i rat u Hrvatskoj i BiH, postkomunistička era, modni revival sedamdesetih, postkolonijalni studiji itd. Globalna poetička (književna) slika i nije, u prvi mah, ohrabrujuća. Neizravno se sugerira citatomanija i akademistična književna igra, teorijska ezoterija ili skretanje u *mass-production*, uz istovremeno lamentiranje nad potrošenošću svih obrazaca. Govori se o dobu praznine i narcističkoj nemoći, nije rijedak uzdah da je »sve već napisano«, a sve to, u ovim prostorima, demotivira i rat, koji, po onoj o Muzama i topovima, ušutkuje ionako zakočenog pisca.

Izdavačka situacija u Hrvatskoj, početkom desetljeća, nije nimalo povoljna. Gase se velika izdavačka poduzeća, a male izdavačke tvrtke još ne uspijevaju stasati da bi u većem valu podržale nove (čitaj: neprofitabilne odnosno nesubvencionirane) pisce. Tek sredinom devedesetih, izdavači poput *Meandra* ili *Naklade MD* (koja obnavlja izdavanje biblioteke *Quorum*) postaju prepoznatljivi kao oni koji pokazuju veći interes za izdavanje mladih pisaca. Također, ne postoji više, kao prijašnjih desetljeća, jedinstvena časopisna platforma koja treba nadomjestiti prvu stepenicu identifikacije mladih autora. Kritičari zamjećuju tzv. *časopisnu disperziranost*, a neki časopisi tek djelomično uspijevaju popuniti prazninu: *Quorum*, koji već tradicionalno udomljuje književne početnike; *Godine* odnosno *Godine Nove*, koje njeguju supkulturni koncept, *Plima*, koja je u vrijeme svojeg pojavljivanja pri kraju 1993. godine bila mjesto objavljivanja mnogih autora ovoga naraštaja te novine *Homo volans*. Nepostojanje stabilne časopisne infrastrukture dobrim je dijelom uzrokovalo i izostanak kritičarske produkcije koja bi pratila prozne novitete te u svojoj domeni pripomogla ustoličenju nove grupe pisaca i novih elemenata književnog senzibiliteta.

No književnost, vitalna unatoč nesklonom vremenu, unosi i u masmedijski i internetski virtualni prostor svoju subverziju: kad i govori o kolektivu, ona govori u pojedinačnim slučajevima. Njezin je junak uglavnom pojedinac, i stoga, za razliku od historije i kulturalne povijesti, nudi individualnu vizuru, kao i stoljećima dosad. Iz gomile činjenica koje ostaju nakon jedne dekade ona izdvaja tek pojedinačne, fokusirajući i imaginirajući nad tim izborom. Stoga će i tekstovi novih prozaika devedesetih možda zbuniti pokojeg čitaoca. Ovdje su, naime, zamasi historije prisutni tek u pozadini, kao atmosfera prije nego kao društveni događaj koji je »potrebno« dokumentirati. Z

razgovor

Hrišćanin protiv papagaja

Razgovor sa Svetislavom Basarom, srpskim književnikom i političarom čiji će roman *Ukleta Zemlja* uskoro izaći u Hrvatskoj u biblioteci Feral Tribunea

Rade Dragojević

Sredinom osamdesetih jedno od najzanimljivijih književnih imena *mlade srpske književnosti* bilo je ime Svetislava Basare. Autor je to sada već kultne *Fame o biciklistima*, romana koji je dosad tiskan u najmanje deset izdanja. Iz tog vremena pamti se i njegova zbirka priča *Peking by night*, a od devedesete naovamo objavio je romane *Ukleta Zemlja*, *Mongolski bedeker* i dva sveska *Manično-paranoične istorije srpske književnosti*. Tu su zatim zbirke eseja *Drvo istorije* i *Virtualna kabala* te brojne drame. Na jesen mu izlazi treći dio *Istorije* i zbirka eseja *Ideologija heliocentrizma*.

Unatoč hrvatskome kulturnom protekcionizmu u posljednjih desetak godina, neke od tih sjajnih knjiga čitale su se i u nas. Među njima je svakako najzanimljivija *Looney Tunes*, literarizirana povijest srpske književnosti u osamdesetima, koju su kritičari okitili izrazima kao što su *postmoderna burleska*, a autoru pripisivali *rableovski poriv za ismijavanjem i sprdanjem svega čega se takne*. U toj se knjizi Basara, između ostaloga, obrušava i na djelo i lik Dobrice Ćosića, tzv. oca srpske književnosti, kojeg posprdno naziva *Velikim Disidentom* i ismijava njegov koncept *integralnog romana*.

Svetislav Basara je i politički aktivan, a odnedavno je potpredsjednik Demohrišćanske stranke Srbije, što ga čini još zanimljivijim. Zahvaljujući *Feralovoj* biblioteci uskoro ćemo čitati jedan njegov roman — *Ukleta Zemlja*, a o tom izdavačkom aranžmanu sam Basara kaže sljedeće: »Gospodin Frano Cetinić preneo je našem zajedničkom prijatelju Branku Kukiću želju *Feralova* uredništva da jedna moja knjiga bude objavljena u Hrvatskoj. To je jedna fantazmagorična sotija o Srbiji pod vlašću neoboljševika.«

Započeli ste kao roker. Možete li se u nekoliko rečenica prisjetiti tih godina?

— To je bilo veoma davno. Grupe u kojima sam svirao — *Punk Floyd* i *Izvesni Plim* — nisu bile šire poznate, mada smo imali dosta interesantne pesme. Mislim da niko od nas iz tih grupa nije u rocku vidio eventualnu profesiju već smo svirali da bismo se zabavili zajedno s onima koji bi hteli da nas slušaju. Profesionalizacija uvek sobom povlači gubitak neposrednosti i momenta igre. Ali, tu nedavno, na partyju povodom tristopedesetog izvođenja *Profesionalca* u Teatru *Zvezdara*, u jednom trenutku sam uzeo mikrofon i otpevao par pesama, što je prilično začudilo moje drugove glumce koji nisu znali da sam ranije svirao.

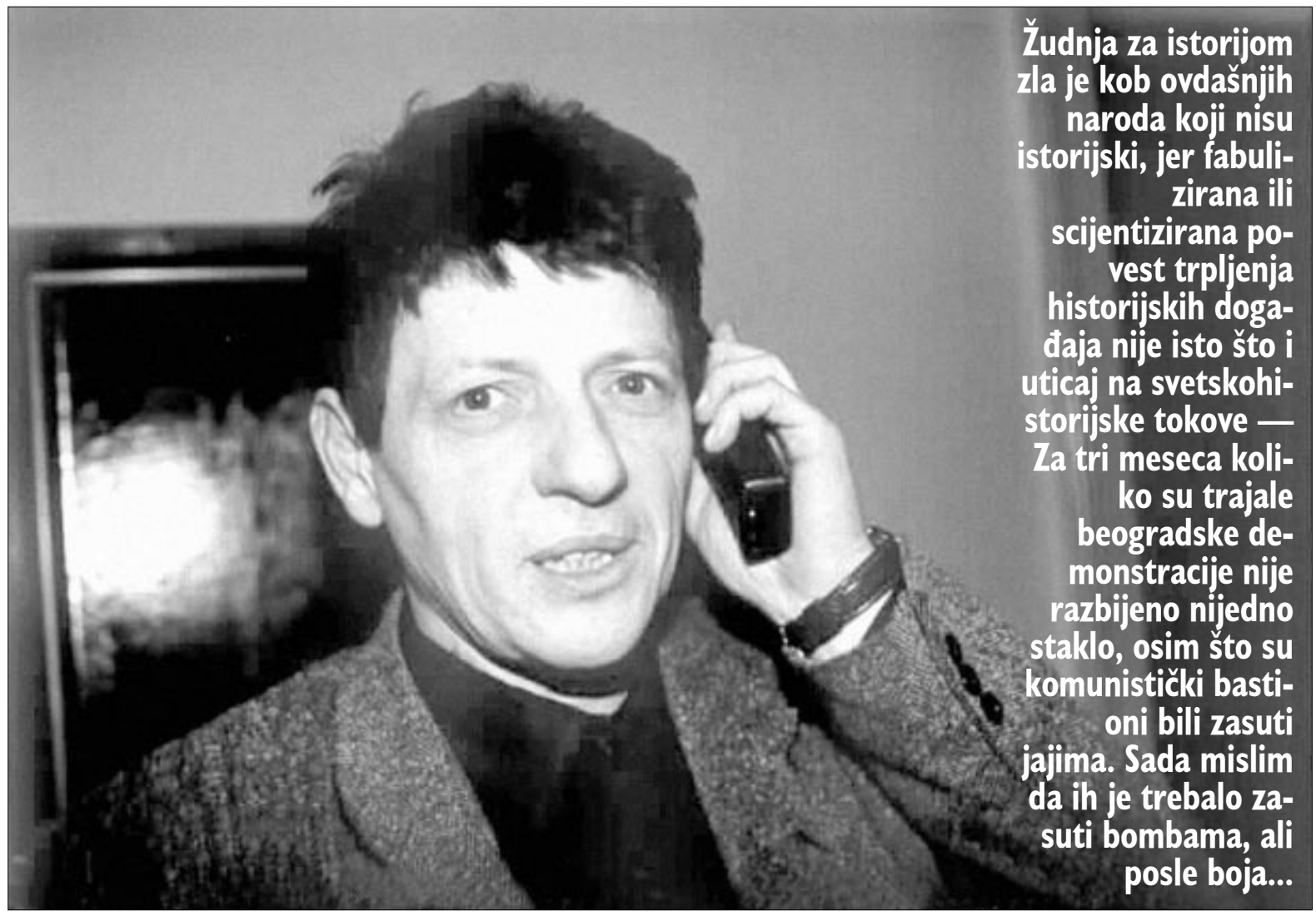

Žudnja za istorijom zla je kob ovdašnjih naroda koji nisu istorijski, jer fabulizirana ili scijentizirana povest trpljenja historijskih događaja nije isto što i uticaj na svetskohistorijske tokove — Za tri meseca koliko su trajale beogradske demonstracije nije razbijeno nijedno staklo, osim što su komunistički bastioni bili zasuti jajima. Sada mislim da ih je trebalo zasuti bombama, ali posle boja...

U intervju danom 1986.* Quorumu *izjavili ste da ste duboko apolitični. Danas su se stvari ipak promijenile i vi ste se angažirali u politici. Otkad traje taj politički angažman?

— Kakve je svrhe imalo biti političan u godini 1986.? Da su stvari krenule nekim povoljnijim tokom, ja bih svakako ostao izvan politike. To je odvratna rabota. Čak i kada se vodi u nekoj od najboljih varijanti, ona je u najmanju ruku dosadna i uglavnom je teren na kome se najbolje snalaze mediokriteti, mutivode i ljudi skloni lagodnom životu na tuđoj grbači. Ali stvari su krenule onako kako su krenule. Srpski boljševici veoma su vešto sačuvali svoj partijski i represivni aparat, istovremeno inicirajući svojevrsnu revoluciju ološa u kojoj je Pandorina kutija zala bila širom otvorena. Tu su im u pomoć pritekli akademici, pesnici i pjesnici, a svoju šansu su tu videli i jurodivi svih vrsta. Tako se stvorio stravičan pandemonij koji je za rezultat imao prljavi rat u kome su se, da stvar bude totalno crna, idioti i obogatili i načisto pobesneli. Bogatstvo sobom kao senku povlači oholost i želju da se etablira kao kulturni model. Onda se u sve to umešala *prva drugarica* Mira Marković sa svojim dnevnicima i beleškama koje spadaju u sam vrh svetskog kretenizma. Ja sam ovako razmišljao: ako ostanem po strani, vremenom ću postati kao oni. U tom smislu moj politički angažman shvaćam kao kulturnu i civilizacijsku borbu. Znam da su dometi te borbe veoma ograničeni, ali u budućnosti ne bih mogao pogledati svojoj deci u oči da nisam zauzeo aktivan stav prema kataklizmi koja je zadesila naš narod, uzgred unesrećujući i nekoliko okolnih nacija.

Zašto ste se uključili u rad baš demokršćanske stranke?

— Demohrišćanska stranka jedan je od derivata prvobitne Demokratske stranke u kojoj su se okupili svi koji nisu bili komunisti ili bar to nisu bili javno. Bilo je to jako šareno društvo i sasvim je prirodno da se iz te aglomeracije razvilo nekoliko partija. Ja sam se opredelio za Demohrišćansku stranku iz čvrstog uverenja da politika koja ne računa na Boga i na Božiju promisao završava u velikom rasulu i zlu. Imali smo, nažalost, priliku od devedesete prve naovamo da se u to empirijski uverimo.

Činjenica je da se na balkanskim prostorima niti jedan književnik, koji se uključio u politiku — od Karadžića i Aralice do Ćosića i Draškovića — nije proslavio. Zapravo, svi su završili kao opskurne političke ličnosti, a mnogi među njima su i glavni kandidati za Haag. Ne bojite li se da bi politička aktivnost mogla profanirati vas ili vaše pisanje?

— Mislim da meni takva opasnost ne preti, jer ja se krećem oko politike i u njoj, ali potpuno bez političkih ambicija u smislu da bih želeo sutra postati premijer ili ministar. Ili, sačuvaj Bože, nekakav otac nacije. U pozadini političkog angažmana gore spomenute gospode stoji razobručena Ambicija, želja da se postane nekakva istorijska ličnost. Pritom, u svojoj devetnaestovekovnoj obrazovanosti, previđaju da istorije, u onom smislu kojim su općinjeni, više nema ili čak da je nikada nije ni bilo u istinskom značenju. Žudnja za istorijom zla je kob ovdašnjih naroda koji nisu istorijski, jer fabulizirana ili scijentizirana povijest trpljenja istorijskih događaja nije isto što i uticaj na svetskoistorijske tokove. Sada je stvar dodatno pojednostavljena: tok postistorijskih događaja određuje se na jednom mjestu. Opet ću ponoviti: moj privremeni boravak u politici je kulturni, ne politički angažman. Moj je željeni cilj onemogućavanje boljševičkih i tribalnih partija. Onoga dana kada nestanu sa scene, moja će apolitičnost biti dublja od one iz 1986. Samo se nadam da to neće biti 2036.

Jeste li se na neki način angažirali u tromjesečnim demonstracijama u Beogradu zimi 1996/97. godine?

— Da, od prvog dana. Bilo je to neponovljivo iskustvo. Treba zaista biti Vuk Drašković, pa sve to upropastiti i komunistima ponovo izručiti u ruke apsolutno iscrpen i namučen narod. Ta tri meseca Srbija je bila onakva kakva će, dao Bog, biti kada se zatre boljševička kuga. Nigde ksenofobije, nigde straha, nigde prostaštva. Za tri meseca nije razbijeno nijedno staklo, osim što su komunistički bastioni bili zasuti jajima. Sada mislim da ih je trebalo zasuti bombama, ali, posle boja... Za mene lično, protesti su imali dublji značaj. Uverio sam se definitivno da smo hrišćanski i evropski narod koji grca pod policijskim režimom Slobodana Miloševića i par stotina hiljada civilnih komunjara.

Kako tumačite činjenicu da se nakon tog revolta naroda u Srbiji ništa nije promijenilo nabolje, štoviše, politička se scena još dodatno radikalizirala?

— Rekoh već: iscrpenost. Osećanje da su izdani. Jer, dok stotine hiljada ljudi hoda Srbijom po cičoj zimi, vidimo naše vođe i parabiblijskog Vuka Draškovića kako se krišom domuđavaju s Miloševićem oko *parking-servisa* i ostalih nadoknada za izdaju. Sluga uvek ostaje sluga. Na poslednjim izborima, recimo, boljševički blok nije imao većinu. Imali su je Šešelj i Vuk. I šta su učinili: napravili su Koaliciju za pomoć opstanku Miloševića na vlasti.

Kriza Zapada

Kao rešenje za demokratizaciju Srbije nudite model koji je po mnogo čemu specifičan. Naime, izlazak iz* neobarbarstva*, u kojem se, prema vašim riječima, nalazi današnja Srbija, vidite kroz povratak na krščanske temelje, odnosno, sekulariziranoj civilizaciji suprotstavljate povratak na sakralni poredak s jasno određenim elitama, autoritetom i socijalnom hijerarhijom. Kako mislite da će se jedno duboko šovinizirano društvo, kakvo je u ovom trenutku srpsko, preporoditi takvim, u svojoj biti, nemodernim modelom?

— Vidite, ja u stvari nemam nikakav koncept jer, rekoh već, nemam istorijskih niti političkih ambicija. Često me ovde, a i na strani, opisuju kao pravoslavnog fundamentalistu. To su površne ocene. Baš zato što sam prakticirajući hrišćanin znam da svatko mora izgraditi osobni odnos prema Bogu i da nikakve spoljašnje intervencije niti institucije nisu u stanju da hristijaniziraju ili poboljšaju društvo. Pa tako, kada bi neka dobra vila došla sa čarobnim štapićem i rekla mi: »Hajde, uredi ovu zemlju«, ja bih to učinio na krajnje liberalan način. Hrišćanin mora proći kroz ovaj život suprotstavljajući se iskušenjima slobode aktivnom voljom, a ne putem administrativnih zabrana onih stvari koje se ne mogu spojiti s hrišćanstvom. Ima tu i jedna druga stvar: kako je usled povećanja lagodnosti života na Zapadu vera slabila, mudri ljudi su izvesne hrišćanske premise ugradili u pravne i zakonske sisteme da bi na spoljašnji način preduhitrili nesmetano bujanje zlokobnih tendencija. Pa tako, recimo, u Engleskoj imamo zakon koji zabranjuje da se zlostavljaju životinje. Po meni, to je sasvim u hrišćanskom duhu.

Doživjeli ste i mnogo kritika. Jedna od njih je iz pera Ivana Čolovića koji vam zamjera da ste na aktualnu srpsku mitotvoračku, narodnjačku i folklornu politiku odgovorili svojevr-

snom teorijom elita u duhu Ortege y Gasseta. Ili, Čolovićevim riječima: »Basara desni populizam odbacuje u ime desnog elitizma«. Kako to komentirate i smatrate li se desničarom?

— Čolović je levičar, korisnik raznih zapadnih stipendija, pa tu i tamo mora udariti po bauku nacionalizma, desnice, itd. Inače je čovek na svom mestu, dobar esejist i urednik izvrsne edicije *XX. vek*. Uvek me oraspoloži kada pročitam u štampi takve stvari i kada od drugog čujem šta ja u stvari jesam. Ne bih proturečio, ali ja nisam desničar. Onoliko sam daleko od desnice koliko i od levice. Po meni to je isti mentalni sklop. Moj pogled na svet zasniva se na hrišćanskoj, vertikalnoj skali — gore-dole, uzašašće i pad — koja svet ne posmatra manihejski, pa otuda tako ne gleda ni na levičare ni na desničare. Uvek se trudim da najpre vidim čoveka.

U srpskoj kulturnoj povijesti ideje nepovjerenja prema zapadnoj, a posebno američkoj kulturi, kao i pronalaženja izvorišta svih domaćih nevolja i zala u tzv. novom svjetskom poretku *nipošto nisu nove, kao što nisu nove niti ideje katastrofizma ili pobune protiv egalitarizacije i dominacije mediokritetstva i zalaganje za primat duhovnih elita. Prije dvadeset godina u Zagrebu je u izdanju NZMH Dragoš Kalajić, današnja perjanica srpskog nacizma, objavio svoju knjigu* Smak sveta, *svojevrsni rječnik duhovne katastrofe Zapada. U toj knjizi neke su ideje korespondentne vašima, poput one o roku kao obliku kretenizacije masa, što je u vašem slučaju, kao bivšeg rokera, u najmanju ruku neobično. Kako mislite da se iz takvih duhovnih obzorja (*kulturpesimizam, *kritika liberalizma, kritika* novog svjetskog poretka, *retradicionalizacija i dr.) može izvući, a da se ipak ne završi u nekoj radikalnoj političkoj opciji u kakvoj je završio Kalajić?*

— Kalajića ne treba uzimati previše ozbiljno. On je tip sa stravičnim kompleksom inferiornosti usled kojeg mora pribegavati *čvrstim* doktrinama. U njegovoj lektiri ima i sjajnih autora, ali on sve to čita kroz optiku koja izvitoperuje svaki smisao i kao krajnji proizvod daje teško čitljivu gomilu nebuloza. Ali, radikalizam u mišljenju nipošto ne znači radikalizam u politici. Nama se iz ove noćne more čini da je na Zapadu sve u najboljem redu, što je greška u koju zapadaju mnogi umni ljudi, a što je opet posledica onog maniheima o kome sam govorio. Ne, Zapad je u dubokoj krizi. Kriza na ovim prostorima kriza je Zapada, jer smo mi dio Zapada. Išao bih tako daleko da ustvrdim da se kriza svesno projektira na ovaj prostor da bi se *iznela* iz vlastitog dvorišta. To, naravno, ni najmanje ne abolira ovdašnje počinitelje svinjarija. A *zapadni greh* jest merkantilizacija apsolutno svega. U vezi roka: naravno da nema ništa loše kada nekoliko momaka svira i peva. Ali, onda dolazi merkantilizacija: rok postaje industrija i biznis i otuda neizbežno nastaje konformizam. Rokeri su sada dio *establishmenta*.

Nije li prevaljivanje svih grijehova za domaća zla na leđa iskvarenom *Zapadu svojevrsni alibi za nedemokratske i totalitarne režime kakav je Miloševićev? Ne ide li se vašom kritikom Zapada samo na ruku domaćoj antiameričkoj histeriji koja je, između ostaloga, vrlo primjenjiva u svakodnevnoj političkoj praksi?*

— Moja kritika Zapada nije ideološka, već hrišćanska. Takvih, čak žešćih kritičara puno je i na samom Zapadu. Pogledajmo dvadeseti vek: Ortega y Gasset, Spengler, Evola, Guenon, Virilio. A o tome koliko moje kritike pomažu Miloševićev režim dovoljno govori podatak da na svim televizijama crveno-crne koalicije nije dozvoljeno spominjanje mog imena ili dela. O pojavljivanju da i ne govorimo. Međutim, koliko sam kritičan prema srpskim pseudoelitama, toliko sam kritičan i prema Zapadu i uvek koristim priliku da podsetim da je veliko zlo ove regije — komunizam — import sa Zapada. Mi se, zapravo, nikada i nismo razvili do te mere da bismo videli kakvi doista jesmo, već uglavnom prihvaćamo najpovršnije zapadne doktrine. Moramo se složiti da je većina zala u ovom veku *made in Europe*. Ja nikakva zla ne pripisujem Americi. Kao i Balkan, ona je tržište za evropske ideologije. Ali — ovo neprestano ponavljam — sve to nikoga ovde ne lišava odgovornosti.

Opskurni Vuk Karadžić

U posljednje vrijeme sudjelovali ste u nekoliko polemika na srpskoj javnoj sceni. Jedna od zanimljivijih ona je o ulozi Vuka Karadžića u srpskoj duhovnosti. O čemu se tu radi?

— Nemam ništa protiv Vuka koji je već sto pedeset ili više godina mrtav. Druga je stvar što se radi o opskurnoj ličnosti koja je delo, po kojem je postala poznata, doslovno preuzela od Save Mrkalja. U manastiru Morača i dan-danas ga pamte kao kradljivca ikona. Ali, opskurne ličnosti nezamenjive su u istoriji. Uzmimo da su istoriju stvarali samo čestiti ljudi — kako bi bilo lepo čitati tu knjigu. Ono na šta sam želeo da ukažem jest stvaranje idolopokloničkog kulta. Vuk je rodonačelnik srpskog populizma. To zahteva dugu elaboraciju.

Dovoljno će biti da kažem koliko je samo pogubna njegova mistifikacija oko srpske azbuke koja je po nastavljačima njegovog dela najsavršenija na svetu. Na stranu što srpski ima mnogo više glasova od trideset slova. Ali to u prosečnoj svesti zauvek ostaje. I šta tu onda ima da se trudi neko čija je azbuka najsavršenija na svetu... To znači da smo i mi najsavršeniji na svetu... Nema kraja tom lancu deluzija.

U vašoj knjizi Virtuelna kabala *raspad SFRJ vidite kao raspad jednog* desakraliziranog univerzuma i politeističke zajednice *u kojoj je* postotak neuvjerenih da je riječ o Bogom danom pandemoniju bio zanemariv, *jer je* jugokomunistima gotovo pošlo za rukom da uvjere podanike da su sretni. *Dalje smatrate da do rata nije došlo zbog nacionalnih tenzija, već zbog »žudnje za još većom inercijom i neodgovornošću od one koja je vladala u Jugoslaviji, a koje može osigurati samo nacionalna monolitnost«. Što smo danas dobili oblikovanjem novih država na području bivše Jugoslavije?*

— Moramo pričekati još neko vreme da bismo dali konačni sud jer je u istorijskim razmjerima period protekao od raspada SFRJ zanemariv. Uveren sam, međutim, da u pozadini tog raspada doista stoji žudnja za još većim stepenom inercije i neodgovornosti. U SFRJ je ipak funkcionirao mehanizam bratstva i jedinstva koji je sprečavao brutalne izlive međunacionalne mržnje. Svi su morali javno izbegavati ispoljavanje šovinizma. Sada je i ta barijera uklonjena u svim članicama ex-Jugoslavije i sada se brojne karijere grade na nesmetanom pljuvanju onog drugog. To, međutim, odvodi u lošu beskonačnost, jer se tu ne radi o mržnji prema Hrvatima ili Muslimanima ili Srbima, već o mržnji kao takvoj, o odsustvu ljubavi, o nitkovluku. Onoga momenta kada je Drugi doista postao Drugi — druga država — ta se mržnja usmerila na vlastiti narod, na bilo koga. Ovdašnji nacionci, kako ih ja zovem, veoma uspešno mrze vlastiti narod.

Vi ste na zanimljiv način spojili teorije glavnih predstavnika postmoderne misli, poput Baudrillarda ili Virilia, s idejom povratka tradicionalnim vrijednostima slavenstva, bizantijske civilizacije i kršćanskog univerzalizma. Naročito se koristite idejama virtualnih svjetova, simulacije i simulakruma za objašnjenje i detektiranje pada današnje kulture u poganstvo i gubitak aksiološkog oslonca. Držite li da se današnja evidentna kriza zapadnog svijeta može riješiti rekristijanizacijom?

— Krenimo redom: slovenstvo je za mene irelevantno. Kao hrišćaninu, sve u vezi s plemenskim, rodovskim — uključujući i naciju — za mene je potencijalni izvor opasnosti zapadanja u herezu etnofilije. To što volim svoje sunarodnjake posledica je mojih napora da volim sve ljude. A ljudi smo danas takvi da nas je teško, veoma teško voleti. Nema, dakle, selektivne hrišćanske ljubavi. Ili je ima ili nema. U skladu s mojim verovanjem o odsustvu maniheizma, na Zapadu ne vidim Velikog Sotonu, već samo ljude, od kojih su neki veoma umni i veoma dobri hrišćani. Malo je poznato, ali Paul Virilio deklarira se kao hrišćanski pisac. Razumljivo je da mi je u duhovnom smislu bliži katolik Virilio, čovek koji je dao verovatno najiscrpniji uvid u prirodu modernih tehnologija, nego Dobrica Ćosić, recimo, koji kao matori papagaj ponavlja oveštale budalaštine. Smisao srbijanskog nacionalizma i jest da nas sve izjednači time što smo Srbi i da se u toj ekvilizaciji izgube činjenice da među Srbima ima lopuža, nitkova i prevaranata. To ipak neće ići na dugu stazu.

Što znači kad kažete da je kršćanstvo jedna autokorektivna, samoograničavajuća religija*?*

— To znači da je religija apsolutne slobode. Da je slobodan samo onaj ko svoju slobodu ograničava u korist i na dobro drugog. Z

kritika

Nagon prema groteski

Perišiću treba priznati odvažnost da pri prvom sjedanju u bolid odmah juri sto na sat

Jurica Pavičić

Robert Perišić, Možeš pljunuti onog tko bude pitao za nas, Konzor, Zagreb 1999.

Roberta Perišića hrvatska kultura devedesetih poznaje u nekoliko uloga. Poznaje ga ponajprije kao kritičara. Kao recenzent *Feral Tribunea* Perišić se iskazao kao jezgrovit i živ kritičar koji iz literature sustavno i žučljivo proganja njenu najveću neprijateljicu — dosadu. Poznaje ga, međutim, i kao urednika. Kao urednik *Godina novih* Perišić je uspio ono što gotovo nijednom časopisnom »šefu« u devedesetima nije: pretvoriti povremenik u istinski aktivno uređivanu tiskovinu, a ne tek poštanski sandučić, ali ga i učiniti zbilja relevantnim prozorom u ono što se događa izvan Hrvatske.

U neprekinutoj niski generacijskih časopisa u hrvatskoj kulturi *Godine nove* najbliže su statusu naraštajnog čvorišta devedesetih, nečem što bi bilo ovodesetljetni pandan *Quorumu*. Zahvaljujući trendseterskoj obaviještenosti GN se dobro nose s takvom civilizatorskom ulogom. Ono pitanje koje nije do kraja razjašnjeno jest: koliko se uspješno s takvom ulogom nosi *godinaška* književnost?

Iz ovih ili onih razloga pisci ovog kruga (Ferić, Puplin...) nisu izišli na velika književna vrata, *insiderski* ih krugovi cijene, struka im radove čita i hvali, ali nisu postali javna činjenica, čak ni u onoj mjeri u kojoj to u nas pisac može biti. Robert Perišić spletom se okolnosti našao u povoljnijoj situaciji: svoju zbirku priča *Možeš pljunuti onog tko bude pitao za nas* (*Konzor*, 1999) objavio je kod respektabilnog izdavača, knjiga je imala znatan publicitet i mnoštvo (polovično raspoloženih) recenzija.

Pomalo je dosadno u Hrvatskoj stalno tupiti o generacijama, ali *Možeš pljunuti...* stvarno je vrlo generacijska knjiga. Knjiga koja je, kako i priliči uredniku naraštajnog časopisa, sjecište koječega što noviji hrvatski književni senzibilitet voli, traži i drži da nemamo. Perišić »posuđuje« književni *hall of fame* kvorumovaca: čovjek će tu, kao i kod većine naših prozaika devedesetih, napipati Carvera, Bukowskog, Ondaatjea, Irwina Walsha i »prozu urbanog pejsaža.« Na tu čitanku Perišić nadograđuje socijalno-dokumentarni senzibilitet devedesetih i (po)ratnu ikonografiju. Nema tu više »Sumatra i Java«, kako bi rekao Ante Stamać: Perišić je čovjek koji piše o PTS-u, heroinu, torcidi, kamatarima i podstanarima. Cijeli fotorobot književnosti devedesetih je u toj knjizi: fotorobot desetljeća u kojem su pisci posuđivali utjecaje i lektiru od starijih i obrazovanijih prethodnika, ali su te obrasce punili tjeskobnom životnom zrelošću i iskustvom koje posljednja sretna soc-generacija nije mogla imati.

Perišićeva se knjiga sastoji od dvadeset priča. Već i nasumično listanje svjedoči da Perišić ima čvršću viziju o onom »što« nego »kako«. Ikonografski i tematski priče mu sliče jedna na drugu. U pravilu se bave atomiziranim urbanim mladim marginalcima koji pasivno kližu polusvijetom i s jednakom rezigniranom refleksivnošću iskušavaju skijanje, trip, izbjegništvo, šoru u kafiću, kriminal i seks. »Kako« je kod Perišića, međutim, jako raznorodno. Ima tu američki skockanog *short storyja* snažne poante, potom jednostraničnih narativnih minijatura, ali i dugih i kratkih priča koje teže razlaganju koherentnog pripovjednog diskursa, kalamburu, struji svijesti, anarativnoj introspektivnosti, pa čak i interdiskurzivnom kolažu.

Više nego većinu novih »naturalista« Perišića zanima jezik. I jezik mu je zaista zanimljiv. Riječ je o uzbudljivoj smjesi zagrebačkog i splitskog urbanog slanga, kolokvijalizama i klasične čakavice (koja tu — čakavski kažimo — svojom arhaičnošću podosta *dištonaje*). Nije, međutim, samo stvar u višeglasju jezičnih izvora, nego i u Perišićevoj sklonosti polifoniji i interdiskursu u kojem se citatni jezični materijal ironijski gomila i kulja. Maknemo li na stranu generacijsku motiviku spitfajerica i narkotika, Perišić je daleki predak dalmatinskih modernista poput Marinkovića i Jeličića. Marinkovićev humorizam i jezična igra u *Možeš pljunuti...* presađeni su u ambijent kojem se viški klasik ne bi nikad nadao.

Jezično raskošan, Perišić je kudikamo nesigurniji u pripovijedanju. Možemo se složiti s mišljenjem Nenada Rizvanovića koji je pišući o Perišićevoj knjizi podijelio priče na dvije odjelite skupine. Prvu čine one koherentnije, novelesknije, više »američke«. Drugu čine one u kojima oštrije razlaže pripovijedanje i zadire u repertoar narativnih strategija modernog romana. Suglasni smo s tim da su one prve rjeđe, a bolje. Perišić je najuspješniji onda kad ne dopusti svojim karakterima da odlebde, nego kad ih socijalno usidri i smjesti u čvrsti okvir kratke priče. U takvim pripovijetkama (*Vijagritis, Utjerivači*) bolje se očituje i Perišićev dominantni nagon: onaj prema groteski.

One druge i brojnije često ne nadoknađuju napor čitanja konačnim rezultatom. To svakako nije preporuka za čitanje, ali Perišiću treba priznati odvažnost da pri prvom sjedanju u bolid odmah juri sto na sat. On kao da je odlučio odmah pokušati *sve što se uopće može*, kao znatiželjnik koji rasklapa i oprobava funkcije naprave koja mu je pala u ruke. Ta je znatiželja šarmantna, ali sljedeći i važniji korak jest samosputavanje. Z

Italija

Ništa bez pulpa

Vrijeme književnih slučajeva

Tatjana Peruško

Nobelova nagrada dodijeljena Dariu Fou, talijanskoj je književnosti samo na trenutak pribavila pozornost svjetske javnosti. No, u nacionalnim okvirima, *problematični Nobel* potvrdio je sposobnost talijanskoga kulturnog novinarstva da oko djelatnosti koja se iz hrvatske izdavačke perspektive čini najmanje profitabilnom i najmanje potrebnom profesijom na svijetu, podigne senzacionalističku prašinu ravnu dnevnopolitičkim skandalima ili nacionalnoj nogometnoj euforiji. Da je i mimo svečanih svjetskih prigoda, prostor književne kritike moguće pretvoriti u poprište globalnih rasprava i živahnih »stranačkih« okupljanja, pokazuje dinamika *književnih slučajeva* koji od početka devedesetih do danas dominiraju talijanskim kulturnim prostorom, povremeno kulminirajući nezanemarivim brojkama kao što su tri milijuna samo u Italiji prodanih primjeraka romana *Pođi kuda te srce vodi* (slučaj Tamaro). Međutim, kategorija *književnih slučajeva* ne iscrpljuje se u novonastalom sustavu pojedinačnih književnih zvijezda. Masovna pojava žena spisateljica, također je jedna od velikih novosti posljednjeg desetljeća. Izrazito različitih pripovjednih stilova i poetika, brojne spisateljice nastavljaju objavljivati u 90-ima: Dacia Maraini, Anna Maria Ortese, Rosetta Loy, Franesca Sanvitale, Maria Corti, Paola Capriolo, i dr.; neke se pojavljuju devedesetih: Susanna Tamaro, zatim od kritičara hvaljena Clelia Martignoni, Silvana Grasso, Laura Barile i dr. te *pulp-spisateljice* mlađe generacije poput Silvie Ballestre, Isabelle Santacroce, Simone Vinci, itd.

Književni slučaj u negativnom smislu marginalnost je suvremene poezije u talijanskoj književnosti i manjak dinamike u sustavu talijanskih pjesničkih poetika, u kojemu i dalje dominiraju od ranije poznata imena: Magrelli, Mussapi, Cucchi, De Angelis, Lamarqueova.

No, osobitu i, rekla bih, ipak najznačajniju pojavu u talijanskoj kulturi ovog desetljeća čine novi (mlađi) pripovjedači srodnog ideološko-poetičkog obzora i doduše nešto manje stilske ujednačenosti, koji posljednjih godina ne izlaze iz središta izdavačke i kritičke pozornosti.

Tko su najčitaniji

Ako se iz perspektive konca stoljeća i potrebe za *sređivanjem dojmova* osvrnemo na cjelokupnu talijansku prozu dvadesetog stoljeća, jasno ćemo u njoj prepoznati kontinutitet dvaju različitih pripovjednih pristupa, na koji se nadovezuje talijanska proza devedesetih. Prvi je sklonost tradicionalnim narativnim oblicima i mimetizmu, dok drugi okuplja pripovjedače sklone lingvističko-strukturalnoj transgresiji. Naravno, binarna isključivost mnoge ostavlja po strani, pa tako i velika imena talijanske književnosti poput Calvina, koji je u svom opusu prevalio put od linearnosti realističkog modusa do metanarativnog romana i kombinatoričke igre u transžanrovskim oblicima. Stoga valja ostaviti prostora za pisce koji u svom radu na proznim oblicima osciliraju između dviju krajnjih mogućnosti ili je njihovo eksperimentalno nastojanje povjereno konotativnom potencijalu pripovjedne rečenice koja ne podliježe radikalnoj lingvističkoj dezintegraciji (Del Giudice, Celati).

Književnost devedesetih raspoređuje se prvenstveno duž krajnjih polova narativnih strategija: tzv. *pulp* pripovjedači odlučuju se za lingvistički *angažiranu* naraciju (premda se lingvistički i leksički eksperiment u njih često znade svesti na automatsku mimezu žargonskog pulsiranja), dok se visokotiražni pripovjedači prirodno priklanjaju »linearnom« i tržišno učinkovitijem modelu naracije.

Najtiražnija među njima, tršćanska spisateljica Susanna Tamaro transparentnom pripovjednom jeziku pridružuje i ispovjedno-propovijednu intonaciju glasa koji nizanjem općih istina i zauzimanjem stava prema bitnim pitanjima društvenog i općeg postojanja, zapravo pokušava potisnuti sliku decentralizirane, fraktalne i disperzivne današnjice Zapada. Njezin iskren i zavodljiv način ne samo postavljanja, nego i rješavanja temeljnih pitanja kroz prispodobe s biblijskim istinama ili činjenicama iz biljnog i životinjskog svijeta, u tom je smislu zapravo falsifikat, i to je možda s jedne strane glavni razlog njegove iritantnosti, ali i uspjeha: revival *exempluma* kao fosilne pojave koju književni sustav našeg vremena više gotovo i ne poznaje, krajnji je pokušaj zaobilaženja (ili neposjedovanja?) svijesti o tome da nas okružuje *prozirnost zla*.

Postavši glavnim izvoznim adutom talijanskog izdavaštva, ime Susanne Tamaro, nakon romana *Anima mundi* (1997), uskoro će osvanuti ispod novog, zasad još nepoznatog naslova knjige za koju autorica kaže da je »namijenjena djeci, ali nije bajkovita, nego ozbiljna priča o duhovnom životu i smrti«.

Ne bave se svi talijanski romanopisci dušom svijeta. Andrea Camilleri, i sama zvijezda devedesetih bavi se sudbinom jedne od *najromanesknijih* talijanskih pokrajina — Sicilije. Ovaj sicilski pripovjedač ne ulazi u kategoriju književnih slučajeva po tržišnim brojkama (njegovih sto tisuća prodanih primjeraka ne mogu konkurirati tršćanskoj spisateljici, pa ni mladom Enricu Brizziju, čiji je roman *Jack Frusciante* izašao iz grupe u Italiji i bilježi osamsto tisuća prodanih primjeraka), nego po vrtoglavom usponu koji postiže u kasnoj životnoj dobi. Početak Camillerijeve književne karijere, naime, teško je odrediti, budući da je ovaj sedamdeset četvorogodišnji režiser, kazališni i televizijski pisac prvi roman objavio 1978. godine, a čitanost postigao tek romanima *La stagione della caccia, La forma dell'acqua, Il ladro di merendine, La voce del violino*, i dr. koji su se odreda pojavili početkom 90-ih, u Selleriovom izdanju. S trinaest naslova, žanrovski raspoređenih na *sociološke* krimiće i povijesne romane o Siciliji, Camilleri s uspjehom nastavlja snažnu talijansku tradiciju linearnog pripovijedanja. Premda ga zemljopisni kontekst i žanrovske podudarnosti približavaju Sciascinoj političkoj prozi i krimićima, ovaj danas omiljeni sicilski romanopisac ne doseže razmjere Sciascina povijesnog i etičkog angažmana niti posjeduje ambiciju metafizičkog usložnjavanja.

Sličan je Camillerijevu slučaj goričkog pisca Paola Maurensiga, koji je romanom *Lüneburška varijanta,* metafizičko-kriminalističkom pričom o šahu, sukobu Dobra i Zla, i nacističkim logorima (u nas objavljenom 1998), 1993. osvojio »mladu« nagradu talijanskog PEN kluba (prije njega dobili su je Antonio Tabucchi i Susanna Tamaro) i odonda stao bilježiti europski uspjeh. Naime, spomenuti roman predstavlja početak Maurensigova zvjezdanog uspona, ali ne i početak njegove književne biografije, koja je od šezdesetih nadalje uglavnom bilježila uzaludne izdavačke pokušaje. Tridesetak godina čekanja

čini Maurensigov primjer prispodobivim *književnom slučaju* tršćanskoga bankovnog činovnika Ettorea Schmitza (poznatijeg pod pseudonimom Italo Svevo), čiji je roman *Zenova svijest* (*La coscienza di Zeno*) dobio zasluženo književno priznanje tek nakon dvadesetak godina Svevova činovničkog staža. Premda talijanski kritičari učestalo spominju tu podudarnost između dvojice pisaca, ipak bi je valjalo ograničiti na životne sudbine i zemljopisni (biografski i fabularni) kontekst. Zahvaljujući potonjem, Maurensig pripada prestižnoj skupini talijanskih *mitteleuropskih* pisaca (Svevo, Michelstaedter, Slataper, Magris, Cergoly, braća Pressburger), budući da su i *Lüneburška varijanta* i *Obrnuti kanon* izrazito srednjoeuropski po radnji, likovima i suzdržanom pripovijedanju, dok treći, ovoga puta »talijanski« roman *Ombra e la meridiana* iz 1997, pokazuje da je njegov autor bio spreman uzeti u obzir zahtjeve tržišta i prigovore kritike (prigovor se odnosio na Maurensigov status *stranog* pisca). Maurensigova metafizičko-enigmatska naracija svjedoči o snažnoj nostalgiji za velikim modernističkim djelima, i to prvenstveno srednjoeuropskih autora (Dürrenmatt, Grass, Mann, Döblin, Böll, i dr.) i ocrtava njegov pokušaj rekonstruiranja modernističke ekskluzivnosti likova i događaja. No, uravnotežena i jezično transparentna proza, sklona metafizičkoj stilizaciji (kojoj prvi roman podvrgava i temu holokausta) i globalnim metaforama, kompromisna u odnosu na širu čitateljsku publiku, ipak ostaje rezultatom vješte reciklaže, izvedene s ganućem, nostalgijom i poštovanjem predanog pisca-čitatelja, koji piše *na način* i *u počast* vlastitim uzorima, sastavljajući svoju šahovnicu od djelića ozračja prikupljenih na tuđim stranicama.

Drukčije je postmodernu citatnu poetiku primijenio na svoja djela muzikolog, televizijski i književni kritičar, te pisac Alessandro Baricco, još jedna od ličnosti devedesetih, koju ne treba posebno predstavljati, jer je u nas prisutan čak trima prevedenim knjigama (romani *Ocean more* i *Svila,* te monolog *Novecento*). Artističkim i elitističkim stilom koji se, barem u djelima napisanim prije *Svile,* opire potrošačkom kriteriju lagodne čitljivosti, u svom prvom i ponajboljem romanu *Kule od bijesa* (*Castelli di rabbia*, 1991) Baricco na stranicu dovodi čitav niz bizarnih likova i smješta ih u neodređeni srednjoeuropski milieu. Baš kao i kasnije u *Oceanu*, te simbolično naslovljenom *Novecentu,* ti vizionarski lunatici i izumitelji nositelji su postmoderne metafore kojom Baricco pokušava obuhvatiti jedno razdoblje europske kulture, podražavajući, čas parodijski, a čas nostalgično, pluralizam stilova, utopija, proturječja.

Uspijemo li zanemariti *Svilu*, pripovjedni okrajak, mikroroman namijenjen čitateljima

koji vole kad književni tekst na dopadljiv način podilazi njihovoj tankoćutnosti, te opći dojam samodopadnog egzibicionizma književnoga znalaštva, Baricca bi od ostalih književnih zvijezda našeg desetljeća valjalo izdvojiti zbog virtuoznosti kombiniranja recikliranih ostataka literarne tradicije i gotovo pjesničkog osjećaja za ritam i pozitivni patos pripovjednih rečenica, koji je nekim čudom i dalje moguć u talijanskoj prozi na kraju tisućljeća.

Tijelo + smrt = igra

Pojava mladih pripovjedača i prava eksplozija tzv. *pulp proze* u talijanskoj književnosti devedesetih, slučaj je koji iz više razloga iziskuje posebnu pozornost. Možda je ne zaslužuju svi pojedinačni pokušaji i rezultati, ali svakako vrijedi spomena euforija kojom su, u cijelosti gledano, zarazili kulturnu zajednicu naših susjeda, pokrenuvši bujicu novinskih napisa, polemika, očitovanja obilježenih očinskom brižnošću ili indignacijom, nikad ravnodušnošću.

Zlice su se u talijanskoj književnoj javnosti pojavile 1996. godine, donekle kao reakcija na bauk ružičastog moralizma koji se širio Italijom (odnosi se na slučaj Tamaro, ali i na druge pojave: G. Mozzija koji u *L'Espressu* objavljuje *Manifest partije dobrih*, a dijelom i na E. Brizzija i njegova *Frusciantea* koji je pozitivno recenziran i u katoličkom listu *Famiglia Cristiana*), ali i kao odjek svojevrsnog tečaja kreativnog pisanja što ga je danas preminuli pisac, a tada duhovni vođa budućih mladih pripovjedača, Pier Vittorio Tondelli, pokrenuo 1986. s projektom *Under 25* (osobito se s budućom *ljudožderskom prozom* može mjeriti druga od tri antologije, *Lijepi & Perverzni*, iz 1987).

Tri su događaja devedeset šeste označila eksploziju zla na talijanskoj kulturnoj sceni. Prvi je pripovjedna antologija *Mladi ljudožderi*, (*Gioventù cannibale*, ur. Daniele Brolli, Einaudi, Stile libero, 1996), s izrazito homogenim rezultatima u smislu transgresivnog *pulp-splatter-hardcore-physiological* programa proizvodnje šoka koji ne samo da obesmišljava kategoriju *normalnosti*, nego i cjelokupni sustav vrijednosti na kojemu počiva. Iznenađuje to što je ova uža *ljudožderska* skupina (N. Ammaniti, A. Nove, A. G. Pinketts, M. Galiazzo i drugi), u prosjeku sastavljena od (zrelih?) tridesetogodišnjaka.

Drugi događaj je objavljivanje Brizzijeva drugog, obraćeničkog romana *Bastogne,* koji se dobro uklapa u poželjnu *drugs & violence* shemu, pomodnu panoramu nasilja začinjenog usputnim i nasilnim seksom, obiljem opojnih sredstava i glazbe osamdesetih. Brizzi potvrđuje svoj dar za lingvističku dinamizaciju koja se ovdje, s obzirom na subjekte i predmet pripovijedanja, može definirati i kao verbalna transgresija. No, neuvjerljiv razvoj fabule koja *bijesne mlade ljude* s društvenoga ruba (koji, k tome, čitaju Célinea!) pretvara u silovatelje, razbojnike i ubojice, potvrđuje prinudnost Brizzijeva izbora.

Treći je dokaz o virusu zla koji se uvlači u sadržaje talijanske kulture, također iz 1996. objavljivanje stripa *SuperMaso* (autora Paola Bacilierija), na temu poznatog zločina što ga je 1991. godine počinio Pietro Maso iz okolice Verone, ubivši vlastite roditelje.

Premda se ne baš najsretnijim terminom *ljudožderi* katkad globalno označavaju mladi pripovjedači, među njima ne postoji apsolutna generacijska, pa ni poetička podudarnost.

Poetička razmimoilaženja, te heterogenost, potvrđuju se već i drugim antologijama. Iste, 1996. godine, naime, u nakladi Transeurope, Silvia Ballestra i Giulio Mozzi objavljuju antologiju pod naslovom *Coda*, raznovrsnu po temama i stilovima, dok formalno i idejno zreliji nastavak bavljenja tjelesnošću predstavlja antologija *Anticorpi* (ur. M. Bersani e E. Franco, Einaudi, Torino, 1997), u kojoj se pojavljuju neka već u Italiji popularna imena kao što su Matteo Galiazzo, Tiziano Scarpa, Simona Vinci, itd. Uopće je u spomenutih autora, bilo u antologijama, bilo u samostalnim knjigama, moguće prepoznati dominaciju dvaju temeljnih pripovjednih modusa: carverovskog minimalizma, leksičkog i fabularnog (G. Mozzi, G. Culicchia) s jedne strane, a s druge, plurilingvizma (Brizzi, Ballestra, N. Ammaniti, Isabella Santacroce, Aldo Nove...) utemeljenog na subkulturnom ili adolescentskom žargonu, te masmedijskoj frazeologiji (govori se o MTV generaciji, no talijanski televizijski spektakl jednako je prisutan, najčešće kroz hiperparodijski citat) koju neki autori podvrgavaju još i dodatnoj regionalnoj obradi.

U lingvističkom i strukturalnom pogledu posebno se među mladim piscima izdvaja *pulp-aristokrat* Tiziano Scarpa koji je već svojim prvim romanom *Occhi sulla graticola* (1996) pokazao interes za stilsko-strukturalno raslojavanje naracije, ispričavši grotesknu i vedro nesretnu ljubavnu priču o Carolini Groppo (umjetničko ime Maria Grazia Graticola), koja u talijanskim izdanjima japanskih manga-stripova oslikava spolne organe i Alfreda koji piše diplomsku radnju o Dostojevskom. Ovim zabavnim *pastišem* (sastavljenim od traktata, pisama, stranica dnevnika, itd.), Scarpa podsjeća na mnoga djela Neoavangarde iz šezdesetih, koja, uzgred rečeno, očinski ganuto prepoznaje u mladoj talijanskoj prozi vlastiti *revival*.

Bilo da je riječ o parodijskom ili horror žanru, sveukupna talijanska mlada proza oscilira između, s jedne strane, naglašene prisutnosti visceralnog, hiperbolizirano fiziološkog, izlučinskog aspekta tjelesnosti, i kulture simulakruma s druge, prisutne kroz perspektivsku plošnost (dvodimenzionalnost likova svedenih na obris, karikaturu, vinjetu) kakvu proza preuzima iz stripova, ili kroz ontološku plošnost (horizontalnost i simultanost slika) televizijskog, filmskog i video medija. Između komplementarnih pojava obestjelovljenosti (odsutnosti subjekta iz zbilje pojmljene kao frenetične akceleracije stereotipova ili hipnotičke ukočenosti masmedijskih ikona) i hiper-tjelesnosti (subjektove prisutnosti u svijetu svedene na magmu utrobnog), odvija se dezideologizacija zla, obesmišljenje zla, koje se perpetuira u prizorima nemotiviranog nasilja.

Noviji naslovi i djela autora izvan kruga *pulp* pakla, zrelijih po problematskom pristupu suvremenim manijama (vidi i *Manija*, Del Giudice, 1997), kao što su *Autobusna mučnina* i *Anomalije* (1998) tršćanskoga mladog pisca Maura Kovacicha, zatim *Prirodno zlo* (1998) Giulia Mozzija, *Luđakov prijatelj i druge priče* (1998) Marca Draga, te *Bla bla bla*, posljednji roman već etabliranog autora Giuseppea Culicchie, afabularno organizirani monolog koji kroz metaforu fizičke propasti (glad, prljavština, beskućništvo) ispisuje rasap svog protagonista, dovoljan su dokaz tvrdnji da zlo, smrt i psihopatologija predstavljaju središnji semantički trokut suvremenog imaginarija.

tema

Smiješno i karnevaleskno

Mrki, bahati i neprijazni

Teško je naći nešto što je u tolikoj mjeri bilo trn u oku našoj autoritarnoj vlasti kao što su karikature, fotomontaže i satirički prilozi u *Feral Tribuneu*

Ivan Kuvačić

Zašto moćni vlastodršci u pravilu ne podnose humoriste i zašto ih na sve moguće načine ometaju i progone? Obično se odgovara da je takvo ponašanje vlastodržaca posve razumljivo, jer njih brine održavanje reda i pokornosti, a humor i šala ljude opuštaju i oslobađaju. I doista, humor cvjeta u onim ljudskim zajednicama u kojima prevladava sloboda i ravnopravnost. Stoga nismo iznenađeni kada naiđemo na gledište da je demokracija utemeljena na pretpostavci koja je sama po sebi humoristična, na što će Denis de Rougemont primijetiti da ona ne može funkcionirati bez humora kao što ni stroj ne bi mogao bez ulja i skladnog rada dijelova. Uzajamnu vezu humora i demokracije posredno potvrđuje sam izgled i narav despota i diktatora. Oni su mrki, bahati, nabusiti i neprijazni. Kažu da tako mora biti, jer se njihova moć zasniva na nametanju i održavanju straha. Njima je najvažnije da ih se ljudi boje, pa stoga ne podnose opuštenost, šalu i duhovitost. No, s druge strane, upravo njihov izgled, karakter i ponašanje čine da su pogodni kao predmet izrugivanja, šala i doskočica. Chaplinov film Veliki diktator dobar je primjer: na temelju pokreta i mimike, bez dodatnih riječi i objašnjenja, odmah je svima jasno da je riječ o Hitleru.

Sezona lakrdija

Ako nema straha, nema bezuvjetnog pokoravanja. Prestrašeni ljudi su ponizni i pokorni, a ljudi koji se ne boje stvaraju probleme i to najviše time što je njihovo ponašanje zarazno, pa se i drugi opuštaju i oslobađaju. Tome pogoduje druženje, ispunjeno prigodnim šalama, što je svakodnevna pojava, a najviše toga ima na festivalima, karnevalima i drugim pučkim svečanostima. U povijesti ima i takvih festivala koji su poznati kao *sezona bezvlađa i lakrdija*. U francuskim katedralnim gradovima u srednjem vijeku cvjetale su takozvane *svečanosti ludosti*, koje bi znale poprimiti oblik potpunog preokreta svakodnevnih običaja.

Za razliku od centralne crkvene vlasti koja se uvijek odlučno protivila takvim karnevalima, pojedine mjesne crkve su ih dopuštale, očekujući da će narod, nakon što se zabavi i istutnji, biti još pokorniji. Ponašanje demokratske vlasti bliže je shvaćanju mjesnih crkava nego centralnih crkvenih vlasti. Ona dopušta mirne demonstracije, karnevale i festivale, a intervenira onda kada prosudi da bi mogle ugroziti poredak. Drukčije je u autoritarnim državama s diktatorskim režimima. U njima demonstracije nisu dopuštene, a ako pak izbiju, vrlo je vjerojatno da će prerasti u otvoreni i krvavi sukob.

U svemu tome možda je najinteresantnije pitanje kako narodu uspijeva otpustiti zategnute lance u koje ga sputava autoritarna vlast? Na koji način, kojim sredstvima ljudima polazi za rukom otvarati i širiti prostore slobode, čak i u onim slučajevima kada sistem izgleda toliko čvrst i neprobojan da su šanse oslobođenja neznatne? Ali upravo u takvim slučajevima dolazi do izražaja aktualnost teme kojom se ovdje bavimo. Stvar je u tom da se sredstva podešavaju prema materijalu: čekić je prikladan za razbijanje kamena, dok je za bakrorez potrebna igla. Tako ni brutalnom tiraninu, na vrhuncu njegove moći, život ne suprotstavlja grubu silu, već druge, suptilnije protivnike s kojima on mnogo teže izlazi na kraj, a to su mašta, invencija, dosjetke, što, ako je nošeno mladenačkom smjelošću, pravi takve proboje da ih se više ne može zatvoriti. To obično počinje s grafitima po gradskim trgovima i ulicama, s provokativnim predstavama u omladinskim i marginalnim družinama, zatim na stadionima prigodom sportskih priredbi, gdje duhovite dosjetke na račun nedodirljivog diktatora nailaze na momentalni odjek velikog broja ljudi, pa je vrlo teško otkriti inicijatore. Ovome svakako valja dodati kritičke priloge i satiričke priče, te razne karikature koje se povremeno javljaju u novinama, časopisima i drugim publikacijama te konačno brojne dosjetke, viceve i anegdote što stalno kolaju u svakodnevnim razgovorima. Za despota je, međutim, najkritičnije, kada se sporadični, duhoviti protesti sliju u masovne demonstracije i kada, u ozračju masovne opuštenosti, dođe do izražaja smjelost i maštovitost naroda. Omraženi tiranin, koji ulijeva strah i malodušnost, odjednom se pretvara u karikaturu, u lutku, koju masa ismijava i na kraju spaljuje uz opće odobravanje i oduševljenje.

Neukrotiva šarolikost života

Odavde slijedi da se ni za najveće despotije ne može reći da je u njima zamrlo svako opozicijsko kretanje, kako to na prvi pogled izgleda. Svako društvo i svaka država sadrži naznačene suprotnosti. Ako je na jednoj strani kruta autoritarna uprava, koja o svemu odlučuje i sve kontrolira, njoj je uvijek, na ovaj ili onaj način, suprotstavljena neukrotiva šarolikost života.

Pojednostavljeni model njihova suodnošenja nalazimo u projekcijama znanstvene fantastike, u dječjim pričama, u crtanim filmovima. Despot stoluje u dvorcu, smještenom na brdu. On raspolaže megakompjutorom koji samo on programira i kontrolira. Svi njegovi činovnici i vojnici su roboti. On teži da svime ovlada, da sve sebi potčini. U tu svrhu krči šume, pregrađuje rijeke, uništava oranice i sve prekriva novim i novim slojevima asfalta po kojem se iz dvorca kreću dirigirani strojevi. To je kao neka pošast koja prijeti da će sve prekriti i sve uništiti.

Tko će se tome suprotstaviti, kako to zaustaviti? Ako se računa samo na moć i silu, sve su šanse na strani despota, pa je time ne samo predviđen ishod, nego je ujedno poništena privlačnost koju pruža neizvjesnost igre. Stoga se pribjegava onome što u takvim slučajevima još preostaje, a to su mašta, invencija, lakrdija.

Lik Tužnog Viteza

Ovdje odjednom u sjećanju kao iz magle izranja lik Tužnog Viteza i njegov verbalni dvoboj s kanonikom u vojvodinom dvorcu za vrijeme ručka. Don Quijote ustaje protiv nitkova koji, zbog svog prostaštva i gluposti, nisu vrijedni da im se govori o vitezovima-skitnicama, a kanonik mu odgovara da se ostavi skitnje i ludosti, da se vrati kući i brine o svom imanju. Na jednoj strani je predstavnik velike institucije, a na drugoj je ludi vitez koji smjelo proklamira formulu: Budite realni, tražite nemoguće. Prvi se poziva na prosječnu ljudsku pamet koja traži mirenje s realnim, praktičnim, prizemnim, a drugi prekoračuje granicu normalnog i ulazi u sferu fantastičnog, ludog, gdje je sve moguće, gdje nema svetih krava, a humor i šala izviru iz samih tokova života.

Da je ta opreka itekako živa i aktualna lako se uvjeriti ako se vratimo na domaći teren.

Zašto je Hrvatima oduzeto pravo da se nasmiju vlastitoj prošlosti?

Zašto je Hrvatima oduzeto pravo da se nasmiju vlastitoj prošlosti?

Pod tim naslovom Robert Perišić je u *Feral Tribunu* od 18. svibnja 1998. objavio je zanimljiv članak. Svoja zapažanja Perišić je smjestio u kontekst komparacije Hrvatske sa Slovenijom. Dok mladi Ljubljančani svoju pobjedu nad politikom i »ozbiljnim vremenima« izražavaju u autoironičnoj i opuštenoj parodiji simbola propalog totalitarnog režima, zagrebačka omladinska scena lišena je takvog humora. Kako to objasniti? »Pa tako«, kaže Perišić, »što bi, u hrvatskom slučaju, parodiranje jedne strane iznutra razorilo i drugu, njenu tobožnju opreku, jer kad bi se i Hrvati mogli opustiti i nasmijati pred svojom jugonostalgijom kako bi mogli ozbiljno gledati svog vođu u bijeloj uniformi na vojnoj paradi? Dok god ih pogled na takvog vođu ispunjava ponosom, ukočeni su i alergični na svaku opuštenost i parodiju baš zato što se ne mogu nasmijati, služe kao objekt smijeha i podrugivanja drugih koji ih promatraju sa strane. Ni sportske priredbe im ne služe za opuštanje i zabavu, već i one, u prvom redu, moraju pokazati koliko su Hrvati značajni, talentirani i izuzetni. U tu svrhu mnogo troše i ulažu, u čemu im i sam poglavar izdašno pomaže, jer na sportske i druge priredbe dolazi s brojnom svitom i pod zaštitom na tisuće policajaca, pa se događa da mala država, koja se gotovo ukočila zbog toga što stalno promatra svoj vlastiti pupak, i koja u skladu s tim oduzima pravo svojim građanima da se nasmiju na vlastiti račun, dolazi u fokus na međunarodnoj sceni kao objekt smijeha i zabave. Dodajmo da je to neizbježno i pravedno, da tako mora biti, jer onaj tko nije u stanju da se smije na vlastiti račun, može biti siguran da će to drugi učiniti umjesto njega.«

Kako gruboj sili i nadutoj oholosti suprotstaviti šalu i lakrdiju? To nije uvijek ni lako ni jednostavno. Za to su potrebna uporišta u vidu malih otočića slobode i opuštenosti, koje valja pronaći u moru opće poslušnosti. U početku to može biti i naivno i nemoćno, no tijekom vremena će se pokazati da je odabran pravi način koji daje najbolje rezultate.

I doista, što može učiniti moćni diktator kada se nađe nasuprot duhovitoj dosjetki ili karikaturi? Ne može ih neutralizirati jer je krut, nesnalažljiv i umišljen. Još manje ih može uništiti. Svakim pokušajem da to učini sâm postaje smiješan, što dosjetku i šalu samo širi i jača. Teško je naći nešto drugo što je u tolikoj mjeri bilo trn u oku i podizalo tlak našoj autoritarnoj vlasti, od njenog početka do današnjeg dana, koliko su to činile i još čine karikature, fotomontaže i drugi satirički prilozi u *Feral Tribuneu*. Pa ipak, unatoč mnogobrojnim pokušajima da se taj satirički tjednik likvidira i ukloni sa scene, u tome ne samo da se nije uspjelo, već naprotiv, time se znatno pomoglo da se održi i proširi njegov utjecaj.

glazba

Razgovor: Alexander Rahbari

Nekompetencija kao razlog odlaska

Program za sljedeću sezonu, u čijem oblikovanju nisam sudjelovao, primitivna je improvizacija koja izlazi pod mojim imenom

Branimira Lazarin

Ako netko svira i šuti u Hrvatskoj, zaključuje se da čovjek korektno obavlja svoj posao, bio on simpatičan ili manje simpatičan. Kad pak taj kaže *non serviam* i to argumentira vlastitim, kićenim ili manje kićenim stilom, publika odjednom manje sluša, više gleda i gubi moć prosuđivanja. Polupani lončići, reklo bi se.

Alexander Rahbari je kao dosadašnji šef-dirigent Zagrebačke filharmonije uglavnom imao image općeg mjesta u matičnoj kući. Par pluseva, par minusa i glazbene kritike oko kojih se nisu vodile polemike. Međutim, nakon što je svoju ostavku stavio na stol Anđelku Ramušćaku, poznatom direktoru i voditelju Filharmonije, postao je *dojdek* kojemu smetaju loše kritike, tiranin koji nema razumijevanja za građanske manire dolaska na koncert, emotivac koji davi vlastitom junačkom epikom i tako dalje.

Argumenti zbog kojih je Rahbari odlučio otići bili su manje važni, jer su apriori nerazumljivi, dakle dosadni. Tako s jedne strane stoji direktor Filharmonije Anđelko Ramušćak, koji nije odgovorio, komentirao niti argumentirao Rahbarijev postupak, osim što je »neugodno iznenađen i zatečen« ipak naveo Rahbarijevu plaću od 30.000 kuna mjesečno, posumnjao da maestro ima drugi, bolje plaćeni angažman i odlučio da mu se osobno više neće obraćati. Ministarstvo kulture prešutnim konsenzusom reklo je isto što i gospodin Ramušćak, pa je na drugoj strani Rahbari, bez obzira na argumente svoje ostavke, istom vrstom konsenzusa i bez obzira na krajnji ishod *slučaja Filharmonija* — u Hrvatskoj *politički mrtav*.

Držimo da su glazbene kritike, porijeklo, prihodi, stil, pa i ime, u krajnjoj konzekvenciji, posve irelevantni u usporedbi s argumentima ostavke koju daje čovjek na odgovornom i kulturnjački vrlo cijenjenom mjestu, pokušali smo barem djelomice razjasniti nejasno.

Ostavku ste dali iako tvrdite da »nemate problema s ljudima iz uprave, niti s ljudima iz orkestra, ali imate sa sistemom«? Na kojim sve razinama se mogu tražiti problemi toga »sistema«?

— Nije riječ o problemu cjelokupnog sistema: u profesionalnom orkestru morate imati jednog biznismena koji se brine o financijskim stvarima, a ne o umjetničkom programu. Uz njega morate imati intendanta ili umjetničkog direktora. U Zagrebačkoj filharmoniji takva podjela rada ne postoji, i tu leži osnovni problem.

Direktor Filharmonije tvrdi da se »ne slažete s dovođenjem mega-zvijezda«, ali nikada niste javno objasnili taj stav.

— Gospodin Ramušćak misli da ne podržavam koncepciju dovođenja skupih umjetnika. To nije točno, jer je dirigentu takav koncert pravi užitak. Ali, »velike zvijezde« ne smiju zasjeniti obične, takozvane male koncerte i probleme glazbenika u orkestru. Ne smije se sve podrediti jednom gala-događaju. Osim toga, Filharmonija bi kao ozbiljna kuća morala podmirivati troškove osiguranja instrumenata, što ne radi. Takve stvari treba najprije riješiti.

Moram još jednom istaknuti da sam kao šef-dirigent ulagao maksimalan profesionalan, ali i ljudski trud, da se radi ozbiljno. U Hrvatsku nisam došao da napravim karijeru, čak sam prihvatio nižu plaću od onih koje su mi nuđene na drugim mjestima. Nisam došao da mi bude ugodno, došao sam jer ovdje postoji nevjerojatno mnogo mladih, talentiranih ljudi koji trebaju pomoć nekog poput mene.

Upravo je nedavni koncert jedne zvijezde, pjevačice Barbare Hendricks, razljutio zagrebačku publiku koja je velikim dijelom ostala ispred zatvorenih vrata. Zašto ste inzistirali na apotekarskoj točnosti početka?

— Poznato mi je da zagrebačka publika ima problema sa prihvaćanjem *točnog početka*. Zato sam prije šest mjeseci odlučio polako uvoditi drukčija pravila. Ali, koncert Barbare Hendricks morao je početi na vrijeme zbog radio-prijenosa, što sam saznao neposredno prije koncerta. Morao sam početi točno u sekundu.

Jedan dio glazbenika orkestra tvrdi, iako kuloarski, da ste se prema njima ponašali kao tiranin, dok drugi kažu da su »napokon radili s profesionalcem«.

— Kad sam bio asistent Karajanu, shvatio sam da ga glazbenici nikada nisu podnosili ponedjeljkom i utorkom. Srijedom su ga već tolerirali, voljeli su ga četvrtkom, a obožavali petkom. Kad dirigent učini i najmanju pogrešku, od osamdeset sudaca ispred njega, neki će ga sigurno htjeti objesiti. Možda nisam udovoljio kriterijima svih glazbenika iz orkestra, ali ne mislim da ih je mnogo. Znam da postoji četiri do pet ljudi iz orkestra koji mrze raditi i ne podnose disciplinu. To je doista problem, ali nije moj. Osim toga, dobio sam pismo od jednog od najboljih mladih članova orkestra u kojem me moli da se vratim, jer »samnom odlazi i najmanja nada u bolju budućnost mladih svirača u Filharmoniji«.

Komentari vaše ostavke su mahom kuloarski, odnosno nitko od svirača iz orkestra nije javno komentirao događaj. Čulo se, međutim, da ste ostavku podnijeli jer vam je »sigurno ponuđen bolje plaćen posao«.

— Nekoliko sam puta posebno naglasio: nitko mi nije ponudio »bolji« posao, niti bih ga prihvatio da je takva ponuda postojala. Osim što nisam siromašan, to je pitanje časti. To mi ne dopušta moja perzijska krv. S druge strane, gospodin Ramušćak mi nije odgovorio na moje otvoreno pismo, niti je samnom razgovarao o ostavci koju sam dao. O pismu uopućenom meni, a objavljenom u novinama, saznao sam od novinara. Osobno nikad nisam primio niti jedno slovo od direktora kuće u kojoj sam radio. Također moram reći da gospodin Ramušćak nije iznio niti jednu nekorektnu ili neistinutu stvar. Sudeći po pismu, on je gentleman kakav je i bio u vrijeme naše suradnje. Međutim, povrijedio me način njegove ophodnje samnom, kad sam se pobunio zbog kranjeg neprofesionalizma na kojem »Filharmonija« gradi karijeru. Uvjeravam vas, s ovakvim načinom rada, orkestar samo nazaduje. Također vas uvjeravam, ja sam izuzetno emotivan, ali nikako naivam čovjek. Poznat mi je način kako se financira kultura u vašoj zemlji. Orkestar, upravu kuće i mene kao šefa-dirigenta plaćaju porezni obveznici. Da to kojim slučajem plaća privatnik, odmah bi me pitali zašto sam otišao. Ovako izgleda da nikoga zapravo nije briga.

S Filharmonijom ste potpisali ugovor na tri godine s otkaznim rokom od godinu dana. Budući da ste podnijeli ostavku koju Uprava, vama osobno, nije niti komentirala niti prihvatila, kako ćete se ponašati ubuduće?

— Prvo moramo raščistiti sljedeće. U Filharmoniji dobijam plaću kao da sam gost-dirigent, a ne šef-dirigent, na što sam pristao ne žaleći se, jer je dolazak u Hrvatsku bio moj izbor. Ali, morate znati da sam prvu sezonu radio ne potpisavši bilo kakav ugovor, što bih isto tako tolerirao, da ne znam na koji način se sklapaju »ugovori« sa gostujućim dirigentima. Gdje još postoji ozbiljna koncertna kuća u kojoj se program oblikuje prema afinitetima ciljanog dirigenta, a postojeći šef-dirigent, koji je najodgovornija osoba u cijeloj kući, ne zna za neke ugovorene angažmane vlastitog orkestra? Štoviše, o jednom takvom angažmanu Filharmonije sa novim gostom-dirigentom, saznao sam iz tiskanog programa KD Lisinski. To je nedopustivo i uvredljivo.

Ipak, ne pada mi napamet da kršim zakon i ne poštujem obaveze koje sam prihvatio. Dakle, iako ne želim više raditi kao šef-dirigent, radit ću kao dirigent, odnosno odradit ću onoliko koncerata koliko piše u ugovoru.

U kojem slučaju biste se ipak vratili na staro mjesto? Kakvo je, po vama, idealno rješenje ovog slučaja?

— Kao profesionalac i kao čovjek, ne mogu preuzeti odgovornost u Filharmoniji kakva je danas. Program za sljedeću sezonu, u čijem oblikovanju nisam sudjelovao, primitivna je improvizacija koja izlazi pod mojim imenom, što neću dozvoliti. Program sezone trebao bi biti ozbiljna stvar kojom se bave profesionalci. Gospodin Ramušćak, kojeg cijenim kao čovjeka, je nekompetentna osoba za posao kojeg obavlja. Kad bi odstupio i svoje mjesto prepustio nekome tko to zna raditi, vratio bih se u ulozi šefa-dirigenta. Z

kritika

CONTINENTAL MEGASTORE
vam predstavlja

Vraški blues

Branimira Lazarin

Chuck E. Weiss: *Extremely cool*

Kad Tom Waits za nekoga kaže da pjeva »kao da ga goni sam vrag«, to u najmanju ruku zaslužuje provjeru. Chuck E. Weiss, Waitsov idol i lider boemske scene L. A.-a, snimio je prvi album nakon osamnaest godina. U skladu sa životom kojeg vodi, legendarni Chuck E. nije se opredijelio za određeni žanr, ali se sasvim sigurno odlučio našaliti sa svima koji ga »negdje moraju smjestiti«. Chuck jako dobro zna parodirati, slušatelj treba prepoznati kad igra ozbiljno. Njegov band čine muzičari koji nepogrešivo udovoljavaju pravilima *noir-jazza*, rocka, njuorleanskog R&B-a i distorziranog bluesa à la Waits. Chuck E. naravno ne voli eksperimente, voli provjerene ritmove i rime crnačkog slanga. Bila bi to antologija staromodnog i pretencioznog *cool* tipa, da isti nije toliko vješt. Koproducent ovog CD-a je, treba li naglasiti, Tom Waits.

Osnovna životna potreba

Dina Puhovski

Ifang Bondi: *Gis gis*. MW Records, 1998

Već izlizane formulacije *spoj tradicionalnog i suvremenog* ili *spoj afričkog i zapadnog* ipak su potrebne za opisivanje bogatstva albuma ovih gambijskih veterana. *Gis gis* znači *vizija*, a na ovom albumu ostvarena je najrazličitijim ritmovima i instrumentima — od tradicijske žičane *kore* i afričke violine, preko ksilofona — *balafona* i drugih afričkih udaraljki, do flaute ili bas-gitara. Iznad šarene podloge nalaze se pak pjesme koje obrađuju različite teme: prijateljstvo, evropsku ksenofobiju ili štetnosti nepropisnih lijekova, u naslovnoj pjesmi koristeći i *rap*. Snimke

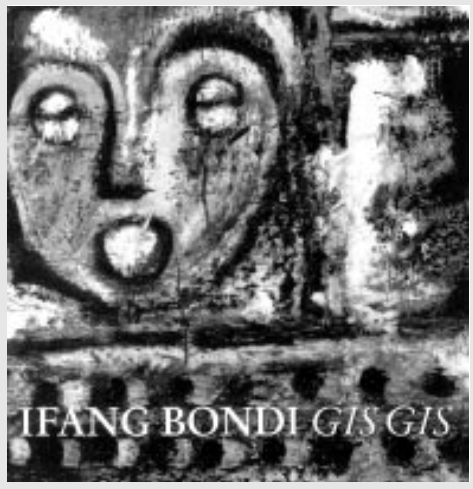

gambijske glazbe, kojom se bavi posebna glazbenička kasta, vjerojatno vjernije odražavaju vlastitu kulturu nego što to snimke iz drugih krajeva čine za svoju, jer se u Gambiji, kako upozorava skladatelj Badou Jobe, na glazbu gleda kao na osnovnu životnu potrebu, neodvojivu od ostatka života. Z

glazba

Heineken Presents Springtime Jazz Fever

Davor Hrvoj

Već pogled na program ovogodišnje jazz groznice, održane od 14. ožujka do 2. travnja u B. P. Clubu, dao je naslutiti da u jazzu nema krize koja potresa sve segmente našeg društva. Možda zato što je jazz, kao kultura uskog kruga ljudi, zatvoren u klubove i povezan nekim čudnim, bezvremenskim i bezdaljinskim kanalima sa svijetom jazza. Austrijski multiinstrumentalist Oscar Klein, praćen blues sastavom Joschima Paldena, predstavio se na ovom festivalu kao veliki poznavatelj tradicije jazz i blues glazbe i oduševio publiku u B. P.-ju. Samo nekoliko dana kasnije svirao je na jazz festivalu u Njemačkoj, gdje se predstavio u sasvim drukčijem kontekstu svirajući kao gost uz New York Swing Trio. Za profesionalnog jazzista, još jedno iskustvo i uzbuđenje, prije nego posao. No, svijet jazza i organizacija ovakvih priredbi ipak nisu izdvojeni od naših ekonomskih poteškoća. Za ovako bogat i kvalitetan program prije svega treba zahvaliti naporima organizatora, Bošku Petroviću i njegovoj maloj ekipi. Dvije su osnovne stvari zbog kojih se, u vrijeme kad sve propada, u B. P. Clubu ništa ne mijenja, zbog kojih, dolazeći u klub, imate tu privilegiju da dolazite na Zapad, toliko priželjkivanu destinaciju koji su jazzisti dosegli. Prva je entuzijazam i ljubav prema poslu koji rade, a druga vrhunski profesionalizam, jer nova jazz groznica priprema se od danas. No, postoji nešto što je kriza pogodila, a što nije uspio spriječiti niti vrhunski program, a to je slabiji posjet.

Značaj ovog festivala predstavljanje je domaćih jazz glazbenika, koji su svoja umijeća pokazali na jesenskom 1. hrvatskom jazz saboru u istom prostoru. Ovom prilikom, uz svjetske jazz zvijezde, nastupili su Boilersi, trio Matije Dedića, Elvis Stanić Group i kvartet Tamare Obrovac, sastavi koji dostojno mogu predstavljati hrvatski jazz u međunarodnim razmjerima. Uz spomenutog Kleina, oduševio je N. H... Pedersen sa svojim triom u kojem svira sve bolji gitarist Ulf Wakenius. Iako je Pedersen čest gost kluba, bio je to pravi potez jer sa svojim triom funkcionira besprijekorno, a improvizacije koje svaki put iznova svira upravo u B. P.-ju uzbudljivije su od bilo kojih odsviranih s Oscarom Petersonom ili nekim od velikana s kojima je svirao. Trubač Lew Solloff (Gil Evans, Miles Davis, Frank Sinatra...) i saksofonist Richard Buckley (Van Morrison), koji je, nastupivši prvi put u klubu, bio je najveće, ugodno iznenađenje festivala. Svojom su predanom i intenzivnom svirkom oduševljavali publiku, ali i inspirirali kolege iz BP Club All Starsa s Boškom Petrovićem na čelu. Ova suradnja se nastavila jednim koncertom u Sloveniji, što je očito indirektno utjecalo na indisponiranost gitarista Phillipa Catherinea koji, iako je svirao sa svojim triom i svojski se trudio, nije pokazao umijeće dostojno imena. »Lijepo je kad je Boško u klubu«, izjavio je Catherine dan nakon koncerta. »Jučer je bilo čudno, jer sam prvi put svirao u klubu bez njega i nešto je nedostajalo. Nešto što ne mogu objasniti. Ako vlasnik jazz kluba nije u njemu, sve postaje drukčije, jer se gubi taj duh.«

film

Zaljubljeni Oscar

Nikica Gilić

Nije tajna da je posljednjih godina u američkoj i svjetskoj kinematografiji nenadano ojačala romantična struja, pa filmovi o manje ili više prokletim i nemogućim ljubavima vrlo dobro prolaze i kod publike i kod glasača američke Akademije. Nakon filmova kao što su *Engleski pacijent* i *Titanic*, ove je godine *Zaljubljeni Shakespeare* (*Shakespeare in Love*) engleskoga redatelja Johna Maddena pobrao lovorike, osvojivši sveukupno sedam ružnih ćelavih kipića.

Uz Oscara za najbolji film, ova je igra sa Shakespeareovim životom i tekstovima osvojila i nagradu za najbolji originalni scenarij (Marc Norman i Tom Stoppard), najbolju glavnu žensku ulogu (dražesna je Gwyneth Paltrow odglumila Shakespeareovu muzu), sporednu žensku ulogu (Judy Dench kao Elizabeta I), scenografiju, najbolju glazbu u mjuziklu i komediji, te za kostime. No, *Zaljubljeni Shakespeare* nije jedina točka u kojoj je romantična priroda američkih slikopisnih pregalaca došla do izražaja: filmu *Život je lijep* (*La vita é bella*) Roberta Benignija dali su tri Oscara, što je lijep uspjeh za evropski film snimljen na talijanskom jeziku.

Osim očekivane nagrade za najbolji film nastao izvan engleskog govornog područja, u Italiju odlazi i Oscar za najbolju originalnu glazbu u drami (ponosni je osvajač Fellinijev skladatelj Nicola Piovani), a Benigni je nagrađen i za najboljeg glavnog glumca. Premda se tematski veže i uz Spielbergovo *Spašavanje vojnika Ryana* (*Saving Private Ryan*), *Život je lijep* srca je Amerikanaca vjerojatnije osvojio sentimentalizmom, porukom da ni u najodvratnijim situacijama ne treba gubiti vjeru u život. No, premda sentimentalizam ni Spielbergu nije stran, njegov je film osvojio pet Oscara zbog drugog kriterija koji na dodjelama Oscara tako puno znači, a dijelom je vjerojatno ipak pomogao i Benigniju. Riječ je, dakako, o kriteriju važnosti teme.

Što dakle reći o spomenutoj priči o tome kako je Tom Hanks dobio zadatak spasiti vojnika Ryana, jedinu majčinu uzdanicu nakon pogibije ostale braće na različitim bojišnicama Drugoga svjetskoga rata? Kao prvo, Spielberg je (nakon *Schindlerove liste*, još jednog »važnog« filma) osvojio drugog Oscara za najbolju režiju, pa sada može mirna oka gledati svoj odraz u zrcalu te reći: ja sam pravi umjetnik, a nisam samo zabavljač. Osim toga, premda ga je *Zaljubljeni Shakespeare* istisnuo iz mnogih kategorija koje su mu se smiješile, *Ryan* je ipak osvojio i nagradu za najbolju kameru, zvuk, zvučne efekte te za montažu, a tatica Spielberg je slavi prišao i kao producent filma *Zadnji dani*, nagrađena u katogoriji dokumentarnoga filma.

Napokon, nepravedno bi bilo kada ne bismo naveli ostale važnije Oscare. Veteran James Coburn nagrađen je tako i za minuli rad i za sporednu mušku ulogu u *Gradu zločina* (dostupnom i na našem videotržištu), a Bill Condon osvojio je nagradu za najbolji adaptirani scenarij zbog rada na filmu *Bogovi i čudovišta* (radi se o platonskom odnosu homoseksualnoga horror-redatelja Jamesa Whalea i njegova mlada te zgodna prijatelja). Oscarom za najbolju pjesmu okićen je dugometražni crtić *Princ iz Egipta*, maska je donijela nagradu filmu *Elizabeth*, a najbolji su vizualni efekti, prema sudu američkih profesionalaca, oni u romantičnoj fantaziji *Ja ću budan sanjati*. Vrijedi k tome spomenuti kako je nagradu za životno djelo osvojio Elia Kazan (autor filmova kao što su *Tramvaj zvan čežnja* i *Na dokovima New Yorka*), prema mnogim komentarima moralno upitni žbir, doušnik u makartističkome lovu na komunističke vještice.

Oscar je, dakle, još jednom dokazao svoju multikulturalnost, jer među nominiranim i nagrađenim filmovima i sineastima nalazimo obilje Britanaca, Talijana, Australaca, Brazilaca i deklariranih homoseksualaca, premda će se američki Crnci vjerojatno buniti što su opet loše prošli u ovoj igri. No, budimo realni, sve je to nebitno, jer dodjelu ne gleda cijeli svijet ni zbog politike ni zbog umjetnosti ni zbog impresioniranosti lovom koja se oko Oscara vrti. Riječ je jednostavno o vrhunski kičastom pop-kulturnom spektaklu, na trenutke vrlo nalik pjesmama koje Tonći Huljić posljednjih godina štanca u Evrovizijskim natjecanjima.

Smijeh i holokaust

Igor Tomljanović

***Život je lijep* (La Vita é bella), Italija, 1997, režija: Roberto Benigni**

Smije li si umjetnik uzeti slobodu i snimiti komediju o Holokaustu? Uz nešto manje krute političke korektnosti i malo više želje za razumijevanjem, nije teško vidjeti kako je Benigni, baš kao i Chaplin u »Velikom diktatoru«, humor iskoristio kao moćno oružje za raskrinkavanje apsurda nacističke ideologije i bestijalnosti njezine provedbe. Priča o šarmantnom konobaru (Benigni) smještena u Italiju neposredno pred početak Drugog svjetskog rata započinje poput nježne, tipično talijanske komedije karaktera u kojoj junak Guido pokušava rigidnome fašističkom činovniku preoteti vjerenicu (Braschi) i baš kad mu to uspije, a žanr romantične komedije počne iscrpljivati vlastite mogućnosti, Benigni zbivanja prebacuje pet godina unaprijed, u posljednju ratnu godinu u kojoj Guido zajedno s petogodišnjim sinom i suprugom biva transportiran u nacistički logor. Iako se nagli obrat u prvi mah doima pomalo nespretnim, Benigni vrlo brzo natjera gledatelja da na njega zaboravi i zaokupi ga nastojanjem glavnog junaka da svog sina zaštiti od okrutne stvarnosti u kojoj se našao, uvjeravajući ga kako je riječ samo o igri u kojoj natjecatelji pokušavaju pobijediti skupljajući bodove, a prva je nagrada pravi tenk.

Trezveno gledajući Benignijeva priča teško bi prošla test uvjerljivosti, baš kao što bi njegov umekšani prikaz života u konc-logoru mogao razbjesniti one koji su se u njima uistinu našli, no »Život je lijep« nije »Schindlerova lista« niti ima

Spielbergovske pretenzije. Benignijev film nije film o Holokaustu i koncentracijskim logorima, već priča o ljudskoj degradaciji i skromnom pokušaju jednog oca da svog sina zaštiti od nje i tako očuva njegov fizički i psihički integritet. Sprdajući se s razdražljivim nacistima Benigni ne umanjuje njihovu okrutnost, već ukazuje na njihovu grotesknost, a kad se ismijava priči o plinskim komorama i sapunima napravljenim od ljudskih leševa koju mu je sin ispričao, on zapravo ne negira njezinu vjerodostojnost, već sprdnjom dodatno potcrtava bešćutnost koja je posve nepojmljiva normalnim ljudima. Benigniju nije potrebno eksplicitno prikazivanje užasa genocida — umjesto Spielbergovih on problem emocije tretira zdravorazumski, apsurdistički i farsično, a poanta je nerijetko mnogo jasnija i snažnija.

Brojne nagrade po svoj prilici premašuju sam umjetnički doseg filma, no u vremenu u kojem konstrukcije gotovo redovito odnose pobjedu nad imaginacijom, nepatvorena emocionalnost, toplina i Benignijev raskošan komediografski talent čine se neobično zaraznom kombinacijom od koje je, na sreću, malo tko cijepljen.

film

Još manje filmova

Među brojnim redateljima koji su za svoje radove, potpisane od strane Redakcije narodne glazbe i običaja, dobivali nagrade na domaćim i stranim festivalima posebno se ističu radovi mlade i talentirane Vlatke Vorkapić

Marcella Jelić

Jonako krhka hrvatska dokumentarna filmska produkcija ovih je dana ostala bez jednog od značajnijih producenata. Naime, Redakcija narodne glazbe i običaja Hrvatske radiotelevizije nedavno je ukinuta i pripojena Redakciji za poljoprivredu i selo. Sama po sebi ta vijest i ne bi bila toliko značajna, jer reorganizacije na televiziji zbog dolaska novoga glavnog urednika ili direktora normalna su stvar, kada ne bismo znali da već godinama pod okriljem Redakcije na čijem je čelu Aleksej Gotthardi-Pavlovsky, nastaju zanimljivi i kvalitetni dokumentarci domaćih autora, dobrim dijelom snimljeni na filmskoj traci. Među brojnim redateljima koji

Nenad Reberšak

su za svoje radove, potpisane od strane Redakcije narodne glazbe i običaja, dobivali nagrade na domaćim i stranim festivalima posebno se ističu radovi mlade i talentirane Vlatke Vorkapić. Na ovogodišnjim Danima hrvatskog filma ta je redateljica drugi put dobila nagradu festivalskog žirija za autorski doprinos. Nagrađen je film *Dedek, batek, bakica*, a prije dvije godine simpatije žirija osvojila je dokumentarcem *Pogačica, ročelica, mendulica*. Oba filma producirala je, sad već bivša, Redakcija narodne glazbe i običaja kao i prošlogodišnje nenagrađene, ali uspješne filmove *Slavno uskrsnuće Gospodinovo* Eduarda Galića, *Bijeli maškari Putnikovića* Dražena Piškorića, *Sve ljubavi Đuke Galovića* Dominika Zena, te *Đuro Adamović — graditelj glazbala* Vlatke Vorkapić. Osnovni problemi novog statusa nakadašnje samostalne redakcije, koja je djelovala pod okriljem Zabavnog programa čak i kada je prestala formalno postojati, nedostatak je novca kako kaže urednik Pavlovsky. Emisije su smještene pod Redakciju kojoj ne pripadaju i umjesto da im se potvrdi samostalnost, status Redakcije definitivno je ukinut.

Gubitak prostora

»Čuo sam da je redakcija prestala formalno postojati još 1992. godine, ali nikada nismo dobili službenu odluku o ukidanju. Normalno smo funkcionirali sa svim atributima Redakcije i tako smo se potpisivali, dok nam to nedavno nije izričito zabranjeno. Rad na filmu potpuno nam je ukinut i ove godine više ništa nećemo snimiti na filmskoj traci, a inače smo šest, pa i više, emisija godišnje radili na filmu. Prošle godine sve smo role *stukli* na tri filma što je i realno, jer dvadeset rola po filmu je minimum, a ne deset što je nama normativ« kazao je Pavlovsky. Unatoč teškoj situaciji bivši urednik Redakcije za narodnu glazbu i običaje, obećava da će i dalje tražiti da se radi na filmu, koji je neusporedivo bolji medij od elektronike za teme kojima se bave. Pavlovsky, etnolog po struci, već godinama uređuje emisije o pučkoj tradiciji i kulturi koja se sreće i na selu i u gradu. »Smiješno je što smo emisiju o uličnim sviračima, snimljenu u samom centru Zagreba, morali potpisati kao Redakcija za poljoprivredu i selo« govori Pavlovsky i dodaje kako sve što je prikazano na televiziji dobar dio javnosti doživljava kao vladajući sistem vrijednosti pa će se mnogi mještani manjih gradova osjetiti uvrijeđenima kada ih se svrsta pod naziv — selo.

Zanimljivo je što se ukidanje Redakcije kojoj je primarna svrha njegovanje tradicije i upoznavanje s kulturnom baštinom i izvornim, narodnim običajima dogodilo u vrijeme kada aktualna vlast na sav glas propagira upravo te vrijednosti kao temeljne za *očuvanje nacionalnog bića*. Ogorčeni bivši urednik spominje Zlatka Canjugu koji je, već kao predsjednik Vijeća HRT-a, primio članove Zagrebačkog kvarteta i kazao im kako je zadaća televizije promicati tradiciju i kulturnu baštinu »da bi se mladi upoznali sa svojim korijenima«. »U tom smislu«, kaže Pavlovsky, »apeliram da se prijeđe s riječi na djelo i da se posvetimo tim stvarima na ispravan način. Očekivao sam da će se od mene tražiti da radim više i da će se povećati financijska sredstva, jer čak i u vrijeme komunizma i bivše Jugoslavije Redakcija je nesmetano radila sve, osim religijskih tema, a danas niti ne postoji«.

Trenutno je u proizvodnji serija pod radnim nazivom *Pučka intima* Vlatke Vorkapić i Alekseja Gotthardi—Pavlovskog nastala na temelju istraživanja seksualnosti sa socioetnološkog aspekta. Prema riječima autora proučavaju se normativi ponašanja mladića i djevojaka, običaji, magija plodnosti, ali i pučka erotska umjetnost. Serija će se sastojati od šest epizoda, a tri snimanja su već obavljena. »Teško je, zapravo nemoguće, planirati kad ne znam s koliko novaca godišnje raspolažem« žali se Pavlovsky i naglašava kako od skromnog budžeta koji mu pripada teško može izdvojiti novce za honorare svojih suradnika, a nije u redu očekivati od ljudi da rade besplatno. Time se u pitanje dovodi budući rad svih vanjskih suradnika na ovim emisijama, jer ako se spomenuta situacija nastavi isplatit će se angažiranje samo *kućnih režisera*, odnosno, stalno zaposlenih djelatnika HTV-a, a time bi neki značajni autori poput Vlatke Vorkapić mogli izgubiti prostor za rad. »Jedino je pravo rješenje da i mi postanemo jedna Redakcija u sklopu Kulturno-umjetničkog programa« zaključuje Pavlovsky. Z

Protagonisti Jadran filma

U igri oko *Jadran filma* veliki su novci i interesi koji samo čekaju da se medijska prašina slegne

Ivan Žaknić

Vic bi mogao glasiti otprilike ovako: raspravljali naši filmski djelatnici kako pomoći hrvatskome filmu i taman kad su se solidarno dogovorili kako je krivac za krizu uvijek onaj drugi, Oscare im pokupi *Život je lijep.* Toliko o duhovitosti potpisanoga novinara koju ćemo odmah stopirati ne samo zbog sumnjivosti iste, već i zato što se cijela priča o hrvatskoj kinematografiji i filmu ne čini nimalo smiješnom. Dok nam je film takav kakav jest, kinematografija se — kao odraz širega društveno-gospodarskog stanja — proteklih godina pretvorila u kinematografiju slučajeva i afera. Oko *Jadran filma*, primjerice, gotovo od osamostaljenja Hrvatske traju sukobi iz dvaju suprotstavljenih tabora; jedan drži kako ga treba privatizirati, drugi kako ga pod hitno valja ustrojiti kao nacionalni filmski studio. Mi ćemo ukratko izložiti kronologiju sukoba tek da bi pokazali kakvim se stvarima bave ljudi navodno zainteresirani za hrvatski film, kojega nema na filmskim festivalima niti u natuknicama najsitnozornijih slikopisnih enciklopedija i publikacija. Krajem listopada i početkom studenoga 1998. godine za predsjednika Upravnoga odbora nekad iznimno uspješne i cijenjene filmske kuće iz zagrebačke Dubrave izabran je Boris Gregorić, njen dugogodišnji dje-

Nenad Reberšak

latnik. Na čelu *Jadran filma* Gregorić je, zbog stupanja na snagu Zakona o pravima i obvezama državnih dužnosnika, zamijenio Hrvoja Hitreca, a zbog istoga Zakona iz Nadzornoga odbora su morali istupiti Vlatko Pavletić i Antun Vrdoljak. Umjesto njih su u Nadzorni odbor ušli Ivan Bekavac (predstavnik mirovinskih fondova koji u vlasništvu drže 26,46% dionica tvrtke) i Krešimir Dolenčić kojega je u Nadzorni odbor direktno imenovao Hrvatski fond za privatizaciju (vlasnik 23,24% dionica). Vinko Grubišić, Ivica Stjepandić i Franjo Senjak ostali su u Nadzornom odboru, a osim pedesetpostotnog državnoga vlasništva nad *Jadran filmom* (putem HFP-a i mirovinskih fondova) preostali dioničari su *Nova produkcija* (njenih 24,36% vlasništva predstavlja Grubišić), mali dioničari (25,39%), dok pod stavku vlastitih dionica otpada 0,25% dionica.

Škola skandala

Prvi načelni sukobi između Gregorića i Bekavca (koji je u međuvremenu izabran za predsjednika Nadzornoga odbora) mogli su se naslutiti na sastanku ljudi iz *Jadran filma* s hrvatskim filmskim djelatnicima 10. prosinca na kojem je, u atmosferi žestokih svađa i međusobnoga optuživanja, Gregorić iznio stav kako bi država trebala imati tek 25% vlasništva nad *Jadran filmom*, dok je Bekavac od početka zastupao mišljenje o pretvaranju te tvrtke u nacionalni filmski studio (na tragu stavova Antuna Vrdoljaka koji se sukobljavao sa Zdravkom Mihalićem, nekadašnjim predsjednikom Uprave). No, javna svađa izbila je na neodržanoj sjednici Nadzornoga odbora 12. veljače 1999. (od članova NO-a pojavili su se samo Bekavac i Stjepandić). Bekavac je na tom živopisnom, javnosti otvorenom skupu optužio Gregorića kako donosi odluke bez znanja Nadzornoga odbora. Među ostalim je spomenuo i navodno štetan *Ugovor o autorskom djelu* koji je Gregorić 18. siječnja potpisao sa Zdravkom Mihalićem. Temeljem toga ugovora Mihalić se obvezuje u *Jadran filmu* obavljati posao kreativnoga producenta u pripremi i proizvodnji inozemnoga filma za brutto honorar od 11.500 kuna mjesečno (odnosno 69.000 kuna za ukupno razdoblje angažmana od 18. siječnja do 18. srpnja 1999. godine), uz mjesečnu naknadu za troškove korištenja osobnoga automobila od četiri tisuće kuna mjesečno te plaćanje osiguranja za slučaj nesreće na poslu. Na istoj propaloj sjednici Nadzornoga odbora Ivica Stjepandić optužio *Novu produkciju* da želi za 8 milijuna maraka kupiti poduzeće procijenjeno na 16 milijuna maraka, a prema Bekavcu Gregorić potiče male dioničare na prodaju dionica *Novoj produkciji.* Predsjednik Uprave se branio tvrdeći kako nije ničiji pijun, ali je ostalo pitanje na čiju će stranu stati preostali članovi Nadzornoga odbora. Sudbonosnog 26. veljače to je tijelo smjesta smijenilo predsjednika Ivana Bekavca (Grubišić, Senjak i Dolenčić protiv Bekavca i Stjepandića), obrazloživši odluku *zloupotrebom položaja i nepoštivanjem Statuta*. I tu je zasad kraj ove storije o *Jadran filmu*, a, na traženje Zdravka Mihalića, *Jadran film* je stavio u mirovanje toliko spominjani ugovor. Upitan je li Bekavac dao kopiju ugovora s Mihalićem u javnost prije nego što je o tome raspravljao Nadzorni odbor, Boris Gregorić (dakle, da ponovimo gradivo, predsjednik Uprave Jadran filma) kaže kako nitko ne može argumentirati potvrdan odgovor, premda ima, »osobnih razloga sumnjati da je to tako«. Gregorić naime kaže kako je gospodin Bekavac tražio da mu se faksimil ugovora faksira u Hrvatski informativni centar, što je navodno bio jedini put izlaska toga ugovora iz tvrtke, a to se desilo par dana prije objavljivanja u *Vjesniku*. Gregorić se uporno zalaže za privatizaciju Jadran filma te ističe: »Nas jednostavno treba prepustiti tržišnoj utakmici, nikakav nacionalni studio, o čemu govori Vrdoljak, ne dolazi u obzir. A u tome nam neće pomoći ovakvi slučajevi i lijepljenje etiketa«. Osim toga, Gregorić misli kako su autori počeli okretati leđa bivšoj nacionalnoj filmskoj kući zbog ovakvih slučajeva, a ne zbog cijene usluge, te tvrdi kako je još uvijek riječ o uspješnoj kući: Plaće se uredno isplaćuju, a ni to danas nije malo. Radimo *Nebo, satelite* Lukasa Nole, ali puno više radimo za Slovence. Mi ne tražimo da dobijemo svaki posao od države. Ali, ako je njoj stalo do *Jadran filma*, onda neka nam dâ bar dio posla.«

Kupnja uz popust

Ivan Bekavac, bivši predsjednik Nadzornoga odbora Jadran filma, Borisu Greguriću prije svega zamjera rad bez znanja Nadzornoga odbora: »Ugovor sa Zdravkom Mihalićem svakako je najveći incident po tom pitanju. Mihalić je čovjek koji je otjeran iz *Jadran filma* i sada Gregorić s njim potpisuje ugovor koji uključuje ogromne novce bez moga znanja.« Bekavac tvrdi kako je sporni ugovor prvi put vidio kod novinara, pa je zaključio da se ni sam nema razloga suzdržavati pred javnošću, naglasivši da je pred njenim budnim okom spomenuo tu aferu tek 12. veljače, dakle nakon što je ugovor već bio objavljen u *Vjesniku*. Upitan je li točno da Nova produkcija želi kupiti Jadran film za pola stvarne cijene, Bekavac kaže: »O namjerama Nove produkcije morate pitati njih. Očito je, međutim, da se od svoga dolaska na mjesto predsjednika Uprave Gregorić više bavi vlasničkim odnosima nego poslovanjem *Jadran filma*, a sve što se događalo jasno ukazuje na vezu između *Nove produkcije* i *Jadran filma*.«

Eto, dragi čitaoci, to vam je najnoviji razvoj događaja u ovoj trakavici. Bez obzira koja struja bila jača na kraju balade, ako tvrtka neslavno propadne (s velikim treskom ili tihim urušavanjem — potpuno je svejedno) nećete moći reći kako niste znali tko je na čijoj strani. Jedino se postavlja pitanje tko je od protagonista slučaja iskreno na strani filma. Z

film

Organiziranje filma

U tipično hrvatskoj dvojbi između tajkunskog *takeovera,* koji može imati za posljedicu slom proizvodnje, i sovjetskog podržavljenja po modi jesen-zima '47 zaista nema dobrog rješenja

Jurica Pavičić

Uspomena na bolje dane *Jadran filma*

Hrvatska politika u kinematografiji (ako takvo što uopće postoji) u prvom je kvartalu 1999. dospjela na ozbiljnu kušnju.

Prvi joj je teški udarac zadao gospodarski slom prikazivačke mreže. Karlovac, Pula, Vinkovci, Šibenik i Karlovac samo su neki od hrvatskih gradova koji su u prvom kvartalu '99 izgubili svoje posljednje kino ili im bar kratkoročno prijeti takav ishod. Erozija prikazivačke mreže dio je, dakako, sveukupne krize likvidnosti u Hrvatskoj. Ali ona je, barem malo, i grijeh politike u filmu koja se nije potrudila izjednačiti PDV-ovski status kino i kazališne ulaznice i osigurati jasniji status kinoprikazivača u odnosu prema lokalnoj (samo)upravi.

Drugi udarac stigao je iz Dubrave. Razvoj situacije u Jadran filmu prilično je jasan: ulazak Vinka Grubišića i Krešimira Dolenčića u Nadzorni odbor i smjenjivanje Ivana Bekavca jasan je smjerokaz kamo nesuđeni nacionalni filmski studio ide. Ide tamo gdje bi ljudi koje vode hrvatski film (preciznije: povjerenik Antun Vrdoljak) ponajmanje htjeli — k privatizaciji, da ne kažemo tajkunizaciji. Višegodišnje nastojanje Vrdoljaka i njegovih istomišljenika da JF pretvore u javno poduzeće, odnosno Nacionalni filmski studio, doživljava očigledni krah. Grupa poduzetnika oko Nova produkcije sve čvršće dominira vlasničkom strukturom i upravnom fizionomijom tvrtke iz Dubrave, i teško je reći je li to gore ili bolje od onog što je želio Vrdoljak. U tipično hrvatskoj dvojbi između tajkunskog *takeovera,* koji može imati za posljedicu slom proizvodnje, i sovjetskog podržavljenja po modi jesen-zima '47 — zaista nema dobrog rješenja. Ono što je u ovom slučaju bitno jest da hrvatska politika u kulturi na ono što se na Dubravi događa ili će se događati nema nikakav utjecaj: štoviše, sudbina Jadran filma kroji se izričito protiv volje i preferencija Ministarstva.

Treća pljuska hrvatskoj politici u filmu jest zbrka oko osnivanja Filmskog centra u Zagrebu. Treba ovaj put priznati da su za kaos oko središnje kulturne filmsko-prikazivačke institucije krivi ponajprije strukovni *insideri* koji su se prilično trudili jedni drugima podmetati noge i raditi iza leđa. Dok su Zagreb i država prigrlili inicijativu oko središnjeg nacionalnog art-kina, sukob je izbio između skupine inicijatora i Državnog arhiva, odnosno Hrvatske kinoteke. »Mina« koju su Mato Kukuljica, odnosno arhiv, podmetnuli budućem Centru nažalost se svodi na najobičniju otimačinu oko kvadrata prostora i samo potvrđuje davnu tvrdnju Ladislava Galete da su za loš status filma u Hrvatskoj krivi i sami filmski ljudi.

Posljednja neugodna pljuska nacionalnoj politici u filmu tiče se (ne)suđenog Zakona o kinematografiji, kojeg Hrvatska ni nakon devet godina višestranačja još nema, a gotovo je sigurno da ga neće dobiti do izbora.

Zakoni i Vrdoljaci

U ovih je devet godina kružilo nekoliko prijedloga Zakona o filmu. Onaj koji još uvijek važi kao službeni, sačinjen je u osnovnim crtama 1996. i predstavljen službeno iste godine u Puli. Zakon, čiji je ideator bio Vrdoljak, temeljio se uvelike na podržavljenju Jadran filma, premda je već ujesen iste godine taj paragraf »nestao« iz Zakona učinivši ga dijelom besmislenim. Taj prijedlog Zakona bio je vrlo loš. Osim što je u pojedinim segmentima bio nelogičan i kontradiktoran, imao je dvije temeljne slabosti.

Prva je što se previše temeljio na *wishful thinking* logici, odnosno zakonskom propisivanju lijepih želja — recimo, da se u Hrvatskoj mora snimiti šest filmova, da se moraju uvoziti umjetnički važni filmovi, da hrvatski film mora biti na repertoaru zastupljen s bar 10%. Druga je što je bio doista sovjetski centralistički. Bitne odluke u kinematografiji donosila bi paradržavna tijela pri Ministarstvu: povjerenik i tročlano povjerenstvo. Nacionalni filmski program s odabranim budžetima i naslovima odobravala bi Vlada i Sabor, a poluneovisnom stručnom gremiju (tzv. Vijeću za kinematografiju) preostala bi samo savjetodavna uloga. Takvom je ustroju kinematografije nedostajao još samo Tito na Brijunima, pa da bude kompletan.

Spomenuti je prijedlog odmah izazvao žestoko protivljenje struke. Ona se za divno čudo uspjela dogovoriti i koordinirano djelovati. Napisan je protuprijedlog, prijedlog Ministarstva razorno je kritički analiziran (među ostalim i u starom *Vijencu* i *Hrvatskom filmskom ljetopisu*), a za novi prijedlog lobirali su i redatelji, i cehovske udruge i filmolozi. On je bio, kako je kazao jedan od njegovih predlagača redatelj Hrvoje Hribar »kopija skandinavskih ranih osamdesetih, i samim tim prije povijesni roman nego *science fiction*.« Temeljio se na tako banalnom i na Zapadu općepoznatom *quango*-sustavu (quasi-nongovernmental organisation). Dakle, postojao bi Nacionalni filmski institut (fond, zaklada...) koji bi bio financiran od Vlade, ali u kojem bi struka vodila glavnu riječ. On bi objedinio na jednom mjestu sve poslove oko filma koji su sada raspršeni po raznim službama: izbor i financiranje filmskih projekata, međunarodni plasman i koprodukcije, filmsko izdavaštvo i naobrazbu, brigu oko prikazivaštva, distribucije i festivala.

Dok u Sloveniji ministar otvara spomen-ploču punk grupi, u nas se administracija trudi petrificirati austro-ugarsku hijerarhiju kulturnih ustanova

Ta tričava i tako poznata *non-profit — non-government* metodologija hrvatskoj je vlasti mila koliko i rataru poljski miševi. Škegrin zgrtački monetarizam i Vrdoljakov nacionalni etatizam na takve centre cehovske autonomije gledaju s jednakom »simpatijom«: i za jedne i za druge, strukovna autonomija može biti samo drugo ime za rasulo, rastrošnost, samovolju i mogući neposluh, manjak nadzora i nepoštivanje »državnog interesa« i »državne politike«. Antun Vrdoljak je sebi svojstvenom smjesom šarma, poluistina i evidentnih laži objasnio kako bi »institut pojeo novaca za bar dva filma« što je nonsens. Institut bi u svojoj maksimalističkoj varijanti mogao šljakati s ne više od dva-tri zaposlena i umjerenom kvadraturom, a ne bi koštao više od činovništva i materijalnih troškova koje Ministarstvo ima i troši za iste poslove sada. Nota bene, takav bi institut, ako bi radio kako treba, čak i zgrtao novce, odnosno pribavljao hrvatskom filmu koprodukcije od kakvih je u cijelosti u devedesetima živio jugoslavenski film. Vrdoljak je također primijetio kako instituta ne može biti jer Hrvatska ima samo dva doktora filmologije, što je zaista vrhunsko i tipično vrdoljakovsko proizvođenje magle, jer je i laicima poznato da nije riječ o znanstvenom institutu, nego imenjaku filmskih instituta u Britaniji i skandinavskim zemljama. Vrdoljak kao Vrdoljak: u intervjuu za »Slobodnu Dalmaciju« u kojem se očitovao o prijedlog Filmskog instituta uspio je toliko toga izmisliti, iskriviti i izblefirati, da je u očajnom zdvajanju jedan domaći redatelj kazao kako je u osam kartica intervjua »istina jedino to da je Fellini Talijan.« Među ostalim »istinama« Vrdoljak je tako u Slobodnoj kazao kako su Fellini i Bergman stvarali i bez takvih instituta (pažljivije čitati špice, Tonči!), da je Novi val upropastio franuski film koji je danas gori od češkog (usput: Francuska proizvodi 150 filmova godišnje i jedina je europska zemlja kinematografija koja drži gotovo 40% svog tržišta). Usput je stigao reći to da Zakon o filmu nije pisao i da scenarije koje financira ne čita. Pa i to da za povjerenički posao ne prima ni kune. Pa, ako ništa ne radi — i zašto bi?

Austrougarska hijerarhija

A tko onda čita zakone i scenarije? Dok je kod scenarija stvar jasnija, nije sasvim izvjesno što o svemu tome misli onaj koji bi bar zakone morao čitati: ministar Biškupić. U jednom je neformalnom razgovoru on navodno kazao kako mu se prijedlog ustroja kinematografije s Institutom kao središtem sviđa, ali da je kod nas prerano za takvo što i da je to »prijedlog za 21. stoljeće«, nakon čega je upozoren da 21. stoljeće dolazi za — osam mjeseci.

Potaknuta prigovorima, stručna služba ministarstva napravila je tijekom posljednjih mjeseci popravljenu verziju »svog« Zakona. Ona se od prve verzije razlikuje kozmetički. Unesene su neke hvalevrijedne nove potankosti (recimo, na listu festivala pridodan je i splitski). U nekim rješenjima novog Zakona vidi se dodvoravanje svojeglavoj udruzi redatelja (recimo, predlaže se da ta udruga promiče i razmjenjuje filmove koje države proizvede). Kao odgovor na prijedloge za osnivanje Instituta za film prepravljeni zakonski prijedlog uvodi Upravu za film koju bi vodio povjerenik. Takvo tijelo možda bi doista donijelo nešto više profesionalne sustavnosti u vođenje hrvatskog filma, ali ne mijenja ono bitno. I takva uprava bila bi neautonomna državna služba, a ne nevladino tijelo. Etatistički vuk ćud ne mijenja lako.

Zakonski prijedlog kakav postoji sada još uvijek je anakron, preetatistički i implicitno cenzorski. Kontroverze i nelogičnosti starog zakonskog prijedloga i u novom su »preživjele« pomnije češljanje. S novim se prijedlogom glavnina struke ne slaže baš kao ni sa starim. Da stvar bude gora (ili bolja?) do izbora nema napretek vremena i teško je vjerovati da će Vlada izići pred Sabor s ovako dvojbenim prijedlogom uoči isteka mandata. To je možda i sreća u nesreći, jer će nova administracija — ma kojih političkih boja bila — imati odriješene ruke i već gotovi prijedlog Zakona, a neće morati eliminirati tek doneseni.

No, da bi se u Hrvatskoj stvarno promijenila politika u filmu, potrebne su ideološke i mentalitetne pretpostavke. Na film, kao i na kulturu u cjelini, država treba prestati gledati kao na robu za izlog, legitimacijske skupe ukrase. Netko bi morao shvatiti da je opstanak kino mreže u Hrvatskoj puno važnije pitanje nego hoće li se godišnje snimiti pet ili šest filmova. Netko bi morao shvatiti da filmovi nisu »državni interes« i međunarodno promidžbeno oruđe, nego interes poreznih platiša koji *imaju pravo* u kinu slušati svoj jezik i gledati filmove koji govore o njihovim situacijama i ambijentu. Netko bi morao shvatiti da je film nakon sto godina već dovoljno star, dostojanstven i sijed da ga se može porezno izjednačiti s ostalim uslugama u kulturi — izrijekom, s glazbom i kazalištem. I da mu se može dati primjerena znanstvena, prikazivačka i obrazovna popudbina: filmski centar, znanstveni institut i sustavno izdavaštvo.

Začarana devetnaestostoljetnim poimanjem kulture, hrvatska vlast nije sposobna za takav mentalitetni skok. Dok u Sloveniji ministar otvara spomen-ploču punk grupi, u nas se administracija dodatno trudi petrificirati austrougarsku hijerarhiju kulturnih ustanova i disciplina.

Što kratkoročno možemo očekivati? Obruč oko Antuna Vrdoljaka i njegove projekcije (pretteška riječ!) razvoja filma, čini se, sve se više steže. U ovom trenutku protiv njega je filmski ceh. Protiv njega je politička oporba. Protiv njega je poslovni lobi koji baca oko na Jadran film i koji je voljan podržati organizacijsku reformu u kinematografiji, samo da sam ne bi bio dotaknut. Protiv njega je i lijep dio HDZ-a, jer se Vrdoljak dotakao u hadezeovske pretvorbene mezimce, a zbog antipatija koje navodi na sebe postao je i neugodan gromobran stranci.

Šteta je samo što se sve to događa prekasno. Nažalost, kao i u drugim područjima života, i u filmu je deset godina izgubljeno i nova će Hrvatska morati počinjati ispočetka, samo u puno gorem materijalnom okružju. Ne zvuči li vam to poznato? Z

film

Meditacija o ratu

Ono što ćemo u prvi mah, u nedostatku boljeg termina proglasiti Malickovom »poetskom vizijom«, zapravo je priznanje autorske nemoći pred čistim, jezivim apsurdom i proizvoljnim barbarstvom čovječanstva

Josip Visković

Tanka crvena linija (Thin Red Line), SAD, 1998. Režija: Terence Malick, uloge: Jim Caviezel, Sean Penn, Nick Nolte, Elias Koteas, Ben Chaplin, John Cusack, Adrien Brody, John Savage, Woody Harrelson; distributer Continental

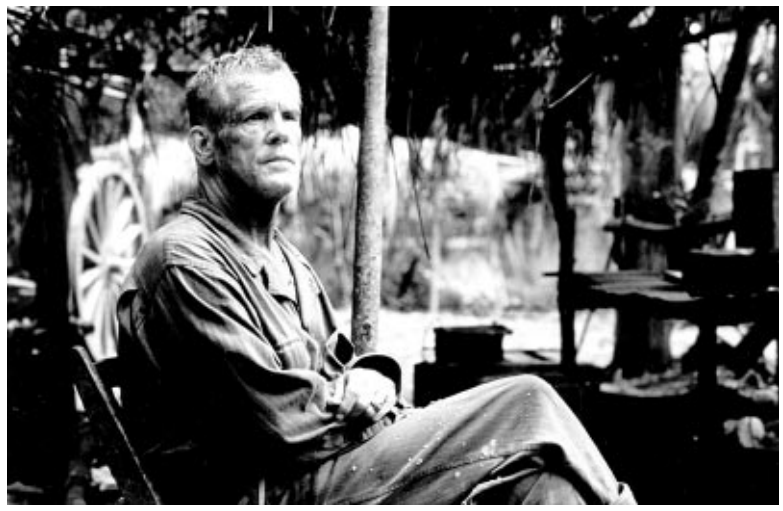

Nick Nolte u filmu *Tanka crvena linija* Terrencea Malicka, 1998.

Ona omanja, egzotična grupica ljudi koja u kinu voli nalaziti sadržaje duhovne i intelektualne problematike obično zadovoljštinu dobiva zahvaljujući vlastitom umijeću interpretacije: alegorijskim tumačenjima, iščitavanju redateljeva komentara iz upotrebe stilskih sredstava, izvođenju prešućenih zaključaka iz narativne logike filma. *Tanka crvena linija* uskraćuje im omiljenu zabavu, jer je vrlo jasna, otvorena i nedvosmisleno meditativna, ni u jednom trenutku ne skrivajući *što je pjesnik htio reći*. S druge strane, film je toliko pretenciozan i složen da je već i pokušaj sistematičnog pregleda njegova sadržaja na ograničenom novinskom prostoru posao zahtjevan i nemoguć koliko bi, recimo, bio i pokušaj kakvog unajmljenog zanatlije da od ovog materijala složi dvosatni akcijski spektakl.

Malickov film počinje malim, jezgrovitim i jednostavnim esejom o prirodi kao nizu manifestacija univerzalne duše, o jedinstvu čovjeka i prirode, te tumačenjem ratovanja kao otuđenja čovjeka od vlastite biti, borbe sa samim sobom. Idilični prizori sklada flore, faune i domorodačkog stanovništva na pacifičkom otočiću ilustriraju off-monolog Witta (Jim Caviezel), vojnog dezertera koji je u raju očigledni stranac, ali ga promatranje takvog života temeljito mijenja i daje mu unutarnji mir. U stravičnim događajima koji će uslijediti, ovo će ga iskustvo učiniti sasvim osebujnim karakterom, koji optimistično vjeruje u nužni povratak uzburkanih ljudskih strasti u prirodno stanje harmonije. Također, kako će u film biti uvedena off-naracija većeg broja likova, Witta doživljavamo kao komentatora iz naročite, povišene perspektive koja natkriljuje sve ostale skučene, jednostrane poglede. Taj se lik ionako pojavljuje na marginama priče, promatrajući događaje širom otvorenih, blagih očiju (možda zvuči smiješno, no Caviezelova pojava, obilato potpomognuta snimateljskim radom Johna Tolla, ima upravo onu kvalitetu koju se jadni Bertolucci nadao izvući iz Keanu Reevesa u *Malom Budi*), i aktivno se u radnju uključuje tek pogibijom.

Autorski harakiri

Ovo jedinstveno rješenje — iznenadna, nasilna eliminacija utjelovljenja apstraktnog mišljenja i poetske intuicije; objedinjujućeg principa te moralne i intelektualne osnovice filma — zapravo poentira film kroz izostanak poante. Ostavlja nas u kaosu u kojem nema odgovora na postavljena pitanja, nema ispunjenja očekivanja, gdje realnost života osujećuje pokušaj racionalnoga pripovijedanja. Ono što ćemo u prvi mah, u nedostatku boljeg termina ili potrebnog kvocijenta inteligencije proglasiti Malickovom »poetskom vizijom«, zapravo je priznanje autorske nemoći (autorskog samodokinuća, samoubojstva) pred čistim, jezivim apsurdom, banalnim i proizvoljnim barbarstvom čovječanstva.

Naravno, na takav autorski harakiri može se odlučiti samo iznimno odvažan, samouvjeren i sposoban autor. *Tanka crvena linija* izrazito je složen film, čije su pojedinačne sastavnice izvedene toliko briljantno da se međusobno pomalo zagušuju i dovode do nedoumica. Linearna naracija Malicku sasvim sigurno nije prioritet pa akciju usporava prebacivanje točke gledišta s lika na lik, ponegdje i sa sasvim samostalnim cjelinama (lik se uvodi u radnju, kreće u akciju i pogiba). Malick uvijek nalazi vremena za lirične vizualne vinjete koje potcrtavaju doživljaj ratovanja kao apsurdne anomalije (u mnogo kadrova je od vojnih operacija upečatljiviji njihov nesklad s prirodom sred koje se odvijaju), te za duhovitosti na istu temu, poput prizora američkih vojnika pod punom ratnom spremom koji, šuljajući se kroz šiblje, umjesto na neprijatelja naiđu na starog, polugolog domoroca koji ih u tišini nonšalantno mimoiđe.

Poetska istina o sebi

Svejedno, vremensko i prostorno jedinstvo postoji, tenzija je stalna, a prikazivanje bitke napreduje logično: sve su pojedinačne priče bravurozno orkestrirane u privid narativnog filma zadovoljavajućeg tempa, a *bojevanje* je dovoljno spektakularno uprizoreno da može gledatelja kojemu se više gleda klasični ratni film nego meditacija lako navući na krivi trag. Štoviše, malo tko posljednji sat filma neće instinktivno doživjeti kao narativni antiklimaks. On to, uostalom i jest, jer konkretna događanja završavaju kada i bitka ili ubrzo nakon toga. Prepušteni smo potom iscrpnoj multiperspektivnoj analizi psihološkog stanja likova, progresiji ili regresiji životnih nazora. Čovjek koji je prije toga sat i pol gledao ratni film tek nešto manje dinamičan i dojmljiv nego Spielbergov, osjeća se prevareno i frustrirano. Dok to nije sasvim različito od generalnog dojma koji film smjera ostvariti (s obzirom da frustrira i gledatelje koje je privukao filozofskim propitkivanjima na početku filma vodeći ih zaključku da je o ludilu naprosto nemoguće donositi razumne sudove), posljednju je njegovu dionicu lako krivo doživjeti. U svrhu ilustracije pojedinih razmišljanja, nižu se prizori koji iskaču iz konteksta i ostavljaju dojam pripadanja većim epizodama izbačenim iz filma (to će naročito, makar i preko volje, osjetiti oni koji znaju da je na snimanju utrošeno preko tristo kilometara filmske trake i da izvorni *director's cut* traje pet i pol sati), odvlačeći pažnju s analize karaktera.

Uspostavljanju kontakta, tada, odmaže i činjenica što su karakteri zapravo lišeni detaljnijih osobnih karakteristika. U svakom je trenutku jasno da je *Tanka crvena linija* ponajmanje film koji vjerno prikazuje ljudsko ponašanje; junaci se ne izražavaju onako kako bi činili u stvarnoj situaciji, nego stalno svjedoče poetsku istinu o sebi, o određenom stavu, životnom načelu, psihološkom tipu. Da bi to uspjelo, potrebne su suptilne glumačke izvedbe: Nick Nolte u ulozi pukovnika Talla, koji vojsku prije svega doživljava kao karijeru, a rat kao priliku da se dokaže, svakako nije suptilan, što iz lika čini gotovo karikaturu, a ispade gdje objašnjava vlastite motive redundantnim. Znatno su drugačije uloge Seana Penna i Eliasa Koteasa, koje u potpunosti odgovaraju tonu filma, iako su također tipski određene. Pennov narednik Welsh je tako razmjerno jednostavan dečko koji se tek postupno transformira u bespomoćnog cinika, a Koteasov je kapetan Staros brižan vođa koji se trudi sačuvati živote, uviđajući besmislenost takvoga stava u ratu. Upravo se ova dva lika nameću kao nosioci emotivne dimenzije filma, bez koje bi surova, ružna i zastrašujuća istina (zaokružena Wittovom sudbinom) bila previše bolna, apsurdna, crna i nihilistična da bismo *Tanku crvenu liniju* uopće mogli proglasiti djelom humanih pobuda. Z

film

Strogo kontrolirane projekcije

Ono što kod filma najviše oduševljava i doslovno ostavlja bez daha, njegova je energičnost, vitalnost i autentičnost

Damir Radić

***Rane*, SR Jugoslavija/Francuska/Njemačka, 1998; Scenarij i režija: Srđan Dragojević; uloge: Dušan Pekić, Milan Marić, Dragan Bjelogrlić, Vesna Trivalić, Miki Manojlović, Andreja Jovanović i dr.; distributer: Adria art film**

Malo je tko očekivao da će se već ove godine u hrvatskoj kinodistribuciji naći jedan srpski film, prvi poslije izbijanja rata. No budući da je barijera probijena na videotržištu, gdje je nedavno u legalnu distribuciju ušlo nekoliko naslova, među njima i iznimno hvaljeni *Do koske*, iskusni zagrebački distributer Željko Brkić — nekad jedan od ključnih ljudi *Kinematografa*, a danas vlasnik i direktor *Adria art filma*, tvrtke zaslužne za prikazivanje prestižnih neameričkih naslova kao što su *Bili jednom ratnici*, *Tango* i *Karakter* — požurio se i otkupio treći film mladog beogradskog režisera i scenarista Srđana Dragojevića, *Rane*. Izbor je logičan jer prva dva Dragojevićeva filma, *Mi nismo anđeli* i, osobito, *Lepa sela lepo gore*, dostupna na privatnim i piratskim videokopijama, stekla su u Hrvatskoj, poglavito među mlađim filmofilima, kultni status, a i internacionalni prijem *Lepih sela* i *Rana* bio je respektabilan. Novinarska projekcija i razgovor s autorsko-producentsko-glumačkom ekipom iz Beograda (prisutni su bili Dragojević, glumac i producent Dragan Bjelogrlić te dvojica mladih junaka filma, Dušan Pekić i Milan Marić) održani su u *Kinoteci* u strogo kontroliranoj i svojevrsnoj konspirativnoj atmosferi: oni koji su željeli prisustvovati projekciji morali su svojim osobnim podacima popuniti za to predviđeni listić koji su uključivali i JMBG (!?). Distributer Brkić obratio se uvodnom riječju prisutnima tek kad su u dvorani ugašena svjetla i kad je započela projekcija (pa ga nitko nije čuo), a također je izbjegao i onaj dio tiskovne konferencije kojoj su prisustvovala televizijske kamere; uz to Brkić je najavio, zasigurno motiviran ublažavanjem mogućih žestokih »državotvornih« prigovora, da će film u redovnoj distribuciji imati hrvatske titlove, što je doista podatak za Ripleyjevu rubriku *Vjerovali ili ne*.

Prva dva filma Srđana Dragojevića uglavnom su među hrvatskim ljubiteljima filma i filmoznalcima dobili visoke ocjene. Osobno, nisam njima bio oduševljen. *Mi nismo anđeli* slijedili su trag kultnog omnibusa *Kako je propao rock'n'roll* i s njim dijelili načelno intrigantan koncept i njegovu ne osobito uspjelu realizaciju, dok su *Lepa sela lepo gore* patila od dramaturških praznih hodova i opadanja ritma, što je dobar dio filma činilo razvučenim i dosadnim. Usput rečeno *Lepa sela* nisu ni izdaleka bila politički toliko hrabro ostvarenje koliko se obično smatra, štoviše u njemu se može očitati i prikrivena pročetnička crta. Ipak, u bilo kojem kadru tog filma ima više umijeća i umjetnosti filma nego u velikoj većini svih hrvatskih filmova iz devedesetih zajedno, što nešto govori o njegovu tvorcu, ali još više o kreativnoj razini hrvatske produkcije devedesetih. No ako se prva dva Dragojevićeva filma mogu označiti kao zanimljivi promašaji, *Rane*, koje s njima dijele poetiku grotesknog, nesumnjivo su izvanredno ostvarenje što se više-manje ravnopravno može nositi s bilo kojim prestižnim predstavnikom američke nezavisne produkcije ili izvanameričkog tzv. art filma. Tu priču o gangsterskom usponu i padu dvojice grubih beogradskih dječaka (šokantno impresivne izvedbe Pekića i Milića, koji prije *Rana* nisu imali nikakvo glumačko iskustvo), uz koju se slika i širi kontekst poraznih društvenih prilika u suvremenom Beogradu, Dragojević je ostvario miješajući grotesknu stilizaciju, naturalizam i duhovita filmska poigravanja. Drugim riječima, ako se osvrne na srpsku filmsku baštinu (mada bi Dragojević možda prije istaknuo neke svjetske srodnike), elemente nasljeđa Šijana, Pavlovića i Makavejeva, i te načelno disparatne sastojke uspio je dovesti u fascinantnu ravnotežu, dajući im jedinstvenu intonaciju. Ono što kod filma najviše oduševljava i doslovno ostavlja bez daha, njegova je energičnost, vitalnost i autentičnost; za usporedbu *Rusko meso* najenergičnijeg i najdinamičnijega hrvatskoga suvremenog autora Lukasa Nole (a on je zaista talentiran filmaš) u odnosu na film *Rana* djeluje kao mlaka imitacija onog što bi taj film stvarno mogao biti. *Rane* istina nisu lišene mana: u galeriji slikovitih likova neki su dobili nešto više (Bjelogrlićev lik iskusnog gangstera), a neki manje (lik Bjelogrlićeve djevojke u odličnoj izvedbi debitantice Andreje Jovanović) prostora nego što je bilo potrebno, no svaki prigovor ustupa pred argumentima silovite Dragojevićeve režije koja kompenzira određene scenaristička-dramaturške manjkavosti. Ukratko, *Rane* su film za obavezno gledanje i dugo pamćenje. Z

kazalište

Lako, prelako, promašeno

Notorna je istina da Shakespeare, čak i u svojim komedijama, uvijek sadrži dovoljnu dozu ljudskog mraka koja se redateljski može zgodno koristiti. Međutim, redateljski nagaziti isključivo na mrak ne rađa ničim novim

Jasen Boko

Kako smo *friško* naučili, Shakespeare je pisanju komedije *Na tri kralja* (*Twelft Night or What You Will*) prišao na samom kraju filma *Shakespeare in Love*. Sad već znamo i da je Violu zamislio baš prema Gwyneth Paltrow, tužan zbog činjenice da je potonja umrla, vjerojatno od raka pluća na plantažama duhana u američkoj Virginiji kamo je na kraju filma otišla s nevoljenim mužem, a zajedničku utjehu donijeli su im tek brojni osvojeni Oskari. Nažalost, sve te važne činjenice neće nam pomoći u tumačenju Shakespearea i očitavanja značenja brojnih produkcija nastalih po njegovim dramama, pa tako ni u splitskom slučaju Milerove režije *Na tri kralja*. No, možda spomenuti film pomogne novim kritičarskim generacijama koje će tek stasati. Mi, tradicionalisti, nastavljamo po starom.

A tradicija kaže: rođaci ili braća koji se gube negdje na pučini, da bi se zatim igrom slučaja pronašli, uz brojne prethodne zabune i pogreške opće su mjesto dramske književnosti, posebno njezinoga komediografskoga dijela, još tamo od antike. Istom se temom često poigravao i Shakespeare, usložnjavajući je, obično presvlačenjem, a dječaci (glumci) koji glume djevojke, a zatim se presvlače u dječake uobičajena su pojava u više Shakespeareovih drama. U njegovoj možda najboljoj komediji *Na tri kralja* cijela se stvar dodatno usložnila činjenicom da su izgubljeni blizanci ovaj put brat i sestra, a da se sestra pritom presvlači u dječaka u kojega se zatim zaljubljuje djevojka u koju je pak zaljubljen onaj u koga je zaljubljena ta djevojka presvučena u dječaka. Uf!

Mračno mjesto

Na ovaj složeni trokut Shakespeare je po dobrome vlastitome i baroknom običaju dodao još nekoliko fabula, prije svega onu s vitezovima koji su obični lakrdijaši, pa zatim priču o samoljubivom i bedastom Malvoliu uvjerenom kako se svijet vrti oko njega, a sve je potpuno zakuhao pojavom izgubljenoga brata koji onda od trokuta konačno čini četverokut, kako bi se svi sretno poženili.

Cijela je ova složena fabula u splitskoj produkciji imala bitno drukčije namjere. Redatelj Eduard Miler javno je izrazio vlastito nezadovoljstvo i Shakespeareovu nesigurnost u vezi s *Na tri kralja*, pripisujući podnaslov *Kako hoćete* bardovoj nesigurnosti što je zapravo komedija. Za početak, ne bih se složio. Ako je netko tu bio prilično siguran, onda je to samo autor komedije. U splitskom HNK-u predstava *Na tri kralja* iz petnih žila, posebno scenografskih, upirala se dokazati tezu kako je Ilirija — a Shakespeare je, kažu, mislio na nas — mračno mjesto na kojem nikad ne sviće i gdje ljudi žive u rupama, kao mrmoti, a kreću se najčešće kao mutirani crvi, valjajući se po podu nakošene pozornice. Kao da se na sceni dogodio bučan sudar redateljske koncepcije i teksta neprilagođena takvu gledanju na samoga sebe. Što se ne bi moglo pripisati Shakespeareu u mane. Efekt takve predstave, barem za potpisnika, jest takav da se predstava jednostavno zaboravi već prije nego je i završila.

Komedija je — u klasičnu Bogdanovićevu prijevodu, na kojemu se onda štošta dorađivalo (ne znam zašto, ako ovaj nije dovoljno dobar postoji toliko drugih prijevoda) — prilično žestoko skraćena (dramaturginja predstave je Žanina Mirčevska) pa sve s pauzom traje manje od dva sata, što ispada da je riječ o jednoj od najkraćih izvedbi Shakespearea uopće. Komedija je skraćena tako da se na kraju stvari najčešće i ne raspletu pa neki ostanu u svojim rupama, a da i ne znamo kako su završili. Peti čin je sveden na trećinu, a ti Shakespeareovi peti činovi imaju neobičnu svrhu razjasniti i zaključiti stvari, pa još i zamoliti publiku za pljesak te im poželjeti sretan put kući. Peti čin u Milerovoj splitskoj predstavi sjurio se niz kosinu scene i zalupio knjigu, uhvativši mnogima zatečene prste.

No, nije kraj jedini problem cijele koncepcije nakalemljene na Shakespearea. Bilo je zanimljivo čekati taj peti čin od početka kad se otkrilo (ako slučajno niste prethodno prelistali program) kako Senka Bulić igra, osim Viole koja se preodijeva u Cesaria, još i vlastitoga brata blizanca Sebastiana. U tom fatalnom petom činu oni se moraju i fizički susresti na sceni, što se u ovoj postavi pokazalo prilično zbunjujućim i ponešto promašenim.

Pljunuti ementaler

Značajan dio problema s kojima se predstava susreće počiva na ženskom dijelu podjele, odnosno odabiru dvije glavne glumice-gošće. Cijela Shakespeareova suptilna igra počiva oko spolne ambivalentnosti Viole/Cesaria. Tu igru, to *pulsiranje erosa* široko razrađuje Jan Kott u poznatom eseju *Rozalindin spol*: »Pulsiranje erosa postoji samo, i to od samoga početka, između Vojvode i dječaka u djevojci, i između Olivije i djevojke u dječaku. Preodijevanje ne zavodi instinkt i seksualne izbore; Shakespeare kao da zna da tek prikriva i pred sobom opravdava inverziju žudnje.« S tim erosom u Milera od samog početka slabo stoji, s inverzijom žudnje pogotovu, jer niti Senka Bulić ima u sebi tu pubertetsku draž dječaka/djevojke (Vojvoda — Čedo Martinović — govori ženi preodjevenoj u muškarca — čija je pojava vrlo maskulina i čiji je glasić dobar dio oktave muškiji od njegova — »glasić ti je tanak ko djevojačko grlo, sitan, jasan, / I sva su svojstva nekako ti ženska...«), niti Ksenija Prohaska svojom pojavom može objasniti zašto dobar dio zapleta proizlazi iz njezine fatalne privlačnosti prvo Vojvodi, a zatim i Sebastianu. Ovdje, naravno, ne govorim o glumačkoj, već isključivo o pojavnoj vrijednosti za određene uloge. Osobno Mileru mogu oprostiti svu ovu tamu Ilirije (pa bila ona Dalmacija ili Hrvatska, kako hoćete), ali mu to oduzimanje erosa Shakespeareu teško opraštam. *Na tri kralja* bez erosa, s glumcima koji u ključne scene ulaze ili iz njih izlaze valjajući se oko svoje osi po pozornici i s junacima koji poput mrmota žive u svojim rupama, a sve kako bi se dokazao mrak koji posvuda vlada, Shakespearea prilično oslobađa smisla, pokušavajući mu imputirati nešto što u njega ne postoji. Uz scenografske zvijezde koje izgledaju vrlo romantično, nedostaje još samo da zapiva klapa...

Notorna je istina da Shakespeare, čak i u svojim komedijama, uvijek sadrži dovoljnu dozu ljudskog mraka koja se redateljski može zgodno koristiti. Međutim, redateljski nagaziti isključivo na mrak ne rađa ničim novim. Jer što učiniti sa svim duhovitim scenama smiješnih vitezova-ispičutura Andrije i Tobije, kako ih zamračiti? Tu Miler nije našao rješenja, pa ih je ostavio lakrdijaškima što je rezultiralo dvjema različitim razinama predstave i čitanja Shakespearea, koji teško komuniciraju. Miler, međutim, nezavisno od promašenog »koncepta«, i u ovoj predstavi pokazuje da je odličan redatelj, štoviše gdje god zanemari koncept, stvari funkcioniraju. Cijeli niz scena, baš između Viteza Podriga (Milan Pleština) i Viteza Andrije Groznice (Nikola Ivošević), potpomognutih Marijom (Nives Ivanković) i Fabijanom (Elvis Bošnjak) koji život provode u smišljanju lakrdija i psina, odreda donosi brze, efikasne i glumački odlično odigrane dijelove predstave. Međutim, u zadanoj koncepciji ozbiljnosti, decentnosti i mraka sve te scene djeluju kao prst u oko dobru ukusu i golo lakrdijanje u kojem nema povezanosti s ostatkom predstave. Istina je zapravo obrnuta: te scene i te kako komuniciraju i s publikom i sa Shakespeareom, ostatak je pomalo prst u oko kazalištu i nametanje »čitanja« nesretnog Shakespearea.

Vizualni dio predstave očito nameće »koncept« i Milerovu viziju i scenografkinji i kostimografkinji (inače debitanticama u kazalištu), pa su nam novine nakon premijere bile pune odgovora i odgovora na odgovore o tomu tko je tu koga. Scena Vesne Režić je minimalistička i da su se Švicarci dosjetili crnog ementalera bila bi pljunuti ementaler. Ovako, izgleda kao padina sa šest vrlo praktičnih rupa, dobro začepljenih. Kostimi Najde Bauk poznate splitske modne kreatorice, po prvi put u ulozi kostimografkinje, razvili su šarolik eklekticizam i premda je svaki model za sebe bio vrlo zanimljiv svi oni zajedno bili su daleko od sustava, što se pokazalo sasvim sukladno predstavi u kojoj su sudjelovali.

Metoda u ludilu

E sad, glumci. Tu se događalo svašta. Uz one spomenute lakrdijaše koji su znali i što i zašto i kako našla se tu i prava Shakespeareova Luda u interpretaciji Arijane Čuline koja je u svom tom ludilu djelovala glumački sasvim prisebno i vrlo decentno, a Malvolio Josipa Gende uspio je također u svom liku naći vrlo zanimljive finese i znalački ih odigrati. Taj je Malvolio zaista djelovao kao pravi, složeni Shakespearov lik i nije se dao banalizirati. I Josip Zovko bio je vrlo uvjerljiv, a svoje su bez velikog oglašavanja dostojno odigrali i Pero Vrca, Ilija Zovko, Nenad Srdelić, a pojavio se i Mladen Barbarić (na premijeri, ali ne i na četvrtoj reprizi). Problemi su zapravo nastali s glavnim ulogama. O Senki Bulić kao Violi (i nešto manje kao Sebastianu) dalo bi se zanimljivo raspravljati. U redateljevu se koncepciju ona skladno uklopila, ali se *femme fatale* hrvatskoga glumišta (tako najavljena u jednom pretpremijernom intervjuu!?) nije stigla nametnuti i nekom pritajenom erotikom — kojoj u »konceptu« nije bilo mjesta —, a u čemu su joj zasigurno pomogli i muškobanjasti kostimi. Previše je tu bilo hladnoće za svu onu strast koju joj je nudio tekst. Ksenija Prohaska kao grofica Olivija unatoč crvenoj haljini na crnoj pozadini nije stigla biti dovoljno glumački primjetna, dok je Čedo Martinić (vješto se valjaljući) stigao i vrlo razgovijetno govoriti, ne dobivši prigodu za puno više od toga, tek, po tko zna koji put, naznačivši svoje mogućnosti.

Da u svakom ludilu kad se njim pozabavi Shakespeare ima metode znamo od ranije, ali metoda je u Milerovoj predstavi potpuno ubila ono zdravo Shakespeareovo ludilo, pa je ostvarena, s namjerom, hladna predstava za dnevnu upotrebu. Njezin efekt na publiku u konačnici je sličan podražaju koji nude dnevne novine: okrenete posljednju stranicu i onda se upitate što ste ono radili prethodna dva sata.

Da, zaista, što smo ono radili ta dva sata?

kritika

Idemo na selo

Rade Jarak

***Zaboravljeno selo*, Attack, Autonomna tvornica kulture, Zagreb, 6-12. ožujka 1999.**

Attack, Autonomna tvornica kulture, organizirala je multimedijalnu manifestaciju *Tjedan dana na selu. Tjedan* je zamišljen kao niz prezentacija, projekcija igranih i dokumentarnih filmova, koncerata i slušaonica etno glazbe. U sklopu *Tjedna*, u sad već bivšim prostorijama *Attacka* u Ulici kralja Držislava, postavljena je izložba tridesetak mladih likovnih umjetnika, nazvana *Zaboravljeno selo*. Sam naziv izložbe govori o pokušaju tematiziranja *sela* koje je prilično marginalizirano, gotovo zaboravljeno u suvremenoj urbanoj kulturi. *Selo* simbolizira zdrav način života, ekološku osviještenost, trendovski gledano život na selu ima romantičnu auru *povratka prirodi*. Izložba je, prema riječima organizatora Dražena Šivaka i Ive Matije Bitange zamišljena kao *unutarnje putovanje* na selo. To je mjesto koje mladi autori zamišljaju egzotičnim, budući da su uglavnom odrasli u gradovima. Mogućnost putovanja, makar i imaginarnog, govori nam ponešto o životu generacije koja osjeća potrebu za promjenom, novim i zdravijim ambijentom. Izložba tematizira čežnju za rustikalnim, *prirodnim okolišem*, no *selo* također označava i ono *drugo*, strano i nepoznato. Mladi su autori dokazali da znaju kritički promisliti zadanu temu, pojedinci su se čak oštrije postavili prema selu kao mogućoj alternativi. Rad Alema Korkuta *Život na selu* sastoji se od fotografija koje prikazuju muškarca i ženu, gole i okrenute leđima. Iz podnaslova saznajemo kako se radi o lezbijki i homoseksualcu; na taj način Korkut zapravo govori o zatvorenosti i krutosti seoskog mentaliteta. Govori o nemogućnosti prenošenja tih suvremenih pogleda na seksualnost u seosku sredinu, o nemogućnosti da se bude lezbijka ili homoseksualac na selu. To je značajan odmak mladog kipara od njegovog dosadašnjeg rada i predstavlja njegov prvi izlet u konceptualnu umjetnost. Na sličan način, Mario Mišković suprotstavlja selo i grad izlažući dvije *dokumentarne* fotografije: jedna predstavlja skupinu djevojaka u selu Prapratnici iznad Trogira na Veliku Gospu, a druga odlazak hrvatskih iseljenika na nedjeljnu misu u New Yorku.

Zanimljiv je rad slikara Matka Vekića koji je izložio šareni i veliki *ready made* tepih i preko njega *svetu sliku,* pogađajući tako pravi duh sela. Slični su i radovi Jasminke Končić koja je na dio zida nalijepila stare tapete i Ide Mati koja je izložila stari prozor. U *ready made* radove također spadaju *Palenta* Nikoline Manojlović i djelomično *Čehanje perja* Andree Pavletić koja je ponovo postavila duhovitu i kvalitetnu instalaciju. U crtežima Saše Šekoranje nazvanim *Djevojčica brala jagode* ima ponešto od seoske erotike, ali i ironije; k tome valja dodati kako su u okvirima njegovih crteža bile zabodene lukovice iz kojih je vrlo brzo procvalo cvijeće.

U kategoriju *apstraktnih* radova spada instalacija Ivane Franke, četiri niti od poda do stropa; rad u kojemu je autorica preispitivala *povratke korijenima,* ono primarno što osjetimo u dodiru s prirodom. Rad se autorskog dvojca Marko Meštrović & Igor Grubić poigrava nizanjem označitelja, na kuferu na kojemu je kipić Buddhe piše: *Budalo budi budan.*

Vrlo je zanimljiv nastup Kasuma Cane koji je stariji od ostalih autora i koji je izložio dvije fotografije s temama iz života Roma. Kasum Cana je po zanimanju ličilac, a u slobodno se vrijeme bavi umjetničkim radom. Zanima ga život Roma, priprema publikaciju u kojoj će objaviti fotografije *romske arhitekture* u rasponu od trošnih potleušica do kičastih vila. Uz pohvalu svima koji su sudjelovali, valja zaključiti kako je izložba prilično uspjela. Pokazuje nam sliku sela kao mjesta nedirnute prirode i topline baki i djedova, u isto vrijeme nudeći klicu prikrivene i nepoznate drugosti.

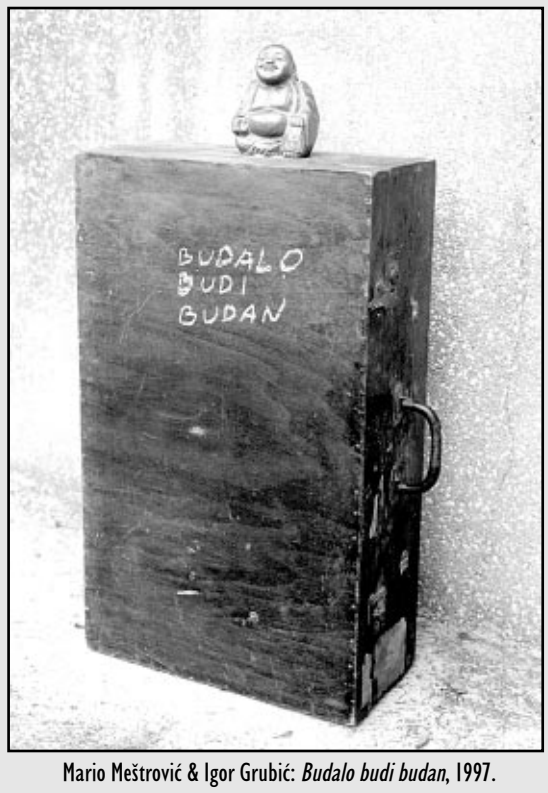

Mario Meštrović & Igor Grubić: *Budalo budi budan*, 1997.

kazalište

Omaška vizije

Tekst Pave Marinkovića valjalo bi bez imalo žaljenja eliminirati iz pamćenja da isti u svojoj jed(i)noj (političkoj) dimenziji nije (ne?)predviđeno kliznuo u mračne zone značenja

Marin Blažević

Mučno je pisati o predstavi *Dom od kiše*. Da dramski tekst Pave Marinkovića nije zabludio u sumnjive ideološke dvosmislice, ušutkavajući svoju prpošnu kritičku noticu šovinističkom bukom, predstavu Marina Carića mogli bismo mirne duše preskočiti u našem kritičarskom repertoaru kao jednu od estetički mizernih epizoda suvremene hrvatske kazališne proizvodnje. Odluka je, dakle, da se uz ispriku čitateljima o *Domu od kiše* uopće nešto piše, donesena ponajprije zbog stavova i osjećaja koji nadiru iz djelokruga (u krajnjoj liniji — osobne) etike.

Kuhana govedina s hrenom

Pozabavimo se najprije redateljskim postignućem. Po nalogu teksta, redateljeva je mašta zaglibila u tvrdokornom realizmu, narušenom tek neznatno stiliziranim zidom podignutim po dijagonali scene, te zanimljivom, ali mizanscenski ipak jedva iskorištenom koncepcijom izvedbenog prostora kojom je omogućeno da se tijekom predstave imade pregled nad cijelim stanom, dok se mjesto radnje selidbom glumaca premješta iz sobe u sobu. Neka bude zabilježeno kao pomalo komična činjenica da je za vjerni preslik stana s jednim vidljivim zidom (pri čemu je u doljnjem desnom kutu postavljena čak i — kupaonica sa zahodom) redatelju Cariću i scenografu Turini bila potrebna cijela površina goleme pozornice velike dvorane *ZKM-a*, dok se stotinjak gledatelja moralo stiskati na malenoj tribini podignutoj na tzv. bočnoj sceni. Tako smo dobili zapravo komornu predstavu koja se izvodi u prostoru dovoljno prostranom i za glazbeno-scenske spektakle.

Redatelj Carić povezao je prizore sladunjavom glazbom i blagim zamračenjem, te zvucima kapi kiše: naime, krov prokišnjava, pa stoga i naslov *Dom od kiše*, kojeg se polje značenja s prvom riječi širi prema, vjerovali ili ne, domovini, a s originalnom metaforičkom uporabom pojma kiša k neslućenim lirsko-idejnim dalekodometnicama. Pored interijera kojim se nastoji što realističnije dočarati građanski stan, najviše je brige u ovoj predstavi posvećeno, da tako kažemo, *okusu* stvarnosti, pa glumci moraju pred nama piti juhu, a zatim jednom jesti kuhanu govedinu s hrenom, a drugi puta pohanu piletinu, u oba pak slučaja — bez priloga. S jedne strane, dakle, iznuđivanje efekta (s)tvarnoga zbivanja forsiranjem pukih dekorativnih označitelja, a s druge brojni smiješni nesporazumi koji se zbivaju uslijed njihove nespretne kombinacije s ključnim s(t)jecištem kazališnog znakovlja: glumcem, njegovim tijelom i tekstom koji izgovara. Primijetimo tek usput da trajanje razgovora za stolom nije usklađeno s realno potrebnim vremenom da bi se pojeo, primjerice, pohani batak, pa glumci, nakon što im ponestane teksta, brže-bolje raspremaju stol, a da su batak jedva jednom uspjeli zagristi. Da ne govorimo o razvidnoj činjenici da su Ivan i Ana, kojima su stas i glas darovali Ksenija Ugrina i Zoran Čubrilo, svoga sina Miru, što ga glumi Drago Utješanović, morali donijeti na svijet, prema slobodnoj procjeni, u desetoj godini života.

Eto, dakle, na kakve je čudnovate redateljske ekscese spala »bogom dana vizija« ZeKaeMova vizionara Lea Katunarića (»nemam ljudi koji bi imali bogom danu viziju kao ja«, reče rečeni u prilogu *Zareza* i *Frakcije* »Tko ravna hrvatsko kazalište?«). Slučaj ipak postaje neusporedivo ozbiljniji kad se u tijesnim okvirima takva (od kojeg to, zaboga, »boga« dana?) vizionarstva iznenada dogodi, recimo to najradije ovako: rasistička omaška. Omaška teksta Pave Marinkovića, koliko i predstave Marina Carića.

Sergije Michieli

Pjer Meničanin, Nađa Nola, Zoran Čubrilo

Antisemitizam iz nehata

Žanrovski gledano, tekst Pave Marinkovića mogao bi se opisati kao građanska, obiteljska drama (da ne kažemo »stvar«), potpuno predvidljivog zapleta s predvidljivim nepredviđenim obratom u raspletu, predvidljivih aktualno-političkih ambicija, uz jedan nepredviđen, a opasan učinak, umočena k tome u »cušpajz« eksplicitnih intertekstualnih polutračerskih doskočica, redovito toliko priprostih da vam smjesta prisjednu. Marinkovićev pretenciozan dramuljak brodi plićinama na svim razinama: na razini gradbe likova s površnim pokušajem aktualizacije (što ispada: trivijalizacije) tipologije građanske drame realizma, kompozicije bez trunka neizvjesnosti i tenzije, te stila u kojem prevladava usiljen svakodnevni govor ponegdje uznesen budalastom igrom riječima.

Tekst Pave Marinkovića, dakle, valjalo bi bez imalo žaljenja eliminirati iz pamćenja da isti u svojoj jed(i)noj (političkoj) dimenziji nije (ne?)predviđeno kliznuo u mračne zone značenja. U silnoj potrebi da prikazom jeseni 1992. godine u životu jedne zagrebačke obitelji iz sigurno udaljene perspektive prozbori što misli o svemu i svima u Hrvatskoj (situaciji), Pavo Marinković je zamislio glavnog junaka svoje priče, Lucijana Kraljevića, kao, kako ga je sam opisao, »sentimentalizirana luzerskog pjesnika iz dijaspore«, koji po povratku iz Argentine (sic!) pokušava u novostvorenoj i upravoobranjenoj državi zauzeti pozicije koje mu »po zasluzi« pripadaju. No, poeta Kraljević, u potrazi za »djevičanstvom uma«, katolikom i masonom u jednoj osobi (zar zvuči ironično?), nailazi na brojne probleme i smicalice, kako u obitelji, tako i na planu realizacije svoje borilačke umjetničke duše, pa se sumanuto i uglavnom verbalno obračunava sa svim svojim (uz neizbježnu konotaciju: hrvatskim) neprijateljima: neprijateljskim ideologijama, religijama, regijama, nacionalnostima i nacionalnim podvrstama, klasama i — rasama.

Lucijan Kraljević, prema zamisli Pave Marinkovića, doputovao je iz Argentine posudivši novac od svojeg liječnika, stanovitog doktora Grossa, te se veseli što mu novac neće morati vratiti, jer: »može nešto i taj ćifutski prevarant uložiti u stvaranje hrvatske države«; bit će to »mali prilog židovske zajednice u Argentini«, zapravo, »dobrovoljni prilog«. Ima još.

Lucijan Kraljević: »Ne spominji mi doktora Grossa! Ne spominji mi tog ćifutskog patuljka! On je bolesnik, on je bolestan, a ne ja! On je na smrt bolestan kao i svi Židovi! Sjećaš li se kako me je gledao kad sam mu pričao o slobodi Hrvatske? Izopačeni um je doktor Gross!«, te u nastavku, »ćifutska nosina«, još jednom »izopačen«, te »prevarant«.

Dakako, nikako nije uputno poistovjećivati diskurs fiktivnog lika s mogućim diskursom stvarnog autora teksta, no neupitno je da u tekstu Pave Marinkovića latentno tinja antisemitska nervoza. Potraga za autorskim intencijama navela bi nas na sklizak teren. Pridjimo stoga pitanju s druge strane i radije promislimo o možebitnim alibijima autora.

Otrovnost većeg dijela antisemitiskih ispada vjerojatno je razblažena time što ih se može iščitati kao manifestacije paranoje rastrojenog junaka drame, no zbunjuju ne samo tekstopiscu očigledno prihvatljiva izvedba predloška, nego i njegov vlastiti zapis u programskoj knjižici. Tamo, između ostaloga, svoga junaka, inače očigledno pjesnika-diletanta, suosjećajno naziva »umjetnikom«, sebi gotovo bliskim jer »njegov fanatizam... povlači za sobom mnogobrojna estetska pitanja koja sam pišući ovu dramu sam sa sobom također prolazio«. Marinković Pavo moli da, makar »smijući se«, osjetimo »i tragiku i komiku njegove boli«, te se nada da će na kraju taj njegov junak, »pomalo simpatični luđak«, možda »sazrijeti«. Kako, nakon svega, protumačiti prvotni naslov »građanske drame s kućne adrese« Marinkovića Pave, *Snažni ljudi malog grada*?

Istina, ni tekst niti njegovo uprizorenje ne bježe — uglavnom se, doduše, koprcajući unutar ograničenja svoje trivijalnosti — od kritiziranja te ironiziranja raznostranih *-izama* i imena hrvatske socijalne i političke zbilje, pa i samog pjesnika iz dijaspore, ali uvijek s osjećajem za granicu, mjeru ili, budimo precizniji, istovremeno podilaženje raznim stranama. Uvijek, osim u slučaju doktora Grossa.

Uvesti u tekst (i provesti u predstavi) antisemitističke motive, pa makar i kroz usta »luđaka«, podrazumijeva u povijesnom koliko i suvremenom hrvatskom i širem kontekstu opreznu i ozbiljnu motivaciju, podrazumijeva određenu odgovornost, pa i posljedice. U stvarnom životu »luđaci« Kraljevićeve vrste (zar nam »pomalo simpatični«?) izvršavaju ili simpatiziraju zločine, a ponekad završe i na optuženičkoj klupi. U kazalištu, napose u kazalištu, uvođenjem takva *teškog* motiva pokreće se cijeli kompleks (u nas itekako aktualnih) ideoloških i posebno moralnih konotacija, koje mogu izdržati samo tekst i predstava iznimne *snage*. *Dom od kiše*, kao tekst i predstava *lake kategorije*, smrvljen je pod *težinom* motiva s kojim kao da se htjelo jednostavno, neobavezno poigrati.

Unatoč svojoj beznačajnosti, drama Pave Marinkovića možda je i mogla radikalnim dramaturško-redateljskim zahvatima biti izvedena kao ubojita i bespoštedna groteska, krajnje karikirana klaunerija, ali čini se da bi time bila iznevjerena autorova želja iz programske knjižice vezana uz jedan puno bezazleniji odlomak teksta: »Mada, sam po sebi, Lucijev monolog na prvo čitanje izgleda smiješno, on nije zamišljen klaunski i tako ga se ne bi smjelo glumiti«.

Pokušajmo naprosto povjerovati da Carić i Marinković nisu dosegli razinu svijesti/savjesti neophodnu da bi znali kako im valja oprezno i ozbiljno postupati s antisemitskim izgredima svojeg glavnog junaka, tog »pomalo simpatična luđaka«. U njih se sve zaustavlja gotovo na šali. Bez posljedica. Tek s pjesnikovom nogom u gipsu, jer se pentrao na krov »za Hrvatsku!«. Carić i Marinković, naposljetku, uspjeli su i nasmijati publiku. Kao da su ispričali vic.

Konačno rješenje potrage za njihovim alibijima moglo bi stoga glasiti: njima se antisemitizam dogodio iz nehata.

Ali, od takva vickastog rješenja prožimlje me jeza. Z

Glavna rasprava u političkom procesu Tuđman protiv Letice zakazana je 8. travnja 1999. u 9.45 sati!

Općinski sud u Zagrebu zakazao je 8. travnja u 9.45 sati glavnu raspravu političkog procesa koji je, po ovlaštenju dr. Franje Tuđmana, pokrenulo Općinsko državno odvjetništvo protiv Slavena Letice uz optužbu da je *povrijedio časti i dostojanstva predsjednika Republike*! Optužni se prijedlog odnosi na izjavu koju je okrivljenik dao ljubljanskom tjedniku *Mladina*: »Tuđman voli devijantne ljude. Osjeća emocionalnu naklonost prema ljudima s ruba života, kriminalcima, paravojnim zločincima, prostitutkama. Takvi ga ljudi fasciniraju jer pripadaju svijetu koji uzbuđuje njegovu dosadnu birokratsku maštu i ujedno unose zanimljivost u njegov svijet.«

Na to je okrivljenik odgovorio knjigom *Političko pleme* u kojoj je dokazao istinitost te tvrdnje. Knjiga je postala nacionalnim bestselerom i prvorazrednim kulturnim događajem. Sada, uoči samog početka suđenja, autor je pripremio drugo, dopunjeno i bitno prošireno izdanje pod naslovom:

Političko pleme 2

Na čak 528 stranica, uz 93 fotografije, 9 faksimila dokumenata i 89 ilustracija i grafikona te dramolet *Sud javnosti*, autor iznosi neoborive dokaze za svoju ključnu tezu da predsjednik Republike, nažalost, doista ima sklonost prema čudnim ljudima, iskazima, odlukama i događajima.

Naručite i pročitajte knjigu Slavena Letice »Političko pleme 2«, koju autor ponovno najprije nudi na ogled svojim čitateljima i sudu slobodne javnosti, a tek će je nakon toga koristiti u političkom procesu koji je protiv njega pokrenuo predsjednik Tuđman.

Narudžbe: Naklada Jesenski & Turk, Vlaška 10, 10000 Zagreb, tel./fax 48 16 574 ili 432 923

Cijena kod izravne narudžbe je 119.00 kuna + troskovi poštarine (cijena u knjižarama 180.00 kuna)

kazalište

Glumac pobjeđuje gledateljsku samoću

Uz predstavu *Mr. Single* u izvedbi Željka Vukmirice te redateljskog tima Vukmirica-Bajsić-Raguž. Mjesto izvedbe: Teatar »Egzit«

Nataša Govedić

Zamislite da igrate kompjutorsku igru pod nazivom *Kako se baviti teatrom u zemlji sitnih klanova i sitnih duša* (a bo'me i prostorno nevelikoj); pod nazivom — uzmimo — Hrvatska. Jedna od mogućnosti kazališnog stvaralaštva u toj bi vam maleckoj jaruzi mogao biti usamljenički rad na dugo dorađivanim predstavama, uz obvezatnu disciplinu učenja, izbjegavanje tračeva te razvijen sluh za izvedbene glasove inozemnih kultura. Druga mogućnost nudi prostiranje stola s vlašću, stremljenje statusu koji se dobiva »preporukom« na temelju *ne*profesionalne podobnosti te incestuozno zabadanje nosa u *svaki* od milijun tračeva koje kazalištarci dnevno proizvode o samima sebi. Željko Vukmirica, da skratim, zaigrao je na prvu (znatno stresniju i težu) varijantu, ali Sezam mu se tim slađe otvorio: *Mr. Single* kao da nije predstava iste izvedbene zone u kojoj se nalaze HNK ili »DK Gavella«. Zašto? Zato što Vukmirica umije glumiti tijelom, njegovim *cjelokupnim* zvukom i pokretom, koliko i klasičnom dikcijom glumačkog grla, koje inače (nepomično stojeći) toliko često automatizirano izbacuje suhe rečenice. Drugo, zato što mu predstava dramaturški ne poznaje »prazni hod« — zvukovna akrobatika i te kako je motivirana temom drame: portretom usamljena čovjeka koji neprekidno osluškuje sam sebe, *svoje zvukove*, jer nikog drugoga ni nema na auditivnom raspolaganju. Konačno, snaga ove predstave pohranjena je i u nenadoknadivo živoj *radosti* histrionske preobrazbe njezina *jedinog* izvođača, opet: Vukmirice. Zaplovimo još malo po zvučnim valovima. Suprotno vidu, čulu koje po želji »isključujemo« zatvorivši oči, *glasovi* okolnog svijeta nedaju se tako lako ugasiti. Zvuk je stoga izrazito komunalni, zajednički, kazališni medij. Ipak, postoje zvukovi koji ulaze u domenu »privatnog«, ako ne i neugodnog glasa: zvuk hrkanja, primjerice, ili zvukovi crijeva. Kako pokazuje Vukmirica, kada smo sami sa sobom, odjednom iz nas provale sve te dugo susprezane »melodije« negodovanja, umora, napetosti, nervoze. Istovremeno nam se nekako naročito izoštri i percepcija »čudnih« zvučanja svuda oko nas — naglo postanemo svjesni kucanja sata, kapanja vode u nužniku, automobila koji prođe kraj kuće, ritma vlastitih koraka. Kad šutimo, točnije: ne koristimo *jezik riječi i rečenica*, kao što za vrijeme čitave predstave »šuti« Mr. Single (brujeći od neverbalnih akorda), svijet se polako svede na osluškivanje. Ni u snu Mr. Single neće progovoriti; skromnu izjavu nikad iskazane dugogodišnje naklonosti priopćit će odabranici svog srca sanjajući je na *autentičnom* jeziku nijemih. U zbilji, sutradan i godinama kasnije, tek će je tužno promatrati kroz rotaciona vrata neobično sjetnog zvuka (»vuuuš, vuuuuš, vuuuš, vuuuuš«). Naizgled, predstava kao da polazi od melankoličnih chaplinovskih motiva, ali fizički izgled glumca Vukmirice liku Usamljenka dodaje i dimenziju hedonistički popunjenog Falstaffa: strastvenog uživatelja vlastita hladnjaka, fasciniranog osluškivatelja bučnog protoka hrane kroz želudac ili pak bućkanja litara i litara ispijene tekućine.

Jelena Vukmirica

Redateljskom timu Matka Raguža, Pavlice Bajsić i Željka Vukmirice zahvaliti nam je kompletnu iluziju »ozvučenosti« Usamljenkove *okoline* kao i *nutrine* — mikrofon na Vukmirici povremeno glumčev glas nadopunjuje ehom, podebljanjem ili stanjivanjem, glazbom ili ritmičkim efektima, no većinu predstave kolaž zvukovne ponude izvodi se *bez* pomoći tehnike; golim glasom. Na tamnoj i praznoj pozornici protagonistu je jedini partner često mijenjanje svjetlosnog žarišta (majstori svjetla: Branimir Cvitković i Damir Kruhak), zbog čega vizualno zamišljanje »zvučnih kulisa« biva u idealnoj mjeri prepušteno mašti gledatelja — ured Usamljenka, primjerice, »nacrtan« je zvukom tipkanja po tastaturi računala i slanja fax-poruke (»ci-ci-ci-prd«), pranje zubi je »žš žš žš«, brijanje — »ljljljzzzlj«. Meso u hladnjaku javlja se glasom krave (junetina, teletina), kokoši (piletina) ili janjeta (janjetina). Televizija i radio obraćaju se njezinu usamljenom gledatelju čitavim nizom akustičnih konvencija: od latinoameričkih patetičnih sapunica, prepunih suza i izjava ljubavi, do tvrdog — diktatorskog — tona politike. Bilo kako bilo, Vukmirica je u neprekidnom kretanju glasa i geste. Kad se prisjetim njegove monodrame *Povijest moje gluposti*, koju je posljednji put igrao prije desetak godina (negdje u isto vrijeme povukavši se nečujno iz zagrebačkog teatra), glavna promjena u odnosu na duhovitu autobiografsku priču iz kasnih osamdestih sadržana je u pojačavanju te finom nijansiranju *tjelesne* ekspresije ovoga glumca te u smanjivanju burlesknih, katkad i vulgarnih štoseva. Osamdesetih nam je intimistički pripovijedao kako je teškom mukom položio prijemni ispit na zagrebačkoj ADU, mimo svih nepisanih pravila o manekenski lijepim i glupim glumcima; devedesetih nam dočarava što sve *nije* naučio na ADU, e da bi tome *unatoč* ili tome *zahvaljujući* ipak postao veliki glumac. Solist. No već se u *Povijesti moje gluposti* naslućivao talent za karikiranje tipova urbanih usamljenika te interes za neverbalna »glasanja«: nezaboravnom ostaje Vukmiričina imitacija frajerskog ponašanja, ispričanog isključivo različitim intonacijama jednog jedinog *Kužiš, ono.*

Mr. Single jest, nadalje, i gorko politička predstava. Ne samo zato jer glavni lik s užasom izgovara riječ *politikaka* ili zato jer u pantomimski odigranom prizoru čitanja novina s gađenjem istrgne stranicu *pljujlitika* (dok nad stranicom *ekunomja* — jeca), već i stoga jer je jedna od naratoloških osnovica čitave predstave Osamljenkova kronična, beznadna besparica. Sve što bi uključivalo osnovno dostojanstvo »malog čovjeka«, od noćnog izlaska s damom ili vožnje u prometalu manje nakrcanom od autobusa, Usamljenko si ne može priuštiti. Zbog toga svako malo protestira, iskovavši novu riječ za »fujpolitiku«, ili bijesno ugasi radio kada na njemu krenu vijesti o stanju na Kosovu. Za razliku od redatelja Renea Medvešeka, također sklonog predstavama bez riječi, ali sa zvukovima, Vukmirica je svjestan da Mr. Single živi u svijetu gdje se ne prestaju pomaljati ružne (bojeve) glave ratova i ekonomskih krahova; štoviše: naš je junak njima *osobno* pogođen. Možda Singleov otpor prema jezicima koje nezadovoljno osluškuje s radija ili iz TV-kutije ima veze i s potrošenim kredibilitetom tolikih medijskih diskursa; posebno onih političkih. Šutnji još uvijek *više* vjerujemo; valjda zato jer su i nama samima usta prečesto zapušena. Kad, dakle, posumnjate u jezik ideologije, upustite se u neverbalne mogućnosti jezika Vukmiričine glume. Jamčim da liječi od *bljakpolitike* i *bljujkulture*. Z

kazalište

Izvješća

ASSITEJ u Opatiji

Seminar i godišnja skupština Hrvatskog centra ASSITEJ-a, Opatija, 12-14. ožujka 1999.

Seminar »Izvođačke umjetnosti za djecu izloženu nasilju«

Hrvatski centar ASSITEJ, udruga profesionalnih kazališta za djecu i mlade i Institut Otvoreno društvo organizirali su u Opatiji od 12-14. ožujka Seminar *Izvođačke umjetnosti za djecu izloženu nasilju* za svoje članove, redatelje i profesionalne voditelje dramskih studija. Seminar je dio projekta *Umjetnost za društvene promjene (Art For Social Change*) inicijator kojeg je ECF, Europska fundacija za kulturu i EU NET ART, Europska mreža kulturnih institucija za djecu i mlade sa sjedištem u Amsterdamu.

Sudionici Seminara su se u tri radna dana upoznali s projektom koji se obraća svoj djeci koja su na bilo koji način izložena raznim vrstama nasilja. To specifično područje umjetničkog rada s djecom koje uključuje i zahtijeva ne samo estetički već i psihološki, terapeutski i pedagoški pristup, vrlo je osjetljivo. Seminar je imao za cilj osvijetliti neke aspekte tog rada i potaći umjetnike na razmišljanje o njegovoj potrebitosti u našim prilikama. Uvod u Seminar s opisom projekta dao je Ivica Šimić, predsjednik Hrvatskog centra ASSITEJ-a, uvod u problematiku *Kazališta u obrazovanju* i neke metode rada s djecom pokazao je Vlado Krušić, voditelj Hrvatskog centra za dramski odgoj, a Goran Golovko, redatelj, iznio je svoja iskustva u radu s mladima. Centralnu temu Seminara *Dramska terapija*, obradila je gošća iz Rumunjske Mihaela Sasarman. Na kraju Seminara, sudionici su se posvetili razgovoru o mogućim konkretnim akcijama i projektima kojima bi se hrvatski umjetnici, barem jednim dijelom svoga rada, mogli posvetiti djeci — žrtvama nasilja. Spomenimo da će svi projekti konkurirati za financiranje ECF-a i na taj način otvoriti si mogućnost za međunarodnu razmjenu koju potiče i ECF i EU NET ART.

Godišnja skupština Hrvatskog centra ASSITEJ-a

Kao završni dio Seminara održana je i Godišnja — izborna skupština Hrvatskog centra ASSITEJ-a. Nakon isteka trogodišnjeg mandata predsjedniku i upravnim tijelima Udruge, a prije svjetskog kongresa ASSITEJ-a u Norveškoj, Skupština je imala za cilj ocijeniti rad u prve tri godine postojanja, izabrati novo vodstvo i donijeti plan rada za 1999. godinu.

Predsjednik Ivica Šimić podnio je izvješće o trogodišnjem radu. U tri godine svoga postojanja, Hrvatski centar ASSITEJ pokrenuo je niz manifestacija i akcija te omogućio svojim članovima stručna usavršavanja:

— »Susret i festival Hrvatskog centra ASSITEJ-a« u Opatiji
— Međunarodni festival *Mliječni zub* u Zagrebu
— Natječaj za domaći dramski tekst za djecu i mlade (nagrađeni Sanja Lovrenčić i Dubravko Torjanac)
— Seminar dramskog pisanja unutar Festivala *Mliječni zub*
— Seminar *Izvođačke umjetnosti za djecu izloženu nasilju*
— Prezentacija hrvatskog kazališta za djecu na Festivalu »Szene Bune Wähne« u Austriji 1997. godine
— Tisak Godišnjaka Hrvatskog centra ASSITEJ-a i nagrađenih tekstova s natječaja za najbolji dramski tekst
— Internet prezentacija (http://www.ador.hr/assitej-croatia)
— kontinuirano sudjelovanje članova na redateljskom seminaru Njemačkog centra ASSITEJ-a (Ivica Šimić — Freiburg 1995, Rene Medvešek — Kiel 1997, Dubravko Torjanac — Dresden 1999)
— Sudjelovanje hrvatskih predstavnika Ivane Sajko i Jasena Boka na Skupu mladih pisaca Europe *Interplay* u Berlinu i »Autoren Forum-u« u Frankfurtu 1998. godine

Nakon što je usvojeno izvješće, izabrano je novo rukovodstvo.

1. Za predsjednika Udruge ponovno je izabran Ivica Šimić, umjetnički direktor Male scene iz Zagreba.
2. Novi Upravni odbor sačinjavaju Rajna Miloš, voditeljica Stalne kazališne družine SKAM, ravnateljica *Festivala Opatija* i direktorica *Susreta Hrvatskog centra ASSITEJ-a* u Opatiji i Jasminka Mesarić, ravnateljica Dječjeg kazališta u Osijeku i Ivica Šimić, predsjednik.
3. Nadzorni odbor sačinjavaju Miran Hajoš, ravnatelj Kazališta Virovitica, Davor Grzunov, ravnatelj Kazališta lutaka u Zadru i Rene Medvešek, redatelj i glumac Zagrebačkog kazališta mladih.

Plan rada Hrvatskog centra ASSITEJ-a u 1999. godini uključuje i:

— Sudjelovanje hrvatske delegacije na Svjetskom kongresu ASSITEJ-a International u Tromseu, Norveška. Delegaciju sačinjavaju Ivica Šimić, Jasminka Mesarić i Ratko Glavina.
— Tisak trećeg Godišnjaka Udruge kao programske — promidžbene dvojezične (hrvatski — engleski) knjižice za Kongres, kojom će se članovi Centra, kao i aktivnost Centra u proteklom razdoblju, predstaviti kolegama iz cijelog svijeta.
— Treći *Susret Hrvatskog centra ASSITEJ-a* koji će se održati u Opatiji od 12-15. rujna 1999. godine.
— Natječaj za domaći dramski tekst. Rezultati natječaja proglasit će se na susretu u Opatiji.
— Sudjelovanje Dubravka Torjanca na redateljskom seminaru u Dresdenu.

Komisija za odnose s Ministarstvom prosvjete i sporta

Hrvatski centar ASSITEJ oformio je Komisiju za odnose s Ministarstvom prosvjete i sporta, čiji je zadatak izraditi program kojim će se pokušati riješiti nagomilani problemi u odnosu kazališta i škola i kojim programom će Hrvatski centar ASSITEJ pokušati utjecati na Ministarstvo da se ti problemi riješe. Ovdje Hrvatski centar ASSITEJ naročito misli na postojanje *crnog tržišta* kojem su djeca u školama i vrtićima prepuštena na nemilost i iskorištavanje. Neregistrirane glumačke družine, ali i renomirani dramski umjetnici, amaterske družine, razno razni mađioničari i opsjenari, izvođači zabavne glazbe i mnogi ini nekompetentno i nelegalno uzimaju novac djeci pod maskom *Kazališta za djecu* i na taj način obezvređuju i našu profesiju, ali i ugrožavaju egzistenciju onih kazališta kojima je to prvenstveni razlog postojanja i koja su od države financirana za tu djelatnost. Hrvatski centar ASSITEJ osjeća kao svoju dužnost pokušati započeti rješavanje tog urgentnog problema na korist djece, obrazovanja i odgoja, ali i svoga vlatitog umjetničkog i materijalnog opstanka.

Potvrđivanjem programa rada, Skupština Hrvatskog centra ASSITEJ-a završila je s radom. Z

poezija

Djevojčica u bijeloj haljinici

Dušanka Profeta

Nagrada *Goranov vijenac* i nagrada za mlade pjesnike *Goran* ostale su naš pjesnički *Oscar* i nakon propasti države u kojoj je cijela priča o *Goranovu proljeću* imala i pomalo političku pozadinu. Dodjela nagrada ostala je slična programu iz prethodnih godina utoliko što se i dalje dodjeljuje na rođendan Ivana Gorana Kovačića, prvoga dana proljeća, u njegovu rodnom Lukovdolu. No, ove je godine glavni i odgovorni za organizaciju manifestacije postao nakladnik, knjižar, pjesnik i esejist Branko Čegec (41), dobitnik *Gorana* 1980. za zbirku *Eros-Europa-Arafat*. On je odlučio smjestiti pjesnike, organizatore i predstavnike sedme sile u autobus i odvesti ih na mjesto događanja. Jedino što je moglo pokvariti proljetnu *feštu* bila je kiša, no i vremenska prognoza išla mu je na ruku. U sunčano nedjeljno jutro na Kaptolu okupili su se uzvanici, i, kad su se svi lijepo razmjestili i raskomotili, tik pred kretanje, prosuo se šapat: »Gdje je Mrki?« I baš tada, preko prazne Bakačeve, i pustog trga pred katedralom, laganim korakom, s rukom u džepu stiže Zvonimir Mrkonjić, dobitnik ovogodišnjeg *Goranova vijenca*.

»Pjesnici su čuđenje u svijetu«, pa i u Lukovdolu, vidi se na licima momaka koji na središnjem trgu piju jutarnju kavu i gledaju čudnu svitu koja mili iz autobusa. Posljednji sam put u Lukovdolu bila prije petnaestak godina, kao i moja redakcijska kolegica Iva Pleše, i obje konstatiramo da je tu vrijeme stalo. Domaćini su ljubazni i gostoljubivi, no oni koji tu žive i u dane kada nije početak proljeća, gledaju nas onako kako su vjerojatno Indijanci gledali iskrcavanje Španjolaca na svoje obale. I ne moraju glasno izgovoriti ono što misle — Zagreb je kriv za sve. Prije predviđenog početka programa običaj je postaviti vijenac na pjesnikov grob. Kameni amfiteatar okupan je suncem, skidaju se jakne, djeca u blizini igraju nogomet — sve u svemu idila. U pet do jedanaest jedan od domaćina dolazi i kaže: »Da okreneš cijelo selo nećeš naći pedeset metara produžnog kabla.« Ništa od kabla, ništa od prirode, program seli u Vatrogasni dom, u zgradu koja je prema potrebi kino, kazalište i prostor za zabavu, i kojoj je hitno potreban novac za obnovu, jer će se u protivnom nagrada *morati* dodjeljivati na otvorenom. Kolegica Pleše opet se pokazuje nezamjenjivom u detekciji antropološko-etnoloških detalja, poput drvenih stolica s izrezbarenim srcem na naslonu, te dvije metalne peći u koje se tijekom programa ubacuju drva, a lijeva uz to u nepravilnim razmacima dimi i stvara *specijalne efekte* oko voditeljice Aleksandre Mindoljević. No *Goranovo proljeće* postoji zbog poezije, a poezija se danas gotovo ne čita, a pogotovo je ne čitaju oni koje nazivamo *obični* ili *mali* ljudi, i zato je dirljivo vidjeti bakice s maramama na glavi, malu djecu u krilima roditelja, ljude koji su prekinuli posao u vrtu, kuhanje ručka i došli slušati pjesnike. Program teče lako i bez zastoja, nema treme i nervoze, neki su svoju dužnost shvatili ozbiljno pa su u odjelima i kravatama, neki u kaputima i balonerima, neki u trapericama. Dorta Jagić pobire veliki pljesak, no prije toga je šokirala kamermane jer je tik nakon preuzimanja pobjedničke diplome otišla sa scene, no začas se vratila. »Nisam znala kud ću s tom diplomom.« — komentirala je kasnije. Najveći pljesak dobiva Zvonimir Mrkonjić koji još jednom potvrđuje svoju poslovičnu skromnost i u riječima zahvale govori o Goranovu djelu. Mrkonjićeve pjesme čitaju Sanja Marin i Zlatko Ožbolt, a jednu u čast laureata uglazbljenu, pjeva Ivica Percl. Program završavaju *Zagrebački dječaci* koji su himnom i započeli 36. *Goranovo proljeće*. No, za društvo iz autobusa program još nije završen. Neslužbena potvrda da su nagrade pravedno dodijeljene konstatira se uz mladi luk i janjetinu u motelu *Vrbovsko*. Predstavnici zbora *Ivan Goran Kovačić* dokazuju da mogu pjevati i punog želuca, pa uz zvučnu kulisu *Marijane* i *Letovanića* saznajemo kako je Dorta dobila ime. »Sanjao sam jednu malu djevojčicu u bijeloj haljinici koja se penje uz stepenice i na svakoj stepenici kaka. A dolje stoji puno ljudi i viče: Dorta! Dorta! I kad se rodila, dali smo joj to ime.« — priča Dortin otac. Zvonimir Mrkonjić nema ni trenutka predaha, i izjavu za *Zarez* daje u hodniku između ulaza u motel i blagovaonice. *Quorumovci* sve češće pogledavaju na sat — treba stići na snimku utakmice Dinamo-Hajduk. Rezultat saznaju putem, pa odustaju od žurbe. Ostaje još jedno zalijevanje sretnog povratka, u zagrebačkom *Potepuhu* gdje zaključujemo da su pjesnici doista čuđenje u svijetu — stalno kreću kući, a nikako da stignu.

Nagrađeni na 36. Goranovu proljeću

Goranov vijenac — Zvonimir Mrkonjić
Nagrada *Goran* za mlade pjesnike — Dorta Jagić
Nagrada za najbolje literarne radove učenika osnovnih i srednjih škola: *Osnovne škole* Daria Komadina (Opatija), Monika Kovaljesko (Zagreb), Karmen Žagar (Prezid); *Srednje škole* Mari Leko (Split), Luka Šeput (Osijek), Borislava Blašković (Pula)

Dorta Jagić, dobitnica nagrade Goran za mlade pjesnike

Jeste li očekivali nagradu?

— Da, kako ne bih očekivala nagradu!! Prijavila sam se i prošle godine, ali je to bilo pomalo besmisleno. Ove godine moja je poezija doista sazrela. Osjećala sam da je zaokružena i da ima neku težinu i kvalitetu, s istim idejama koje su bile i u zbirci od prošle godine, ali nisu bile razrađene. Za ovu sada sigurna sam da je dovoljno zrela za ulazak u svijet objavljenih knjiga.

Da li bi vas veselilo da je nagrada pomalo i novčana?

— Kao nešto sekundarno — naravno da bi me veselilo. Kako se kaže: »Nema se para, nema se s čim.« Bilo bi jako lijepo da svi pjesnici dobiju nešto novaca kako bi mogli živjeti od onoga što rade. No, od prve se zbirke valjda ni ne može očekivati neki novac.

Branko Čegec, predsjednik Goranovog proljeća

Jeste li zadovoljni ovogodišnjim* Goranovim proljećem*?

— Mislim da s onim što je prethodilo samoj manifestaciji mogu biti vrlo zadovoljan. Ako je riječ o nagradama, dodijeljene su doista onako kako bih ja želio da budu dodijeljene, i *Goranov vijenac* i nagrada *Goran* za mlade pjesnike. Što se tiče organizacijskog dijela, ove sam godine na njega, nažalost, mogao vrlo malo utjecati. Bio sam manje-više svjestan toga da ćemo dodjelu nagrada odraditi na isti način kao i prethodnih godina, odnosno da će to biti jedna tipična, konvencionalna, konfekcijska priredba, u kojoj su svijetle točke samo dobitnici nagrada. Ipak, sve je imalo određeni dignitet, barem na toj razini da se dobitnike predstavi na dostojan način. Ali, bilo bi mi jako drago da smo mogli unijeti neke izmjene i nadam se da ćemo sljedeće godine imati više mogućnosti, prije svega više novaca za njihovu realizaciju.

Najavili ste novi ciklus i novu koncepciju* Goranova proljeća*. O čemu je riječ?

— Društvo *Ivan Goran Kovačić* formiralo je novi odbor i na njemu je da odluči kakav koncept manifestacije želi. Što se mene tiče, posve sam siguran da program treba osloboditi onih balastnih situacija kakve smo u programima ovoga tipa navikli gledati — da nužno moraju pjevati neki zborovi, da nužno moraju nastupati neki pjesnici koji nemaju veze s programom, i tako dalje. Dobitnici nagrada su oni zbog kojih se događa *Goranovo proljeće*, i oni ne smiju biti neki popratni sadržaj. Mislim da će se sigurno dogoditi i neke druge promjene, prije svega sudjelovanje većeg broja pjesnika. Ovog časa ne mogu reći ništa određeno, jer bi to bilo prejudiciranje odluka odbora. Postoji, međutim, mogućnost da se osim dodjele nagrada u Lukovdolu program proširi na događanja i u nekoj drugoj regiji ili gradu te da traje dva ili tri dana. Moram ipak reći da nisam sklon hodočašćenju raznim *putovima*.

Zvonimir Mrkonjić, dobitnik Goranova vijenca

Ima li nešto što biste željeli reći o nagradi, a još vas nisu pitali?

— Što da čovjek kaže. Ja sam cijeli život pisao pjesme ne misleći na nagrade, ne misleći na priznanja. To su bile pjesme koje su ponekad išle suprotno od čitatelja, suprotno od publike, suprotno od recepcije koja ide niz dlaku... A na kraju čovjek vidi da se ipak, ako si nešto iskreno napisao, to pročita u pravom smislu, u smislu onoga što si mislio da možeš napisati kao svoj intimni stav koji je važan za određeni povijesni trenutak. Mislim da odatle i ova nagrada, te da ona čita pravu dimenziju moga opusa koji nikada nije računao na priznanja, na olako shvaćanje, olako prihvaćanje — nego na otpor, na refleksiju, na spoznaju. Eto, u tom smislu jako sam sretan i zadovoljan.

Pjesme

Nadrogirani stol

Dorta Jagić

u našoj prepunoj kući
pod bijelom ravni stropa
jedna drvena ravan
svađe i klimave sloge
stoji mirno i kljuca
na četiri tanašne noge
šuti i mirno mantra
u položaju hatha joge
u kontrastu s nama
s dostojanstvom doge

u našoj prepunoj kući
iscrpljeni stol uzima droge

Usud od sroka

Zvonimir Mrkonjić

Fatalnost sroka sapinje Hrvata:
u boju bješe produžetkom ata,
baštinik glavni kuge, glada, rata,
vječno siroče kojem fali tata.

Nek svećenstvu breme celibata,
narod je vođen šutnjom enigmata;
draža mu češće sva srebra, sva zlata,
no potraga za kvintesencom blata.

Taj podmet žaca i generalátâ,
znalac zanata, ma i bez alata,
uklet: da jezik vlastiti svojata.

Mrak na očima stijeg mu je inata,
pamćenje omče nastavlja kravata,
narudžbom bratskom prijeti mu
salata!

Iva Pleše

kritika

Pliva patka preko Save

Umjesto mudrosti sjedih glava dobili smo pisca i urednika koji zaboravljaju da nisu u svojoj radnoj sobi pa javno kopaju nos i čačkaju uši

Dušanka Profeta

Pisac i njegov urednik, Izabrana pisma, Ivan Aralica & Zlatko Crnković, *Znanje*, Biblioteka Itd...; Zagreb, 1998.

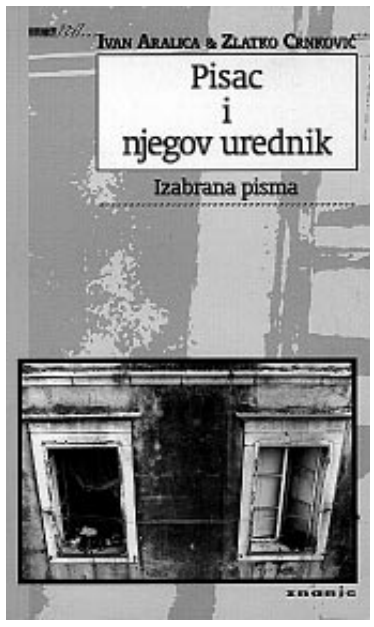

U kolovozu 1997. Ivan Aralica pospremao je svoje ladice i ormare u kući u Zadru i pronašao pisma koja mu je pisao Zlatko Crnković, pa šalje razglednicu u kojoj predlaže Crnkoviću da se njihova prepiska ukoriči pod naslovom *Urednik i njegov pisac* ili *Urednik i pisac*. Crnković je smislio drugi, logičniji naslov — *Pisac i njegov urednik*, a knjiga je izašla u Biblioteci *itd...* nakladničke kuće *Znanje*. To nije nevažan podatak znamo li da je dobar dio svoga uredničkoga vijeka Crnković proveo upravo u *Znanju*, kao urednik iznimno popularne Biblioteke *Hit*, u okviru koje je uredio i izdao najpoznatije Araličine romane: *Psi u trgovištu*, *Put bez sna*, *Duše robova*, *Asmodejev šal*, *Okvir za mržnju* i druge.

Slavne godine

Pisac i njegov urednik dijelom pokazuje kako izgleda put od autorskog teksta do knjige, viđen očima pisca i očima urednika koji su uz to postali i dobri prijatelji. No, njihova pisma nije moguće čitati samo kao priču o izdavanju knjiga ili prijateljstvu ponajprije zato jer je riječ o piscu kojeg prati niz političkih kontroverzi te o osobi koju mnogi smatraju vrsnim prevoditeljem i jednim od najboljih urednika u povijesti hrvatskoga izdavaštva. Njihove javne biografije razlikuju se, međutim, u jednom vrlo važnom segmentu — Crnković se godinama trudio ostati izvan svijeta politike, dok je Araličina književna sudbina tijesno prepletena s političkom. Do 1979. godine kada mu *Znanje* izdaje *Pse u trgovištu*, Araličino je ime gotovo nepoznato širem čitateljstvu jer su mu zbog *grijeha* iz 1971. godine vrata nakladničkih kuća zatvorena a i nepoželjan je na Zadarskom sveučilištu. Između 1979. i 1989. godine, zahvaljujući Crnkoviću koji je imao hrabrosti tiskati nepoćudnog autora, izlaze njegovi najpoznatiji romani koji se prodaju u velikim, često ponovljenim nakladama. Važnije književne nagrade ga zaobilaze, ali za njega se zna i iz sukoba s režimskim kritičarima i politički motiviranim članovima žirija koji dodjeljuju književne nagrade te izlazi kao moralni pobjednik. Izbor iz prepiske završava s pismima iz 1989. godine, a to je vrijeme kada počinje Araličin politički uspon i kada se javno priznaje njegovo književno djelo što kulminira prijemom u HAZU. Izjavom predsjednika Tuđmana da njegove romane drži na noćnom ormariću Aralica neslužbeno postaje prvo pero Hrvatske.

Za knjigu *Pisac i njegov urednik* piščeva je politička biografija nevažna sve do trenutka kada se ne zapitamo zašto u njoj nema pisama pisanih nakon 1989. godine, koja bi čitatelju bila vrlo zanimljiva, pogotovo s obzirom na političke ideje koje zagovara. Razdoblje iz kojeg su objavljena pisma pokriva vrijeme Araličine književne slave, godine u kojima mu kritičari i urednici poput Josipa Pavičića, Pavla Pavličića, Velimira Viskovića, koji slove kao beskompromisni kada je u pitanju književna kvaliteta, redom dijele pohvale. No, početkom devedesetih Aralica se intenzivnije počinje baviti i publicistikom, i neki tekstovi, poput biografije Gojka Šuška izazivaju oštre reakcije javnosti, a kritičari koji su ga podržavali kada je riječ o književnom djelu, odriču podršku njegovim političkim tekstovima. Kako se vidi iz prepiske, Aralica je vrlo osjetljiva osoba koja teško podnosi kritiku bilo koje vrste. Stoga knjiga *Pisac i njegov urednik* ima i čisto pragmatičan cilj: da piščev javni lik ponovno dovede u žižu zanimanja čitateljske publike i podsjeti na njegove književne uspjehe, i zato je politika u njoj svedena na nužni minimum, a naglasak stavljen na prijateljski, privatni odnos s Crnkovićem.

Lezbača Kata

Privatno pismo, a tih je najviše u ovoj knjizi, žanr je koji pretpostavlja primatelja kao jedinu publiku što onome koji pismo piše daje slobodu sličnu onoj koju imamo u prijateljskom razgovoru. Drugim riječima, to je prostor u kojem, ovisno o razini prisnosti s drugom osobom, možemo zanemariti stil, izostaviti fraze, psovati i biti lascivni, tračati bližnje, lamentirati o nedaćama svakodnevice. U prepisci Aralice i Crnkovića granica između privatnoga i javnoga gotovo je ukinuta, vjerojatno sa ciljem da se vjerno prikažu godine njihova prijateljevanja i dopisivanja, no rezultat je jedino taj da su oba autora prešla granicu dobra ukusa i pristojnosti i prema publici i prema kolegama. Tako primjerice Crnković piše o svom odlasku iz *Znanja*: »A danas se tajnica samoupravnih organa, drugarica Kata s drugoga kata, lezbijka koju organski ne podnosim, a vjerovao sam da ni ona mene, navodno rasplakala jer je doznala iz povjerljivih izvora da ja prelazim u *Mladost*.« Prijatelj Aralica mudro odgovara: »Neće biti da je lezbača, već je ljubav prema tebi do sada tajila. Možda ja imam bujnu maštu kad mislim da drugarica Kata, koja je vjerojatno suorganizator puča, plače nad sobom budući da je uvidjela u kakvom je poslu sudjelovala.« Tako o osobi, koju velik dio zaposlenika tadašnjeg *Znanja* sigurno poznaje, pričaju prijatelji Aralica i Crnković, pisac koji sebe smatra autorom prožetim katoličkim duhom i urednik istančana ukusa. Na Araličinoj je crnoj listi i Milivoj Solar, za kojeg kaže »Ja ne podnosim njegove književne uzore i njegov pristup književnosti: odbija pravo književnosti da se bavi politikom, a sam uživa sve blagodati koje politika dijeli poslušnima. Na tom je posluhu sav sazdan, možda i zbog negiranja prava književnosti da se mota oko politike. Ne podnosim ni njegovu oblu rečenicu koja mi ništa ne znači. Ne podnosim ni njegov nastup: izvana intelektualac širokih pogleda, iznutra tjesnogrudni dogmatik i karijerist. Sve to zaključujem na osnovi njegovih tekstova.« A Solarovi tekstovi jasno pokazuju tko su mu uzori: Kafka, Bulgakov, Borges, da nabrojim samo one najčešće citirane i proučavane. S druge strane, Aralica puno piše o broju kartica koje je napisao, koje je pročistio ili preradio, o povijesnoj građi koju proučava — no rijetko kada komentira knjige koje čita, a i te mu najčešće preporuča Crnković. Sadržaj tih pisama kreće se unutar triju rubrika: tekući događaji u obitelji i na poslu, poslovni dio (honorari, datumi, recenzije) i tračevi. Omjeri variraju, no nakon stotinjak pročitanih stranica pažljiviji je čitatelj apsolvirao sve bitnije činjenice vezane uz navike i svakodnevicu obaju autora: Aralicu pri pisanju smetaju vrućina, buka i drugi ljudi, Crnković ne voli književne sajmove, a još manje posjete poznatih pisaca. Nusprodukt te prepiske je i dosada, dosada koja se javlja čitanjem tuđe prepiske u kojoj pisma završavaju s pitanjem »Kako vaš šećer?« ili »Bere li Neda kestenje?« jer svakodnevica velikih ljudi i običnih smrtnika podjednako sadrži ustaljene rituale i obrasce koji sugovornicima ne moraju biti dosadni, ali čitatelju svakako jesu.

Ukoliko je knjiga *Pisac i njegov urednik* trebala poslužiti kao portret Aralice i Crnkovića, ona je svoj cilj ispunila, no portreti ne odgovaraju onome što su slikari željeli prikazati — umjesto mudrosti sjedih glava dobili smo pisca i urednika koji zaboravljaju da nisu u svojoj radnoj sobi pa javno kopaju nos i čačkaju uši. Kritičari Araličina lika i djela doći će na svoje i reći da od njega ništa drugo nisu ni očekivali, a obožavatelji Zlatka Crnkovića mogu se samo nadati da se nastavak te prepiske, koji autori najavljuju, nikada neće pojaviti.

kritika

Orijent u našem susjedstvu

Vrsna poznavateljica antike i kulture dalekog istoka, erudit, književnica i prevoditeljica koja ponekad čak ostavlja dojam da se razmeće vlastitim znanjem, Marguerite Yourcenar napisala je vrhunsko književno štivo koje će za ljubitelje dobre pisane riječi biti prava poslastica.

Srđan Rahelić

Marguerite Yourcenar, *Orijentalne priče*, preveo Živan Filippi, Ceres, Zagreb, 1999.

Marguerite Yourcenar, francuska spisateljica rođena u Bruxellesu 1903. godine i prva žena primljena u Francusku akademiju svjetsku je slavu nesumnjivo stekla dvama povijesnim romanima, *Hadrijanovim memoarima* i *Crnom mijenom*, a zbog svojeg bi se cjelokupnoga književnog opusa bez ikakve dvojbe mogla svrstati među najveće autore stoljeća koje je na izmaku. Jezik joj je klasičan, i time kao da je u raskoraku s vodećim književnim tendencijama u doba kad se objavljuju njezina najpoznatija djela (*Hadrijanovi memoari*, 1951, *Crna mijena*, 1968), koja kao da predstavljaju protutežu nadrealizmu i novom romanu. No tim remek-djelima svjetske književnosti prethode romani i pripovijetke u kojima autorica brusi svoj stil, upija znanja i nadasve mnogo putuje, te na taj način osobno upoznaje mjesta radnje njezinih budućih romana. Druga je bitna karakteristika njezinih djela što se ona ni po čemu ne bi mogla karakterizirati kao nešto što se često naziva ženskim pismom. Ona je nesumnjivo jedinstveni (ženski) autor čiji tekstovi ni po čemu nemaju bilo kakve odlike spolnosti, pa su čak i glavni likovi velike većine njezinih djela muškarci. Već je njezin prvi roman *Alexis ou le traité du vain combat* (*Alexis ili traktat o uzaludnoj borbi*, 1929) izazvao pažnju svojom za ono doba odvažnom temom — homoseksualizmom, koji će se i kasnije često pojavljivati u njezinim romanima, no glavna je tema svih njezinih knjiga i eseja povijest, dok će njezin jezik u to doba biti karakteriziran kao jezik na koji je velik utjecaj imao tadašnji uzor mlade generacije, André Gide.

Sva su njezina djela prožeta poviješću, pa su povijest, odnosno alegorija i mit osnova poetske proze koja je pod nazivom *Orijentalne priče* objavljena još daleke 1938. godine, a zatim neznatno izmijenjene u ponovljenom izdanju 1978. Ovom posljednjem dodana je jedna nova pripovijetka, pa je njih sveukupno deset objavljeno i u ovom hrvatskom, mora se reći odličnom prijevodu. Za Yourcenarovu orijent počinje već u našem susjedstvu, Crnoj Gori i Srbiji, pa su u zbirku uvrštene i dvije priče o Marku Kraljeviću, orijent se zatim proteže preko Indije i završava na Dalekom istoku, u Kini i Japanu. U ovoj se knjizi posebno ističe autoričina bliskost orijentalnoj filozofiji, budističkoj, indijskoj ili japanskoj misli, na primjer, pa tako zbirka počinje novelom *Kako se spasio Vang-Fo* koja je nadahnuta taoističkom bajkom o staroj Kini, odnosno mitom o umjetniku koji se spasio umijećem vlastita slikanja — stari slikar pronalazi spas nestajući zauvijek u krajoliku koji sam crta. Kao i čitav njezin opus, i istočnjačke priče karakterizira potraga za mudrošću i mistikom, potraga koja se najčešće odvija kao razmišljanje o vremenu (esej *Le temps, ce grand sculpteur* — *Vrijeme, taj veliki kipar*), pa bi se moglo reći da cijelo njezino djelo odiše mudrošću. No mudrost u Yourcenarove ne znači isto što i asketizam koji se odriče svakog tjelesnog užitka, to je mudrost koja se sastoji od nedjeljivih vrijednosti: užitka, ljubavi i svetoga (poput one u pripovijetci *Posljednja ljubav princa Žen-Šija* ili poput mudrosti cara Hadrijana). Ovdje bismo mogli ubrojiti i novelu *Mlijeko smrti* koja u potpunosti izražava plemenitost podnošenja žrtve. Junakinja, živa zazidana, traži od svojih krvnika da u zidu ostave pukotinu kako bi mogla nastaviti hraniti svoje dijete tijelom i dušom: »*Sve dok mi ostane nekoliko kapi života, one će se spustiti do vrška mojih dojki da bi nahranile dijete koje sam donijela na svijet, a onoga dana kada ne budem imala više mlijeka, ono će popiti moju dušu.*«).

Vrsna poznavateljica antike i kulture dalekog istoka, erudit, književnica i prevoditeljica koja ponekad čak ostavlja dojam da se razmeće vlastitim znanjem, napisala je vrhunsko književno štivo koje će za ljubitelje dobre pisane riječi biti prava poslastica. No kad se u nekoj nacionalnoj književnosti prevede tek treće djelo jedne od najvećih svjetskih autorica dvadesetog stoljeća, onda to za tu nacionalnu kulturu nikako nije dobro. Ali je dobro da se ipak krenulo s prevođenjem njezina opusa, jer se nakon *Hadrijanovih memoara* i biografskih razgovora okupljenih pod naslovom *Otvorenih očiju* pojavljuje zbirka pripovijedaka s bližeg ili daljeg istoka jednostavnog naziva *Orijentalne priče*.

kritika

Bespuća filološke zbiljnosti

Oko Katičićevih *Litterarum studia* stvorena je, i prije izlaska, vještim plasiranjem govorkanja što se u nas zove marketingom atmosfera grozničavog očekivanja

Nenad Ivić

Radoslav Katičić: *Litterarum studia. Književnost i naobrazba ranog hrvatskog srednjovjekovlja*, Matica hrvatska, Zagreb 1998.

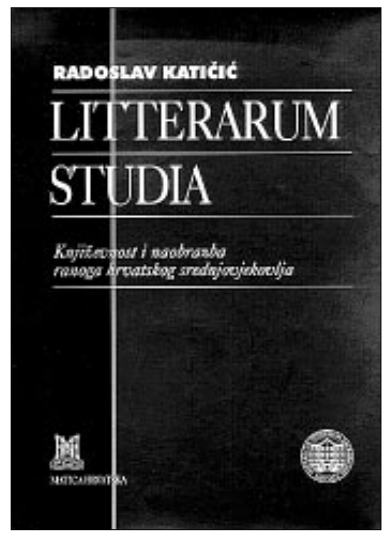

Pojava svake rasprave koja se bavi kasnom antikom i ranim srednjovjekovljem, bilo da se radi o političkoj povijesti burgundske države, ekonomskim prilikama u Saloni šestog stoljeća ili konstrukciji identiteta sveca i vojnika u merovinškoj Galiji, predstavlja zainteresiranima za ta razdoblja veliku dragocjenost: znamo kako je teško ponovno prelaziti čvrsto utabane staze, pažljivo uočavati obrise novih značenja u tekstovima toliko opterećenim stoljetnim interpretacijama da ih pod njima jedva naziremo. Građa je beznadežno fragmentarna i tu su, izuzev pokojeg velikog teksta, kasnoantička i ranosrednjovjekovna Galija i Dalmacija poravnane; teško se možemo nadati novim otkrićima izvora jer u našim klimatskim uvjetima papirus nije mogao, kao u Egiptu, preživjeti do danas, da spomenem samo jedan razlog koji vrijedi za Evropu do prekida trgovine s Egiptom nakon arapskih osvajanja. Umjesto novim izvorima, rasprave o kasnoj antici i srednjovjekovlju mogu nas oduševiti svježinom, autorovom oštroumnošću, njegovom sposobnošću da pronađe nova značenja, da uspostavi nove i neočekivane veze među davnim ljudima, njihovim djelovanjima i tesktovima koje proizvode čitajući ih u svjetlu drugih kultura i drugih znanstvenih disciplina. Više nego rezultatima koji su beznadežno provizorni, takve rasprave plijene postavljanjem prethodno nezamijećenih problema; njihova najveća usluga nije u zatvaranju i svođenju, u dokazivanju našeg znanja već u njegovom ograničavanju, u pokazivanju našeg neznanja, u upozorenju na nezavršeni posao što vreba u sumnjivo nedvosmislenim značenjima davnih tekstova.

Javno čitanje

Bavljenje bilo kojim aspektom kulture ranog srednjovjekovlja, hrvatskog ili nekog drugog, nije lagan posao. To zna svatko tko se iole ozbiljnije pozabavio vrhuncima poput Kasiodora i Boecija ili skromnim potankostima poput stanja kolona ili pravila korištenja zajedničkih zemalja. Zahtijeva znanja povjesničara, akribiju klasičnog filologa, hrabrost teoretičara, maštovitost književnog kritičara, sposobnost usredotočenja na fragment svojstvenu mikrohistoričaru i široki zalet karakterističan za kulturnog antropologa: radi se tu, s jedne strane, o policentričnom istraživanju, uspostavljanju delikatne ravnoteže između tradicionalno razdvojenih i katkad oštro suprotstavljenih znanstvenih disciplina, a s druge, o umijeću prepoznavanja posebnosti u subrimskom svijetu i preživljavanja rimskog u posebnostima njegovih nasljednika. Nakon radova Johna Schieda i Jespera Svenbroa o kulturi teksta i antropologiji čitanja u antici mi danas mnogo više znamo o ulozi, nastanku i poimanju teksta u predmodernim društvima, tim više što nam suvremena antropološka istraživanja madagaskarske kulture nude analognu sliku; Madagaskar međutim nije Rimsko carstvo i tko može reći gdje u našim analizama završava Madagaskar i počinje nešto što možemo smatrati uvjerljivom interpretacijom rimskih praksi? Guillelmo Cavallo i Robert Chartier svojim su istraživanjima običaja čitanja pokazali da unatoč promjenama društvenosti — nestaju gradske elite i kultura se seli na dvorove i u samostane — rimski običaj *recitatio* preživljava, jednako kao i čitanje bez micanja usana do modernog doba: ali slika javnog čitanja koju nam na primjer nudi Chrétien de Troyes različita je od slike koja se može naći u Plinija Mlađeg i ta promjena ne govori samo o promjeni običaja već i o promjeni poimanja sastavljanja teksta i njegova stvaratelja: dok se među rimskim elitama tekst vidi kao, barem djelomično, kolektivni rad gdje publika korigira autora, u Chrétiena, koji je isticao prijenos, *translatio* znanja iz antike u njegovo doba, tekst postaje djelo pojedinca, predložak za čitanje koji ne podrazumijeva svjesnu intervenciju publike.

Seljačka frulica

Ovakva pitanja ne more Radoslava Katičića u njegovoj obimnoj raspravi o književnosti i naobrazbi ranog hrvatskog srednjovjekovlja. Čitatelja koji u njoj traži novine čeka recikliranje već odavno objavljenih rasprava. Čitatelja pak koji u njoj traži svježinu pogleda očekuje razočarenje: odavno znamo da se u tim davnim dobima moramo zadovoljiti frulicom tamo gdje bi željeli čuti cijeli simfonijski orkestar, kako je za viteške romane trinaestog stoljeća davno isticao Jean Frappier: tekstova ima malo i svi mogu poslužiti. Katičić s pravom ističe važnost kasne antike za razumijevanje ranog srednjovjekovlja ali odavno isto tako znamo da lomovi, kontinuiteti i diskontinuiteti između kasne antike i srednjovjekovlja najčešće ovise o problemu koji se proučava: ono što sa stajališta političke povijesti može djelovati kao lom, kao na primjer odnos gradskog stanovništva prema pridošlicama koji su se smjestili u njegovu zaleđu, sa stajališta agrarne povijesti djeluje kao kontinuitet. Katičić olako prelazi preko svega toga: ako tome dodamo iritirajući običaj davanja pseudoobjašnjenja (npr. kad na str. 181. govori o uputi dalmatinskim gradovima da podavanja umjesto bizantskom strategu daju slavenskim vladarima voljeli bismo znati iz kakvih mjesnih prilika izlazi, kako Katičić kaže, taj kompromis koji osigurava miran život) i neprecizno navođenje literature (voljeli bismo znati na kojoj se točno stranici nalaze stavovi što ih autor preuzima), razočaranje postaje to veće: umjesto simfonijskog orkestra znanosti, iz *Litterarum studia* izvija se samo tanki zvuk seljačke frulice, monodija međusobno nepovezanih tekstova koji se time što su opisani istom rukom i skupljeni među tvrdim koricama čudotvorno preobražavaju u književnost i naobrazbu ranog hrvatskog srednjovjekovlja.

Imena istraživača kao što su Schied, Svenbro, Cavallo i Chartier ne navodim slučajno; oni upozoravaju na glavnu slabost Katičićeve rasprave: unatoč tome što se bavi pismenom kulturom ranog srednjovjekovlja, u njoj se ne spominje ni jedna relevantna, moderna rasprava ni o antičkoj niti o ranosrednjovjekovnoj kulturi i pismenosti. A njih je mnogo: uz spomenute, gdje su Kaster, Riché, Marrou, Harris, Caruthers, McKitterick, Clanchy... Čitatelj koji očekuje postavljanje novog problema susreće se s ponavljanjem zastarjelih izvjesnosti: iz *Litterarum studia* proizlazi da se pisana kultura nekog razdoblja svodi na zbir tekstova a ne na odnose koji tekstovi uspostavljaju među sobom ili ulogu koju igraju u načinu na koji ljudi organiziraju svoj život. Jer Katičić ne nudi tekstove u odnosu prema njihovoj publici, ne nastoji iznaći u njima značenja relevantna za tu publiku; navodeći ih, prevodeći, sažimljući i komentirajući on im natura značenja koja su im često strana i čija se vrijednost nema o što omjeriti: što vrijede navodi epigrafskih dalmatinskih spomenika bez barem rudimentarne analize njihova značenja u drugim krajevima koja bi ih stavila u kasnoantičku perspektivu? Umjesto prijevoda, da se doista opiše pisana kultura trebalo se s dalmatinskom epigrafijom raditi ono što je Louis Robert radio s maloazijskom: mi danas, na primjer, znamo da smanjivanje broja nadgrobnih natpisa nije posljedica samo promijenjenih ekonomskih prilika već i promjene interesa za njih: ono što Katičić interpretira kao lom i propadanje antičke kulture može se interpretirati i kao promjena interesa. Izostavljajući slične aspekte ta, kako sam autor kaže, čitanka, ostavlja nedostignutim cilj koji si je zadala: pokazivanje lomova i kontinuiteta razvoja hrvatske pismene kulture u ranom srednjovjekovlju.

Doba tjeskobe

Katičić je nesumnjivo dobar klasični filolog; to je posebno dobro uočljivo u poglavlju posvećenom kasnoj antici gdje se u eruediciju miješa osebujna interpretacija teksta. Ona se tiče prijevoda (str. 68) epigrafskog spomenika navedenog u CIL 3.2197, posvećenog jednoj oslobođenici gdje se prvi stih koji glasi *Florente aetate depressere ueneficae* prevodi kao »u rascvatenoj dobi potisnule su je otrovnice«. Osebujnost proizlazi iz toga što je nakon djelovanja tih otrovnica *liberta* bolovala godinu i pet mjeseci — teško je povjerovati da nakon ujeda otrovnica iz naših krajeva netko tako dugo boluje — te što *uenefica* na latinskom znači vješticu ili čarobnicu kao što uostalom ispravno prevodi Rendić Miočević kojeg Katičić uredno navodi u bilješci ali ne slijedi. Interpretacija upozorava upravo na ono što je iz Katičićeva naoko obuhvatnog pregleda kasnoantičke kulture izostavljeno: različite magijske prakse kojim su se služili i kršćani i pogani a koje, ako je suditi po Katičićevu tekstu, u našim krajevima nisu postojale: prema njemu, postojali su pogani i kraj njih kršćani kojima je, nakon mnogobrojnih mučenja Konstantin dao da dišu. Takva slika onog što Katičić zove duhovnošću kasne antike krajnje je reduktivna i ne odgovara našem znanju o tom razdoblju odavno nazvanom dobom tjeskobe (Dodds).

Katičić je nesumnjivo dobar književni kritičar. O tome svjedoče sudovi koje donosi o tekstovima u kojem se tradicionalizam interpretacije miješa s tendencioznim prepričavanjem sadržaja kao u slučaju analize mučeništva Sv. Kvirina, u kojem su prema lijepom običaju *passiones*, pogani prikazani kao krvoločni a kršćani kao čudotvorci. Ali upravo ta pasija, gdje Kvirin ne biva odmah pogubljen već pogubljenje mora biti potvrđeno višom sudbenom instancom, upozoravajući na analogni davniji slučaj Plinija Mlađeg koji u svojim pismima traži od Trajana upute za ponašanje prema tvrdoglavim kršćanima u Bitiniji, pokazuje da je, usprkos progona kršćana, kasna antika prestavljala vladavinu zakona gdje, usprkos želja, niži činovnik ne može izvršiti smrtnu presudu kako mu se svidi, a čak i progonjeni kršćanin mora proći odgovarajuću proceduru: umjesto kršćanske pasije, radi se tu o vladavini zakona koja u ovim krajevima nije dostignuta ni u našem vremenu.

Katičić je nesumnjivo posjednik velikih historijskih znanja: o tome svjedoče vješto sročeni povijesni uvodi interpolirani među nizovima tekstova. Međutim i u njima ima pogrešaka: jedna se odnosi na bitku kod Hadrijanopola koja se nije odvila, kako autor kazuje, 379. godine već 378. godine; druga na navodno usmrćenje Romula Augustula, kako tvrdi autor, unatoč tome što u bilješci navodi sasvim protivno mišljenje komesa Marcelina s kojim se inače slaže Jordan u Getici. Ne radi se tu samo o eruditskom zanovijetanju: čak i najokorijeliji povijesni relativist i postmodernist nikad ne dovodi u pitanje akuratnost činjenica: one mogu značiti svašta ali moraju biti točne.

Nadalje, svaka od ovih pogrešaka postavlja zahtjevnije pitanje: što su epigrafski spomenici uopće značili Hrvatima? Teško je zamisliti Tomislava ili Mutimira kako čita natpise na Marusincu; čak se ni srednjovjekovni intelektualci poput Tome Arhiđakona ne služe natpisima. Pisana kultura i naobrazba kasne antike onakva kakvu je Katičić predstavlja nije Hrvatima značila ništa pa nije ni mogla igrati ulogu u ranom hrvatskom srednjovjekovlju. Slično je i sa mučeništvom svetog Kvirina: način na koji su suvremenici Dioklecijana vidjeli mučenike ipak je različit od načina na koji ih vide suvremenici Karla Velikog. Konačno smrt ili penzioniranje Romula Augustula isto tako došljacima iz osmog ili devetog stoljeća nije mogla mnogo značiti: umjesto da zbir tekstova predstavi kao kulturu, trebalo ju je kontekstualizirati kao iskustvo kulture gdje je kontinuitet uvijek istodobno lom i diskontinuitet, kao klizanje i reorkestraciju kasnoantičkih tema, vrijednosti i ponašanja. I upravo to, možda protiv njegove volje, otkriva najveću kvalitetu Katičićeve rasprave: ovako postavljeno pitanje kontinuiteta i diskontinuiteta potpuno je neupotrebljivo i predstavlja kulturnopovijesni pseudoproblem.

Politika i filologija

Spomen Kvirina upozorava na još jednu, mnogo opasniju redukciju kojoj Katičić podvrgava svoje gradivo. Radi se o svođenju kasnoantičkog nasljeđa na reduciranu sliku kršćanstva: kasna antika je mnogo više od poganstva i kršćanstva i kad su pri njezinom kraju Hrvati doprli do jadranskih obala, oni su došli u kontakt sa stanjem koje je imalo malo veze s razdobljem od rimskog osvajanja do petog stoljeća: mnogo više nego s pisanom riječju, oni su se susreli s drugačijim načinima održavanja i uspostave vlasti, različitim ovisnostima među ljudima itd. Kršćanska redukcija što za hrvatsku kulturu čini odgovornim isključivo biskupe može se sviđati Kaptolu ali to ne znači odmah dobru povijest koja odgovara dokumentima i njihovom suvremenom čitanju.

Oko Katičićevih *Litterarum studia* stvorena je, i prije izlaska, vještim plasiranjem govorkanja što se u nas zove marketingom atmosfera grozničavog očekivanja: konačno će publici biti predočena kvalitetna sinteza ranog hrvatskog srednjovjekovlja i to njegovih kulturnih aspekata što je za naciju ponosnu na svoju tisućugodišnju kulturu neobično važno. Očekivanja milenarista nisu bila iznevjerena: ako ih ta rasprava svojim opsegom ne odvrati od čitanja, oni će u njoj naći mnogo više od tisućugodišnje kulture: hrvatska kultura počinje od prapovijesti. Naći će, međutim još nešto, na prvi pogled nevidljivo: potvrdu da se hrvatski kulturni prostor od starine poklapao sa aspiracijama politike trenutačne hrvatske vlasti. Konačno, potvrdit će svoje intuicije da je hrvatski narod oduvijek bio kršćanski i da je kršćanstvo najvažnija silnica njegove kulture. Tako gledana, ta rasprava, iako je samozatajno pisana od 1983. godine, u stvari predstavlja političku knjigu: kao i inače kod Katičića, filološka analiza u, kako veli, najširem smislu, podrazumijeva često prizemnu dnevnu politiku. Hrvatska je kultura dobila ono što je trebala samo stopedeset godina prekasno: uz sve svoje eruditske kvalitete, dnevna politika umotana u erudiciju o ranom srednjovjekovlju mnogo više naliči na rasprave koje su se pojavljivale u prvoj polovici devetnaestog nego na kraju dvadesetog stoljeća. Z

kritika

Seksualnost

Uživanje u užitku

Psiholozi s Kalifornijskog sveučilišta Los Angeles, veliku prednost u dvojnosti ljudske spolnosti daju — užitku. Dapače, tvrde: »ljudi su *stvoreni* za uživanje u seksu!«

Iva Pleše

Paul R. Abramson i Steven D. Pinkerton, *O užitku: razmišljanja o naravi ljudske spolnosti*, preveli Andrijana Anić-Antić, Tina Bezjak, Snježana Delalić, Tihana Kvočić, Vesna Modrić, Iva Mrša, Iva Šrot, Aleksandar Štulhofer i Vesna Žmire, Naklada Jesenski i Turk i Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb, 1998.

Ti čuvaš nevinost svoju,
no čemu brinuti?
Kad se nađeš u Hadu
ljubavnika tamo biti neće.
Samo za nas žive
ljubavne su radosti.
U Aheronu nismo
do pepeo i kosti.

Eskulap

Kada vam netko kaže da je dobio pismo, košaru, trojku iz matematike ili da je, na primjer, dobio na lutriji, velika je vjerojatnost da ćete odmah shvatiti o čemu je riječ. Kada vam pak poznanica šapne na uho: *dobila sam*, nisam sasvim sigurna hoćete li znati što vam želi reći. Ja nisam znala. Razumijevanje neizrečenog objekta ovisi, čini mi se, o *regionalnoj pripadnosti*: barem sam nekoliko zagrebačkih djevojaka čula kako izgovaraju ovu rečenicu i sasvim se dobro međusobno razumiju. Mnoge riječke djevojke, primjerice, upotrebljavaju drugačiju formulu kada govore o istome. Riječ je, vjerojatno pretpostavljate, o menstruaciji. Jednom je ona *stvar* (dapače, stvar u množini kao u izjavi *imam stvari*), jednom pak *menga*, *crvena armija* ili nešto slično, a ponekad je i nema — kao u rečenici *dobila sam*.

Znanstvenici se već odavno bave *neizgovorenim* i pronalaze razne kulturološke i ine razloge postojanju tabuiziranih riječi — nije mi namjera kopati po skrivenim strukturama i znanstveno precizno odrediti zašto se menstruacija ne spominje, odakle potreba ili pak navika da se ta riječ zamijeni nekom drugom, i kakva je regionalna, dobna ili neka druga raširenost pojedinih zamjenskih izraza. Samo sam željela podsjetiti na riječi vezane uz spolnost zbog kojih se ljudi ponekad neugodno osjećaju, koje im teško prelaze preko ustiju, a od kojih je *menstruacija najbezbolnija* — koliko god ona kao fiziološki proces mogla biti bolna. Naravno, moglo bi se ovdje govoriti i o ponekad skrivenom i potisnutome *patrijarhalnom diskursu* koji nipošto nije rezerviran za muški spol, a koji nešto poput menstruacije smatra *prljavim*. Nedavno sam čula nekog pravnika kako se prisjeća događaja iz djetinjstva: »Moja majka nije smjela ući u konobu s vinom kada je imala *ženske dane*. Otac je mislio da će se vino pokvariti i vjerujem da je bio u pravu. Ni ja ne volim tada biti blizu žene.« I

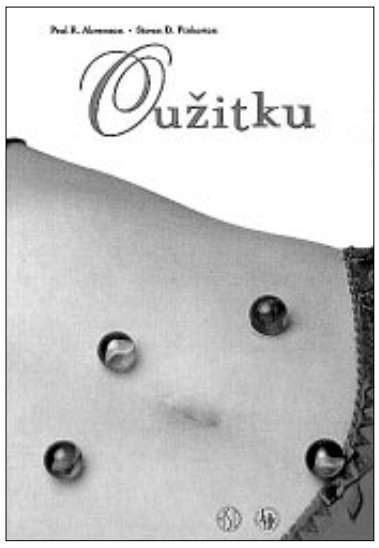

danas će vam prodavačica u dućanu — osobito ako ste muškarac — brižno zamotati paket uložaka u papir ili kartonski omot — *da se ne vidi*. A što se tiče — uvjetno rečeno — patrijarhalnoga diskursa, pada mi na pamet hrvatski naziv za vanjski dio ženskoga spolnog organa: *stidnica*. Čini mi se suvišnim objašnjavati ga.

Stvoreni za uživanje u seksu

Hrvatski pak izraz za *vaginu* vodi nas posredno do jedne od glavnih teza ili tvrdnji knjige *O užitku*. *Rodnica* jest dio »porođajnog kanala«, ali, kao što kaže Marijan Košiček — jedan od prvih naših autora popularnih knjiga o spolnosti i seksualnosti — »žene rađaju samo nekoliko puta u životu; postoje žene koje nikada ne rode. Ipak, rodnicu redovito upotrebljavaju u drugu svrhu — za snošaj s muškarcem« ili, recimo općenito, za seksualni čin. Zašto se onda muški i ženski spolni organi i seksualnost uopće vezuju uvijek uz pitanje reprodukcije? Osim što ukazuju na to da su *seks zbog užitka* i *seks zbog reprodukcije* dva odvojena aspekta, dvije različite funkcije spolnosti, Paul R. Abramson i Steven D. Pinkerton, psiholozi s Kalifornijskog sveučilišta Los Angeles, veliku prednost u dvojnosti ljudske spolnosti daju — užitku. Dapače, tvrde: »ljudi su *stvoreni* za uživanje u seksu!«

Mogli bismo se pitati čemu toliko buke oko tako jednostavne istine. Čitanje knjige, ili pak bolje razmotreno ljudsko seksualno iskustvo, pokazat će da o jednostavnosti ne može biti riječi. Već i sama činjenica da je tekst započet pričom o menstruaciji, koja je ponajprije vezana uz biološku i reproduktivnu stranu spolnosti, može pokazati koliko su asocijacije povezane s *produžetkom vrste* jake kada se radi o seksualnosti. Sjetite li se lekcija o spolnosti u osnovnoj ili srednjoj školi — ako ste ih uopće imali — priznat ćete da je svaki anatomski opis spolnih organa i procesa vezanih za njih završavao — oplodnjom. O užitku vam nisu govorili.

Tak Tak i Kar Kar

Nedavno je u jednim našim dnevnim novinama objavljena fotografija lutkica sa spolnim organima. Vijest kaže da su lutke Tak Tak i Kar Kar izmišljene kao modeli za spolni odgoj djece Hong Konga, a da su ih nedavno počeli prodavati i u Americi. Dobra vijest, dakako, jer o spolnosti je dobro razgovarati, a vlastite spolne organe korisno je — i ne samo korisno — upoznati. Ali za našu je priču važno još nešto: lutka koja predstavlja ženu nosi ime koje simbolizira obitelj i povezana je pupčanom vrpcom s još jednom lutkom: malom bebom. Lutak nosi ime koje, kako vijest kaže, na kineskom znači moral, odnosno dobar odgoj. Poruka je vrlo jasna: spolni organi i spolni odnos služe odraslima da osiguraju prenošenje svojih gena na potomke koji će onda sretno živjeti, po svoj prilici *dobro odgojeni* u obitelji i po vladajućemu moralu. Abramson i Pinkerton dakako ne negiraju da je jedna od funkcija seksualnosti produženje, odnosno opstanak vrste, ali

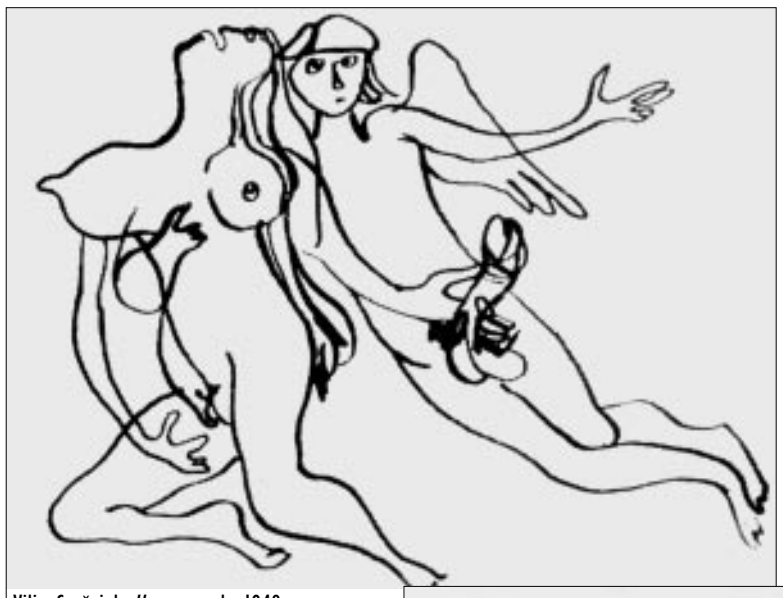

Vilim Svečnjak: *U zanosu*, oko 1948.

umjesto reprodukcije u »centar« seksualnosti — ako takvo nešto uopće postoji — postavljaju užitak čime uvelike mijenjaju perspektive razmišljanja *o* seksu i djelovanja *u* njemu. Reproduktivan seks čini zapravo samo manji dio seksualnih aktivnosti, a reprodukcija se javlja kao moguća popratna pojava užitka. Njezino isticanje kao najvažnije ili vrlo često jedine prirodne funkcije spolnosti proizlazi velikim dijelom iz židovsko-kršćanske tradicije, kažu autori, kao što je slučaj i sa stigmatiziranjem svih oblika nereproduktivnih seksualnih čina.

Iznoseći vlastitu koncepciju seksualnog užitka i prateći njegovu evoluciju, kalifornijski psiholozi pokazuju zanimljiv evolucijski put od seksualnog užitka kao garancije reprodukcije (jer užitak motivira, unatoč brojnim smetnjama, penilno-vaginalni odnos koji može dovesti do oplodnje) do seksualnog užitka koji je svrha i cilj sam po sebi, a koji kao takav može danas predstavljati »*prednost* za vrstu u cjelini«. Za razliku od nekih naših domaćih glasnogovornika i zagovornika reprodukcije, Abramson i Pinkerton smatraju da je velika prijetnja čovječanstvu upravo prenapučenost Zemlje i da nereproduktivan seks tu prijetnju može ublažiti.

Sličnim je argumentima Chris iz TV-serije *Život na sjeveru* nastojao homoseksualnu ljubav prikazati kao evolucijsku prilagodbu. Iako se s Chrisom ne moramo složiti — jer homoseksualnosti je po svoj prilici oduvijek bilo i ne postoje pokazatelji po kojima je ona, barem kao orijentacija ako ne i kao praksa, u porastu — zanimljivo je bilo vidjeti šok na licu, u kretnjama i govoru Mauricea Minnifielda, predstavnika svih američkih konzervativaca. Abramson i Pinkerton, koliko mi se čini, nemaju namjeru šokirati, već otvoreno i upućeno razgovarati o mnogim kulturnim, psihološkim, biološkim i drugim aspektima seksualnosti i to na temelju povijesnih i kulturoloških zapisa, medicinskih i psiholoških istraživanja, promatranja životinjskog svijeta. Riječju, oni razgovaraju o homoseksualnosti, pornografiji, prostituciji, spolnim bolestima, seksualnim frustracijama, seksualnim radostima, masturbaciji, fantaziji, užitku i ljepoti seksa kao takvog.

Moćna sila

Knjiga *O užitku*, objavljena na engleskom 1995. godine u izdanju Oxford University Pressa, podijeljena je na šest tematskih poglavlja, s uvodom i epilogom,

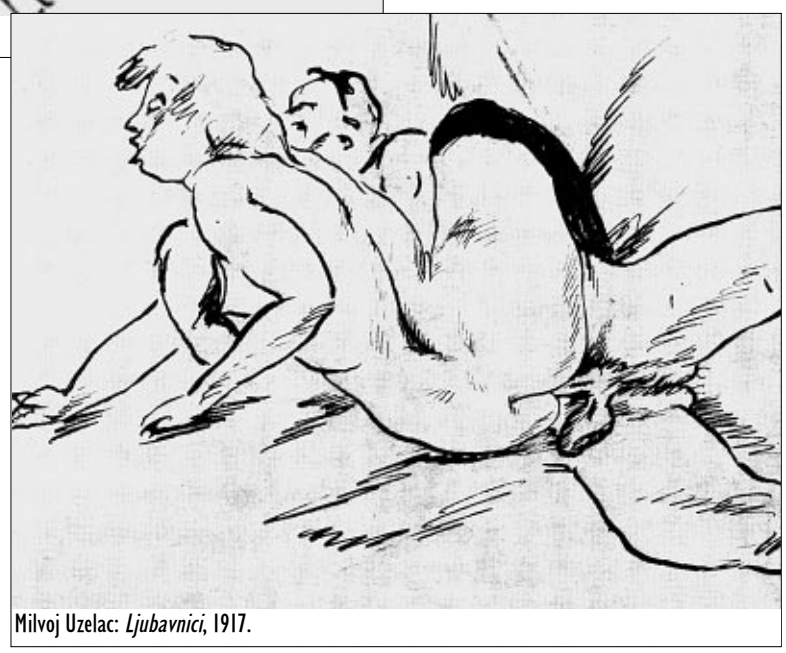

Milvoj Uzelac: *Ljubavnici*, 1917.

izuzetno bogatom bibliografijom, bilješkama te kontekstualnim rječnikom uz jedno od poglavlja i dodatkom pod naslovom *Matematički modeli prenošenja HIV-a*. U poglavlju koje slijedi nakon *konačnog obračuna s reprodukcijom*, autori se bave pitanjem društvene kontrole seksualnosti (represijom, propisivanjem pravila seksualnog ponašanja, tržištem i marketingom seksualnog užitka) ne čudeći se što religijske ili političke elite, koliko god se trudile i kakve god represivne mjere provodile, nikada nisu uspjele spriječiti »moćne sile spolnog užitka.«

Izvore i putove moćne sile i svega joj pripadajućeg autori dalje traže u biologiji, to jest u mozgu, genima, hormonima, ali još i više u psihologiji i kulturi. Bave se tako i homoseksualnošću i heteroseksualnošću (treba možda reći, kao jednakovrijednim oblicima seksualnog izraza), *trećim spolom*, fetišizmom, orgazmom itd.

Ni u poglavlju o AIDS-u ne zaboravljaju temelj svoje teorije seksualnosti: *užitak*. Abramson i Pinkerton nipošto ne žele minorizirati bolest, ali smatraju potrebnim izgraditi novi diskurs o njoj. »Takav koji će široko prihvaćenu jednadžbu *seks* = AIDS zamijeniti jednadžbom *seks* = *užitak*.« U toj jednadžbi važno mjesto zauzima kondom, ne kao podsjetnik na smrt i bolest, već kao »simbol ljubavi prema partneru i simbol brige prema njegovu/njezinu zdravlju.« Kao takvog su ga, pretpostavljam, hrvatski izdavači priložili knjizi, iako, nažalost, ne i recenzentskom primjerku.

Pornografija, kao što se može pretpostaviti, u Abramsona i Pinkertona nije nikakva grozomorna društvena bolest, već samo jedan od aspekata seksualnosti (oni se, naime, priklanjaju mišljenju po kojemu pornografija nije u vezi sa seksualnim nasiljem). Ipak, kako primjećuje Aleksandar Štulhofer, urednik hrvatskog izdanja i pisac predgovora pod naslovom *Sex is fun, ali i mnogo više od toga*, njihova je obrana pornografije uistinu strasna (osobno se u nju nisam uspjela previše uživjeti). Štulhofer to tumači nadasve razvijenim antipornografskim pokretima u SAD-u i brojnim sudskim procesima koji pornografiju smještaju u kontekst slobode govora.

Završavajući knjigu razmatranjem mogućnosti *virtualnog seksa* u kojemu osoba neće trebati drugu osobu, već samo dobar CD-ROM, Abramson i Pinkerton, ne zgražajući se nad *high-tech koitusom*, ipak prednost daju živom, pravom, dobrom, *društvenom* seksu.

Iako se ne može reći da je seksualnost u nas potisnuta u skrivene kutke intimnog života — dapače, ponekad se čini da sve vrvi seksom, od glupavih reklama za sve i svašta do preciznih i smiješno pragmatičnih časopisnih uputa o *točkama* čijim se pritiskom postiže orgazam — o njoj se ipak malo razgovara. Ne mislim pritom na raznorazne seksualne ispovijedi i hvalisanja već na brojne moguće načine »dekomercijaliziranog«, znanstveno utemeljenog, ali istovremeno »privlačnog«, ne smrtno ozbiljnog razgovora. Parafraziramo li Štulhofera, *knjiga o užitku je fun, ali i mnogo više od toga*.

Seksualni nam je užitak prirođen, ali su utjecaji kulture na njega beskrajno veliki. Zato se užitak i doživljava i uči, a društveni i kulturni kontekst uvelike određuje hoće li netko u užitku uživati ili će ga sa sramom i osjećajem krivnje negirati. Kalifornijski psiholozi veselo nude ono prvo. Z

reagiranja

Teorijski Witzkacy ili O deskripciji i projekciji, nanovo

U povodu tematskog priloga *Tko ravna hrvatsko kazalište?*, *Zarez*, br. 3, 19. ožujka 1999.

Ante Armanini

Štovano uredništvo *Zareza*, štovani g. Zuppa,

Ne vidim bolji program jednih novina za kulturu nego što je sâm naslov: *zarez*, kao višesmislen pojam koji oklijeva, zarezuje, umnaža tekst umjesto da proklamira, zatvara ili pak definira. Diskusija o teatru je bila takva: podjela na deskripciju i projekciju sjajno je apsolvirana od strane g. Vjerana Zuppe i gotovo da nemam primjedbe na njegovu sistematizaciju. Ona je metodologijski sjajna, korektna i logična. Moje dileme počinju ne u oporbi ili *zarezima* koje zarezuje g. Zuppa, nego zapravo su više sumnja u samu metodologiju koju koristi g. Zuppa. Unutar njegovih logičkih i znanstvenih kriterija njegove primjedbe su ispravne i ja ih mogu mirna srca potpisati. Ali riječ je o onoj vražjoj stvari koja se zove teatar i pitanje je: koliko neka metodologija, pa i najsjajnija, pogađa to polje »društvenih silnica«.

Gospodin Zuppa citira mlađe kolege i pravi paralelu s književnim žanrom kao što je hrvatsko pjesništvo. Potom skromno pridodaje deskripciju vlastite deskripcije: »dopustite da je ova zamjena legitimna«. Da, ona je legitimna kao što je svaki cinizam i bez dopuštenja legitiman. Uzeti nečiju riječ ili čak samo prezime i onda ga izložiti suncu ove ili one pažljive sekcije, molim lijepo, taj postupak je legitiman i logičan, ali ostaje prizvuk ili okus cinizma: Hej, Zuppa, što si rekao? — i već gospodin koji je prozvan ustaje i pita se: što sam sada pogriješio? kakvu sam glupost izrekao i ne znajući što je na stvari. Hoću reći da sama prozivka ovog ili onog imena nije ohrabrujuća za onog koji se proziva ili ga se svodi na status insekta izloženog suncu pojačane sumnje. Zar svaka citirana rečenica nije već samim time i osumnjičena ili pak sumnjiva makar u logičnom ili pak — ciničnom kontekstu? Citiranje četvorke je nešto što je zapravo iskazivanje sumnje i u njihovu: 1) stručnost; 2) njihovo ljudsko postojanje. Kada Raponja govori o »izlazu« koji je u »samopoštovanju« — ja mu mogu povjerovati, a ne moram tu sintagmu provjeravati sa stotinu uglova kao sumnjivu drogu. Logično je i legitimno i ono što radi g. Zuppa s ovim možda naivnim iskazom. Raponja se može kritizirati da je samopoštovanje neprofesionalna ili pak narcistička projekcija u koju on utrpava sve svoje probleme i komplekse, pa je zato ta projekcija prazna, apsurdna ili čak — narcistička. *Sve je to moguća, ako mi to tako definiramo jer nismo u području znanstvenih tvrdnja*.

Diskurs suvremenog cipelarstva

Popularne i cinične preformulacije g. Zuppe, koji diskurs kazališne teorije pretvara u diskurs književne kritike, zapravo je više argument protiv književne kritike kakva je ona danas nego protiv onog što govore citirani autori. Zašto? Zato jer i ono što teorijski konstatira g. Zuppa također je svodivo ne na diskurs književne kritike nego i na diskurs suvremenog — cipelarstva. Pa ćemo sada ono što kao diferentiu specificu g. Zuppa navodi o teatru prevesti na jezik cipelarstva, isto onako logično i legitimno, kao što je on (frazerski) jezik četvorice prevodio na jezik književne kritike.

Time će Zuppina »mala teorijska opaska« dobiti samo svoju sjenu, nikako ona neće biti zanijekana ili osporena, sve prije. Jer, kao što rekoh, u legitimnost Zuppina postupka uopće nema ni trunke sumnje. Ali neka g. Zuppa dopusti i jednu ovakvu projekciju, koja čitav spor zapravo svodi na spor između realista i nominalista. Kada kritizira izjave četvorke (Katunarić, Vrgoč, Raponja, Maričić) on njihove rečenice tretira strogo nominalistički: to su samo iskazi iza kojih ne stoji ništa osim riječi. Iza izjava g. Zuppe stoje pak citati iz: Vilarda i meni posebice zanimljivog Bourdieaua. Ali da ne bismo gubili vrijeme ili da bismo bili što »kraći«, što »konkretniji«, kao što hoće g. Zuppa, moramo se suočiti s blasfemijom *in vivo*. Čitatelja uopće ne mora fascinirati trojka: Demetar — Vilard — Bourdieau, pa ćemo pokušati neovisno o autorima, rečenice koje citira g. Zuppa citirati kao i njegovo teorijsko stajalište ili njegovo teorijski malo kazalište odigrano za onu četvorku koju on imenuje explicite kao »studente Akademije«. Prozivajući ih kao studente vjerojatno i sâm sudjeluje ne samo u *kazni* nego i u *krivnji* prozvanih studenata, kao njihov Herr Professor, naravno. Međutim, o krivnji g. Zuppe u Zuppinom proslovu nema ni riječi. Krivnja je unaprijed i a priori svaljena na studente, koji očito nisu dorasli teorijskoj dosjetljivosti g. Zuppe. Riječ je ipak o metodologiji a ne o promašajima ove ili one pedagogije, zar ne?

Sada ću stavove g. Zuppe prevesti na jezik modernog cipelarstva kako bi se teorijska diferentia specifica, ne zanijekala, nego naprotiv, »osnažila«, kao uostalom i čitava teorijska eksplikacija na Zuppinu tragu: govor o kazalištu — govor o pjesništvu.

Zuppa: »hrvatsko glumište ima Teatru imanentne probleme, a tu je još uvijek riječ o Teatru pisanom s velikim T«

Anonimni cipelar: »hrvatsko cipelarstvo ima Cipelarstvu imanentne probleme, a tu je još uvijek riječ o Cipelarstvu pisanom s velikim — C«

Zuppa: »Probleme ima prije svega zato što je teatar uvijek, i svojom ukupnošću, smješten na onome što suvremena misao naziva 'le sous-champs de la grande production'«.

Anonimni cipelar: Probleme ima prije svega zato jer je cipelarstvo uvijek, i svojom ukupnošću, smješteno na onome što suvremena misao (ekonomija, sociologija, moda itd.) naziva »le sous — champs de la grande producion«. (Polja naravno služe cipelarima upravo pod egidom »la grande production« u oblasti modne ili pak sociološki usmjerene produkcije — zvane: cipelarstvo, opaska Anonimnog Cipelara)

Zuppa: »Ili ovako: teatar nosi i oblikuje jedno 'pod-polje velike proizvodnje', proizvodnje jezika, proizvodnje teksta, proizvodnje subjekta, proizvodnje društva, ekonomske proizvodnje i slično.«

Likovi, motivi, interesi

Anonimni cipelar: »Ili ovako: cipelarstvo nosi i oblikuje 'pod-polje velike proizvodnje', proizvodnje jezika, proizvodnje teksta (u službi komunikacijskih kodova koje svaki cipelar mora uzeti u obzir pri proizvodnji cipela, opaska Anonimnog Cipelara!), proizvodnje subjekata (jer naša cipela služi Vama, opaska A. C.!), proizvodnje društva (kome služi cipelar nego Društvu, opaska A. C.), ekonomske proizvodnje i slično (naravno, proizvodnja cipela je dio ekonomske proizvodnje, opaska A. C.!)«.

Zuppa: »Teatar je dakle položen na ono što francuski sociolog Bourdieau naziva 'polje sila', 'polje snaga'/'champs des forces' i vrlo je blizu, u komprimiranom obliku, onome što suvremena sociologija općenito naziva 'polje bitaka' ili 'champs des luttes'. Ukratko, što je na pozornici to je i u društvu.«

Anonimni cipelar (koji je čitao možda Witzkacya): »Cipelarstvo je dakle položeno — kao prava cipela — na ono što francuski sociolog B. naziva 'polje sila'... i vrlo je blizu, u komprimiranom obliku, onome što suvremena sociologija općenito naziva 'polje bitaka' ili 'champs des luttes'. Ukratko, što je u cipelama to je i u društvu.«

Zuppa: »Mi svi znamo da se u drami sukobljavaju likovi, motivi, interesi i sl. Ali u tetru ne. U teatru se zbiva nešto mnogo ozbiljnije.«

Anonimni cipelar: »Mi svi znamo da se u cipelama sukobljavaju likovi, motivi, interesi i sl. (da bi uopće izašli na pozornicu, likovi moraju imati naravno — cipele). Ali ne u cipelarstvu. U cipelarstvu se zbiva nešto mnogo ozbiljnije«.

Zuppa: »U teatru su, u jednom stalnom konfliktu, snage svijeta — kreativne i disciplinarne, komunikacijske i ekstrakomunikacijske, subverzivne i konzervativne, heretičke i rutinske.«

Anonimni cipelar: U cipelama su, u jednom stalnom konfliktu, snage svijeta (kakve su to snage svijeta bez cipela, jednih običnih cipela, molim lijepo, opaska A. C.), kreativne (zato jer bez cipela nema ni kreacije, opaska A. C.), disciplinarne (cipela je temelj discipline svake normalne jedinke, opaska A. C.), komunikacijske (jer cipela je temeljem svake putne avanture, opaska A. C.) i ekstrakomunikacijske (ekstra — cipele za ekstra — komunikacijske avanture, opaska A. C.), subverzivne (nova cipela je subverzija na čitavi stari svijet, opaska A. C.) i konzervativne (stari modeli nisu samo stari modeli nego pravi 'pogled na svijet' kao i nečija 'mjesečina', opaska A. C.), heretičke (zato jer hereza počinje mijenjanjem cipela ili pak bacanjem cipela u trnje, kao što je počela ona s bosonogim Svetim Franjom, opaska A. C.) i rutinske (cipela je dio rutine ako nije dio moderne, velike produkcije za modne piste ili pak 'champs de luttes', opaska A. C.)«.

Zuppa: »Teatar, gledajući iz ove pozicije, jest univerzum diskusionih polazišta.«

Anonimni cipelar: »Cipela, gledajući iz ove pozicije, jest univerzum svih pa i komunikacijskih, medijacijskih ili pak — diskusionih polazišta*« (Bosi, naime, ne razgovaraju nego tek kriju — gola stopala, opaska A. C.)*

Zuppa: »Izabrati diskusiono područje ili polazište, to teatru izravno znači izabrati vlastito proizvodno područje«.

Anonimni cipelar: »Izabrati diskusiono polazište, to cipelarstvu izravno znači izabrati vlastito prodajno, znači i proizvodno podruje.«

Zuppa: »Otkuda izvodiš, otkuda govoriš, otuda i proizvodiš.«

Anonimni cipelar: »Otkuda izlaziš, otkuda govoriš, otuda i nosiš i trošiš svoje vlastite proizvode — cipele.«

Zuppa: »Što igraš, to i imaš. Dakako, kulturalno, a ne financijski.«

Anonimni cipelar: »Što nosiš, to i imaš. Dakle, modno, modelski, simbolno, a ne financijski.«

Zuppa: »Repertoar je trenutačni odsjaj polja potreba ili točnije izraz onog 'pod polja'.«

Anonimni cipelar: »Cipelarstvo je trenutačni odsjaj potreba ili točnije izraz onog 'pod polja'. (Ono što se gazi pod cipelom logično se nazivlje ne samo polje nego i simbolično: pod — polje, opaska A. C.)

Zuppa: »Teatar je tako blizu politike, jer je kao polje snaga sasvim sličan političkom polju — polju bitaka.«

Polje formi

Umjesto Anonimnog Cipelara, kao nekog simboličnog lika iz Alice u zemlji čudesa, neka mi bude dopušteno da se nimalo ironijski složim s ovom deskripcijom teatra, ali uz pripomenu da je riječ o jednoj posve novovjekovnoj tvorbi koja se može nazvati i političkim teatrom ili ideologijskim teatrom, pa u ovom smislu programi, odnosno projekcije, g. Zuppe mogu se najstrože verificirati u onom smislu u kojem Imre Lakatos ne razmatra više »teorije«, nego prave istraživačke programe. Kao što kaže Imre Lakatos (a citira ga i Paul Feyerabend) svaka teorija u danom nizu može biti puna nedostataka, puna anomalija, kontradikcija i višesmislenosti. Za istraživačke programe (podobnije za polje produkcije, mislim, od teorije!) međutim Lakatos kaže da su progresivni ako niz teorija (ne znači jedna, Zuppina, primjerice) vodi novim predviđanjima. Za, naprotiv, istraživački program se kaže da je degenerativan »ako je sveden na to da apsorbira činjenice koje su otkrivene bez njegove pomoći« (Paul Feyerabend). Koliko teorija g. Zuppe, pitam se sada, vodi novim predviđanjima ostajući unutar polja produkcije-ideologije, a koliko se bavi samo deskripcijom već poznatih činjenica? Što uopće može jedan Bob Wilson značiti u polju sila, koje su »polje bitaka« ili »champs de luttes«? To ostaje neizgovoreno u diskursu i četvorice i g. Vjerana Zuppe. Pa ostaje pitanje i tko *ravna* kazališta u Hrvatskoj, a tko ih pak nadzire i kažnjava svojim teorijskim bombicama iz polja snaga ili polja bitaka?

O »peglanju općenitostima« ne bih trošio riječi, jer primjeri sve govore na svoj način. Što se tiče najsuptilnije razine ove rasprave: naravno Bourdieu se može shvatiti tek uz poznavanje njegovih sugovornika, kao što su Foucault ili pak Nietzsche. Ne mislim nikako čitati autore kao što su Pierre Bourdieu iz neke strukturalističke strogosti, jer ni strukturalizam nije se pokazao odviše plodnim, u bilo kojem polju, a najmanje pak u polju kazališta. Možda bismo morali početi ne s kažnjavanjem (i nadziranjem) o kojem Foucault piše briljantne stranice nego iz pozicije »mikro-fizike moći« unutar čije su mreže *moć* i *znanje* različiti u naturi, heterogeni, kao što hoće Foucault, a kojeg sada tako dramatično dezauvira g. Zuppa. Iako se oni, moć i znanje, uzajamno pretpostavljaju, uvijek se nameće neki primat koji se teško može definirati. Za nas su, kao i Foucaulta, to snage koje se diferenciraju, jer moć, kaže Faucault, ne prelazi preko formi nego samo preko sila. Teatar je između ostalog i polje formi, a ne tek sila-bitaka-produkcija i nikako sile ili produkcije *nisu njegova* differentia specifica, kao što sugerira g. Zuppa. O svemu ostalom, uostalom, neka g. Zuppa konzultira ne sociologiju en général nego prije neku »mikro-sociologiju«, pa bih najradije povezao i g. Zuppu i Bourdiea i Foucaulta s nekom imaginarnom mikro-sociologijom, čiji predmeti nisu više ni velike teorije ni velike bitke ni veliki ljudi, nego male ideje, mali fragmenti, novi lokalni običaji, jedna lingvistička devijacija kao što je ona moja sa Anonimnim Cipelarom koji misleći o jednoj cipeli može reći dragom Bogu: da su njegove cipele bolje od čitavog njegovog svijeta. Možda bi na mojoj strani bio i onaj cinik Brecht o kojem pak uopće sada nije riječ. *P. S.*

Možda nam upravo stari lajavac Brecht može pomoći, nama i Zuppi, da shvatimo kako današnje velike istine već sutra postaju — krvave greške. Zar i to nije dokazom kako smo neutješno i fatalno uronjeni u vrijeme, bili mi u teatru ili negdje drugdje. A novo kameno doba — zar ono ne počinje predominacijom *imenica*, *atribucija* i *deskripcija* koje vode neumitno i logično — u projekcije, dobre ili loše. Svijet depresije i deskripcije: »glečeri, mamuti, pustinje. Noćne, crne, po nečem kućama slične — hridine« (Zamjatin: *Mi*). Možda početi od Zamjatina, zar ne g. Vjerane Zuppa, a ne od mesa i mozgova vlastitih — studenata? Z

reagiranja

Čemu vam to treba?

U povodu članka Nataše Govedić *Manje režima, više režije*, *Zarez*, br. 3, 19. ožujka 1999.

Krešimir Dolenčić

U vašem broju od 19. ožujka objavili ste tekst, kritički osvrt Nataše Govedić o gostovanju četiri predstave Slovenskog narodnog Gledališča u DK *Gavella*.

Kritička prosudba predstava stvar je autorice teksta, a u mnogočemu se sa njom posve slažem, kao što je to bio i do sada čest slučaj. No čak i da mislim sasvim suprotno, ne bi mi palo na pamet polemizirati o bilo čijem autorsko-kritičkom stavu. Iznenađen sam naime završetkom navedenog teksta, jednim tendencioznim, politikanskim odlomkom koji glasi: »Nema dvojbe da su, kvalitativno gledano, hrvatski režim i slovenska režija dva dijametralno suprotna i međusobno isključiva pojma. Isto tako nema sumnje da naš režim izravno radi na zapošljavanju naših redatelja; uključujući i Krešimira Dolenčića, ravnatelja *Gavelle*, teatra u kojem su Slovenci gostovali«... (slijedi još nekoliko »sudbinskih« rečenica, manje više o »režimskim redateljima«).

I eto nas na pitanju: »Čemu vam to treba, štovano uredništvo?«

Nataša Govedić, kako bi postigla cilj svojega teksta gostovanje drama SNG kao povod za jednu paušalnu ocjenu, tendenciozno piskaranje da bi opravdala... Što? pitam Vas.

Vaš kazališni kritičar vrlo dobro zna da je ovo prvo veliko gostovanje slovenskog kazališta u Hrvatskoj. Vaš kritičar očito nije bio na press-konferenciji zajedno sa 23 novinara iz Slovenije i Hrvatske (nadam se, naime, da nije, jer u protivnom se radi o puno težoj povredi novinarske etike), te pratio barem petnaestak TV izvještaja, pa ne zna, ili (u cilju svoje montaže) namjerno prešućuje da je ovo gostovanje osmislilo, organiziralo i izvelo DK *Gavella* unatoč ogromnim poteškoćama, *pa čak i protivljenjima*. Ne spominje sve one silne novinarske i televizijske izvještaje slovenskih medija koji su tih dana opsjedali naše kazalište i svu moguću suradnju koja će iz toga proizaći. Naravno da bi bilo u neskladu s izmontiranom stvarnošću spomenuti i četiri »režimske« predstave koje u travnju gostuju u Sloveniji i za koje se već ovog časa u Ljubljani traži karta više (*Mjesec dana na selu*, *Zapadno pristanište*, *Closer* i *Ospice*), sve redom »režimski« režirane od poznatih »režimlija«.

Niti začin o SNG-u čiji su uprava i ansambl odlučili zbog naših nastojanja, organizacije i višemjesečnog rada ne gostovati u HNK-u nego baš u Gavelli ne bi se uklopio u Govedićkinu juhicu. U ime svih redatelja koji rade u *Gavelli* (naravno pod mojim »režimskim« blagoslovom), te u ime svih mojih »režimskih« predstava (ispod časti mi ih je nabrajati) pitam štovano uredništvo:

»Čemu vam to treba?«

I na kraju još jedno pitanje:

Nisu li postupci Prešućivanja, Etiketiranja i Montaže najordinarniji primjeri »Režimskog« pisanja, bez obzira na »Režim« i ne bi li se jedna ozbiljna novina, trebala toga čuvati? Z

u spomen

Osobno sjećanje

Protiv stereotipa

Željko Bujas (1928-1999)

Mirko Petrić

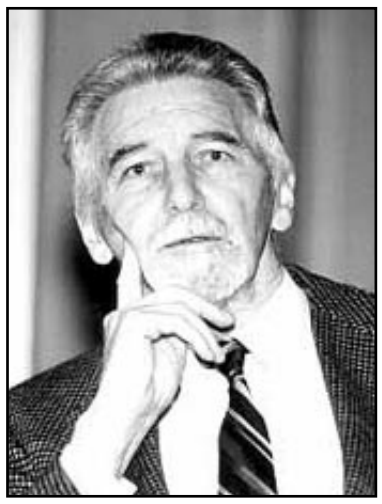

Nakon gotovo čitavog desetljeća života u svijetu u kojem se nije najbolje snalazio, sredinom ožujka 1999. godine zauvijek nas je napustio ugledni leksikograf i lingvist, profesor Filozofskog fakulteta u Zagrebu i dugogodišnji voditelj poslijediplomskog studija amerikanistike u Dubrovniku, dr. Željko Bujas. Posljednje desetljeće svog života proveo je daleko od svojih studenata i studentica, strukovnih kolega i kolegica, zagrebačkih i dubrovačkih predavaonica i seminara: obnašao je dužnosti hrvatskog ambasadora u Velikoj Britaniji i saborskog zastupnika na stranačkoj listi HDZ-a, a u sve kraćem vremenu za leksikografski rad posvećivao se dovršavanju svog životnog djela, enciklopedijskog hrvatsko-engleskog rječnika.

Nekoliko je razloga zbog kojih se u devedesetima osoba poput pokojnoga profesora Bujasa nije mogla osjećati dobro niti okolini pružati ono što joj je u svim prethodnim razdobljima svoje zrele znanstvene dobi nesebično pružala. Riječ je o osobi koju je u njezinoj autentičnoj punini bilo nemoguće zamisliti izvan komunikacije s drugima, svakodnevne akademske rasprave, neiscrpne inicijativnosti i želje da se pomogne mlađima; na koncu, o osobi kojoj intelektualni i akademski format nije dopuštao život izvan dodira s najvišim znanstvenim kriterijima i recentnim civilizacijskim dostignućima, osobi koja se — iako to verbalno možda nikad ne bi priznala — osjećala *out of place* u minijaturnom i akademski klaustrofobičnom okviru jedne od desetaka državica nastalih u razdoblju nakon pada Berlinskog zida.

Tijekom devedesetih, profesor Bujas činio je ono što mu je njegova socio-kulturna i generacijski uvjetovana percepcija svijeta govorila da se očekuje od osobe njegovih sposobnosti i političkih uvjerenja. Otrpio je i odšutio boli koje je u svom kratkom političkom djelovanju pretrpio, a koje je očekivao ili duboko u sebi predosjećao čim je pristao aktivnije se uključiti u javni život: od onih vezanih uz njegov zapravo introvertiran karakter i njemu primjerenu nelagodu od javne izloženosti, do latentnog osjećaja o iznevjeravanju vlastite leksikografske i predavačke vokacije.

Osnivač amerikanistike

Politikom se, međutim, profesor Bujas bavio i znatno ranije, često na način koji njegova životna sredina nije ni shvaćala kao politiku. Napisi i novinske vijesti objavljene u povodu njegove smrti iznijele su niz podataka o njegovu leksikografskom i lingvističkom djelovanju, ali ne govore o njegovu osebujnom predavačkom stilu i ne spominju ono što je smatrao svojim najvažnijim institucionalnim postigućima: osnivanju zasebne Katedre za amerikanistiku na Odsjeku za anglistiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu i interdisciplinarnoga poslijediplomskog studija amerikanistike u Dubrovniku. I jedno i drugo bile bi eminentno političke činjenice.

Željko Bujas stupio je, naime, na akademsku scenu i dosegao akademsku zrelost u doba Hladnoga rata i sve razrađenijeg jugoslavenskog »trećeg puta« u blokovski podijeljenom svijetu, pa njegovo ponašanje i njegovu institucionalnu djelatnost valja interpretirati u tom kontekstu, u nekim nijansama već sada teško razumljivom mlađim generacijama. Tek nam uspomene suvremenika ili neki zapisi pisaca naraštaja *krugovaša* mogu dočarati što je u vremenu prije nas, generacije koja ga je slušala u osamdesetima, značilo pojaviti se na nastavi u *jeansu*, nositi bradicu u stilu Buffalo Billa, tijekom predavanja slobodno šetati među klupama i vrlo slobodno razgovarati sa studenticama i studentima. Mi, generacija ranih osamdesetih, sjećamo ga se kao osobe koju se za konzultacije o nekom akademskom ili osobnom problemu u svako doba moglo nazvati kući i koji nam je sve što je imao (publikacije, informacije, vlastito znanje i iskustvo) nesebično stavljao na raspolaganje. Sjećamo ga se, isto tako, kao osobe koja je uvijek dovodila u pitanje stereotipe i koja se nije libila u nastavi na više ili manje akademski način nominirati političke sadržaje, i to u doba kad je za tako nešto bila potrebna poprilična doza građanske hrabrosti.

Ono što bi danas i studentice i studenti početnih godina sociologije shvatili kao »politiku životnog stila« i eminentno političko ponašanje, sredina u kojoj je djelovao nije, međutim, tako razumijevala, nego je to ponašanje bila sklona pripisati blagoj osoboj ekscentričnosti. Isto tako, mnogim njegovim kolegicama i kolegama do danas nisu posve jasne namjere i akademska svrhovitost interdisciplinarnog studija amerikanistike, koji je u naponu akademske snage u čitavoj bivšoj Jugoslaviji prvi promovirao upravo profesor Bujas. Uspostava zasebne Katedre amerikanistike pri Odsjeku za anglistiku zagrebačkog Filozofskog fakulteta, na kojoj je — uz kolegije iz američke književnosti i drame — Željko Bujas predavao američki engleski, američko društvo i vodio seminar iz američke civilizacije, bila je naime tek uvod u ono što je — u institucionalnom smislu — najveći njegov doprinos povijesti zagrebačkog Sveučilišta: do danas nedovoljno shvaćeni i valorizirani interdisciplinarni studij amerikanistike u Dubrovniku, uz druge tečajeve pri Interuniverzitetskom centru možda nešto najbolje čime se u kasnim osamdesetim hrvatska znanost mogla predstaviti svijetu.

Pritom ne mislim na ukupne znanstvene rezultate studija, koji su se na koncu pokazali razmjerno skromnima, nego na model njegove organizacije koji i do danas ostaje primjerenim. Uz vlastito znanje i energiju, profesor Bujas u taj je studij investirao znanstveni ugled i organizacijske sposobnosti čitavog zagrebačkog Sveučilišta, te cjelokupni kulturno-povijesni kapital matične sredine, dobivajući zauzvrat akademski pogon atraktivan i važan daleko izvan njezinih okvira.

Profesor Bujas najprije je, uz pokretanje Katedre za amerikanistiku u Zagrebu, organizirao i nekoliko probnih dubrovačkih seminara američkih studija, na kojemu su uz zagrebačke angliste sudjelovali i zainteresirani profesionalci iz drugih sveučilišnih i nesveučilišnih disciplina i zanimanja, te amerikanisti s Indiana University i Kalifornijskog sveučilišta iz Los Angelesa (UCLA). Nakon što je stvorena kritična masa zainteresirane studentske populacije i krug znanstveno-nastavnih privrženika zamisli, te donacijama Indiana University opremljena amerikanistička knjižnica, pri Centru za poslijediplomske studije Sveučilišta u Zagrebu u Dubrovniku je pokrenut i studij za stjecanje zvanja magistra amerikanistike. Uz magistarski rad, uvjet za postizanje tog akademskog stupnja bilo je pohađanje i polaganje najmanje osam kolegija iz područja koja su sezala od prava, ekonomije, političkih znanosti i sociologije, do lingvističkih i drugih klasično filoloških kolegija. Rad se odvijao u semestralnim dvotjednim sesijama, sa sudjelovanjem uglednih amerikanista iz inozemstva (Daniel Aron, Berndt Ostendorf, Paul Levine), te stručnjaka koji su se bavili amerikanističkim temama na raznim odsjecima zagrebačkog Sveučilišta i na drugim sveučilištima u ondašnjoj Jugoslaviji (najčešće na anglističkim odjelima sveučilišta u Ljubljani i Sarajevu).

Enciklopedijski hrvatsko-engleski rječnik

Tako je u gradu Dubrovniku i na tradiciji zagrebačkog Sveučilišta, hrvatskoj i jugoslavenskoj studentskoj populaciji prvi put bio ponuđen model studija koji se na nekim američkim koledžima naziva *liberal studies*, i to uz odgovarajuću znanstvenu razinu, za naše prilike neobično razvijen osjećaj identiteta osobite studentsko-profesorske zajednice, te adekvatno zastupljenu međunarodnu komponentu. Od tih akademskih druženja i rada koji su omogućili i ondašnji propagandni interes američke vlade za istočnoeuropske zemlje i bivšu Jugoslaviju, te razina materijalnog standarda populacije koji je postojao u tzv. Markovićevo doba, profesor Bujas nije očekivao znanstvenu proizvodnju koja bi iz temelja izmijenila svjetsku amerikanistiku. Upravo suprotno, nadao se da će interdisciplinarnost, slobodan izbor ponuđenih metodologija, te njihova inovativna primjena u raznim granama humanističkih i društvenih znanosti, u ovoj sredini stvoriti nove standarde, odnosno omogućiti joj približavanje međunarodnim standardima i izrastanje na novu znanstvenu razinu.

Trinaest godina nakon osnutka studija i neposredno nakon smrti profesora Bujasa, krajnji ishod je sljedeći: amerikanistička knjižnica u Dubrovniku uništena je bombardiranjem Interuniverzitetskog centra u Dubrovniku 6. prosinca 1991, studij je premješten u Zagreb gdje tavori u prilikama znatno skučenijima od nekadašnjih, a magistarsku diplomu stekao je tek malen broj nekadašnjih polaznika. Pokazalo se da inicijativnost, akademska sprema i nadarenost jednog čovjeka nisu dovoljni da bi se do kraja iznijela jedna zamisao i iz korijena promijenili standardi što ih u nekoj sredini nameće i izvanznanstveno okružje. No, usprkos tome, može se reći da su svi polaznici i polaznice studija, od onih koji su ga završili do onih koji su odustali u raznim trenucima burne prošlosti posljednjeg desetljeća, od svog akademskog rada s profesorom Bujasom neizmjerno profitirali, i u osobnom smislu i u smislu prenošenja stečenih znanja i standarda rada u sredinu u kojoj djeluju.

Nitko tko je s profesorom Bujasom radio i tko je profesora Bujasa osobno poznavao ne može zaboraviti njegovu spremnost za pomoć, njegovu toleranciju i razumijevanje drugih ljudi, kao ni njegovu u najboljem smislu riječi duboku nekonvencionalnost. Uspomena na ove njegove osobine pratit će nas i nakon njegove smrti, kao što nas je pratila i u posljednjem desetljeću, kad se u akademskom smislu posve povukao na svoj leksikografski otok i u svakom slobodnom trenutku radio na preko milijun ručno ispisanih leksikografskih kartica nastalih tijekom dugih godina osamljeničkog rada na enciklopedijskom hrvatsko-engleskom rječniku. Njegov izlazak iz tiska nažalost nije dočekao, kao što nije dočekao ni trenutak da se — nakon izlaska rječnika — posveti onome što je, po vlastitim riječima, u starijoj dobi jedino želio raditi: u svojim izlizanim trapericama i modroj vjetrovci sa simbolom UCLA šetati obalom Raba poslije kiše i s velikim interesom proučavati *kašete* koje je na žalo izbacilo jugo. Z

Knjižara *Meandar*

Opatovina 11, HR-10000 Zagreb
tel/fax: 01 4813323
e-mail: *meandar@zg.tel.hr*
http: //*www.meandar.hr*
Najprodavanije knjige
od 19. do 26. ožujka 1999.

fiction

1. Hanif Kureishi, *Intima*, Celeber (122,00 kn)
2. Hanif Kureishi, *Buddha iz predgrađa*, Meandar (160,00 kn, s popustom 120,00 kn)
3. Zvonimir Mrkonjić, *Vlati trave*, Meandar (60,00 kn, s popustom 42,00 kn)
4. Marguerite Yourcenar, *Alexis*, Zid-Sarajevo (97,60 kn, s popustom 68,63 kn)
5. Leonard Cohen, *Divni gubitnici*, Feral Tribune (122,00 kn, s popustom 100,00 kn)

non fiction

1. Boris Dežulović-Predrag Lucić: *Antologija suvremene hrvatske gluposti*, Feral Tribune (122,00 kn, s popustom 100,00 kn)
2. Ivan Supek: *Mene tekel fares*, Naklada MD — Nacional (97,60 kn, s popustom 80,00 kn)
3. Rastko Močnik, *Koliko fašizma*, Arkzin (79,30 kn)
4. Vesna Pusić, *Demokracije i diktature*, Durieux (85,60 kn)
5. Marina Gržinić: *U redu za virtualni krub*, Meandar (160,00 kn, s popustom 136,00 kn)

Knjižara *Meandar* osim na vlastita izdanja čitateljima *Zareza* omogućuje popust 10-30% na knjige, umjetničke kataloge i časopise hrvatskih i bosanskih nakladnika: BOSANSKA KNJIGA, DEMETRA, DURIEUX, DRUŠTVO POVJESNIČARA UMJETNOSTI, FERAL TRIBUNE, FIDAS, FILOLOŠKO DRUŠTVO Filozofskog fakulteta Zagreb, GALERIJE GRADA Zagreba, HRVATSKA SVEUČILIŠNA NAKLADA, IRIDA, IZDANJA ANTIBARBARUS, IZDAVAČKI CENTAR RIJEKA, KLOVIĆEVI DVORI, KONZOR, KRUZAK, LUNAPARK, MARJAN EXPRESS, Međunarodni centar ITI, MH Dubrovnik, MH Osijek, MOZAIK KNJIGA, NAKLADA CID, NAKLADA MD, NAPRIJED, NOVA STVARNOST, POLITIČKA KULTURA, SARA 93, STARI GRAD, ŠKOLSKA KNJIGA, V. B. Z., ZAVOD ZA ZNANOST O KNJIŽEVNOSTI Filozofskog fakulteta u Zagrebu, ZID — Sarajevo, ZNANJE

KNJIŽARA MEANDAR — MJESTO VAŠE INTELEKTUALNE UTJEHE

Donat, bič božji

Oblizati prste od snova

Medeni pržoprasac s mlincima odnio je recept sa sobom u grob

Branimir Donat

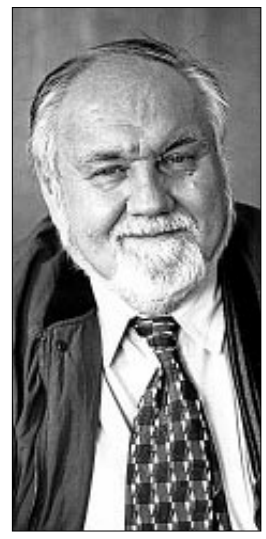

Koliko se puta kritičar književnih djela i sam iznenadi kako svako novo čitanje nekog ranije znanog teksta, donosi brojna i uglavnom neočekivana iznenađenja. Poneka naoko bezazlena priča odjednom postaje povijesno svjedočanstvo, a neki, isprva posve privatni doživljaj i događaj postaje općevrijedna društvena činjenica. Nedavno smo Igor Mandić i ja predstavili u Društvu hrvatskih književnika drugo izdanje romana *Epitaf carskog gurmana* suvremenog pripovjedača Veljka Barbierija koje je u međuvremenu doživjelo i tri izdanja i to u najpopularnijoj njemačkoj džepnoj biblioteci te se ne može reći da nam nije svijetom pronijelo slavu, a da je pak, posve naravno, u nas ostalo i nadalje nepoznato i nepročitano. Možda bi priča o drevnom Rimljaninu koji je obožavao jesti hranu spravljenu po posebnim kuharskim receptima bila samo bizarna da se u svakoj priči fantazija nehotice i nesvjesno ne splete s brojnim nitima koje tvore životno tkivo. A tek kada te niti pokušavamo raplesti biva jasno da smo uhvaćeni u mrežu značenja koja nam više ne dopuštaju da budemo samo puki čitatelji.

Prije raspada

Prije šesnaestak godina, dakle u vrijeme kada su bivšu Jugoslaviju potresale prve nestašice, kada su samoupravljači počinjali shvaćati da se u bolju budućnost može stići tek ukoliko posjedujete bonove za benzin koje nam je podarila Milka Planinc, kada je postalo jasno da se časkanje uz kavu u kafićima može isto tako zamijeniti ćakulanjem u redu u kojem su poklonici kave stajali da bi je mogli kupiti dvadeset dekagrama, kada su preko noći nestale brojne reklame za najrazličitije deterdžente jer je na putu u blagodati besklasnog društva odjednom bila posve dovoljna reklama ako vam netko dojavi da je čarobni bijeli prašak stigao u trgovinu, pojavila se ova knjiga i po svemu sudeći nimalo ravnodušna prema spomenutim činjenicama. U knjižarama se knjiga pojavila nešto kasnije, tj. početkom sljedeće, čuvene orwellovske 1984. godine, pa je i to znakovita činjenica. U ozračju koje je prethodilo raspadu jednog globalnog i lokalnog totalitarističkog ustroja svijeta Barbieri piše roman u kojem stapa nekoliko književnih modela da bi iskazao svoj stav prema zbilji koja bijaše svjetska, ali ništa manje i hrvatska. Kao vješt i dobar pisac, a ništa manji znalac u *kužini*, kao suvremenik onog doba nije čitao samo kuharske recepte i uvode u *političke kuhinje*, nego je Kafku ne samo pročitao nego i svakodnevno proživljavao i preživljavao i to prema djelu o kome pišem činio utaman.

Ljubav prema mudrim knjigama, ali i kuhinji, te njenim javnim vrlinama i tajnim porocima povela ga je i do čuvene *De re coquinaria* Rimljanina Gaviusa Apiciusa čiji su se naputci za kuhanje u raznim prijepisima sačuvali do danas i tako su dostupni ne samo onima koji uživaju u vrlinama klasične grčke i rimske književnosti, već i onima koji su vjerovali da se putem pisane riječi kroz vrijeme i prostor mogu prenositi misli filozofa, svjedočanstva povjesničara i emocije iskazane u klasičnim formama i metrima, ali ne samo one nego i svekolika duhovna i materijalna iskustva i spoznaje. Među djela takve naravi pripada i spomenuti priručnik za kuhanje koji je Barbieri kao vrsni kuhač proštio da bi vidio kakve su to delicije spravljali rimski kuhari i što se to serviralo na lukulskim gozbama, odnosno da li je sve ono što je u Petronijevoj Trimalhionovoj gozbi opisano, doista bilo moguće.

Znajući usput i legendu da se dotični Gavius Apicius otrovao od straha da više neće moći živjeti dalje na isto tako velikoj nozi, spravio si je božansko jelo koje ga je omamilo i odnijelo na valovima ugode u smrt. Nije popio čašicu kukute, kao što je to učinio Sokrat, nego si je dao spraviti *medenog pržoprasca s mlincima* iliti *porcellum tractomelium* na poseban način, ali ne zapisavši recepturu.

Umjetnik u jelu

Knjiga koja je pred nama dvostruki je epitaf. Epitaf hrani dostojnoj štovanja, i epitaf ljudskoj individualnosti. Prvi je sročen u vrijene dominacije *brze hrane* koja navješćuje kometsko približavanje sudnjeg dana, a drugi posljednjim trzajima privatnosti u ovo doba koje razgolićuje svaku privatnost.

Pred nama je dnevnik gubitka slobode i jedna osobna agenda kako se stječe odvažnost da se brani pravo na sebe, a to znači i na vrline i na poroke, koje uostalom nikada ne određujemo mi nego uvijek drugi. *Epitaf carskog gurmana* je spomen-slovo naoko simbolično, naoko u alegorijskom slogu sročeno, jer kako se o slobodi može na različite načine pisati, očito se i sloboda može živjeti drukčije no što se to obično misli, preporuča i, na kraju, dozvoljava...

Zato Barbieri mijenja perspektivu. Njegovu junaku ne oduzimlju pravo da jede, njemu osporavaju da se hrani bolje i drukčije. Spoj nadahnuća je neobičan. Rimski jelostrasnik, nešto pučkiji, ali i rafiniraniji Lukul, danas nama znan tek po apokrifnim kuharskim receptima, uzor je Barbijerijevu književnom junaku. On ne jede da živi, nisam siguran da je njegova prava deviza *živim da bih jeo*; čini mi se da ga najpotpunije određuje stav *živim da bih si spravljao jela* koja su dobra ne samo zbog toga što su ukusna, nego i zato jer je različita od hrane koju vare drugi.

Isprva pod paskom, biva uskoro osuđen na konzumiranje orvelovske, od države programirane i u konzerve sortirane hrane ali presuda je zapravo izrečena na smrt. Barbijerijev junak ne želi biti Kafkin umjetnik u gladovanju i on se odlučuje za smrt kakvu si je *priuštio* njegov daleki uzor Apicije: priprema si predivno jelo kojim će se otrovati. I dok Kafka ostvaruje egzistencijalnu tjeskobu tako da u krivici njegova junaka ništa nije izvjesno, Barbijeriju je odmah jasno da nije žrtva pohlepe, nego zapravo rafinmana i urođene potrebe da živi, odnosno da se hrani na svoj vlastiti način. Odluka je neopoziva i on si sprema epitaf u tanjuru, sročen u slogu Apicijevih recepata.

Zavrtimo: svatko može biti kuhar svoje sreće, a da ta sreća ne mora biti lažna, pobrinuo se i ovaj put autor. Naime, Veljko Barbieri je uz predstavljanje knjige pripravio u restoranu DHK osam Apicijevih specijaliteta, pa i onaj koji je rimskog hedonista i skeptika odveo u smrt, doduše izostavivši ovom prigodom neke od kobnih sastojaka. Ako se osamdesetih godina još na kranjčevićevsko-kafkijanski način sanjalo o slobodi, u doba ove naše krize u kojoj su mnogi prekoračili prag bijede, možda je perverzno sanjati na apicijevski način, ali u snove ne treba miješati prste. Z

Svatko može biti kuhar svoje sreće

najave

travanj 1'''

Dina Puhovski/Agata Juniku

Filharmonija, Lisinski

Na programu tradicionalnoga uskrsnog koncerta Zagrebačke filharmonije ove je godine *Stabat mater* Giacoma Rossinija za orkestar zbor i soliste. Filharmonijom, Akademskim zborom *Ivan Goran Kovačić* i domaćim solistima Tamarom Felbinger, Nedom Martić i Zrinkom Sočom te njemačkim gostom Marcelom Roscom prvoga travnja iz poznatih razloga neće ravnati najavljeni Alexandar Rahbari, već slovački dirigent Robert Stankovsky. Uskrsnu stanku koja slijedi prekinut će glasovirski duo Martha Argerich-Alexandre Rabinovitch, koji će u Lisinskom na koncertu iz ciklusa *Svijet glazbe* 6. travnja svirati Messiaena, Schumanna i Mozarta. Koncertna agencija *Aplauz* 7. travnja u Lisinski dovodi Akademsku kapelu Mihail Ivanovič Glinka iz Sankt Petersburga, koja će pod ravnanjem Vladislava Černušenka izvoditi liturgijsku glazbu ruskih skladatelja te *Hrvatsku misu* Borisa Papandopula. *Lisinski subotom* 10. travnja ugošćuje sestre Güher i Süher Pekinel, još jedan glasovirski duo, koji će izvesti istu Mozartovu sonatu (KV 448 za dva klavira) kao i duo Argerich-Rabinovitch četiri dana prije, te Saint-Saënsa, Lutoslawskog, Johanna Christiana Bacha, Debussya, Granadosa i Infantea. Istoga dana, 1o. travnja u Preporodnoj dvorani Narodnog doma u Opatičkoj ulici nastupa Trio Orlando (Vladimir Krpan, Tonko Ninić, Andrej Petrač) izvodeći Matza, Beethovena i Fanny Hensel-Mendelssohn.

Alma Mahler

Gospođa Ivica Boban u Teatru ITD upravo dovršava predstavu *Ljubavi Alme Mahler* koju režira prema istoimenoj drami Maje Gregl. Zbog činjenica da je bila supruga ili ljubavnica desetaka slavnih muškaraca, kao što su primjerice Gustav Mahler, Oscar Kokoschka ili Gustav Klimt, Alma Mahler slovi za »žderačicu muškaraca iz doba secesije«. Suprotno ovoj populističkoj sintagmi, Maja Gregl je, međutim, u svojoj drami prikazuje kao ženu čiji život bitno određuje nerazmjer između vremena u kojemu je živjela i njezine individualne (pa tako i umjetničke) potrebe koje u Beču toga doba, kao žena, nije mogla realizirati. Najznačajnija redateljska intervencije Ivice Boban sastoji se u tome što je dramu pokušala dokumentirati, to jest obogatiti ju autentičnim materijalom. Alminu mamu i kćer igra Ivana Boban, a uloge brojnim muškaraca u Alminom životu podijelili su Božidar Boban i Mladen Vulić. Sama Alma Mahler je, naravno, Alma Prica. Svečana praizvedba zakazana je za 13. travnja.

Mejerhold

Atraktivna kazališna sezona u Cankarjevu domu nastavlja se gostovanjem *Centra Mejerhold* iz Moskve. Od 13. do 16. travnja umjetnički direktor *Centra* Valerij Fokin u jednoj će ljubljanskoj industrijskoj sali prikazati svoju predstavu *Preozbrazba*. Kafka mu je, tvrdi, poslužio samo kao ishodište. Njegove predstave, kažu oni koji su ih gledali, odlikuju se sjajnim umjetničkim razmišljanjima i istančanom psihološkom analizom. On sam pak, tvrdi sljedeće: »Kazalište djeluje najsilovitije kada nestvarno postaje stvarno.« Z

Domjenak

Stvar koncepta

Tikva se pretvara u bundevu, čorba u ujušak. Što ćemo s rajnglom?

Rene Bakalović

U jednoj od redakcija u kojoj danas novinari slobodni strijelci vode tešku i sve manje izglednu bitku za honorare, lektorica je prekrižila tikvu i upisala na njezino mjesto bundevu. Kakva je prednost bundeve u odnosu na tikvu lektorica je, i sama pomalo sluđena u pokušaju da svlada suvremeni hrvatski književni jezik, objasnila zbunjenom novinaru. Tikva je srbizam, bundeva nije. Obzirni novinar nije ušao u raspravu s lektoricom, lektorima je dosta njihove muke, ne treba im nadolijevati. Osim toga, lektorica je bila spremna na svakovrsne kompromise: tikvica je prošla do tiska tamo gdje tikva nije. Tikvicu nitko nije prepravio u bundevicu, pa ni bućicu. Srbizam ne prolazi, malome se srbizmu može progledati kroz prste, dade se zaključiti. Što bi bilo s augmentativom koji se tvori od tikve, glasi tikvanja, a zagorskog je podrijetla? Danas bi čovjek trebao znati s kim tikve sadi. S tikvom i tikvicom i nije neki problem, tu je još buća, pa i cukini ili zuchini je na pomoći. Talijanština danas nije suspektna, osim ako Istra nije u kontekstu. Turcizmi, s druge strane, bodu oči jer su višestruko nepodobni: vjeroispovjesno i zemljopisno, dolaze preko Srbije. Uzalud je prvi turski veleposlanik u neovisnoj Hrvatskoj, pjesnik slikar i kuhar-hobist ponosno isticao kako se danas »na ovim prostorima« rabi oko sedam tisuća turskih riječi, od kojih je, doduše, znatan broj starijeg, perzijskog prapodrijetla. Čorba nema danas u Hrvatskoj nikakve šanse, pretače se u poćudni ujušak. Jogurt se uspio provući, pritajio se i ne odaje na prvi pogled svoje tursko podrijetlo.

Od tikve i izvedenica samo bi cjepidlaka dizao prašinu, ne pojavljuju se uostalom tako često u receptima, osim u sezoni. S nekim drugim prehrambenim riječima veće su teškoće. Kako nazvati metalnu posudu kružnog tlocrta čija je visina manja od promjera, ukratko rajnglu, teču, šerpu? Pojavljuje se gotovo u svakome receptu, to je upravo glavna posuda u kućanstvu pa ipak nema primjereno, općepoznato i prihvatljivo književno ime. Nekoliko arhaizama zadovoljilo bi možda samo hiperreducirane, takvima ne obilujemo.

Bogatstvo hrvatskog jezika neravnomjereno je razmazano po svijetu pojavnosti. Na mjestima se sinonimi guraju bez potrebe, a nijansiranja su upravo nevjerojatna. Domoljubni je naš pjesnik u kavani s ponosom ustanovio kako u Shakespeareovoj domovini ne znaju prevesti hrvatski glagol prduckati, dok su ogromne razlike između prdeža i prdca Englezima nepojmljive. Novinar koji uređuje tjednu rubriku recepata rado bi svu tu analnu raskoš promijenio za jednu književnu rajnglu. Upotrijebite lonac gdje možete, sugeriraju praktičnije nastrojeni lektori. Lonac se tako gura i gdje mu je mjesto i gdje nije, negdje stvara potpunu pomutnju, osobito tamo gdje jelo treba lagano pirjati uz miješanje — da ne zagori. Tu je lonac nepregledan i na svaki način nepraktičan. Napišite onda jednostavno posuda, zaključio je lektor. Izlaz je u općenitosti i neodređenosti.

Kuhinja je, međutim, iznenađujuće izravno ovisna o konceptualnim, pa čak i naizgled apstraktnim postavkama, o jasnim filozofskim principima i metafizičkim počelima. Francuska je kuhinja stekla svoj nevjerojatan svjetski prestiž zahvaljujući naizgled nebitnoj okolnosti, kao što je to mlađim novinarima volio tumačiti pokojni urednik i gastronom Ivo Lajtman. Talijanski su kuhari svoje superiorno kuharsko umijeće stoljećima širili po evropskim dvorovima, uključujući i francuski. No, francuski su kuhari imali jednu, za to vrijeme neobičnu navadu. Zapisivali su sve što bi čuli, gdje god bi čuli. Ruski koncept hladne zakuske pretvorio se njihovom zaslugom u francusku salatu, što nije usamljeni primjer perfidnog gastronomskog imperijalizma. Talijanska je kuhinja tek nedavno počela vraćati svoj zasluženi status i samosvijest rodonačelnice suvremene evropske visoke kuhinje. Apstraktna ljubav prema čistoj formi tu je umnogome bila na pomoći. U svom glasovitom eseju o tjestenini, alternativni je filmaš i filozof Kubelka, prije četvrt stoljeća upozorio na značaj talijanskog nagnuća prema precizno i ujednačeno oblikovanoj tjestenini. Što je opeka u graditeljstvu, to su fusilli, farfalle, orecchiette, garganellià, i tako dalje, u kuhinji. Iz bezličnog svijeta kaša elegantno uobličene paste uzdigle su evropsku kuhinju do novog poimanja kulinarstva, a zapadno kulinarstvo u globalni model prestižne gastronomije.

S velikim zakašnjenjem, ali sasvim zasluženo, Talijani posljednjih godina ponovno zauzimaju mjesto koje im povijesno pripada. U svijetu visoke gastronomije francuska kuhinja ustupa prostor koji je prigrabila na račun talijanskih kuharskih principa. Osjećaj za izvornu vrijednost namirnice i njen logični put do tanjura, taj veliki talijanski dar, vrednuje se opet globalno, prema stvarnim zaslugama. Kuhari svih nacija zaklinju se uglas: *Al dente*! Šteta što naše društvo nema snage da svijetu pokaže visoke dosege dalmatinskog gastronomskog minimalizma. U današnjim okvirima on se brka s nemaštovitošću i neimaštinom. Stvar koncepta.

---

prozo

Fotosafari

Boris Beck

Vraćao sam se s fronta u praznom autobusu i razmišljao o dva razgovora koji me očekuju — sa ženom i sa SIS-om. I bio potpuno miran. A nekad me užasavala rubrika *Sudjelovanje u ratu* u vojnoj knjižici. Imao sam predodžbu Prvog svjetskog rata, poplavljene rovove, bodljikavu žicu i hrpe mrtvaca. Činilo mi se da je na takvu mjestu nemoguće preživjeti duže od nekoliko minuta. Sada sam na frontu već četvrtu godinu i sve je tiho i mirno. Onamo odlazim gradskim autobusom svakog četvrtog dana. Prvo prolazim uz minirane kuće, potom uz srušene, a na kraju zapuštenih polja stoji rampa. Do tada već izađu skoro svi putnici. Poslije rampe slijedi još spaljenih kuća i zadnja stanica. Odatle prolazim kroz šumu na kraju koje je bunker. Izgleda kao garaža i ima veću rupu za vrata i manju za prozor. Unutra su dva kreveta od dasaka položenih na cigle. Ispred bunkera bodljikava je žica, rovovi i razapeta cerada koja nas zaklanja od neželjenih pogleda. Oko osamsto metara preko polja srpska je zemunica. Rijetko ih vidimo, a i sami im se ne pokazujemo. I oni imaju, kao i mi, mitraljez na postolju i moglo bi im se posrećiti. Minirani brisani prostor između nas i njih zovemo *duty free* zona. Kilometar lijevo i kilometar desno nalaze se sljedeća naša dva bunkera. Nisu bliže zato što to nije potrebno — i linija fronta je minirana. Stoga nigdje nema ni žive duše. I to mjesecima.

Šest nas je, a podijeljeni smo u dvije smjene koje traju tri dana. U mojoj su Petrinec i Miha. U drugoj su Blažina, Branko i Ševina. Svi smo iz istog sela. Iako je udaljeno samo nekoliko kilometara, i vidimo mu krovove, nismo u njemu bili već četiri godine. Nalazi se iza *duty free* zone i iza one zemunice preko puta.

— Meterni, pogledaj. Najbogatiji si čovjek u selu — smijao mi se Blažina. Druge je fotografije davao Petrincu i Mihi. Blažina je preksinoć prošao *duty free* zonu i poslikao naše selo. Čuo sam već za takve fotosafarije i da ljudi poslije prodaju fotografije kuća, ali ovo je prvi put da vidim osobno čovjeka koji je prošao *duty free* zonu i vratio se živ.

Ruke su mi se tresle. Jedino je moja kuća neoštećena u cijelom selu. Blažina je ostao bez krova još devedeset prve, u kući mu je već naraslo drvo. Ševina ima rupu od tenkovske granate, Mihina je kuća minirana na početku rata i izgleda kao sendvič, a Petrinčevu i Brankovu zapalili su nedavno. Ali moja je kao nova.

— Meterni, priznaj da si njihov — smijao mi se Blažina i penjao se uzbrdo u šumu.

— Da, zato ovdje sjedim već četvrtu godinu.

— Ne znam ja. Vidjet ćemo što SIS misli o tome.

Kad god dođem na front, prve noći ne mogu spavati pa se dogovorim za stražu. Tako sam i sad sjedio ispred bunkera i gledao Krajinu u mraku. Otkad je počeo rat u Bosni ostali su bez struje i nije se moglo vidjeti ni jedno jedino svjetlo. Jedino svjetlo dolazilo je iza mojih leđa i to svjetlo grada u kojem smo žena, Maja i ja prognanici već četiri godine. I u *duty free* zoni jedno je svjetlo, baza danskog bataljuna UN-a.

Zurio sam u fotografiju cijeli idući dan. Svi smo bili neopisivo nervozni. Petrinec je popodne ispalio čitav rafal. Rekao je da mu se učinilo da je vidio nekoga kraj zemunice, ali svi smo znali da nije. Miha ga je proganjao cijelu večer, jer će njemu komanda sjesti na vrat zbog toga. Ali i Miha je znao da je to zbog glupog Blažine i njegovih fotografija. Petrinčeva je kuća očito nedavno zapaljena i jasno mi je bilo zašto je bijesan. Ali što je meni?

Iduće noći opet nisam mogao spavati. Sjedio sam s Petrincem ispred bunkera i gledao u ono dansko svjetlo.

— Tebi je, zapravo, gore nego meni — rekao mi je Petrinec. — Kako to misliš?

— Ja bih poludio da mi Srbin stanuje u kući.

Cijeli treći dan zurio sam u fotografiju i mislio na Blažinu. Koji ga je vrag tjerao da ide preko? Već sam sve bio zaboravio. A sada gledam tu nesretnu fotografiju i vidim: stepenice na kojima sam sjedio sa svojom ženom, vrata garaže koja sam postavio s Blažinom, trava koju sam kupio od Mihe baš na proljeće devedeset prve, ljuljačka na kojoj se Maja ljuljala. I vidim svinje koje nikad nismo držali, ladu bosanske registracije, nekog crnog psa koji nije onaj što smo ga ostavili. Vidim tuđu odjeću koja se suši, vidim crijep na krovu koji se pomaknuo i treba ga vratiti na mjesto — i samo ponavljam u mislima: u kurac, u kurac, u kurac.

I cijelu večer mislim na kuću, ulazim na vrata, skidam jaknu u hodniku, penjem se na kat, dršlom metle spuštam ljestve za tavan, penjem se i pružam ruku iza dimnjaka...

I ustajem iz rova, provlačim se ispod žice i radim ono što sam zapravo sve ove godine jedino i htio. Miha je pišao dvadeset metara dalje i dok me je primijetio, bilo je već kasno.

— Kamo ćeš, budalo?

— Idem doma — odgovorio sam mu s deset kila trotila u rancu i ključem od ulaznih vrata u gornjem lijevom džepu. Čitav sam ga rat nosio, iako nisam mislio da će mi ikad trebati. Dapače, uvijek mi je bilo smiješno kad bih se sjetio kako sam zaključao kuću u trenutku dok su tenkovi već ulazili na drugi kraj sela. I sad sam se tome smijao ulazeći u *duty free* zonu. Krenuo sam nadesno uz nekoliko spaljenih kuća odakle mi je baka, preskočio sam potočić Jarek i prešao Plavište. Ne znam što su mislili Danci, ali ja sam se osjećao kao u snu. Čini mi se da sam u sekundi došao do Sigećice, rudine uz selo. Ondje je stajala nagorena Petrinčeva kuća, a slavuj se čuo iz istog drva u njegovu vrtu kao i prije četiri godine. Ušao sam u naš kukuruz i došao iza kuće, stao, i samo gledao u nju. I nisam mislio ni na mjesečinu zbog koje se vidjelo kao po danu, ni na psa, ni na dimnjak, ni na Mihu kako grize nokte s Petrincem i zaklinje se da će me osobno ubiti, ako se slučajno vratim. Mislio sam najobičnije misli: kako se penjem stepenicama, otključavam vrata, ostavljam jaknu, perem ruke, sjedam za stol u kuhinji, večeram sa ženom, ispravljam Maji zadaću, a onda sjedam pred televizor ili pričam sa ženom prije spavanja...

Vrata su se otvorila i van je izašao širok muškarac u vojnoj jakni.

— Znam da si tu. Znam da dolazite i obilazite. Vjeruj mi da bi i meni bilo ljepše u mojoj kući.

Jebi ga sad. Ogledavao sam se na sve strane da me ne ulove. Kukuruz je šuškao i moglo mi se desetero ljudi prišuljati, nikoga ne bih čuo. Koja sam ja budala, pomislio sam.

— Nepodnošljivo nam je biti u tuđoj kući. Osjećamo se kao lopovi. Zato sam ti stavio u ovu kesu ono što sam našao iza odžaka.

Odžaka...? U kurac, u kurac, u kurac. Gledao sam na sve strane kao lud.

Zavitlao je bijelu vrećicu prema meni. U njoj je bilo nešto teško, jer me preletjela i pala desetak metara iza mene. Ja sam se bacio na zemlju, a čovjek se vratio u kuću. Kad ni do deset nije ništa eksplodiralo, otpuzao sam do vrećice. Unutra je bio ženin nakit i nešto njemačkih maraka — sve što smo žena i ja posjedovali, a prije četiri godine, u panici, nismo se sjetili ponijeti.

Vratio sam se istim putem. Sami kreteni, rekao je Miha i otišao spavati. Moj noćni izlet, kao i Blažinin fotosafari, neće ući u Mihino službeno izvješće. O tome će se, međutim, pričati, pa će, vjerojatno za mjesec dana, naići netko iz SIS-a ili komande vidjeti u kakvu je stanju prva linija obrane.

Ujutro sam Blažini pokazao vrećicu i rekao:

— Ovo je ulov, a fotosafari je za pičkice.

I to je bio kraj Blažinine slave.

Što me najmanje brinulo. Autobus je jurio prema gradu, ljudi su ga malo-pomalo punili i film se vrtio unazad. Srušene kuće postajale su čitave, a prazna polja obrađena. Za to sam vrijeme smišljao dvije različite priče, jednu za ženu, drugu za SIS. Za SIS se nisam brinuo, ali žena će se ljutiti zato što sam mogao poginuti bez veze. A ne mogu joj drugačije objasniti otkud mi novac. Zato mi je najjednostavnije poslušati Mihin savjet — iz priče za nju izbaciti Srbina, a iz priče za SIS i Srbina i novac.

A iz priče za sebe izbacit ću miniranje kuće. Ja je nemam srca srušiti, a ni Srbin nije tip koji bi je minirao. Pa ipak, ne predviđam joj neku budućnost. Srušit će je već netko od naših, mojih ili njegovih.

ukratko

Časopisi

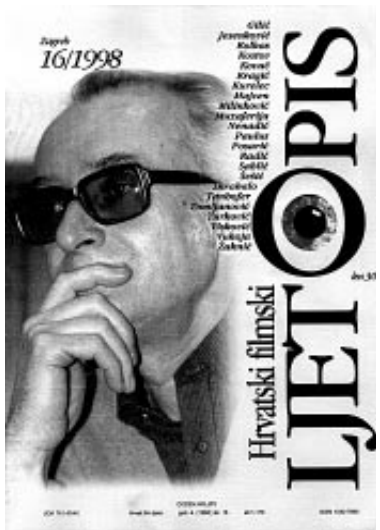

Hrvatski filmski ljetopis, br. 16/1998, HDFK /Hrvatska kinoteka/ HFS

Nikola Gledić

Novi broj *Hrvatskog filmskog ljetopisa* donosi iznimno zanimljiv blok posvećen nedavno preminulom redatelju, snimatelju i profesoru Nikoli Tanhoferu. Uz Škrabalov vrlo primjeren biografski tekst možemo pročitati sjajan posljednji Tanhoferov napis, *Knjiga snimanja iz 1945. ili kako sam prvi put omirisao barut*, te do sada neobjavljeu uputu za snimanje u ratnim uvjetima, *Profesija-ratni snimatelj*, potresan dokument ne tako davnog vremena. Ovaj vrijedan časopis planski prati kulturnu politiku u Hrvatskoj, pa Hrvoje Turković obrađuje problem nacionalne pripadnosti filma, potaknut slučajem Grlićeva *U raljama života*.

Diana Nenadić piše o 30. reviji hrvatskoga filmskog stvaralaštva, a Sanja Muzaferija o funkcijama *campa* u slučajevima filmova *Plan 9 iz svemira* Eda Wooda i *Ed Wood* Tima Burtona. U podtekstu te studije, poglavlja Mizaferijina magisterija, nalazi se temeljna teza o demokratskim potencijalima *campa*, sredstva ukidanja dominantnih (a k tome i lažnih) društvenih vrijednosti. Pišući o hrvatskim filmskim premijerama Damir Radić se (opet) nije ustručavao ići protiv dominantne struje u hrvatskoj kritici, dok Rada Šešić piše o Danima hrvatskoga filma u Rotterdamu.

U bloku studija i istraživanja osobito su zanimljivi napis Bruna Kragića o likovima i idejama u filmu *Lawrence od Arabije* Davida Leena te studija Silvestara Kolbasa *Neograničena moć usmjerenog svjetla*, dok su ostale teme ekranizacija Gjalskijeva *Notturna*, filmska glazba Ivana Brkanovića, hrvatskog-bugarske filmske veze, te tehnologija rasvjete, a ne treba zaboraviti ni četvrti dio Majcenove opsežne studije *Hrvatski obrazovni film*. I u ovom broju Majcen ispisuje kroniku filmskih zbivanja, a Igor Tomljanović uređuje blok recenzija kino repertoara i video izdanja.

***Moveast*, br. 4, 1997-1998. (Mađarski filmski institut, filmski mjesečnik *Kino*, Sofia, Narodni filmski arhiv, Prag, Slovački filmski insitut, Hrvatska kinoteka...)**

Nikica Gilić

Povremena međunarodna publikacija *Moveast* od svoga je četvrtog broja dijelom i hrvatski proizvod, a kako njezini izvođači i suradnici govore različite jezike, nije čudno da je engleski izabran kao posredni. Tekst Hrvoja Turkovića o metakomunikacijskim funkcijama stilskih odstupanja nalazi se na prvom mjestu, a u stopu ga prati napis Tadeusza Miczke o poljskim filmovima nastalim pod raznim ideološkim pritiscima (1945-1995). Većina se priloga zapravo bavi kinematografijama s područja na kojemu je ne tako davno carevao komunizam, pa Mađar Erzsi Báthory piše o zabranjenim i propisanim filmovima u Rumunjskoj, Irina Zubavina o biblijskim i mitološkim strukturama u ukrajinskoj kinematografiji, a Zdenko Vrdlovec o *Plesu na kiši* Boštjana Hladnika. Zanimljiv je i blok o filmu *Lepa sela lepo gore* Srđana Dragojevića, a kad smo već kod tekstova poteklih iz susjedne nam treće Jugoslavije, valja pripomenuti kako Dinko Tucaković u članku o vezama Jugoslavije i svijeta, doduše, ne dosiže maksimum negiranja nesrpskih nacionalnih kultura, ali neupućenu čitatelju stvara priličnu zbrku oko toga što je srpski, a što jugoslavenski film. Prisvajanje kompletne baštine prijašnjih Jugoslavija sasvim je na tom tragu.

Izrečena zamjerka nikog ne bi trebala spriječiti u pokušaju nabavke časopisa *Moveast* (u ovoj rečenici naglasak je na riječi *pokušaj*), a ostale su mu teme *Tako samo došao* Miklósa Jancsóa, mađarski sineasti u Brazilu, *Face off* Johna Wooa (tom se vjerojatno niste nadali), te efemernot filmskih festivala.

***Bulletin*, Hrvatski filmski savez, broj 24, godina VI., zima 1998.**

Nikica Gilić

Riječ *bulletin* asocira na neugledne fotokopirane stranice zanimljive samo najužem krugu kojemu je namijenjen, no ovaj je *Bulletin* ispao iz sasvim drugoga filma. Za hrvatski filmski savez, krovnu udrugu naših neprofesijskih filmaša (koje smo prije zvali amaterima baš kao što su u SAD-u Afričke Amerikance prije zvali Crncima), ovu tiskovinu uređuje filmski povjesničar Vjekoslav Majcen, a u uređivanju i pisanju sudjeluje i elita naše filmologije, i filmske publicistike. Blok o 30. Reviji hrvatskoga filmskog i videostvaralaštva ispisuju tako Ante Peterlić i Petar Krelja, dok Dario Marković piše o 3. Festivalu novoga filma i videa. U ovom broju možemo naći i prvi dio male povijesti hrvatskoga eksperimentalnog filma iz pera Hrvoja Turkovića, Majcen je sastavio kronologiju zbivanja u tome rodu, a klasični autor Mihovil Pensini daje osobno viđenje iste teme.

Ivan Paić nas obavješćuje o paketu britanskog ženskog filma, mladi (a već renomirani) autor Danijel Šuljić piše o 22. Internacionalnom festivalu animiranog filma održanu u Espihnu (Portugal), a Duško Popović o životu Zene Kalogjere, poznate organizatorice dječjega filmskog stvaralaštva... Zanimljivih napisa u ovoj nevelikoj tiskovini ima još, no već je iz pobrojanih tema jasno kako je riječ o časopisu zanimljivu i široj filmoljubnoj publici.

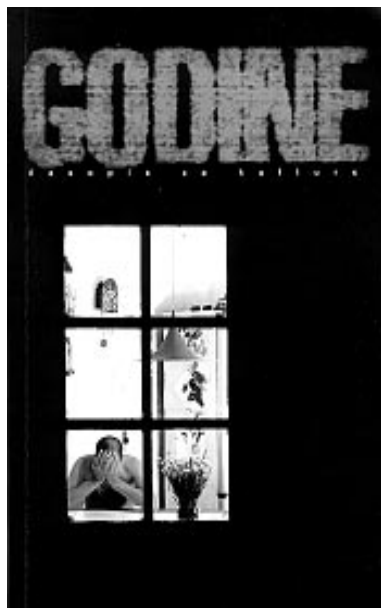

***Godine*, časopis za kulturu, broj 15/16, Sveučilište u Zagrebu, Studentski centar u Zagrebu, Zagreb, 1998.**

Dragan Koruga

Nakon duže stanke je nastavljen projekt časopisa *Godine*. Novi broj, ispod kojeg se potpisalo novo uredništvo, odjeven je u pristojno i moderno grafičko ruho i pod geslom »Osjećate li strah godina?« upustio se u avanturu reanimacije studentskoga, ponajprije kulturnog života. No, rezultat je, nažalost, tek osrednja tiskovina za koju je teško vjerovati da bi mogla ispuniti očekivanja populacije kojoj se obraća.

Unatoč lošem općem dojmu vrijedi istaknuti nekoliko priloga. Prije svih tu je interesantan esej Gordana Ravančića *Prostitucija u srednjovjekovnom Dubrovniku*. Iako su spoznaje do kojih autor dolazi uglavnom općenite naravi, lijepo je znati da su i naši vrli stari muževi u predahu između mnogobrojnih općekorisnih i divljenja vrijednih aktivnosti znali iskoristiti i koji trenutak dokolice ne bi li svoj teško stečeni kapital (onaj dio koji im je ostao nakon što platiše namet tuđinu) uložili u razvratnije i manje svete svrhe. Među boljim tekstovima svakako su prijevodi proze Irvinea Welsha i Evguenie Anichtchenko koje preporučamo sladokuscima. Manje izbirljivi bi se mogli zaletiti grlom u jagode i upustiti se u poduhvat iščitavanja proze nekolicine hrvatskih autora, većinom početnika, no trud se neće isplatiti. Međutim, i to bi bilo bolje od čitanja eseja pod primamljivim naslovom *Tramvaji su odlazili u svojoj profinjenosti* koji se bavi pitanjem smisla u suvremenoj hrvatskoj poeziji. Autorice Danijela Šavrljuga i Dea Vidović smatraju da je rečena poezija besmislena, ali argumentacija je teze najblaže rečeno štura, ne znamo ni što ulazi u korpus te poezije ni što bi trebao biti njezin smisao kao takve, a ponajmanje kako su naše kritičarke (primjeri bi pomogli) došle do tog zaključka. Uz to primjećuje se i određena rezerviranost prema našem vremenu (»dehumaniziranost«, »kriza suvremene civilizacije« i slične fraze) u kojem se nalaze uzroci za sadašnje, tragično stanje. Baš! Na kraju i ono najmanje bitno, temat broja posvećen problemima Studentskog centra. Riječ je o raznorodnim tekstovima koje se bave najrazličitim aspektima toga problema, ali uglavnom ne donose ništa novo osim iskustava iz drugih zemalja. A i bez njih smo znali da je sveučilišni život negdje drugdje.

najave

travanj 1'''

Sabina Sabolović/Agata Juniku

Soros tribine

Krajem ožujka Institut Otvoreno društvo Hrvatska krenuo je s novim ciklusom tribina četvrtkom na temu domaćega umjetničkog video filma, to jest njegovih reprezentativnih autora. Do sada je Hrvoje Turković predstavio Bredu Beban i Gorana Trbuljaka. 8. travnja na redu je Ladislav Galeta, a tjedan dana kasnije Simon Bogojević. Cijeli ciklus pripremljen je u suradnji s Hrvatskim filmskim savezom.

Tribine — ostalo

Hrvatska udruga društveno humanističkih znanosti za 7. travnja priprema predavanje-prezentaciju *Europske studije*. Riječ je o postdiplomskim studijima što se otvaraju na Fakultetu političkih znanosti. Adresa: Novinarski dom. Početak: 19 sati.

10. travnja, u svojim prostorijama na Iblerovom trgu, SDP organizira jednu posve aktualno tematiziranu raspravu. Govorit će se o sveučilištima i znanosti u Hrvatskoj.

Izložba

Polovicom travnja u Umjetničkom paviljonu spremaju retrospektivnu izložbu slikarice Nevenke Tomašević Đorđević. Dvadesetih se godina školovala u Zagrebu kod Ljube Babića, a zatim je u Berlinu, Italiji i Francuskoj. U prvoj fazi je slikala pejzaže i mrtve prirode, a zatim se počela zanimati arhitektonskim motivima iz Dalmacije. Nakon Drugoga svjetskog rata zanimala se motivom jedrenjaka. U njezinu slikarstvu ima ekspresionističkih naznaka, a ostala je vjerna uravnoteženoj figuralici.

Male promjene

Male promjene — tema su četvrtog međunarodnog urbanističkog seminara *Okviri metropole* koji će se održavati od 7. do 10. travnja u ZKM-u. Zadaća radionica koje će pohađati studenti i mladi arhitekti jest da *istraže mogućnosti i predlože projekte preobrazbe anonimnih prostora u mjesta važna za lokalnu zajednicu, ali i grad u cjelini.* Mentori radionica ove će godine biti stručnjaci različitih disciplina pa će se tu, osim arhitekata, naći primjerice Boris Ljubičić, Dalibor Martinis i Rene Medvešek. Voditelj radionica je, kao i svake godine, Vedran Mimica s Berlach instituta u Amsterdamu. Radovi sudionika će biti predstavljeni putem izložbe, multimedijskih prezentacija i razgovora koje će pak poticati gosti-kritičari Darko Fritz, Bojan Radonić, Goran Rako, Hrvoje Njirić, Saša Randić i Andrew Yeomen. Kao gosti-predavači pozvani su: arhitekt Elia Zenghelis (Bruxelles), umjetnik koji djeluje u javnom prostoru Douglas Adams (New York/Boston) te konceptualni umjetnici Braco Dimitrijević (Pariz) i Silvia Kolbowski (New York).

Tema *Male promjene* zamišljena je kao sustav intervencija na 58 lokacija u svim dijelovima grada i rukovodi se načelima *malog budžeta i maksimalnog učinka*. Ugodno je da ćemo u arhitekturi napokon pričati o nečem pozitivnom. S obzirom na to kako stvari izgledaju na većini *velikih* tj. *viših* razina, možda i nije zgorega da se napokon krene i napravi nešto. Pa makar *to nešto* bilo *malo*.

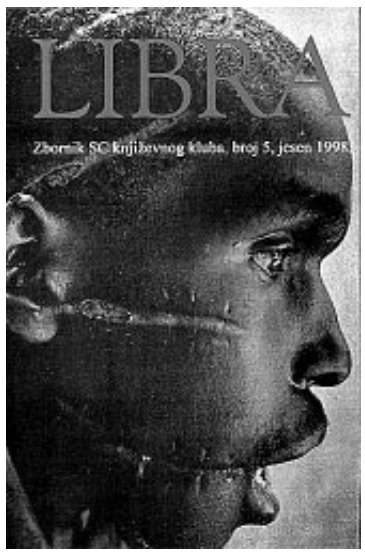

***Libra*, Zbornik SC književnog kluba, broj 5, jesen 1998, Sveučilište u Zagrebu, Studentski centar u Zagrebu, Zagreb**

Dragan Koruga

Zbornik *Libra* u kompletno promijenjenoj uredničkoj postavi nastavlja tradiciju donošenja uglavnom praktičnih uradaka najmlađeg naraštaja hrvatske književnosti. U bloku *Simulator* poeziju objavljuju Saša Najrajter, Lana Derkač, Vojin Pašić i Sanjin Sorel. Potonji nam predstavlja izvadak iz svojih *Apokalipsi* u kojoj se na sebi svojstven kvazieruditivan način poigrava s preokupacijama postmodernog uma i, ponajviše, s dobro poznatim Klaićevim rječnikom, ali sve to skupa ostavlja dobar, reklo bi se, iznenađujuće dobar dojam, posebno usporedi li se s poezijom ostalih spomenutih autora. U istom bloku prozu objavljuju Andrea Pisac, Tomislav Prgomet i opet Vojin Pašić.

Blok *Osječke književne devedesete* donosi radove Nenada Rizvanovića, Jelene Gordane Zloić, Romea Mihaljevića i Marijane Radmilović koji, kako kaže priređivač Igor Gajin, »pored kava, razgovaranja i ostalih sadržaja svakodnevice dijele i književnu perspektivu.« Taj kratak pregled poslužit će između ostalog tome da metropolu podsjeti da se i u provinciji piše zanimljiva književnost.

U *Portretu umjetnika* u kasnoj mladosti predstavljaju se Krešimir Pintarić, Tarik Kulenović i Dalibor Šimpraga iako za ovog posljednjeg to tek treba utvrditi. Naime, taj autor koji već godinama slovi kao ovlašteni predstavnik izvjesnog Andreja Puplina (poznatog po sada već famoznoj *Kavici*) odlučio je napraviti »intervju« s tim svojim najpoznatijim klijentom. Rezultat je košmar, nered, ali i sjajan komadić proze koji virtuozno balansira na rubu fikcionalnosti, a Šimpragin se alter ego pojavljuje kao ličnost koja zaslužuje romanesknu elaboraciju.

To je uglavnom (uz zanimljivu kritiku Pynchonove *Dražbe predmeta 49* koju potpisuje Sven Cvek) sve što vrijedi zabilježiti o ovom broju *Libre*. No i to je dovoljno za dobar dojam. Juniorska reprezentacija najavljuje da će se i u sljedećem tisućljeću pisati dobra književnost.

euro zarez

Srđan Rahelić, Sabina Sabolović, Gioia-Ana Ulrich

Francuska

Meteorska zvijezda

Deseti festival *Teatar u kinu* posvećen je trima autorima, Jeanu Genetu, Bernard-Marie Koltèsu i Patriceu Chéreauu, trima osobama povezanima s pozornicom i ekranom. Na programu su tako i filmovi koji su u neku ruku postali već klasici, Fassbinderov *Querelle* snimljen po Genetovom romanu te njegov film *Ljubavni pjev* (*Chant d'amour*), mnogobrojni Chéreauovi filmovi snimljeni prema Koltèsovim komadima, ali i novija Chéreauova djela. No poseban će *hommage* biti priređen Bernard-Marie Koltèsu, pa će biti prikazan velik broj njegovih filmova, ali i predstava, a prvi put će se prikazati Koltèsov film *Izgubljena noć* (*La nuit perdue*), snimljen 1970. godine. Bernard-

Marie Koltès, meteorska zvijezda moderne francuske kazališne scene, i deset godina nakon smrti (15. travnja 1989. u četrdeset prvoj godini života) sve se više igra, čita i proučava, ne samo u Francuskoj. Novost je da je njegov komad *Zapadno pristanište* (*Quai ouest*) koji je ove sezone na programu i u zagrebačkom Gavelli, već uvršten u program francuske državne mature, pa se i time određuje modernost i radikalnost njegovih najvećih kazališnih komada koji osobito pogađaju mladu generaciju, iako po nekima Koltès već postaje klasik francuskog teatra. Valja reći da se njegove predstave već izvode u četrdesetak zemalja, a prevedene su na tridesetak jezika. (S. R.)

Umro Jean Guitton

Francuski teolog, filozof i romanopisac Jean Guitton umro je 21. ožujka u Parizu u dobi od devedeset osam godina. Predavao je na Sorbonnei, na Katedri za povijest filozofije, a autor je brojnih knjiga: *Pascal i Leibnitz*, *Isusov problem* (*Le problème de Jésus*), *Crkva i laici* (*L'église et les laïcs*), *Les pouvoirs mystérieux de la foi* (*Tajanstvene moći vjere*), *Une recherche de Dieu* (*Traganje za Bogom*), *Ultima Verba*. Godine 1961. bio je izabran u Francusku akademiju. (S. R.)

Italija

Prva europska komercijalna televizija

Talijanska kompanija Mediaset medijskog magnata Silvija Berlusconija i njemački izdavač Kirch ujedinili su se i dogovorili u Milanu oko početka pripreme za prvu europsku komercijalnu televiziju u koju će biti uloženo 191,7 milijuna eura (oko 1,34 milijardi kuna). Buduća televizija imat će oko dvjesto milijuna potencijalnih gledatelja, a namjera joj je razvijati propagandu, te proizvodnju i distribuciju programa na europskoj razini. Nije objavljeno na kojem će se jeziku emitirati program ove televizije. (S. R.)

Njemačka

Otvoren Goetheov grob

Po pisanju Frankfurter Allgemeine Zeitunga grob njemačkog pisca Johanna Wolfganga Goethea, koji se nalazi u Weimaru, otvoren je u doba DDR-a (1970) kako bi se pokušali konzervirati piščevi ostaci, pri čemu je oštećen kostur. O tome događaju pronađena je dokumentacija u Goethe Nationalmuseumu, kao i snimka čitave operacije. Inače, ove se godine (28. kolovoza) slavi dvjesto pedeseta godišnjica Goetheove smrti.(S. R.)

Međunarodna kazališna akademija — Ruhr od 1. srpnja do 1. kolovoza 1999. u Bochumu organizira tečajeve glume, režije, dramskog pisanja, svjetla i scenografije, kazališne glazbe i plesa, a obuhvaća predavanja i predstave. Na tečajevima predaju stručnjaci svjetskog glasa, a pozvani su i gosti predavači da održe predavanja iz najrazličitijih disciplina kao što su povijest, fotografija, novinarstvo, sociologija, ekonomija itd. Informacije: redakcija *Frakcije*, Hebrangova 21, 10000 Zagreb, telefon i fax: (01) 48 56 455. (S. R.)

U svijetu hašiša

***Magično poslijepodne*, Schloßpark-Theater, *Magic Afternoon*, Berlin-Steglitz, ožujak/travanj 1999.**

Heribert Sasse inscenirao je *Magic Afternoon*, nekada vrlo osporavanu jednočinku autora Wolfganga Bauera, koja nam donosi duh šezdesetih godina. Pasivno življenje u maglovitom svijetu hašiša izmiče brutalnome nasilju, no naposljetku završava tragičnom smrću. *Magično poslijepodne* prikazuje se u berlinskome Kazalištu *Schloßpark* u ožujku i travnju. (G.-A. U.)

Slovenija

Implozija medija

U ljubljanskoj *Galeriji Škuc* mlada zagrebačka kustosica Ana Dević predstavlja do 25. travnja troje hrvatskih autora: Sanju Iveković, Kristinu Leko i Tomu Savića Gecana. Dok je Sanja Iveković svojim radom i sudjelovala u razvijanju *nove umjetničke prakse*, dvoje mlađih autora pripadaju generaciji koja se može povezati uz ovaj umjetnički pravac sedamdesetih i novo realiziranje umjetničkog djela uz primjene novih medija, socijalni angažman i alternativne metode izlaganja te uopće poimanja prostora. U izloženim radovima vidimo modificirane neke od tih elemenata: Kristina Leko radi zvučnu instalaciju *When exchange tends to its maximum then it approximates zero*, Tomo Savić Gecan se predstavlja Internet instalacijom koju možete vidjeti na adresi *http://blind.date.ljudmila.org*, a Sanja Iveković akcijom i videom *Granice vidljivosti* koji se bave svakodnevicom tajne i anonimne ženske kuće. Njihov susret Ana Dević objašnjava u katalogu izložbe: »Unutar procesa implozije medija — kako Baudrillard naziva specifično zasićenje suvremenog društva (kompjutorizacija, potrošački imperativi, kibernetska logika), informacijama se više ne proizvodi smisao, niti je njima moguće uspostaviti komunikaciju, već se jedinom mogućom varijantom čini inscenirana komunikacija.« Recentni radovi troje hrvatskih suvremenih umjetnika različito su oblikovani primjeri inscenirane komunikacije. Iako, jasno strukturirani, njihovi su radovi otvoreni slučajnosti, sami za sebe ne funkcioniraju bez interakcije i participacije sudionika. Tako je komunikacija koju iniciraju rizična i nepredvidljiva, ona postaje neizvjestan *sastanak naslijepo*. (S. S.)

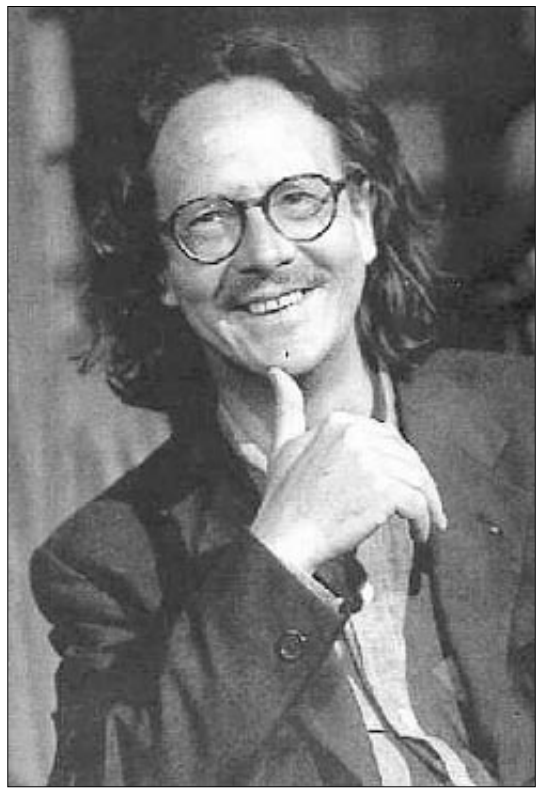

Austrija

Kubinove grafike

***Tmurne vizije*, Landesgalerie, Linz, Alfred Kubin, od 25. ožujka do 6. lipnja 1999.**

U Linzu su predstavljene litografije Alfreda Kubina (1877-1959), kojega neki nazivaju austrijskim Goyom. Mučen životnim strahovima austrijski se umjetnik suprotstavio smrti i morama. Nastale su izvrsne grafike ispunjene demonskim bajkovitim bićima. Kubin u nadrealističkoj maniri stapa fikciju i zbilju. Na koncu uvijek vreba personificirana smrt. Kubinove su litografije u Linzu izložene do 6. lipnja. Od 5. svibnja do 4. srpnja izložba će biti otvorena u Münchenu. (G.-A. U.)

Handke i dalje za Srbiju

Austrijski književnik Peter Handke, koji živi u Parizu, a potječe iz Slovenije, već je odavno poznat kao veliki prijatelj Srba. U veljači se, nakon prekinutih pregovora u Rambuilletu, ponovno zauzeo za Srbiju te je srpskoj televiziji, koju političari i novinari sa zapada nazivaju *propagandnom mašinom nedemokratskoga režima*, priopćio kako mu je mjesto u Srbiji, ako je NATO zločinci bombardiraju (je li već otišao onamo nije još poznato). Handke je odbio razgovore sa zapadnim televizijskim postajama, a svoju je izjavu za srbijansku TV objasnio kao šalu. »Ono što su Srbi u ovih osam godina prošli, nije pretrpeo niti jedan narod u Europi«, izjavio je autor i time dotaknuo u Srbiji proširen osjećaj izabranoga naroda, koji nije shvaćen i koji ostali svijet nepravedno optužuje. *Patnje srpskoga naroda* čak je postavio iznad katastrofe židovskoga naroda. U njemačkim se medijima oštro kritizirala Handkeova izjava, novine su vrvjele komentarima, a austrijski list *Die presse* kao psihijatra mu je preporučio Radovana Karadžića. Liberalne novine *Der Standard* zaključile su kako se pjesnik isključio iz područja humanoga mišljenja te kako se može najaviti konačan gubitak mislioca Handkea.

Svoje je osobno viđenje situacije Handke sada prikazao u knjizi *Vožnja u monoksilu ili Komad za film o ratu* (*Die Fahrt im Einbaum oder Das Stück zum Film vom Krieg*), koja će se početkom svibnja pojaviti u nakladi *Suhrkamp*. U međuvremenu su u bečkom *Burgtheatru* već započele pripreme za inscenirnje kazališne predstave po Handkevoj novoj knjizi u režiji oštroga Clausa Peymanna. Claus navodno prije praizvedbe 9. lipnja namjerava sa cijelim ansamblom otputovati *hinaus* — na informativni put u Srbiju. (G.-A. U.)

Velika Britanija

Kraljevska opera dobila Pappana

U Londonu rođeni dirigent Antonio Pappano proglašen je novim muzičkim ravnateljem Kraljevske opere u Londonu. Ovom se odlukom obustavlja potraga za jednim jedinim ravnateljem Kraljevske operne kuće koja je dom Kraljevskom baletu i Kraljevskoj operi. Pappano će 2002. godine preuzeti funkciju od Bernarda Haitinka, sadašnjega ravnatelja Kraljevske opere. Antonio Pappano trenutno je muzički ravnatelj opere *Theatre Royal de la Monnaie* u Bruxellesu, a svoje će umjetničko vodstvo dijeliti sa Sirom Anthonyjem Dowellom, ravnateljem Kraljevskoga baleta. (G.-A. U.)

slike vremena

predstavljamo fotografe

Boris Cvjetanović rođen je 1953. u Zagrebu. Završio je Školu primijenjenih umjetnosti (Odjel za indust. design i kiparstvo) i likovne umjetnosti na Ped. akademiji u Zagrebu. Do 1984. radio kao kipar restaurator u RZH-a, a od tog razdoblja je profesionalni fotograf. Cvjetanović je objavio velik broj fotografija u raznim tiskovinama. Ostvario je veći broj samostalnih i grupnih izložbi u Hrvatskoj i inozemstvu.

Dobitnik je velike nagrade na izložbi »Hrvatska fotografija '97« (Umjetnički paviljon u Zagrebu), kao i nagrade Nikon Co. ISM'95: The 1st Tokyo International Photo Biennale (Tokyo Metropolitan Museum of Photography).

Zagreb 1980. Iz ciklusa *Erotski grafiti* B.C.

Brač 1995. Iz ciklusa *Ljetovanje* (1985-1995) B.C.

Cvjetanović